

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM
DALI**

DOKTORA TEZİ

**NOMENKLATURADAN
NEOPATRİMONYALİZME POST-SOVYET
ÜLKELERDE BÜROKRASİ-SİYASET
İLİŞKİSİNİN DÖNÜŞÜMÜ: KIRGIZİSTAN
ÖRNEĞİ**

ÖMER FARUK KARAMAN

2502160446

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. HALUK ALKAN**

İSTANBUL-2021

ÖZ

NOMENKLATURADAN NEOPATRİMONYALİZME POST-SOVYET ÜLKELERDE BÜROKRASİ-SİYASET İLİŞKİSİNİN DÖNÜŞÜMÜ: KIRGIZİSTAN ÖRNEĞİ

ÖMER FARUK KARAMAN

İdeal tip bürokrasi ile patrimonyal bürokrasileri birbirinden ayıran en önemli özelliklerden biri siyaset ile olan ilişkileridir. Anayasal çerçevede belirlenen bu ilişkiler, geleneksel otoritelerin yerleşmiş olduğu bazı ülkelerde gayri resmi şekillerde işleyebilmektedir. Günümüzde bu şekilde neopatrimonyal yönetim tarzını benimsemiş ülkelerde demokratik kural ve kurumların bulunmasına rağmen yönetici seçkinler gayri resmi ilişkiler kapsamında bürokratik kurumlar üzerinde etkili olabilmektedir. Post-Sovyet dönemde ortaya çıkan gelenekçi bir yapıya sahip Orta Asya ülkelerinde neopatrimonyal sistemi klanlar, yerel veya bölgesel liderlik yapıları, Sovyet bakiyesi siyasal seçkinler kontrol etmektedir. Zira Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra siyasal ve bürokratik kurumlar üzerinde etkili olan nomenklaturanın varlığının azaldığı ve bu grubun yeni neopatrimonyal sisteme adapte oldukları söylenebilir. Kırgızistan'da çıkar gruplarının konsensüsü ile seçilen cumhurbaşkanlarının çevresinde şekil alan siyaset-bürokrasi ilişkisinden söz edilmektedir. Dönemsel olarak farklılıklar gösteren bu ilişki ağları, yerel liderlik yapıları ile siyasal seçkinler arasındaki uzlaşmalara da dönüşebilmektedir. Böyle bir sistem içinde bürokratik kurumlardaki işe alma, atama, işten çıkarma gibi insan kaynakları fonksiyonlarının uygulanmasında şahsi ilişkiler ön plana çıkmaktadır. Bundan dolayı ülke bürokrasisinin verimsiz, etkisiz ve başarısız olduğu görülebilmektedir. Neopatrimonyal ilişkilerin temel amacı ülkedeki kıt kaynakların elde edilmesi olduğundan dolayı, çıkar paylaşımı konusunda çatışmaların yaşanması ülkede halk hareketlerine ve iktidar değişimlerine neden olmaktadır. Kırgızistan'da, diğer Orta Asya ülkelerinin aksine hidrokarbon kaynakların bulunmaması, iktidar sahiplerinin kendi otoritelerini korumaları için yeterli finansal kaynak bulamamasına yol açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nomenklatura, neopatrimonyalizm, siyaset, bürokrasi, Kırgızistan.

ABSTRACT

**TRANSFORMATION OF BUREAUCRACY-POLITICS
RELATIONSHIP IN POST-SOVIET COUNTRIES FROM
NOMENCLATURE TO NEOPATRIMONIALISM: THE CASE OF
KYRGYZSTAN**

ÖMER FARUK KARAMAN

One of the most important features that distinguishes ideal type bureaucracy from patrimonial bureaucracies is their relations with politics. These relations, determined within the constitutional framework, can operate in informal ways in some countries where traditional authorities are settled. Today, despite the existence of democratic rules and institutions in neopatrimonial countries, the ruling elites can influence bureaucracy within the scope of informal relations. In traditionalist Central Asian countries that emerged in the post-Soviet period, clans, local or regional leadership structures, and Soviet political elites control the neopatrimonial system. After the collapse of the Soviet Union, the existence of the nomenclature, which was influential on political and bureaucratic institutions, decreased and this group adapted to the new neopatrimonial system. In Kyrgyzstan, it is mentioned about the politics-bureaucracy relationship that takes shape around the presidents elected by the consensus of interest groups. These relationship networks, which differ from time to time, can also turn into compromises between local leadership structures and political elites. In such a system, personal relations come to the fore in the implementation of human resources functions such as hiring, appointment and dismissal in bureaucratic institutions. Therefore, it can be seen that the country's bureaucracy is inefficient, ineffective and unsuccessful. The main purpose of neopatrimonial relations is to obtain scarce resources in the country. For this reason, conflicts over the sharing of interests cause popular movements and power changes in the country. The absence of hydrocarbon resources in Kyrgyzstan, unlike other Central Asian countries, leads to the inability of the rulers to find sufficient financial resources to maintain their authority.

Keywords: Nomenclature, neopatrimonialism, politics, bureaucracy, Kyrgyzstan.

ÖNSÖZ

Toplumları yakından ilgilendiren kamu yönetimi aygıtı siyasi ve bürokratik kurumlar tarafından yönetilir. Vatandaşlar için önemli olan husus ise bürokrasinin ne kadar verimli bir şekilde işlevini sürdürdüğüdür. Siyasi aktör veya kurumların etkisinde olan, demokratik konsolidasyon sürecini tamamlayamayan ülkelerin bürokrasilerinde verimsizlik, hantallık, şahsılık, yolsuzluk, patronaj gibi olumsuz durumlar meydana gelir. Kırgızistan’da yerel liderlik yapıları, klanlar ve siyasal seçkinler tarafından yürütülen siyaset-bürokrasi ilişkisinde de buna benzer durumlar söz konusudur. Bu çalışmada da bu bağlamda Kırgızistan’daki neopatrimonyal ilişki ağları incelenerek ülke bürokrasisinin bir fotoğrafı çekilmeye çalışılmış, eksiklikleri ele alınmış ve ‘ideal tip’ bir bürokrasiye ulaşabilmesinin yolları araştırılmıştır. Bu çerçevede bu çalışmanın gençlik yıllarımı geçirdiğim kardeş ülke Kırgızistan’a faydalı olmasını umuyor, çevre ülkelere örnek olabilecek, insanı merkeze koyan bir bürokratik yapıya kavuşmasını içtenlikle diliyorum.

Çalışmamın ve doktora serüvenimin her aşamasında yoğun mesaisine rağmen sabrını, desteklerini ve rehberliğini esirgemeyen tez danışmanım, kıymetli hocam Prof. Dr. Haluk Alkan’a en kalbi duygularıyla teşekkürlerimi sunuyorum. Aynı zamanda bu zorlu süreçte maddi ve manevi desteklerini her zaman hissettiğim anneme, babama, eşime, oğluma, ablama, kız kardeşime ve tüm sevenlerime sonsuz şükranlarımı iletiyorum. Bununla birlikte çalışmaya katkıda bulunan tez savunma jüri üyeleri kıymetli hocalarıma, dostlarıma, mesai arkadaşlarıma ve mülakat gerçekleştirdiğim şahıslara da teşekkürü borç bilirim. Ayrıca bu çalışmayı, 2019 yılında elim bir trafik kazasında hayatını kaybeden değerli dostum Öğr. Gör. Muharrem Kaya’ya ithaf ediyorum. Mekânı cennet olsun...

İstanbul-2021

Ömer Faruk Karaman

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Bürokrasi Kavramı.....	11
1.2. Bürokrasinin Sınıflandırılması.....	14
1.2.1. Patrimonyal Bürokrasi.....	14
1.2.2. Hukuki-Rasyonel Bürokrasi	16
1.3. Bürokrasi Kuramları	17
1.3.1. Hegel'in Bürokrasi Kuramı.....	17
1.3.2. Marxist Bürokrasi	19
1.3.3. Weberyen Bürokrasi	20
1.3.3.1. Weber'e Göre Bürokrasinin Özellikleri.....	21
1.3.3.2. Otorite Tipleri ve Bürokrasi ile İlişkisi.....	22
1.3.3.2.1. Geleneksel Otorite	23
1.3.3.2.2. Karizmatik Otorite	25
1.3.3.2.3. Yasal-Ussal Otorite.....	26
1.4. Seçkin (Elitist) Yaklaşımlar ve Bürokrasi	28
1.4.1. Yönetici Seçkinler.....	28
1.4.2. Oligarşinin Tunç Kanunu.....	30
1.4.3. Yönetici Sınıf Teorisi.....	32
1.4.4. Bürokratik Kolektivizm	34
1.4.5. Seçkinler ve Bürokrasi.....	35
1.5. Bürokrasi-Siyaset İlişkisine Genel Bakış.....	36

1.6. Bürokrasinin ve Siyasetin Güç Kaynakları.....	39
1.6.1. Bürokrasinin Güç Kaynakları	40
1.6.2. Siyasi Kurumların Güç Kaynakları.....	42
1.6.3. Siyasal Kültür-Bürokratik Kültür İlişkisi.....	43
1.7. Patrimonyalizm ve Neopatrimonyalizm	46
1.7.1. Patrimonyalizmin Özellikleri.....	46
1.7.2. Neopatrimonyalizmin Özellikleri	47
1.8. Sovyet Rejiminin Özellikleri ve Sovyet Bürokrasisi	49
1.8.1. Sovyetler Birliği'nde Bürokrasi.....	52
1.8.2. Nomenklaturanın Doğuşu ve Yükselişi	55
1.8.3. Sovyetler Birliği Sonrası Oluşan Neopatrimonyalizm Tipleri.....	59
1.9. Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyaset ve Bürokrasi	60
1.9.1. Kazakistan'da Siyaset ve Bürokrasi.....	62
1.9.2. Özbekistan'da Siyaset ve Bürokrasi	64
1.9.3. Türkmenistan'da Siyaset ve Bürokrasi	66
1.9.4. Azerbaycan'da Siyaset ve Bürokrasi	68

İKİNCİ BÖLÜM

KIRGIZİSTAN'DA SİYASAL HAYAT VE KURUMLAR

2.1. Genel Orta Asya ve Kırgız Tarihi.....	71
2.1.1. Çarlık Rusya'sı Döneminde Kırgızlar	78
2.1.2. Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti.....	81
2.2. Kırgızistan Hakkında Genel Bilgiler	86
2.2.1. Demografik Yapı	86
2.2.2. İdari Yapılanma ve Yerel Yönetimler.....	87
2.2.3. Genel Ekonomik Durum	89
2.3. Bağımsızlık Süreci.....	92
2.3.1. Akayev Dönemi	93
2.3.2. Lale Devrimi	96
2.4. Bakiyev Dönemi (2005-2010)	100
2.5. 2010 Olayları ve Bakiyev'in Devrilmesi	103

2.6. Otunbayeva Dönemi ve Geçici Hükümet	106
2.6.1. Oş Olayları ve Kırgız-Özbek Çatışması	108
2.6.2. Anayasa Referandumu (2010)	111
2.6.3. Parlamenter Sisteme Geçiş ve Tartışmalar	115
2.7. Atambayev Dönemi	118
2.8. Kırgızistan'da Siyasal Teşkilatlanma	122
2.8.1. Anayasa.....	123
2.8.2. Cumhurbaşkanı	125
2.8.3. Parlamento (Cogorku Keneş).....	127
2.8.4. Hükümet ve Başbakan	130
2.8.5. Siyasi Partiler.....	132
2.8.6. Seçim Sistemi.....	136
2.8.7. Yargı Sistemi	138
2.9. Kırgızistan'da Bürokratik Yapı.....	139
2.9.1. Sovyet Öncesi ve Sonrası Dönemde Kırgız Bürokrasisi	139
2.9.2. Bağımsız Kırgızistan'da Bürokratik Yapı	141

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIRGIZİSTAN'DA SİYASET-BÜROKRASI İLİŞKİSİ ve DÖNÜŞÜMÜ

3.1. Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Bürokrasi.....	144
3.1.1. Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Yönetim ve Kurumlar	146
3.1.2. Nomenklaturanın Kırgız Bürokrasisindeki Yeri ve Etkisi.....	147
3.1.3. Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Siyaset-Bürokrasi İlişkisi	150
3.2. Post-Sovyet Dönemde Kırgız Bürokrasisinin Nicel ve Fonksiyonel Değişimi	151
3.2.1. Anayasal Değişim ve Reformlar	154
3.2.2. Bürokraside Resmi Kadrolaşma Politikaları.....	158
3.2.3. Bürokrasiden Tasfiye Prosedürü ve Dönemsel Özellikleri.....	164
3.3. Kırgızistan'da Neopatrimonyalizm ve Siyaset-Bürokrasi İlişkisini Etkileyen Faktörler.....	166
3.3.1. Klan Siyaseti	167

3.3.2. Bölgecilik Bağlamında Kuzey-Güney Eksenli Kutuplaşma.....	174
3.3.3. Siyasal Seçkinlerin Siyaset ve Bürokrasideki Yeri.....	177
3.3.4. Patronaj ve Klientalizm.....	181
3.3.5. Yolsuzluk	186
3.3.5.1. Bağımsızlık Döneminde Özelleştirmeler	194
3.3.5.2. Rüşvet	198
3.3.5.3. Nepotizm.....	203
3.4. Sosyal Demokrat Parti İktidarı ve Bürokrasi (2017-2020)	206
3.4.1. Atambayev – Ceenbekov Çatışması	210
3.4.2. Son Devrim ve Ceenbekov’un Düşüşü	212
3.5. Kırgızistan’da Siyaset-Bürokrasi İlişkisinin Dönüşümü	218
SONUÇ	225
KAYNAKÇA.....	239
EKLER	287
ÖZGEÇMİŞ	289

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AEB	: Avrasya Ekonomik Birliği
AET	: Avrasya Ekonomik Topluluğu
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
DPS	: Devlet Personel Servisi
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
GKNB	: Devlet Milli Güvenlik Komitesi
GSYİH	: Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla
GULAG	: Çalışma Kampları Yönetimi
İKY	: İnsan Kaynakları Yönetimi
KC	: Kırgız Cumhuriyeti
KHH	: Kırgızistan Halk Hareketi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KKÖB	: Kara-Kırgız Özerk Bölgesi
KKP	: Kırgızistan Komünist Partisi
KÖSSC	: Kırgız Özerk Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti
KSSC	: Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
MİK	: Merkezi İcra Komitesi
MSRK	: Merkezi Seçim ve Referandum Komisyonu
NKVD	: İşleri Halk Komiserliği
SBKP	: Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SDPK	: Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi

SSC	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
şİÖ	: şangay İşbirliği Örgütü
UNCAC	: United Nations Convention Against Corruption
USAID	: United States Agency for International Development

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Weber ve Hegel'in Modern Siyasal Otorite Teorileri.....	18
Tablo 2. Kırgızistan'ın Etnik Yapısı (2009-2017)	86
Tablo 3. Kırgızistan'da kamu hizmeti sisteminde yasal kurallar ve yaygın uygulamalar	162
Tablo 4. Farklı Sovyet Sonrası Ülkelerdeki Özelleştirme Oranları (1991-1999).....	195

Şekiller Listesi

Şekil 1. Kültür ve Bürokrasi İlişkisi	44
Şekil 2. Kırgızistan İdari Haritası	88
Şekil 3. Kırgızistan’da Yıllara Göre GSYİH Değeri	90
Şekil 4. Devlet Memurlarının Görevde Kalma Süreleri	160
Şekil 5. Ceenbekov Klanının �nemli İsimleri.....	185
Şekil 6. Post-Sovyet �lkelerin Yolsuzluk Endeksi (2020 Sıralaması).....	187
Şekil 7. Matraimov Klanı ve Aile İlişkileri	190
Şekil 8. İşletme Sahiplerinin İş Ortamındaki En �nemli Engellere Yönelik Algısı 192	
Şekil 9. Yetkili Makamlarla Etkileşim Halindeyken Yapılan Gayri Resmi �demelerin Sıklığı.....	201
Şekil 10. Vatandaşların Rüşvet Karşılığında Sorunlarının �z�lmesine Yönelik Algıları.....	202
Şekil 11. Post-Sovyet �lkelerdeki Bakanlık Sayıları (2015)	204

GİRİŞ

Bürokrasi kavramı tıpkı “siyaset” gibi muhtelif anlamlara gelecek biçimde kullanılabilmektedir. Bununla birlikte sosyal bilimcilerin aksine gündelik dilde bu kavrama yüklenen anlam hususunda asgari düzeyde bir görüş birliği sağlandığı söylenebilir. Gündelik dilde genellikle olumsuz bir anlam kazanan bürokrasi, işlerin hantal bir görünüm almasını, verimsiz ve katı kuralcılığın varlığını, otoriteye koşulsuz ve aşırı bağlılığı ifade eden bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum ise memurlardan daha çok bürokratik yapının bizatihi kendisinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla halk dilinde bürokrasinin iş bölümü, hiyerarşi, yetki alanı gibi olguları kapsayan yapısal özelliklerinden daha çok kırtasiyecilik, verimsizlik, hantallık, katılık gibi davranışsal özellikleri önemsenmektedir.¹

Bürokrasinin halk dilinde kullanılan olumsuz anlamı bilim çevrelerinde ifade edilirken “bürokratizm” ve “büropatoloji” kavramları kullanılmaktadır. Zira bürokrasi kavramının yalnızca devlet yönetimi, kamu çalışanları, sevk ve idare işleri ile tanımlanması yeterli olmamaktadır. Bürokrasi aynı zamanda kamuda ve özel sektörde belli bir büyüklük kazanmış oluşumların rasyonel biçimde örgütlenmiş biçimini ifade etmektedir. Bu konuda bilimsel anlamda çalışmalar yapan ilk kişi ünlü Alman sosyolog Max Weber, bürokrasiyi örgütlenme ve yönetim biçimi olarak ele almıştır.²

Öte yandan bürokrasi Orta Asya’da Sovyetler sonrası siyasetin anlamlandırılması noktasında da büyük bir öneme sahiptir. Sovyetler Birliği’nin son derece bürokratikleşmiş bir toplum olduğu hatta dünyanın en bürokratikleşmiş toplumlarından biri olduğu da söylenebilir.³ Bürokrasi, Sovyet sisteminde organik bir yer edinmiştir. Bu bürokratik sistem tüm üretim araçlarını elinde bulundurduğundan dolayı kapitalist düzene benzer bir şekilde işçilerin sömürülmesine sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla bu üretim araçları toplu laştırmaktan ziyade devletleştirilmiştir. Yani bu düzen kapitalist düzendeki gibi sömürünün bireysel

¹ Bilal Eryılmaz, **Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar**, Kocaeli, Umuttepe Yayınları, 2012, s. 262-263.

² Davut Dursun, “Bürokrasi Teorisi ve Yönetim”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, No:37-38, 1992, s. 134.

³ T. Harry Rigby, “Bureaucracy and Democracy in the USSR”, **Australian Institute of Policy and Science**, C.42, No:1, 1970, s. 5.

olmasından ziyade kolektif olmasına yol açmıştır. Böylece üretim araçlarının sahibi devlet ve doğal olarak da devleti yöneten bürokratik bir yapı olmuştur.⁴ Sovyetler Birliği'nin bu yönetici sınıfı 'nomenklatura' olarak adlandırılmıştı. Özellikle Stalin döneminde güç kazanan Komünist Parti seçkinlerinin oluşturduğu bu grup, parti kurumları tarafından tavsiye edilen ve onaylanan yöneticilerden meydana gelmekteydi.⁵ Fakat Sovyetler Birliğinin son dönemlerinde, rejimin de yumuşamaya başlamasıyla birlikte bu yönetici elit sınıfın kendi çıkarları, devlet çıkarlarının önüne geçmeye başlamış, yıkıcı bir işlev kazanmış ve SSCB'nin dağılma sürecini hızlandırmıştır.⁶

Patrimonyalizm ve daha ilerisi olan *sultanizm*, geleneksel otorite kapsamında bir efendinin yönetim ve askeri gücü, kendi kişisel aracı şeklinde kullanmasına dayanan bir yönetim anlayışıdır. Ayrıca bu efendi ve yönetim kadrosu arasındaki çıkar ilişkisi ve dayanışma en yüksek seviyededir. Dolayısıyla bu tarz sistemlerde sadakat en önemli unsurlardandır.⁷ Guenther Roth ve Shmuel Eisenstadt, özellikle Afrika ve Latin Amerika'daki devletlerin yapısını tanımlarken bu kavrama "neo" ön ekini ekleyerek yeni bir kavram ortaya atmıştır. Kavram, geleneksel toplumlarda uygulanan yönetim tarzlarına ait özgül bir patrimonyal siyasi sistemi ifade etmektedir. Buna benzer neopatrimonyal devlet yapıların en önemli özelliklerinden biri patrimonyal uygulamalarla birlikte yasal-rasyonel bürokratik kural ve kurumların varlığını korumasıdır. Bach, aynı zamanda neopatrimonyalizmin, devletin bürokratikleşme ile birlikte patrimonyallaşmasını da ifade eden bir kavram olduğunu belirtmiştir.⁸ Bu tip devlet yapılarında klasik patrimonyalizmde olduğu gibi, devlet yönetimi bir kurum yerine bir şahsa atfedilir. Bu sistemde sadakat ve bağımlılık gibi şahsi ilişkiler resmi

⁴ Rafet Çevikbaş, "Bürokrasi Kuramı ve Yönetmel İşlevi", **Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, C.3, No:2, 2014, s. 92.

⁵ Mikhail Voslenskiy, **Nomenklatura: Gospodstvuyushiy klass Sovyetskogo Soyuza** [Nomenklatura: Sovyetler Birliği'nin Yönetici Sınıfı], London, OPI, 1990, s. 15.

⁶ Aleksandr Livşin, "Kommunističeskaya partiya v sisteme vlasti v SSSR" [SSCB yönetim sisteminde Komünist Partisi], **Konturı Globalnıh Transformatsii**, C.11, No:3, 2018, s. 32.

⁷ Max Weber, **Ekonomi ve Toplum**, İstanbul, Yarı Yayınları, 2012, s. 351.

⁸ Daniel C. Bach, "Patrimonialism and neopatrimonialism: comparative trajectories and readings", **Commonwealth & Comparative Politics**, C.49, No:3, 2011, s. 275-277.

kurumlara hâkim olur. Liderler ise bürokratik kurumları kamu hizmetinden çok kişisel servet ve statü edinme amacıyla kullanırlar.⁹

Neopatrimonyal sistemlerin en önemli özelliklerinden biri patronaj ilişkilerinin yaygın olmasıdır. Patronaj, patron ve müşterilerin (*client*) arasındaki karşılıklı ilişkiler üzerine kuruludur. Patron yani lider, sahip olduğu nüfuzunu başka bir kişiye yardım etmek ve onu korumak için kullanır. Buna karşılık müşteri konumuna gelen kişi ise patronuna belli hizmetler sunmaya başlar. Bürokratik kurumlara yerleşmiş olan bu ilişkiler en sonunda devlet yöneticisine kadar uzanarak hiyerarşik bir yapıyı meydana getirir.¹⁰ Neopatrimonyal sistemlerin diğer bir özelliği de patron-müşteri ilişkilerinin bir boyutuyla zor ve şantajı dayanan bir mahiyet taşıdığıdır. Zira karşılıklı suç kanıtları her iki tarafın birbirine olan sadakatini arttıran etkenlerdendir.¹¹ Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan Orta Asya devletlerinde de benzer sorunlar nüksetmiş, yönetici seçkinlerin devlet kaynaklarından rant elde etmesi üzerine kurulu bir siyaset belirlemiştir. Yönetici elitler tarafından dizayn edilen patronaj ağları, yasal-rasyonel kurumların varlığına rağmen patron-müşteri ilişkilerini sürdürebilmektedirler.¹²

Kuşkusuz siyasetin yukarıdaki anlatılan şekilde dizayn edilmesi Orta Asya'da rejimlerin niteliğine de tesir etmiştir. Sovyet sonrası ortaya çıkan otoriter rejimlerden bahseden araştırmacılar, onların neopatrimonyal yapılarından sıkça söz etmektedirler. Aynı zamanda neopatrimonyalizm kavramı, daha çok Orta Asya ve Kafkasya ülkeleriyle ilgili kullanılmışsa da son zamanlarda eski SSCB ülkelerinden Rusya ve Ukrayna gibi Avrupa devletlerinde de siyasal rejimleri analiz ederken kullanılmaya başlanmıştır. Söz konusu ülkelerde neopatrimonyal rejimin varlığı her ne kadar ülkenin ekonomisini (yolsuzluk ve seçkinlerin ülkenin kaynaklarını paylaşması nedeniyle) olumsuz etkilese de hatta dünya ekonomik sistemine entegrasyonu için sorun yaratsa da neopatrimonyal uygulamalar otoriterizmi istikrarlı hale getirerek

⁹ Michael Bratton ve Nicolas Van de Walle, "Neopatrimonial Regimes and Political Transition in Africa", **World Politics**, C.46, No:4, 1994, s. 458.

¹⁰ Alex Weingrod, "Patronage, and Political Parties", **Comparative Studies in Society and History**, C.10, No:4, 1968, s. 377.

¹¹ Kirill Melnikov, "Klientalizm kak opredelyayuşaya čerta neopatrimonialnih rejimov" [Neopatrimonyal rejimlerin ayırt edici özelliklerinden olarak klientalizm], **Voprosi Upravleniya**, C.25, No:1, 2017, s. 73.

¹² Oleksandr Fisun, "Rethinking Post-Soviet Politics From a Neopatrimonial Perspective", **Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization**, C.20, No:2, 2012, s. 90.

mevcut iktidarlara güç sağlama aracı olabilmektedir.¹³ Post-Sovyet ülkelerdeki neopatrimonyal rejimlerin bir diğer ayırt edici özelliği de iktidar sisteminde liderlik konumunun neopatrimonyal bürokrasinin temsilcileri tarafından işgal edilmesidir. Aynı zamanda bu ülkelerde gelenekçi (etnik, klan, bölgecilik, akrabalık) bağlar çerçevesinde bir iktidar partisi şeklinde kurumsallaşma da söz konusudur. Bununla birlikte iktidar ve oligarşik sermayenin güç birliği yapması, yeni bir sosyal tabakanın oluşumuna yol açmıştır.¹⁴

Bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya Türk cumhuriyetleri Sovyetler Birliği döneminin şekillendirdiği kadrolarla devlet yönetimlerine geçtiler. Bu süreçte ekonomik bunalım, etnik meseleler, komşularla yaşanılabilir olası sorunlar gibi nedenlerden dolayı bu ülkelerde lider merkezli anayasaların oluşturulması söz konusu olmuştur. Aynı zamanda bu liderler olası rakiplerini saf dışı bırakabilmek adına da katı yöntemler uygulamışlardır. Dolayısıyla ilk yıllarda devlet başkanı veya cumhurbaşkanına bağımlı bir siyasi yapıdan söz edilebilmektedir. Bu bağlamda siyasal hayatta çok partili sistemi benimseyen ve muhalefetin de söz konusu olan bir ülke olarak Kırgızistan'da siyasal süreç çevresindeki diğer Türk cumhuriyetlerinden ayırt edilebilmektedir. Bağımsızlık öncesinde de devam eden Kuzey-Güney eksenli kabile ittifakları sürecinde bir lider bunalımı meydana getirmiştir.¹⁵

Orta Asya'daki neopatrimonyalizm incelendiğinde ilk olarak birkaç husus ön plana çıkar. Gayri resmi patronaj ağlara dahil olmuş klanlar, kişisel ve bölgesel liderlikler, patron-müşteri ilişkileri ve yolsuzluklar ülkelerde demokrasinin temelini oluşturabilecek şeffaf ve kurallara bağlı resmi kurumların oluşabilmesinin önündeki engellerden sayılabilir.¹⁶ Bu çerçevede Orta Asya ülkelerindeki modern neopatrimonyal rejimler, evrensel neopatrimonyal rejimlerde olduğu gibi kişisellik,

¹³ Stanislav Şkel, "Neopatrimonialniye praktiki i ustoyçivost avtoritarnih rejimov Evrazii" [Neopatrimonyal Pratikler ve Avrasya'daki Otoriter Rejimlerin İstikrarı], **Politiya**, C.4, No:83, 2016, s. 94.

¹⁴ Oleksandr Fisun, "Postsovyetskiye neopatrimonialniye rejimi: genezis, osobennosti, tipologiya" [Post-Sovyet neopatrimonyal rejimler: oluşumu, özellikleri, tipolojisi], **Oteçestvenniye Zapiski**, C.39, No:6, 2007, s. 17-19.

¹⁵ Haluk Alkan, "Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Kurumsallaşma Süreci: Geçen Yirmi Yılın Bir Bilançosu", **Bilgi**, No:61, 2012, s. 24.

¹⁶ Rico Isaacs, "Neopatrimonialism and Beyond: Reassessing the Formal and Informal in the Study of Central Asian Politics", **Contemporary Politics**, C.20, No:2, 2014, s. 230.

devlet kurumlarının şahsileştirilmesi ve resmi kurumların işleyişini sekteye uğratan gayri resmi uygulamaları barındırır. Bununla birlikte kabilecilik, klan siyaseti, patronaj ilişkiler, nepotizm ve seçkin iş birliğine dayalı özel mekanizmalar da ülkelerdeki otoriter rejimlerin güçlenmesini sağlayan faktörlerdendir. Aynı zamanda siyasi liderler ile seçkinler arasında kişiselleştirilmiş bağların oluşturulmak suretiyle patronaj ağların genişlemesi söz konusu olabilmektedir. Patronaj, bu aşamada iktidarın istikrarı için en önemli unsurlardan biri haline gelmektedir. Patronaj uygulamaların kullanılması önemli miktarda gelir kaynağı gerektirdiğinden dolayı maddi sıkıntı içinde bulunan ülkelerde bu sistem akamete uğrayabilmektedir.¹⁷

Neopatrimonyalizmin hakim olduğu ülkelerde devlet başkanının seçilerek göreve gelmesi, fakat iktidarı elinde tutabilmesi için resmi bürokrasiyle birlikte patronaj ağlarına da ihtiyaç duyduğu otoriter bir rejim söz konusudur. Merkezi otoritenin çevresinde bulunanlar ise yalnızca kendi maddi gücünü arttırmayla ilgilenirler. Gayri resmi siyaset ve ilişkiler, resmi kurallardan daha işlevseldir. Siyasal iktidar ise devletin tüm kurumları üzerinde etkilidir.¹⁸ Orta Asya geneline bakıldığında, Kırgızistan'ın rekabetçi seçimlere dayalı iktidar değişimlerinin görüldüğü yegâne ülke olduğu anlaşılabilecektir. Bağımsızlığından günümüze kadar ülke, farklı sivil toplum kuruluşlarına, iktidar ve muhalefet partilerine, bağımsız bir medyaya tanık olmuştur. Fakat buna rağmen ülkede gayri resmi patronaj ağlarının resmi bürokratik sistemini gölgelediği ve ekonomik düzeni olumsuz etkileyerek başarısız bir devlet statüsüne getirdiği bir durum da söz konusudur.¹⁹

Kırgızistan'da, esas olarak kuzey ve güney toplulukları arasında bir bölünme söz konusu olmuştur. Bu bölünmede yalnızca iki bölgeyi birbirinden ayıran dağlardan müteşekkil coğrafi faktörler değil, aynı zamanda güneydeki toplulukların yerleşik, kuzeydekilerin ise göçmen olduğu gerçeğinden yola çıkılarak kültürel faktörler de etkili olmaktadır. Sovyet ve Post-Sovyet dönemlerde Kırgız toplumunun çeşitli bölgesel klanlara bölünmesinin temel sebepleri bu etmenlere dayanmaktadır.

¹⁷ Şkel, a.g.e., s. 103.

¹⁸ Erica Marat, "Kyrgyzstan: A Parliamentary System Based on Inter-Elite Consensus", **Democratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization**, C.20, No:4, 2012, s. 327.

¹⁹ Marat, a.g.e., s. 325-326.

Bölgecilik, klancılık, hemşericilik gibi fenomenlerin varlığı kendi aralarındaki rekabetçi duygulardan dolayı ülke güvenliği açısından da tehlike arz etmektedir. Kırgızistan'ın en yüksek yönetim organlarında bölgesel dengeyi sağlamak adına, devlet kurumları bölgesel çıkarlar dikkate alınarak dağıtılır. Örneğin kuzeyli bir cumhurbaşkanı, önemli pozisyonlara güneyli temsilcileri atayabilir. Ancak bu paylaşımlardan oluşan rahatsızlıklar bazı zamanlarda bölgesel hareketlere neden olmakta ve beraberinde iktidar değişimlerini getirmektedir. Günümüzde Kırgızistan'da patron-müşteri ilişkilerinin oluşumunun temelleri yalnızca kabile ve bölgesel bağlarla sınırlı kalmamaktadır. Bazı zamanlarda bölgesel liderlik yapıları veya siyasal seçkinlerin uzlaşmasından kaynaklanan ilişkiler de meydana çıkmaktadır. Bu ilişkiler evlilik yoluyla veya ekonomik kaynakların paylaşımı doğrultusunda oluşabilir. Bu tür ağların gelişmesi, Kırgızistan'da neopatrimonyal bir yönetim yapısını da güçlendirmektedir. Böyle bir sistemde öne çıkan pozisyon adaylarının mesleki niteliklerinden çok patrimonyal özellikleri, patrona sadakati, dayanışma, itaat gibi özellikler belirleyici olmaktadır.²⁰

Bu çalışmada, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını elde eden Kırgızistan'ın günümüze kadar bürokrasi-siyaset ilişkisinin geçirdiği dönüşümün açıklanması amaçlanmıştır. Ülkenin bağımsızlığından sonra bürokraside nomenklaturanın etkisi görülmekte ve siyasi, sosyal, ekonomik altyapının oluşturulmasında yine bunun önemi fark edilmektedir. Orta Asya'da siyasal kurumsallaşma sürecinden geçen ülkelerde sahip olunan yer altı ve yer üstü kaynakları, çevresindeki ülkelerle ilişkileri ve iç dinamiklere bağlı sebepler dönüşüm süreçlerinde bazı farklılıkları ortaya çıkarmıştır. Kırgızistan'ın hidrokarbon kaynaklara sahip olmaması, onu siyasal ve bürokratik yapılanma anlamında diğer Orta Asya ülkelerinden ayırmaktadır. Diğer otoriter ülkelerin aksine Kırgızistan'da bu kaynakların bulunmaması, iktidarların istikrarını koruması için gerekli olan kaynaklardan mahrum kalmasına neden olmaktadır.

²⁰ Kubatbek Sultanbekov, "Patrimonializm i osobennosti skladivaniya patrimonialističeskih otnoşeniy v Kirgizstane" [Kırgızistan'da patrimonyalizm ve patrimonyalist ilişkilerin oluşumu], **Nauka, Tehnika i Obrozovanie**, C.28, No:10, 2016, s. 109-110.

Ayrıca Kırgızistan’da Sovyet bürokratik hegemonyasının -farklı dönüşümlere uğrasa da- etkisinin tamamen yok olmadığı görülmektedir. Bunun en büyük sebebinin de yasal mevzuatın köklü bir değişime uğramamış olmasıdır. Bu bağlamda bürokratik sınıfın ya da sistemin tam anlamıyla değişim yaşamadığı, bürokratik kurumların - isimleri değişse de- işlevlerini devam ettirdiği, bununla beraber bu bürokratik yapıyı destekleyebilecek yeni güç odaklarının ortaya çıkarak bir takım patronaj ilişkilerinin ortaya çıkışına zemin hazırladığı söylenebilir. Bu bağlamda nomenklatura veya sistemin, yasaların Batılı anlamda gelişmesine imkan vermediği, dolayısıyla Kırgızistan’da Sovyet bürokratik geleneğinden tam anlamıyla bir kopuşun yaşandığı söylenemez. Post-Sovyet ülkelerde Sovyet tarzı bürokrasiden kopuşlar (Baltık ülkeleri gibi) yaşanmışsa da Ukrayna, Gürcistan, Moldova gibi değişimi amaçlayan ülkelerde bu süreç daha sancılı geçmiş hatta bu ülkeler bölünme tehlikesiyle karşılaşmıştır. 2010’da Kırgızistan’da meydana gelen olaylar da buna benzer bir görüntü sergilemektedir. Söz konusu Post-Sovyet ülkelerde ideolojik durum değişse de bugüne taşınan kurumların ve siyasal kültürün köklü bir değişime uğrayıp uğramadığı tartışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde kavramsal çerçeveye birlikte tarihsel arka plana yer verilmiştir. Bu kapsamda bürokrasi ve siyaset kavramları, seçkinci yaklaşımlar, siyaset-bürokrasi ilişkileri, Sovyetler Birliği’nin siyasi ve bürokratik özellikleri incelenmiştir. Böylece Kırgızistan’da yaşanan siyaset-bürokrasi ilişkisindeki temel faktörler belli bir kuramsal çerçeveye oturtulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde Kırgızistan’ın siyasal hayatı ve kurumları ele alınmış, günümüze kadar geçirmiş olduğu önemli siyasi olayların ışığında, rejimin, kurumların ve kişilerin bürokrasiyi nasıl etkilediği araştırılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda Kırgız tarihi, siyasal hayatı, iktidar değişimleri ve etkili olan iç dinamikler, anayasal değişim süreci, siyasal ve bürokratik kurumlar irdelenmiş, tezin sonucuna ulaştırabilecek faktörler ele alınmıştır.

Üçüncü ve son bölümde Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin siyasi ve bürokratik yapısı, nomenklaturanın bu yapıdaki yeri ve önemi, bağımsızlık dönemine geçişte etkileri, Kırgız Cumhuriyeti’nin bağımsızlık ile birlikte geçirmiş olduğu siyasi

ve bürokratik değişim, neopatrimonyal bir siyaset-bürokrasi ilişkisine geçişi ve bu sürecin oluşumunda etkili olan faktörler incelenmiştir. Bu şekilde ülkede neopatrimonyal bir yönetim tarzının hangi uygulamalar esasında benimsenmeye çalışıldığı irdelenmiştir. Bu bölümde ayrıca kurumların yasal mevzuatı ile birlikte uygulamaları ele alınmış, daha önce belirlenen şahıslar ile gerçekleştirilen mülakat metinleri çalışmaya aktarılmış, böylece resmi ve gayri resmi uygulamalar ortaya konulmuştur. Dolayısıyla bu bölümde, elde edilen veriler, yapılan mülakatlar ile güçlendirilmiş veya farklı görüşler sunulmuştur.

Yöntem

Çalışmada siyasal sistem analizi yapılarak Kırgızistan'ın siyasi hayatı, tarihsel, sosyal, kültürel, ekonomik süreçlerle kıyaslanarak ele alınmıştır. Bu bağlamda Kırgızistan'daki bürokratik kurumlar incelenerek siyasetin ve iç dinamiklerin bu kurumları ne şekilde etkilediği araştırılmıştır. Nitel ve betimleyici bir araştırmayı teşkil eden bu çalışmada teorik çerçeve oluşturulurken Türkçe, İngilizce ve Rusça ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Uygulama bölümünde ise bunlara ek olarak Kırgızca kaynaklar da dahil edilmiştir. Kırgızistan'ın yasal mevzuatı ve alanında uzman kişiler ile yapılan mülakatlar birincil kaynakları oluşturmuştur. Yapılan literatür taraması doğrultusunda toplanan bilgiler günlük yaşamdan örnekler verilerek güçlendirilmiştir. Ayrıca yazarın sahada uzun yıllar edindiği tecrübesi ışığında gözlem metodu da uygulanarak geçen süre içinde siyasi ve bürokratik alanda yaşanan değişiklikler ortaya konulmuştur.

Çalışma kapsamında yarı-yapılandırılmış yüz yüze gerçekleştirilen mülakat tekniğiyle bilgi toplanmıştır. Alanında uzman ve konuyla ilgisi bulunan on altı kişi ile yapılan mülakatlarda kartopu örnekleme tekniği kullanılarak başka şahıslara ulaşılmaya çalışılmıştır. Mülakat soruları genel olarak Kırgızistan'daki siyaset-bürokrasi arasındaki ilişkiye yoğunlaşacak şekilde, araştırma sorularını da kapsamak suretiyle hazırlanmıştır. Bu çerçevede hazırlanan mülakat formu örneklem grubuna dahil olan kişilere yöneltilmiştir. Bu görüşmelerde siyasetin ülkedeki bürokratik kurumlara olan etkileri, bürokrasinin yaşadığı sorunlar ve diğer iç meseleler görüşülmüş, bu meselelerin çözümü hakkında öneriler ele alınmıştır. Mülakat

gerçekleştirenler arasında akademisyenler, siyasetçiler, bürokratlar gibi konunun uzmanları bulunmaktadır. Fakat daha önceden ön görüşme yapılan birçok kişi de konunun hassasiyeti nedeniyle fikir beyan etmekten çekinmiş ve görüşme gerçekleştirmeyi reddetmiştir. Hali hazırda Kırgız bürokrasisinde görev yapan şahısların net ve doğru bilgi veremeyeceği düşüncesinden yola çıkarak daha önce bu tür görevlerde bulunan kişilerle mülakat gerçekleştirme yolu da tercih edilmiştir. Bu şekilde veri toplama aşaması tamamlanmış ve analizi yapılmıştır. Mülakat formu ve mülakat gerçekleştirenlerin listesi çalışmanın sonunda ek olarak sunulmuştur.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Çalışmada, Post-Sovyet ülkeler içinden Kırgızistan seçilerek mekânda sınırlandırma yapılmıştır. Sorunsal, ülkedeki siyasi kişi, grup ve kurumların bürokrasi üzerindeki etkisinin bağımsızlık sonrasındaki dönüşümünü kapsamaktadır. Fakat karşılaştırma yapılabilmesi açısından Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Rusya Federasyonu'nun anayasaları da incelenmiş, Kırgızistan'daki yasal sürece etkileri araştırılmıştır. Kırgızistan'ın bağımsızlığından günümüze olan süreci (1991-2020) ele alınarak da zamansal bir sınırlandırma yapılmıştır.

Hipotezler

- Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla, siyaset ve bürokraside başat rol oynayan nomenklaturanın etkisini kaybetmeye başlamasından dolayı ülkedeki gelenekçi yapılar bu boşluğu doldurmuş ve ülkede neopatrimonyal bir yönetim tarzı meydana gelmiş, bu doğrultuda bürokratik kurumlar maddi servet edinme aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır.
- Ülke siyasetinde etkili olan yerel liderlik yapıları ve siyasal seçkinler tarafından bürokratik kurumların kişisel araç olarak kullanılması, bürokrasinin asli görevi olan kamu hizmeti aygıtına dönüşmesini engellemekte, verimsiz ve yozlaşmış bir bürokratik yapıyı ortaya çıkarmaktadır.

Araştırma Soruları

1. Bağımsızlıktan sonra Kırgızistan'da siyasi ve bürokratik kurumların yapısında ne gibi nicel ve fonksiyonel değişiklikler yaşanmıştır?
 - a. Kırgızistan'da Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra siyaset ile bürokrasi arasındaki ilişkiler bağlamında ne gibi değişiklikler meydana gelmiştir?
 - b. Bağımsızlık döneminde devlet kurum ve kuruluşlarının özelleştirmelerinde ne gibi etkenler rol oynamıştır? Bu süreç nasıl gelişmiştir?
 - c. Kırgız bürokrasisinde resmi kadrolaşma nasıl gerçekleşmektedir?
2. Ülkede neopatrimonyal yönetim tarzı benimsenmiş midir? Hangi faktörler etkili olmuştur?
 - a. Klan siyasetinin ülke siyaseti ve bürokrasisindeki etkileri nasıldır? Bağımsızlıktan sonra ne gibi değişikliklere uğramıştır?
 - b. Bürokratik kurumlarda nepotist uygulamalar var mıdır? Ne şekilde gerçekleşir?
 - c. Güney-Kuzey kutuplaşmasının nedenleri ve sonuçları nelerdir? Ülke siyaseti ve bürokrasisinde ne gibi etkiler doğurmaktadır?
 - d. Siyasal seçkinlerin bürokratik kurum ve süreçlere etkileri nelerdir?
 - e. İktidar partilerinin bürokrasiyi etkileme gücü nedir? Dönemlere göre ne gibi farklılıklar göstermiştir?

Bu bağlamda yukarıda da belirlenen araştırma soruları kapsamında hazırlanan çalışmada Kırgızistan'da bağımsızlığından günümüze kadar yaşanan siyaset-bürokrasi ilişkileri ele alınmış, bu ilişkileri etkileyen faktörler ve dönemsel özellikleri incelenmiştir. Zira bu çalışmanın amaçlarından biri de Kırgızistan'daki yönetim tarzının diğer Sovyet bakiyesi olarak ortaya çıkan devletlerle olan farklılıklarını saptamaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Bürokrasi Kavramı

“Bürokrasi” kavramı devlet işlerinin icra edildiği makamlar, ofisler anlamına gelen “bureau” ile iktidar ve hakimiyet anlamı taşıyan “cratie” sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Dolayısıyla kelime anlamı olarak devlet dairelerinin hakimiyetini ifade eden bu kavram günümüzde devlet yönetimi ve bunu icra eden personeli ifade etmek için kullanılmaktadır. Bununla birlikte bu kavram kırtasiyecilik, hantal iş yapısı, sorumluluktan kaçınma, kamu çalışanlarının etkisiz ve verimsiz olması gibi bir takım olumsuz anlamlar da kazanmıştır. Halk arasında kullanılan bu olumsuz durum bilimsel çerçevede ise “bürokratizm” ve “büropatoloji” sözcükleri ile kavramlaştırılmıştır.²¹

Bürokrasi kavramının 1745 yılında ilk kez Fransız iktisatçı Vicent de Gournay tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Gündelik kullanımlarda bürokrasinin anlamı konusunda bir görüş birliği olmamasına karşın, bilim insanları açısından böyle bir düşünce birliğinden söz edilememektedir. Dolayısıyla siyaset teriminde olduğu gibi bürokrasiye de birçok anlam yüklenmiştir. Çok yönlü ve farklı şekillerde tanımlanan bir olgu olarak bürokrasi yapısal ve davranışsal özellikleri açısından iki yaklaşım çerçevesinde ele alınabilmektedir. Çünkü bürokrasinin yapısal özellikleri onun işleyiş yapısı hakkında ipucu verebilmektedir. Bürokrasinin söz konusu özelliklerini tabir eden tanımlar “kırtasiyecilik ve verimsizlik”, “rasyonel örgüt biçimi”, “kamu yönetimi”, “memurların yönetimi” ve “büyük yapıli örgütler” olmak üzere beş şekilde ele alınmaktadır.²²

Kırtasiyecilik ve verimsizlik bürokrasinin olumsuz anlamını bildirir. Bu tanım gereksiz iş yükü ortaya çıkarma, devlet dairelerinde işlerin zamanında yapılmaması, bir evrakın gereksiz biçimde farklı makamlarca imzalanması ve bu yüzden işlerin

²¹ Davut Dursun, “Bürokrasi Teorisi ve Yönetim”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, No:37-38, 1992, s. 133-134.

²² Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi: Düşünceler-Yapılar-Fonksiyonlar-Politikalar*, Kocaeli, Umuttepe Yayınları, 2012, s. 262-263.

hantallaşması gibi konuları ifade eder. İşlerin önem arz etmediği halde bile bir zorunluluğa tabi tutularak yapılması ve o işi icra edenlerin belli yasalara sığınması da kırtasiyecilik anlamında kullanılmaktadır.²³

Bürokrasi kavramının *Rasyonel örgüt biçimi* olarak tanımını ise Max Weber ortaya atmıştır. Ona göre bürokrasi belli özelliklere haiz bir teşkilat şeklidir. Bu bağlamda Weber bürokrasinin sahip olduğu özelliklerinden bahsederken iş bölümü, hiyerarşik otorite, dosyalama, şahsi ve insani ilişkiler dışı işler, yazılı kurallar, disiplinli ve resmi konum olgularından oluşan örgüt olduğunu bildirmiştir. Bürokrasi dairelerden ve resmi yetkilerden meydana gelmekle birlikte bu büro ve dairelerin her birinin yüklendiği görevler ve yetkiler resmi kurallar dahilinde icra edilmektedir. Aynı zamanda bu işler yapılırken beşeri hususlar göz önüne alınmaz. Weber'e göre bu tür yapılar devlet kurumlarıyla birlikte özel sektörde de bulunabilmektedir.²⁴

Öte yandan *Kamu Yönetimi*, bürokrasi ile eş anlamlı olarak kullanılabilmektedir. Dolayısıyla hükümetler tarafından yürütülen ve kamu kurumları aracılığıyla devlet yönetimindeki idari işleri icra etme anlamı taşımaktadır. Ayrıca devlet, eyalet, belediye, belde gibi siyasi toplulukların yönetimi ile birlikte kamu politikalarını uygulama aracı olarak da tabir edilebilmektedir.²⁵

Bürokrasinin taşıdığı anlamlardan bir diğeri de *memurlar tarafından yönetim* olarak bilinmektedir. İktidar ilişkilerinden oluşan bu bürokrasi tanımında “atama” yolu ile göreve getirilen memurlardan söz edilir. Bu bağlamda ele alınan en önemli husus, seçimle değil de atama ile iş başına gelen memurların, otoriteyi siyasi iktidardan çok kendi ellerinde bulundurmasıdır.²⁶

19. yüzyıldan başlayarak gelişme gösteren bürokratikleşme yalnızca kamu yönetiminde değil, siyasi partilerde, dini kurumlarda, yargıda ve endüstriyel oluşumlarda da etkisini göstermiştir. Bu gelişmeler aynı zamanda bürokrasinin sosyal

²³ Rafet Çevikbaş, “Bürokrasi Kuramı ve Yönetimsel İşlevi”, **Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, C.3, No:2, 2014, s. 79.

²⁴ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 300-303.

²⁵ Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 264.

²⁶ Murat Akçakaya, “Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.18, No:3, 2016, s. 674.

ve kültürel anlamda da yerleşmesini sağlamıştır. Bu bağlamda bürokrasi sadece *büyük yapıli örgütler* ile birlikte bütün örgüt yapılarında varlığını hissettirmeye başlamıştır.²⁷

Bürokrasi kavramı konusunda yapılan en geniş tanımlardan biri; örgütlerin olumsuz yapısı ve işleyişi, sorumluluk yüklenmekten çekinme, yetki devrindeki isteksizlik, otoriteye bağıllık gibi sıralanabilir. Bürokrasi hastalığı olarak da nitelendirilen bu işleyişin sebebini de memurlar değıl, bürokratik yapı teşkil etmektedir. Bu bağlamda bürokrasi; teşkilatlanma, uzmanlaşma, hiyerarşi ve planlı bir iş bölümü doğrultusunda geniş kitlelerin bir sistematik düzen içinde yönetilmesini sağlayan organizasyondur. Dolayısıyla Weber, bürokrasiyi rasyonel bir örgüt şekli olarak saymış ve teknik açıdan farklı örgütlerden ayrı tutmuştur. Ayrıca ona göre insani faktörler bürokrasinin her zaman dışında tutulmaktadır.²⁸

Bu bağlamda bürokrasi, özel bir dikey kesite sahip ve kariyer yapma eğiliminde olan mesleki memurların oluşturduğu kitleye verilen ad olarak tanımlanabilir. Bu doğrultuda belirli kurallar kapsamında mesleğe giriş yapma, tutunma ve çıkış yapma gibi eylemleri barındıran bu alanda kişisel sayılabilecek rekabetler sınırlı tutulmaktadır. Bürokrasideki tüm işler önceden netleştirilmiş kurallar çerçevesinde, kişisellikten arındırılmış olarak yürür.²⁹

Bürokrasi ile ilgili Michael Lipsky'nin literatüre kazandırdığı “Sokak Düzeyi Bürokrasisi” (Street-level Bureaucracy) tanımı konuya farklı bir yönden yaklaşmıştır. Ona göre sokak düzeyindeki bürokratlar, sağlık hizmeti, okullar veya polis hizmeti gibi devlet kurumlarında görev yapan ön plandaki görevliler veya politika uygulayıcılarıdır. Hastane çalışanları, polis memurları, öğretmenler tipik sokak düzeyi bürokratları arasındadır. Söz konusu bürokratlar vatandaşlarla düzenli ve doğrudan etkileşim halindedirler ve bu vatandaşların aldığı hizmetler, faydalar ve yaptırımlar konusunda bir dereceye kadar takdir yetkisine sahiptirler. Ona göre, 20. yüzyılın son yarısında ortaya çıkan toplumsal krizlerin aşılmasında ve kontrolün tekrar

²⁷ Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 265.

²⁸ Akçakaya, “Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar”, s. 673.

²⁹ Maurice Duverger, **Siyaset Sosyolojisi**, Çev. Şirin Tekeli, İstanbul, Varlık Yayınları, 2007, s. 187.

sağlanmasında sokak düzeyi bürokratlarının rolü önem arz etmektedir. Çünkü hizmetlerin yurttaşlara sunulması konusunda en fazla görev onlara düşmektedir.³⁰

Lipsky'ye göre *sokak düzeyi bürokratları* aşağıdaki üç özellik ile karakterize edilebilmektedir:³¹

- 1) Düzenli bir şekilde devam eden iş hayatında vatandaşlar ile sürekli ve doğrudan etkileşim halindedir.
- 2) Bürokratik bir yapıda çalışmasına rağmen işindeki bağımsızlık alanı oldukça geniştir. Bu bağımsızlığın en önemli noktası belli konularda karar alma konusundaki takdir yetkisidir.
- 3) Etkileşimde bulunduğu vatandaşlar üzerindeki potansiyel etki alanı önemli derecede büyüktür.

1.2. Bürokrasinin Sınıflandırılması

Max Weber, bürokrasiyi sınıflandırırken kişisel amaçların ön planda olduğu “patrimonyal bürokrasi” ve ideal tip olarak da adlandırdığı, kişisellikten yoksun, liyakatin önemli olduğu “rasyonel bürokrasi” olmak üzere iki kavram ortaya atmıştır:

1.2.1. Patrimonyal Bürokrasi

Patrimonyal bürokrasilerde herhangi bir sözleşme doğrultusunda atanan görevlilerin bulunmaması, bunun yerin özgür iradelerini kullanamayan ve otoriteye bağımlı bir memur kitlesinden söz edilmektedir. Bu yapılarda manevi değerler, pozisyonlar, kişisel ilişkiler önem arz eder ve kamu hizmetleri ile iç içe geçmiş bir şahsi ilişkiler ağının varlığı söz konusudur. Kölelik sisteminin yaygın olduğu devirlere atıfta bulunan bu bürokratik yapı, geleneksel otoriteye dayanır. Aile şeklinde yönetilen devletin yöneticisi toplumun babası, devlet de onun şahsi mülkü mahiyetindedir. Dolayısıyla devlet işleri de yöneticinin kişisel işleri gibi algılanmaktaydı. Aynı zamanda bu sistem içindeki devlet memurları maaş yerine aynı kalemler vasıtasıyla ücretlendirilir. Bu da “arpalık” sistemini meydana getirir.³² Bu şekilde kişisel sadakate

³⁰ Ermin Erasmus, “Street-level Bureaucracy”, **Guidance Notes 5**, University of Cape Town, t.y., s. 1.

³¹ Michael Lipsky, **Toward a Theory of Street-Level Bureaucracy**, University of Wisconsin, 1969, s. 2.

³² Max Weber, **Ekonomi ve Toplum**, Yarı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 340-343.

dayanan ve ataerkil bir tahakküm yapısına sahip geleneksel otorite, patrimonyal bürokrasiyi ortaya çıkarmıştır. Kutsal gelenekleri dikkate alan buna benzer patriarkal hükümdarların yetki ve kararları keyfiyet içerebilmektedir.³³

Weber, para ekonomisinin gelişmesini ve memurların görevlerini alacakları maaş doğrultusunda yapmalarını çağdaş bürokratik yapının önkoşulları olarak belirlemiştir. Fakat günümüzde bu durumun yaygınlaşması bürokrasinin varlığı açısından yeterli olmamaktadır. Ayrıca Weber, bu tür bürokrasilere yeni imparatorluk dönemindeki Mısır, Roma ve Bizans İmparatorlukları, özellikle Ortaçağ Katolik Kilisesi ve Çin'i örnek olarak göstermiştir.³⁴

Geleneksel otoriteye dayalı olan patrimonyal düzende, çalışanlar aşağıdaki unsurlardan faydalanmak üzere sadakatlerini devam ettirirler:³⁵

- a) Efendinin gelirinden faydalanmak,
- b) Ödeneklerden faydalanmak,
- c) Hizmet karşılığında devlet arazilerinden faydalanmak,
- d) Ücretlendirme veya vergilerden yarar elde etmek,
- e) Tımar sahibi olmak.

Geleneksel otoritenin en belirgin özelliklerinden biri yöneticiye itaat olduğunu savunan Weber, bu süreçte motivasyon kaynağının gelenekler ve değerler olduğunu belirtmiştir. Bu tarz yönetim biçimlerinde yönetici, amir pozisyonundan ziyade bir kişisel önder niteliği kazanmıştır. Yönetici ile olan ilişkiler makam ve görev tanımlarına değil, kişisel sadakate bağlıdır. Dolayısıyla hizmetliler bir sözleşme doğrultusunda değil, itaat ve sadakat çerçevesinde hizmet verirler. Bu hizmetlilerin istihdamı da ona göre akraba, köle, saray çalışanları ve kişisel ilişkiler çerçevesinde yapılır. Böyle bir yapıda uzmanlaşma, rasyonel hiyerarşi, sözleşmeye dayalı belli bir

³³ Junnan Lai, ““Patrimonial Bureaucracy” and Chinese Law: Max Weber’s Legacy and Its Limits”, **Modern China**, C.41, No:1, 2014, s. 43-44.

³⁴ Weber, **Sosyoloji Yazıları**, s. 301.

³⁵ Fakhar Bilal, “Mughal Dynasty of India and Patrimonial Bureaucracy”, **JRSP**, C.52, No:1, 2015, s. 238.

maaş alma söz konusu değildir. Weber bu yapının yalnızca doğuya ait olmadığını, aynı zamanda Ortaçağ Avrupa'sında da bu durumun varlığını belirtir.³⁶

1.2.2. Hukuki-Rasyonel Bürokrasi

Kamu yönetimine dair modern yaklaşımlar çağdaş bürokrasileri incelerken Weber'in bürokrasi kuramına atıfta bulunurlar. Çünkü Weber bürokrasiyi, toplum, örgüt ve birey ile ilişkilendirerek en kapsamlı şekilde ele almıştır. Weber bürokrasi kuramını oluşturduğunda bu modeli “ideal tip” olarak adlandırmıştır. Dolayısıyla örgütler ancak bu ideal tip çerçevesinde bürokratik olabilirler. Bu bürokrasinin en belirgin özellikleri ise yasalarla sabit yetki alanının varlığı, görev hiyerarşisi, yönetimin yazılı kurallara dayandırılması, görev ve yetkilerde uzmanlaşma, kurallara itaat etme, kişisellikten uzak, özel hayatın kamuya yansımaması olarak sıralanabilmektedir.³⁷

Weber'e göre bürokrasi, otorite tiplerinden olan yasal-ussal otoritenin en yalın halini yansıtır ve rasyonel bir örgütlenme tarzıdır. Weber bürokrasiyi bazı özelliklerle nitelendirmiştir. Buna göre örgütlenmelerde, yasal düzenlemeler doğrultusunda görev tanımı belli olan, yetkileri sınırlı kişiler istihdam edilir. Özel hayatı çalışma hayatının dışında tutan bu uzmanlaşmış çalışanlar arasında hiyerarşik düzen vardır ve yapılan işlemlerin tümü yazılı bir biçimde kayıt altına alınır. Bu özellikler kamu kurumları ile birlikte özel örgütlenmelerde de kullanılmaktadır.³⁸

Weber, modern bürokrasinin somut işleyiş biçimlerine dair bazı ilkeler ortaya koymuştur. Ona göre bürokratik kurumlar yasalar veya yönetmeliklerce belirlenmiş resmi yetki alanları bulunmalıdır. Kurumun amaçları doğrultusunda belirlenen resmi görevlerin uygulanabilmesi için görevlilere emir verme yetkisi dengeli bir biçimde dağıtılmalıdır. Buna uyum sağlayabilecek kişilerin istihdam edilmesinin ardından alt düzeydeki çalışanların, üst düzeydeki çalışanlar tarafından denetlenebildiği hiyerarşik bir sistem oluşturulur. Bu şekilde yönetilenlerin, alt düzeydeki memurların işleyiş ve

³⁶ Necmettin Doğan, “Patrimonyalizm Kavramına Eleştirel Bir Yaklaşım”, **Liberal Düşünce**, Y.16, No:64, 2011, s. 176.

³⁷ Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 268-270.

³⁸ Recep Aydın, “Bürokrasiyi Toplumsal ve Siyasal Boyutuyla Ele Alan Kuramsal Yaklaşımlar”, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Y.10, No:2, 2017, s. 999-1000.

kararları konusunda üst düzeydeki memurlara başvurulabilme olanağını sağlar. Fakat bu durum, alt düzey memurun yetkilerinin üst düzey memur tarafından devralınacağı anlamına da gelmez. Bununla birlikte hukuki-rasyonel örgütlenme biçimlerinde bürokratik işlemlerin tamamı kayıt altına alınır. Bu kurallar bütünü memurun çalışma alanında özel hayattan arınmasını sağlar. Bu nedenle memurlar kamusal araçları kendi kişisel araçları gibi kullanamazlar.³⁹ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi Weberyen bürokrasi başlığı altında verilecektir.

1.3. Bürokrasi Kuramları

19. yüzyıldan itibaren bürokrasinin her alanda öneminin artması, iktidar ilişkilerinde etkili bir kurum olması gibi nedenlerden dolayı birçok siyaset bilimci ve düşünürü bu konuda çalışma yapmaya sevk etmiştir. Bu bölümde bürokrasi konusunda sistematik düşünceler geliştiren Friedrich Hegel, Karl Marx ve Max Weber'in kuram ve tanımlamalarına yer verilmiştir.

1.3.1. Hegel'in Bürokrasi Kuramı

Hegel, devletin asli görevinin toplumun ortak çıkarlarını korumak olduğunu belirtir. Ona göre bürokrasi de kurumların çıkarları ile devletin çıkarları arasındaki ilişkiyle anlamlandırılmıştır. Hegel'e göre evrensel bir sınıf olan bürokrasi hiyerarşik bir yapıya sahiptir ve bu mekanizmada yer alan üyeler uzmanlaşarak görevlerini en uygun seviyede yerine getirmektedirler. Bu sınıf toplumun çıkarlarını devletin kendi çıkarına dönüştürmeye çalışan bir rol üstlenerek, devlet ve sivil toplum arasında köprü vazifesi gören bir konuma erişmiştir. Bürokratik despotizme karşı çıkan Hegel, bürokrasinin yetki ve işlevini sınırlandırarak topluma kendi değerlerini aşılmasına imkan vermemiştir.⁴⁰

Devleti bir organizma olarak gören Hegel'in bürokrasi kuramı Wilson ve Weber'in kuramlarına benzerlik gösterir. Ona göre de kamu yönetiminin yürütme işlevlerinin niteliği onun nesnel olmasına bağlıdır. Ayrıca bürokrasinin hiyerarşik olarak örgütlenmiş olması gerekir. Ayrıca Hegel, devletin ve görevlilerin iktidarın

³⁹ Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, Çev. Taha Parla, İstanbul, Metis Yayınları, 2019, s. 220-222.

⁴⁰ Murat Akçakaya, "Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.18, No:3, 2016, s. 680.

bürokratları tarafından kötüye kullanılmasına karşı güvencenin hiyerarşik örgütlenmede olduğunu belirtir. Kamu görevlilerinin işe alımıyla ilgili olarak da meritokratik sistemi savunur.⁴¹

Hegel'in modern anlamda bürokrasiye atfettiği bazı özellikler bulunmaktadır. Ona göre memurlar, hiyerarşik bir sistem çerçevesinde ve belirlenmiş yetki alanında hizmet vermelidir. Çalışmak üzere kamu hizmetinde görev alma kriterleri doğum veya statü değil, bilgi, tecrübe ve sınav yoluyla elde edilen yetenekler doğrultusunda olmalıdır. Bu sayede sosyal tabakalaşma azalarak eşitlikçi bir toplum ortaya çıkacaktır. Bürokratlar, dış faktörlerden etkilenmemek için devlet tarafından ödenen maaş sayesinde geçinirler ve bu sayede yetkilerini kamu yararı için kullanırlar. Ayrıca devlet işlerini yürütmede karmaşıklıktan arındırılmış basit bir sistem, hız ve verimlilik önem arz eder. Bununla birlikte Hegel, memurları evrensel bir sınıf olarak tanımlamıştır. Zira onların faaliyetleri evrensel çıkarlara hizmet etmektedir.⁴²

Tablo 1. Weber ve Hegel'in Modern Siyasal Otorite Teorileri

Kriter	Yasal-Rasyonel Otorite (Weber)	Siyasal Devlet (Hegel)
Meşruluk	Yasallık	Siyasi duygusallık
Kuvvetler ayrımı	Yargının anayasal ayrımı	
Üst pozisyonlar	Kurumlar, seçilmiş veya atanmış siyasi liderler, seçkinler veya profesyonel politikacılar	
İdari personel	Memurlar	
Yapı	Yetki hiyerarşisi	
Daireler	Gayri şahsi ilişkiler, sabit ücret	
İşe alma kriteri	Uzmanlık	Bilgi
Yönetilen	Vatandaşlar	
Ekonomik Temel	Piyasa ekonomisi	Sivil toplum

(Kaynak: Carl K. Y. Shaw, "Hegel's Theory of Modern Bureaucracy", **The American Political Science Review**, C.86, No:2, 1992, s. 383)

⁴¹ Fritz Sager ve Christian Rosser, "Weber, Wilson, and Hegel: Theories of Modern Bureaucracy", **Public Administration Review**, C.69, No:6, 2009, s. 1142.

⁴² Georg W. F. Hegel, **Philosophy of Right**, Kitchener, Batoche Books, 2001, s. 235-239.

Hegel'in bürokrasi kuramı üç tez ile özetlenebilir.⁴³

- 1) Bürokrasinin mantığı, modern ekonomik toplum ile anayasal devlet arasındaki ayrımdır.
- 2) Bürokrasi, ofis işleri ile görevlinin özel işlerinin karışmadığı gayrişahsi bir organizasyondur.
- 3) Bürokratik faaliyetlerin yöntemi ise evrensel normlara atıfta bulunarak anayasal normlar ile somut normlar arasında aracı vazifesi üstlenmektir.

Bu üç unsur modern bürokrasi için gerekli olan şartlardır. Bununla birlikte yukarıdaki tabloda da gösterildiği gibi örgütsel anlamda Weber'in ideal tip bürokrasisine benzemektedir. Bu bakımdan Hegel'in bürokrasi teorisi liberal ve anayasal açıdan uygunluk gösterir.

1.3.2. Marxist Bürokrasi

Sistematik bir bürokrasi teorisi geliştirmeyen Marx'ın en bilinen öngörüsü proletaryanın kapitalist sistemi bir devrim neticesinde sona erdirerek yönetici seçkinlerin erkini ve devlet aygıtını yok edecek olmasıdır. Ayrıca ilk hedefi devlet olan bu devrim, yeni bir üretim sistemi ortaya çıkararak toplumsal devrimi gerçekleştirmiş olacaktır.⁴⁴ Ona göre bürokrasinin çıkarları, devlet ve burjuva arasındaki çıkarlar ile ilişkilidir. Dolayısıyla kapitalist düzende var olan bürokratik sistem sınıf ayrımını devam ettirmeye odaklıdır. Bu nedenle bürokrasinin en temel görevi mevcut durumu devam ettirerek egemen sınıfın çıkarlarını savunmaktır.⁴⁵

Marx da Weber gibi bürokrasinin kapitalizm ile ilişkili olduğunu savunmakla birlikte Weber'den farklı olarak var olan sınıf mücadelesinin son bulmasıyla bu bürokratik yapının da ortadan kalkacağını belirtir. Ayrıca Marx, Hegel'in savunduğu bürokrasinin devlet ile toplum arasında bir aracı vazifesi gördüğü düşüncesini şeklen desteklemekle beraber içerik açısından eleştirir. Bu bağlamda Marx bürokrasiyi, kapitalist sisteme ve burjuva çıkarlarına hizmet eden bir mekanizma olarak görmüştür.

⁴³ Shaw, **a.g.e.**, s. 387.

⁴⁴ Andrew Heywood, **Siyasi İdeolojiler**, Çev. Levent Köker, Ankara, BB101 Yayınları, 2016, s. 148-149.

⁴⁵ Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 265-266.

Ona göre devletin temsil ettiği çıkarlar genel değil, toplumun egemenleri sayılan küçük bir parçasına aittir. Bu nedenle Marx bürokrasiyi sınıf mücadeleleri kapsamında ele alır. Bürokratları ise herhangi bir sınıf olarak değerlendirmez.⁴⁶

Marx, bürokrasiyi egemen sınıfın çıkarlarını gözetten bir aygıt olarak görmüş, onun bir güç aracına dönüştüğünü savunmuştur. Dolayısıyla Hegel'in görüşlerinin aksine devlet yapılanmasının egemenler için var olduğunu bildirmiştir. Bürokrasiyi de bu yolda kullanılan bir araç olarak nitelendirmiştir. Ayrıca verimsiz kamu hizmetinin sebebi olarak da bürokrasiyi ileri sürmüştür.⁴⁷

1.3.3. Weberyen Bürokrasi

Bürokrasilerle ilgili literatür antik Çin'e dayansa da konuyla ilgili çalışmalarda genellikle "rasyonel" bir örgüt biçimi olarak bürokrasiyi ele alan Weber'e atıfta bulunmaktadır.⁴⁸ Bürokrasinin analizini yapan ilk kişi Weber olmuştur. Profesyonellikten uzak bir çizgiye oturmuş olan patrimonyal sistemin aksine Weber, bürokrasiyi ideal bir sistem üzerine oturtmaya çalışmıştır. Bürokrasinin gelişimini sürdürebilmesini de kapitalist ekonomi ve demokratik bir ortamın varlığına bağlamıştır.⁴⁹

Devlet memurlarının vermiş olduğu hizmetlerinin karşılığı olarak maaş almaları, piyasa ekonomisinin ilerlemesi bürokratik yapılanmanın önkoşullarından olmakla beraber bürokratik yönetimin kurulması için yeterli değildir. Yine de tarihi tecrübelerin ışığında edinilen bilgi; para ekonomisinin olmadığı bürokratik yapı, zamanla farklı oluşumlara dönüşebilir. Dolayısıyla bürokrasiyi kalıcı hale getirecek özellik sabit gelirin varlığıyla doğrudan ilgilidir.⁵⁰

Weber, güç ve egemenlik arasında net bir ayrım olduğunu vurgulayarak, bir kimseye bir eylem yaptırmaya zorlamayı güç, yöneticiye itaat etmeyi de egemenlik

⁴⁶ Akçakaya, **a.g.e.**, s. 679-680.

⁴⁷ Orhan Gökçe ve Ali Şahin, "21. Yüzyılda Türk Bürokrasisinin Sorunları ve Çözüm Önerileri", **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomi Araştırmalar Dergisi**, C.2, No:3, 2002, s. 5.

⁴⁸ Stephen Miller, "Bureaucracy Baiting", **The American Scholar**, C.47, No:2, 1978, s. 206.

⁴⁹ Jennifer Tomoe Peachey, "Becoming Bureaucracy: Paradox As Process", **The Cambridge Journal of Anthropology**, C.26, No:1, 2006/07, s. 26.

⁵⁰ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, İstanbul, Metis Yayınları, 2019, s. 228-229.

olarak ifade etmiştir. Dolayısıyla egemenlik meşruluğunu geleneksel, karizmatik veya ussal bir otoriteden almaktadır. Devlet ise şiddet kullanma tekeline sahip bir yapılanma olduğuna göre devlet bu işlemi güç kullanma aygıtı olan bürokrasi ile yapmaktadır. Bu aygıtın ise görevleri ve yetkileri yasalar ile belirlenmiş olması gerekir. Bu aygıtın gelişmesini kapitalizm ile ilişkilendiren Weber, liberal ekonomik sistemin bunun için en uygun sistem olduğunu belirtmiştir. Avrupa devletleri de bu sistem kapitalistleşerek modern devletler haline gelmiştir. Bu şekilde modernleşmeyi sağlamak için de bazı hususlar önem arz etmektedir. Bunlar, kapitalist düzen içinde sanayileşmiş bir toplum, yasal-ussal bürokratik sistem, pozitivist bir yaklaşımın benimsenmesi ve disiplinli bir sosyal hayatın temin edilmesidir.⁵¹

Weber, bürokrasiyi *bir örgütlenme ve yönetim biçimi* olarak incelemiş, meşruluk temeline oturttuğu bürokrasiyi “ideal tip” olarak ifade etmiştir. Meşruluğunu yasalar ve hukuktan alan ideal tip bürokraside, yönetilenlerin otoriteye değil, yasalara uyduğu görülür. Hukuki/rasyonel otoritenin özgün şeklini temsil eden bu tip bürokraside çalışanların görevleri belirlenmiş, yetkileri sınırlandırılmıştır. Bunula birlikte kişiselliğe yer verilmeyen bu bürokratik yapıda doğal olarak keyfilik ve duygusallığa da yer verilmez. Bu sistemde siyasal otorite, yasalara bağlı ve rasyonaliteye uygun davrandığı için meşruluğunu elde eder. Ayrıca Weber bu bürokratik yapının yalnızca devlet kademelerinde değil, herhangi bir örgütlenmede bir yönetim biçimi olarak kullanılabileceğini vurgulamıştır.⁵²

1.3.3.1. Weber’e Göre Bürokrasinin Özellikleri

Weber’e göre bürokrasinin işleyiş tarzı açısından sahip olması gereken bazı hususlar vardır. Bunlardan ilki yasalar veya yönetmeliklerce belirlenmiş resmi yetki alanlarının var olmasıdır. Bu bağlamda bürokratik yapının hedefleri doğrultusunda yapılacak olanlar belirli bir şekilde paylaştırılır. Bu işler yapılırken emir verme yetkisi olanın da yetkileri dengeli bir şekilde belirlenmiş ve bu görevlilere kullanmaları için tahsis edilen araçlar da belirli kurallar doğrultusunda sınırlandırılmıştır. Bu görevlere

⁵¹ Oğuz Akın, “Bürokrasi Yaklaşımları Açısından Weber ve Mises”, **Mülkiye**, C.33, No:264, 2009, s. 108.

⁵² Dursun, **a.g.e.**, s. 140-141.

liyakat sistemi ile çalışanlar yerleştirilmiş ve bunların emir verme yetkileri de birtakım kaidelerle sınırlandırılmıştır.⁵³

Rasyonel bir bürokratik yapılanmada astların üstlerce denetlenebildiği, belli kurallarca belirlenmiş bir hiyerarşik yapıdan söz edilir. Bu sistemde yönetilenler, ast memurların kararlarını beğenmedikleri takdirde üst memurlara başvurabilme olanağına sahip olurlar. Bu sistem son aşamaya geldiğindeyse hiyerarşik düzen monokratik bir yapıya ulaşır. Fakat yetki alanı ilkesi üst yetkilinin ast görevlinin tüm yetkilerini kullanabilmesi ve işini doğrudan devralması anlamına gelmemektedir.⁵⁴

Modern bürokrasilerde yönetim birtakım belgelere (dosyalara) dayanır. Dolayısıyla bu sistemde ast memurlardan oluşan geniş bir kadro mevcuttur. Bu şekilde yönetimin aygıtları, dosyaları ve çalışanlarına kamuda “daire”, özel sektörde ise “büro” adı verilir. Bu daire ve bürolarda yürütülen bürokrasi, özel yaşam alanından net bir şekilde ayrılmıştır. Bu sebeple de kamu fonları ve araçları ile bu çalışanların ilgisi olmamaktadır. Bununla birlikte bürokratik bir sistemde çalışanların kendi alanlarında uzmanlaşmaları da önem arz etmektedir. Uzmanlaşan bu kişiler de çalışma saatleri belli olan bu sürede en iyi performansı sergilemektedirler.⁵⁵

Bu bağlamda Weber, bürokrasiyi örgütsel bir problem olarak ele almıştır. Onun önem verdiği husus toplumsal düzenin rasyonel bir örgüt tarafından yürütülmesini sağlamaktır. Ayrıca Weber, bürokrasinin *rasyonel* olmasıyla birlikte sistematik hukuki kurallara bağlı olarak *yasal* olmasının da arzulamıştır. Söz konusu bu yasal-ussal bürokrasiler şahsilikten ve siyasetten uzak olduğu için her türlü iktidar yapılarında varlığını koruyabilecek ve verimli etkinliğini devam ettirebilecektir.⁵⁶

1.3.3.2. Otorite Tipleri ve Bürokrasi ile İlişkisi

Bürokrasi üzerinde sistematik bir anlayış geliştiren Weber, ilk olarak meşruluk ve iktidar konularını ele almıştır. Bu bağlamda insanların niçin itaat ettikleri konusunda çalışmalar yapan Weber, iktidarın buyrukları uygulatıcı mekanizma

⁵³ Weber, *Sosyoloji Yazıları*, s. 220.

⁵⁴ Weber, *Sosyoloji Yazıları*, s. 221.

⁵⁵ Weber, *Sosyoloji Yazıları*, s. 221-222.

⁵⁶ Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 270.

olduğunu saptamış, meşruluğun ise iktidarı kabul ettiren bir unsur olduğunu belirtmiştir. Bu meşruluğun da üç farklı şekilde meydana gelebileceğini ifade etmiştir. Bunlar; “geleneksel”, “karizmatik”, ve “yasal-ussal” otorite tipleridir.⁵⁷

1.3.3.2.1. Geleneksel Otorite

Bir otoritenin geleneksel olarak adlandırılabilmesi, bu otoritenin uzun yıllar boyunca geleneklerden oluşan kurallara ve yetkilerin kutsallığına bağlı kalarak meşru bir zemin oluşturmaya bağlıdır. Bu toplumdaki efendiler gelenekler doğrultusunda görevlendirilir ve bundan dolayı ona itaat edilir. Otoritenin uygulayıcısı amirden çok kişisel bir efendiyi teşkil eder. Yönetimde yer alanlar ise memurdan ziyade kişisel hizmetli görünümündedir. Bu kadro, efendi ile gayrişahsi görev amaçlı ilişkide değil, kişisel bağlılığa dayalı bir ilişki içerisinde. Buna bağlı olarak yönetilen pozisyonunda olanlar da efendinin “yoldaşı” veya “tebaası” konumundadırlar. Bu sistemde efendi keyfi uygulamalar yapmaktan çekinmez ve karşılık gözeterek yönetilenlere lütufta bulunabilir.⁵⁸

Geleneksel otoritelerde yönetime ilişkin kuralların oluşturulmasında yasaların önemi yoktur. Kurallar daha eski emsallere atıfta bulunularak düzenlenir. Bu sistemde efendi idari kadronun olmadığı bir yönetim mekanizması kurar. Bu mekanizma içerisinde sadakate dayalı patrimoniyal devşirmeler; akrabalar, köleler, klientler vs. olabilir. Patrimoniyal devşirmeler haricinde ise “gözdeler” olarak adlandırılan efendilerine sadık kişiler ve gönüllülük esasına dayalı kişisel bağlılığı olan özgür kişiler bulunabilir. Bunun yanı sıra geleneksel otoritede yönetim adına önemli makamlarda yönetici ailesi veya klanlar bulunur. Bu sistemde kölelerin dahi terfi etmesi olağan bir durumdur. Ayrıca bu sistemde kişisellik üstü bir görev tanımı, rasyonel bir hiyerarşik yapı, düzenli bir atama/terfi sistemi ve sabit bir maaş yöntemi bulunmamaktadır.⁵⁹

Weber’in bürokrasi öncesi sistemler olarak adlandırdığı ve bunların en önemlisi olan geleneksel otoriteye olan karşıtlığını vurgulamıştır. Zira bu sistemde

⁵⁷ Akçakaya, a.g.e., s. 281-282.

⁵⁸ Max Weber, **Meşru Egemenlik**, Çev. Latif Boyacı, İstanbul, Yarı Yayınları, 2017, s. 29-30.

⁵⁹ Weber, a.g.e., s. 31-33.

iktidar, yüzyıllarca süren bir hanedanı oluşturan bir klan yapısının tezahürüdür. Bütün klan üyeleri de kendi yerlerini ve onlardan nelerin beklendiğini bilirler.⁶⁰ Liyakat yerine statüye dayanan bu sistemde emretme yetkisini kullanan efendiler, yasaların yerine geleneklerden bu gücü alırlar. Verilen emirler ve alınan kararların meşruluğu da geleneklere uygun olup olmadığı ile alakalıdır.⁶¹

Kısaca Weber'e göre rejim tiplerinden biri olan geleneksel egemenlik geçmişin otoritesini ifade eder. Eskiye dayanan, uyum ve kabul etme olgularının alışkanlıklarının kutsal hale getirildiği gelenekler geleneksel egemenliği anlatmaktadır. Bu tip otoriteye bağlı egemenlik türü, alışılmış gelenek-göreneklere bağlıdır ve siyasal iktidar sahiplerinin meşruiyetini teşkil eder. Bu otorite tipinde kurallar dokunulmaz olmakla beraber tartışmalara da açık değildir. Ayrıca egemenliğin yönetiminde kişilerin yerine kutsallıklar temsil edilir.⁶²

Bu bağlamda Weber, geçmişten gelen kurallar çerçevesinin kutsallığını ön plana çıkararak meşruiyet zemini oluşturan ve kendisine inanma ve güven duygusu beslenen egemenlik türünü geleneksel otorite diye adlandırmıştır. Bu bağlamda otoriteyi sağlayan kişi ya da kişiler geleneksel kurallar tarafından belirlenir. Bu kişiler bir "üst-amir" olmamakla beraber onlar kişisel anlamda efendilerdir. Hiyerarşideki sorumluluklarda ise amir-memur ilişkisini yöneticiye olan şahsi bağlılık belirlemektedir. Ayrıca uyulması gereken belli bir kurallar bütünü yerine seçilmiş kimsenin ilkelerine uyulması geleneksel otoritenin özelliklerinden biridir.⁶³ Bu meşruiyet tipi genelde prenslerin ve kralların varlığını sürdürdüğü tiptir. Bu rejimde yönetimin emir ve kurallarına uymayı sağlayan temel etken kabile şefine, krala veya aileye olan kişisel sadakat üzerine kurulmuştur.⁶⁴

⁶⁰ William D. Rubinstein ve Patrick von Maravic, "Max Weber, Bureaucracy, and Corruption", Ed. Gjalte de Graaf, Patrick von Maravic, Pieter Wagenaar, **The Good Cause: Theoretical Perspectives on Corruption**, 2010, s. 29.

⁶¹ Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 275.

⁶² Yunus Yoldaş, "Max Weber'in (Siyasi) Sorumluluk Etiği Anlayışı", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.12, No:2, 2007, s. 202.

⁶³ Halil Uzdu, "Max Weber'in Otorite Tipolojileri Bağlamında "Son İmparator", "Gandi" ve "Lincoln" Filmlerine Sosyolojik Bir Bakış Denemesi", **MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C.14, No:3, 2013, s. 71.

⁶⁴ Hüseyin Bal, "Siyaset Teorisinde 'Otorite' Kavramı", **Turkish Studies**, C.9, No:2, 2014, s. 252.

1.3.3.2.2. Karizmatik Otorite

Karizma kavramı ilk kez “karizmatik yetki” kavramını ortaya atan Max Weber tarafından kullanılmıştır. Kelimenin kökeni eski Yunan uygarlığına kadar gitmektedir ve literatüründe ise “ilahi ilham yeteneği” veya “ilahi hediye” anlamı vermektedir. Max Weber tarafından ise “ilahi lütuf” anlamında kullanılmıştır. Ona göre karizmatik liderin hareketleri olağanüstü ve heyecan vericidir. Bu özellikten dolayı toplumun duygularını geliştirmede önemli rol oynamaktadır.⁶⁵

Bazı sosyologlar, tarihçiler ve siyaset bilimciler karizmatik liderliği Weber tarafından geliştirilmiş bir teori olarak görmüşlerdir. Yalnız 1980’li yıllara kadar karizma kavramı siyasi, sosyal veya dini liderlik anlamında incelemeye alınmıştır. 1980’li yıllardan sonra ise karizmanın örgütsel liderlik anlamında kullanılmasına ve araştırılmasına başlandığı görülmektedir. Bu bağlamda iktidar yüksek güdülerinden dolayı lider olma güdülerinde de yüksek olan karizmatik liderler insanları normalden daha fazla motive etme kapasitesine sahiptir. Ayrıca heyecan verici bir vizyona da sahip olan bu liderler yaptıkları işlerle örnek teşkil etmektedir.⁶⁶

Weber’e göre “karizma” terimi, olağanüstü veya insanüstü güç ve niteliklere sahip bir kişiliği ifade eder. İlahi kökenli olup ve sıradan bir insanın elde edemeyeceği bu özellikler o kişiyi “lider” konumuna yükseltir. İlkel dönemlerde sihirli güçlere dayandırılan bu olağanüstülük, yalnızca peygamberlerde, insanları tedavi edebilen ya da yasal bilgelik ile ün kazanmış kişilerde, savaş kahramanlarında vs. bulunduğu inancı hakimdi. Bu tip otorite, “sıra dışı” olduğundan dolayı, rasyonel otorite ve patriarkal, patrimoniyal veya zümre tiplerini barındıran geleneksel otoriteye karşı çıkmakla beraber bu tiplerin de bir antitezi sayılmaktadır. Bu tipte akıl yolu ile çözümlenemeyen kuralların var olması onu irrasyonel yapıya dönüştürmektedir. Karizmatik otorite, geleneksel otoritenin aksine geçmişi yok sayar ve devrimci bir

⁶⁵ Hasan Gül ve Güner Çöl, “Atıf Teorisinde Belirtilen Karizmatik Lider Özelliklerinin Üçlü Örgütsel Bağlılık Modeliyle İlişkileri Üzerine Bir Araştırma”, **Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C.17, No:3-4, 2003, s. 164-165.

⁶⁶ Cengiz Demir, Mustafa Kemal Yılmaz ve Aydın Çevirgen, “Liderlik Yaklaşımları ve Liderlik Tarzlarına İlişkin Bir Araştırma”, **Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, C.2, No:1, 2010, s. 135.

görünüm benimser. Bu tipte meşruluğun yegâne temeli takipçilerin ya da müritlerinin onaylamasıdır.⁶⁷

Karizma, rasyonel olan her türlü maddi kazancı reddeder. Doğal olarak kurumsal bir yapıya sahip olmayan karizma ancak bu şekilde tutum ve davranış sergileyebilir. Karizmatik otoritenin sahip olduğu değişimci ve dönüşümcü özelliği onun en büyük devrimci güçlerden olmasına katkıda bulunmaktadır. Ancak karizmanın da sıradanlaşması mümkündür. Bu durumda en belirleyici faktörler arasında disiplinin genişlemesine bağlı olarak güvenlik arayışının ortaya çıkması söz konusudur. Bu da konum ve sosyal statüyü sağlamlaştırma ile karizmanın taraftarlarının ekonomik çıkarlarının meşrulaştırılmasına bağlıdır. Diğer bir etken ise mevcut sistem ve memurların örgütlenme düzeninin otoritenin ihtiyaç ve isteklerine göre düzenlenmesidir. Yani karizmatik gücün istikrarlı bir yapıya ulaşabilmesi ekonomi karşıtı özelliğini değiştirmesine bağlıdır. Aynı zamanda söz konusu otoritenin toplumun gereksinim duyduğu ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için bir ekonomik örgütlenmenin oluşturulması gerekmektedir.⁶⁸

Karizmatik otorite, rutin bir görünüme ve yabancı bir karaktere sahiptir. Sosyal ilişkiler tamamen kişisel üzerine oturtulmuş ve karizmanın geçerliliğine dayandırılmıştır. Karizmatik otorite değişime uğrar ve geleneksel, rasyonel ya da her ikisinin karışımı olan bir yapıya dönüşebilir. Bu değişimi sağlayacak unsurlar ise takipçilerin maddi çıkar arayışları ve yönetim kadrosundakilerin çıkarlarını genişletmeye çalışmasıdır.⁶⁹

1.3.3.2.3. Yasal-Ussal Otorite

Yasal-ussal otorite, örgüt üyeleri tarafından oluşturulan belli yasal normlara dayanır. Rasyonel ilkeler doğrultusunda oluşturulan bu kurallar çerçevesinde otoriteyi elinde tutan “amir” kişisel üstü bir düzene tabidir. Bu amir yalnızca uygulayıcı olan memurların başı değil aynı zamanda devlet başkanı da olabilir. Örgütün üyeleri

⁶⁷ Weber, **Meşru Egemenlik**, s. 57-58.

⁶⁸ Hülya Eşki, “Bugünü Anlamak İçin Weber’i Yeniden Okumak”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C.6, No:11, 2010, s. 194.

⁶⁹ Weber, **Meşru Egemenlik**, s. 61.

otoriteye itaat ettiklerinde aslında yalnızca hukuksal düzene itaat ettiklerini bilirler. Zira bu sistem, otoriteye verilmiş olan sınırlı yetki alanında ona itaat etmeyi zorunlu hale getirir. Bu bağlamda yetki alanı, otoritenin sınırlı belli olan işlev ve yükümlülüklerin tamamını, görevdeki kişinin yeterli düzeyde gücünün sağlanması, güç kullanma araçlarının hangi koşullarda kullanılacağını net bir biçimde belirlenmesini kapsar.⁷⁰

Bu tip otoritelerde kademelerin yapısı hiyerarşik bir sisteme oturtulmuştur. Her bir makam kendinden yüksek bir makam tarafından kontrol altında tutulur. Söz konusu makamların davranışlarını belirleyen teknik kurallar mevcuttur. Bu şekilde örgütlenmiş rasyonel bir oluşumun üyeleri “memurlardan” oluşur. Bu memurlar üretim veya yönetim araçlarından tamamen soyutlanmışlardır. Bununla birlikte örgütün/oluşumun mülkü ile memurların mülkü kesin bir biçimde birbirinden ayrılır. Yönetimsel anlamda yapılan tüm eylemler kayıt altına alınır. Bu şekilde yazılı belgelerin ve memurların gerçekleştirdiği işlemlerin tamamı modern örgütlenmiş tüm türlerin odağında olan “daireyi / büroyu” meydana getirir.⁷¹

Weber bu otorite şeklini tanımlarken kapitalizm ile ilgili bir mihenk taşı olduğunu da vurgulamaktadır. Dolayısıyla Weber, kapitalist ekonomik etkinlik ve bürokratik otorite kavramlarını tanımlarken bu otorite tipine başvurur. Bu bağlamda meşru otoritenin örgütlenmiş hali olan bürokrasiyi kapitalizmi çözümlerken kullanır. Bu hususta kapitalizm ile bürokrasiyi ilişkilendiren Weber, toplumun kapitalistleştiği sürece bürokratikleşebileceğini savunmuştur. Ona göre örgütlenmiş bir toplum olarak Batının ussallığı kapitalizmi doğurmuştur.⁷²

Weber’in yasal-ussal otorite tipinde hukuk ve rasyonalite toplum üzerinde hakimdir. Meşruluğunu yasalardan alan bu tipolojide, önceden belirlenmiş kurallar çerçevesinde, duygusallık ve keyfiliğe yer verilmeden oluşturulan bürokrasiler çağdaş devletin bir göstergesidir.⁷³ Bu bağlamda yasal otoritede yasalara göre belirlenmiş ödevlerin uygulanması ve buna itaat edilmesi esas alınır. Bununla birlikte Weber bu

⁷⁰ Weber, **Meşru Egemenlik**, s. 14-16.

⁷¹ Weber, **a.g.e.**, s. 16-18.

⁷² Eşki, **a.g.e.**, s. 196.

⁷³ Dursun, **a.g.e.**, s. 140-141.

otoriteye rasyonaliteyi de eklemiştir. Böylece emir verme yetkisine sahip olanların yalnızca yasaları değil rasyonel kuralları da göz önünde tutmaları gerektiğini savunmuştur. Ancak böylece bir otoritenin meşruluğu sağlanmış olacaktır.⁷⁴

1.4. Seçkin (Elitist) Yaklaşımlar ve Bürokrasi

V. Pareto, R. Michels ve G. Mosca klasik elit teorisyenleri olarak bilinmektedir. Bu bağlamda seçkin yaklaşımlar çerçevesinde yönetici seçkinler, oligarşinin tunç kanunu, yönetici sınıf teorisi, bürokratik kolektivizm ve siyasal elit kavramları ele alınmış, son olarak da seçkinler ve bürokrasi ilişkisi incelenmiştir.

1.4.1. Yönetici Seçkinler

Latince “seçme” ve “seçilmiş” anlamlarını içeren “Elité” kavramının sosyal bilimlerde kullanılması Pareto’nun çalışmaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Ona göre elitler bulunduğu sosyal statü bağlamında, kendi alanlarında en yüksek değerlere sahip olanlardır. Örneğin hukukçuların, siyasetçilerin, tüccarların vs. sahip oldukları üstün özelliklerden dolayı ‘en iyi’ sıfatına haiz olanlar elit tabaka arasına girer. Sartori’nin elit kavramı ise dikey bir oluşum olarak gördüğü toplumun zirvesindeki grubu işaret eder. Bu grubun, yönetime doğrudan veya dolaylı şekilde etkide bulunan üyeleri ‘yönetici elitler’, herhangi bir etkide bulunmayanlar ise ‘yönetici olmayan elitler’ olarak adlandırılır. Böylece toplumu elitler ve elit olmayanlar olmak üzere iki gruba ayıran Pareto, elitleri de yöneten ve yönetmeyen olarak iki farklı grupta ele almıştır.⁷⁵

Devletlerin örgütlenme tipinin veya ideolojisinin ne olduğu fark etmeksizin her toplumda az sayıda yöneten ve çok sayıda yönetilen kitle mevcuttur. Yönetici konumundaki siyasal elitlerin ortaya çıkması, devletlerin var olmasıyla alakalıdır. Toplumsal iş bölümünün meydana gelmesi, bazı toplulukların doğrudan üretim işlemine katılmasının önüne geçmiştir. Bu yönetici grup içinde, ruhban sınıfı, askeri komutanlar veya bürokratlar bulunabilir.⁷⁶

⁷⁴ Eryılmaz, a.g.e., s. 275.

⁷⁵ Mutlu Arslan, “Elit Teorisinin Doğuşu ve Kitle Korkusu”, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, C.13, No:50, 2015, s. 80.

⁷⁶ Mehmet Turhan, *Siyasal Elitler*, İstanbul, Gündoğan Yayınları, 2000, s. 41.

Pareto, tarihte elit kesimin varlığını her zaman var ve etkin olduğunu savunmuş, yönetici elitleri de bunun bir yansıması olarak görmüştür. Elitlerin etkisi olarak adlandırılan *elitlerin dolaşımı* kuramında, her bir toplum belli bir baskı veya şiddet ortamında meydana gelir, fakat toplumun devamlılığı sağlandığına baskı veya şiddete duyulan ihtiyaç ortadan kalkar. Bu duygu, yerini siyasi anlamda daha fazla güce sahip olan elitlere bırakır. Böylece siyasi elitler egemen güce dönüşür. Bu durumda Pareto'ya göre iktidar sahibi olan bazı grupların artış göstermesi ve bağımlı sınıflarda elit unsurların artışı söz konusu olabilir. Bu durumda ise sosyal denge istikrarsız bir görünüm kazanır. Herhangi bir toplumsal hareket büyük değişikliklere ortam hazırlayabilir ve elit grup iktidara gelerek yeniden denge kurulması söz konusu olabilir.⁷⁷

Pareto, seçkinlerin dolaşımı kuramını “tarih aristokrasilerin mezarıdır” sloganıyla ifade etmiştir. Bu ifadeye göre toplumları yöneten ve tarihe yön veren olayların başında küçük aristokrat grupları yer alır. Onun çalışmalarında bireylerin hem seçkinler ile seçkin olmayanların arasındaki, hem de seçkinlerin kendi aralarındaki bir dolaşımdan söz edilmektedir. Bu bağlamda Marie Kolanbinska üç farklı dolaşımdan söz etmektedir: (1) yönetici seçkinler kendi aralarında dolaşımı sağlarlar, (2) alt tabakadan bireyler sahip oldukları üstün özellikleri doğrultusunda seçkinlerin arasına girmeyi başarırlar, (2) alt tabakadan gelen bu bireyler var mevcut seçkinler ile bir iktidar mücadelesine girerler ve kendi seçkin gruplarını ortaya çıkarırlar.⁷⁸ Fakat seçkinlerin dolaşımı sadece bir seçkinin diğerinin yerini alması anlamına gelmemektedir. Aynı zamanda bu ifade seçkinlerdeki baskın tortunun da değişmesini anlatan bir durumu işaret eder. Bu dolaşım sürekli olmasına rağmen düzensiz bir hareket içerisinde. Bu bağlamda Pareto, Marx'ın da düşüncesine yakın olarak “İnsanlık tarihi seçkinlerin durmadan yer değiştirme tarihidir: Biri yükselirken diğeri alçalır” ifadesiyle seçkinleri tanımlamıştır.⁷⁹

⁷⁷ Ahmet Özalp, “İktidar ve Güç İlişkisinin Analizi: Elitist Teori ve Bürokrasi”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, C.10, No: 19, 2016, s. 237.

⁷⁸ Tom B. Bottomore, **Seçkinler ve Toplum**, Çev. Erol Mutlu, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1997, s. 45-46.

⁷⁹ Vilfredo Pareto, **Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü**, Çev. Merve Zeynep Doğan, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2013, s. 13.

Pareto, seçkinlerin yükselişi ve düşüşü kuramını tarihi ve toplumsal, değişim ve gelişimi açısından seçkinler (elitler) üzerinden ele almıştır. Bu bağlamda yenilikçilik ve muhafazakarlık olarak iki tortunun değişim göstermediğinde tarihin döngüsel olarak evrim geçireceğini belirtir. Toplumsal denge de bazen ilki bazen ikinci tortu lehine değişkenlik gösterebilir. Bu doğrultuda Pareto, seçkinlerin dolaşımı konusunda, bazı istisnai süreler haricinde toplumun daima seçkin azınlıklarca yönetildiğini vurgulamıştır. Bu nedenle tarih olgusunu, seçkinlerin sürekli devam eden bir yer değiştirme tarihi olarak görmüştür.⁸⁰

Genel itibariyle elitler, Pareto'ya göre kendi alanlarında üstün derecelere sahip olan seçkin kişilerin meydana getirdiği grup olarak adlandırılabilir. Anthony Giddens ise bu kavramı toplumun ya da kurumların tepesindeki karar verici mekanizma olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla elitleri ifade ederken “güç”, “kontrol” ve “etki” unsurlarının onların en belirgin karakteristik özellikleri olduğu söylenebilir. Bu bağlamda elitlerin güç kullanmada ve toplumu yönetmede farklı yöntemlerle meşru zemin hazırlamaktadırlar. Örneğin, bir grup önemli bir zafer veya fetih söz konusu olduğunda elit pozisyonuna erişebilir. Bununla beraber geleneksel bir toplumda dini, milli gibi manevi değerleri temsil eden grup da toplum yönetiminde söz sahibi olabilir. Bu nedenle birçok düşünür elitleri azınlığın çoğunluğa karşı tahakkümü olarak nitelendirmektedir.⁸¹

1.4.2. Oligarşinin Tunç Kanunu

Robert Michels, bürokrasiyi egemenlik aracı gören teorisyenlerdendir. Ona göre bürokratik yapılar doğası itibariyle oligarşik yapıya dönüşmeye meyillidir. Onun bu eğilimi belli bir egemen grubun bu yapıyı bir araç olarak kullanmasına olanak sağlamaktadır. Michels bu durumu “iron law of oligarchy (oligarşinin demir (tunç) kanunu)” olarak adlandırmıştır. Daha sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ndeki bürokratik yapı bu konuda tartışmalara neden olmuştur.⁸²

⁸⁰ Çağatay Sarp, “Paretoyu Okumak: Mantıklı Olmayan Davranış ve Seçkinler Teorisi”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, C.3, No:2, 2013, s. 104.

⁸¹ Ali Yaşar Sarıbay vd., **Siyaset Sosyolojisi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 97.

⁸² Doğan Nadi Leblebici, “Yönetim Bilimi Açısından Klasik Dönemi Hatırlamaya İlişkin Bir Çalışma”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No:21, 2008, s. 101.

Michels'in oligarşinin demir yasası, genel olarak tüm sosyal bilimlerdeki en yıkıcı varsayımlardan biri olarak kabul edilir. Çünkü bu varsayım hem liberal-demokrasi hem de Marksist teorinin temel taşlarından olan “modern dünyada demokrasinin mümkün olduğu görüşünü” baltalar. Michels, büyüyen ve genişleyen siyasi örgütlerde oligarşik liderliğin birçok 'teknik ve idari nedenini' belirtmektedir. Bunların en önemlileri arasında, öncelikle görevlerin artan sayısı ve karmaşıklığı, üyelerin idari konulara katılımını zorunlu kılan ve bunun yerine uzman bir kadro gerektirmesidir. Bu durum üyelerin tamamının karar alma sürecine dahil olamamasını ve bunun yerine uzman, bilgili liderlerin söz konusu organizasyonda tahakküm kurmasını kaçınılmaz hale getirir.⁸³

Michels bu bağlamda sendikaların yapısını incelemiş ve yöneticilerinin kendilerine önemli yetki alanı oluşturduğunu, demokratik uygulamalardan söz edilemeyecek noktaya geldiğini saptamıştır. Michels 1915 yılında Fransa, İtalya ve Almanya gibi Avrupa ülkelerindeki işçi teşkilatlanmalarını, bunun içinde de siyasi işçi partilerini incelemiş ve ardından bu yapıları oligarşinin tunç kanunu şeklinde ifade etmiştir. Bu tür yapılanmalarda liderlerin teşkilat çıkarları ile kendi çıkarları arasında yakın bir ilişki kurduğunu, dolayısıyla şahsına karşı yapılan muhalif söylemlerin teşkilata karşı yapıldığı yansıması verilerek bertaraf edildiğini gözlemlemiştir. Seçim yoluyla göreve gelen bu yöneticilerin bürokratik bir ağ kurmak suretiyle iktidarlarını güçlendirdiği ve uygulamalarına devam ettiğini de saptamıştır. Örgüt içindeki muhalefet de bastırıldığı için liderlerin ömür boyu yöneticiliklerinin devam ettiğini vurgulamıştır.⁸⁴

Michels, oligarşinin tunç kanunu özetlerken seçilenlerin seçenler üzerinde, vekillerin vekalet ettikleri üzerinde egemenlik kurmasını örgütün kendisinin ortam hazırladığını ve örgütün oligarşiden ibaret olduğunu ifade etmiştir. Onun bu görüşü Rousseau'nun doğrudan halk demokrasisi kuramı ile çelişki gösteren bir siyasi düşünce olarak literatüre girmiştir. Michels'e göre demokrasilerin işlevini ve etkinliğini yitirmesi, yöneticilerin toplum veya örgütteki egemenliğinden, eğitim seviyesinin

⁸³ Robert J. Brym, **Intellectuals and Politics**, London, Routledge Revivals, 2011, s. 21.

⁸⁴ Bengü Dereli, “Sendika Demokrasisinin Teorik Temelleri”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C.31, No:1-4, 1971, s. 100-101.

yeterli olmayışından, ekonomik gidişatın kötü olmasından, kamuoyu oluşturabilecek kitle iletişim araçlarına kapitalist sistemin hakim oluşundan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Michels, örgütlerin veya devletlerin yöneticisi konumundaki bu azınlığa etkin güç devretmediği sürece bu şekilde bir yönetim tarzının oluşamayacağını vurgulamıştır.⁸⁵

Kısaca Michels, kurumlarda, örgütlerde ve siyasi partilerde oligarşik bir yapının varlığı gözlemlemiş, hatta bu yapının yalnız sağ değil aynı zamanda sol görüşlü partilerde de olduğunu saptamıştır. Bu durumu “Siyasi Partiler: Modern Demokraside Oligarşik Eğilimlerin Sosyolojik İncelemesi” başlıklı eserinde *oligarşinin tunç kanunu* diye isimlendirmiştir. Onun bu konudaki düşüncesi elit gurubu oluşturan seçkinlerin, hakimiyet kurduğu toplum üzerindeki etkisini ifade etmektedir.⁸⁶

1.4.3. Yönetici Sınıf Teorisi

Toplum, Gaetano Mosca’ya göre daima belli bir azınlıkça yönetilmektedir. Bu azınlık seçim yoluyla çoğunluk arasından seçilerek iktidarı devralır ve bu çoğunluğu yönetmede etkin bir pozisyon üstlenir. Bu *yönetici elitler* iyi bir biçimde koordine olduklarından ve beraber hareket etme kabiliyetine sahip olduklarından dolayı önemli bir güç elde ederler. Bu sınıfın en meşru dayanağı Mosca’ya göre gerçekleştirilmesi zor görünse de siyasi eşitlik, çoğunluğun yönetmesi, adil ve serbest seçimler gibi demokratik hususlardır. Bu açıdan Mosca, demokratik elit teorisyenlerinin başında gelir. Bu teorinin temelinde ise elitlerin göreceli özerkliği yer alır. Elitlerin özerkliği temel demokratik ilkelerle doğru orantılıdır. Bu bağlamda ifade özgürlüğü, fırsat eşitliği, serbest seçimlerin var olması demokrasi ile birlikte elit özerkliğinin korunması için de önemli hususlardır.⁸⁷

Demokratik elit teorisinin savunucularından Mosca, yönetici sınıfın yapısı ve özellikleri, toplumdaki siyasal yapının üzerinde de belirleyici rol taşıdığını ileri

⁸⁵ Seymour Martin Lipset, “Robert Michels, Demokrasi ve Oligarşinin Tunç Kanunu”, Çev. Toker Dereli, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, No:4, 2008, s. 14.

⁸⁶ Sarıbay v.d., **a.g.e.**, s. 126.

⁸⁷ D. Ali Arslan, “Sınıf Teorisinin Açmazları ve İktidar Analizinde Bir Alternatif Olarak Elit Teorisi”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.16, No:1, 2006, s. 371-372.

sürmüştür. Ona göre feodal ve bürokratik rejimler, siyasi sistemler içinde farklı bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda feodal rejimler zamanında ekonomi, ordu, yargı, yönetim gibi alanlarda bütün işlevler yönetici sınıf tarafından idare edilmekteydi. Bürokratik rejimlerde ise bu fonksiyonlar uzmanlaşmış ve iş bölümü yapılmış yönetici sınıfın üyeleri tarafından yerine getirilmektedir.⁸⁸ Bununla beraber Mosca, organize olmuş toplumları manevi hususları ve maddi güçleri kontrol eden azınlıklar olarak ikiye ayırmış ve bunlara topluca yönetici sınıf adını vermiştir. Mosca aynı zamanda bilginin de toplumsal bir güç kaynağı olduğunu savunmuş ve bilginin de aristokratik etkenler kadar önemli bir unsur olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda yönetenler ve yönetilenler olarak toplumu ikiye ayıran Mosca, azınlıktan oluşan ve çoğunluğa hükmeden bir yönetici sınıfın varlığını dile getirmiştir. Söz konusu azınlık da gücünü organizasyonel beceri ve koordinasyon yeteneklerinden almaktadırlar.⁸⁹

Elitlerin dolaşım kuramı Pareto'dan sonra Mosca tarafından da benimsenmiştir. Mosca'ya göre toplumlar, elit dolaşımının olmadığı ya da kötü bir işlevselliğinin olduğu ve bu dolaşımın düzgün bir şekilde hareketli olarak sağlandığı toplumlar olarak ikiye ayırır. Mosca'ya göre demokratik toplumlar ikinci gruba dahildir. Çünkü o yönetici sınıfının toplumun her kesimine hitap etmesi gerektiğini savunur. Dolayısıyla alt tabakadan gelen insanların da yönetici sınıfa dahil olabilmesine imkan tanınmasını ister. Bu bağlamda mutlakiyetçi devletlerin zamanla modern toplumlara dönüşmesi bunun yolunu açmış ve toplumun siyasi süreçlere katılmasını olanaklı hale getirmiştir.⁹⁰

Mosca'nın "yönetici sınıf" teorisi ile Pareto'nun "yönetici elit" teorisi arasında benzerlikler bulunmaktadır. Mosca'nın bu tanımında toplumların yöneten ve yönetilen olarak ikiye ayrıldığını, sayısı az olan yöneten grubun sayıca fazla olan yönetilenlere karşı iktidarı ellerinde bulundurduklarını, bunu yaparken de uygulamaların meşru zeminde olabileceğini veya olmayabileceğini belirtmiştir. Mosca ve Pareto'nun temelde dikkatlerini çeken elitlerin siyasi iktidarı doğrudan kullanmaları veya dolaylı

⁸⁸ D. Ali Arslan, "Eşitsizliğin Teorik Temelleri: Elit Teorisi", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.6, No:2, 2003, s. 124.

⁸⁹ Arslan, **a.g.e.**, s. 118.

⁹⁰ Maurice Duverger, **Siyaset Sosyolojisi**, Çev. Şirin Tekeli, İstanbul, Varlık Yayınları, 2007, s. 162-163.

olarak etkileyebildiği hususudur. Bu bağlamda yönetici elitler askeri, ticari, dini vs. kurum kökeninden olabilir. Bu şekilde çoğulcu yapıya sahip bir elit grubun idari yapısı da güçlü olmaya meyillidir.⁹¹

1.4.4. Bürokratik Kolektivizm

Marksizm'i benimsemiş olan devrimci aydınlar tarafından ele geçirilen iktidarlar, onları destekleyen işçi ve köylü sınıfı ile yakın ilişkilere Komünist partiler aracılığıyla girmişlerdir. Marksist ve Komünist düşüncelerin az gelişmiş ülkelerde daha fazla benimsenmesi Raymond Aron'a göre seçkinler, bazı sistemleri koruma adına Komünizmi ilerici bir güç olarak kullanma eğilimindedir.⁹²

Kapitalizmin sosyalist bir devrim girişimi sonucunda ortadan kalktığı toplumlarda Bruno Rizzi'ye göre bürokratik kolektivizme doğru bir yöneliş ortaya çıktı. Böylece devlet aygıtını ele geçiren güçlerin devleti totaliter bir yapıya sürüklediğini belirtmiştir. Bu sınıf güç elde etme yolunda yönetim partisini, polis ve askeri gücü, işçi sendikaları gibi kurumları ele geçirme planlarını daima hazır tutar.⁹³ Bu bağlamda Sovyetler Birliği'nin bürokrasisini inceleyen siyaset bilimi kuramcılarından Rizzi, Sovyet bürokratik yapısının da kapitalist toplumlardaki gibi işçi sınıfı üzerinde bir hegemonya kurduğu ve sömürge düzeni oluşturduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda ona göre kapitalist toplumlardaki bürokratik düzeni, Sovyetlerdeki bürokratik yapıdan ayıran en önemli özelliğin uygulamalarda bireysel değil de kolektif biçimde karar alınıyor olmasıdır.⁹⁴ Rizzi, bürokrasinin kolektif olarak üretim araçlarına sahip olduğunu ve artı değerın çıkarılmasıyla işçi sınıfını sömürdüğünü ve bu yüzden bunun elit veya tabakadan ziyade bir yönetici sınıf olduğunu belirtmiştir.⁹⁵

⁹¹ Arslan, **a.g.e.**, s. 81.

⁹² Bottomore, **a.g.e.**, s. 93

⁹³ Terry Cox, "The Bureaucratization of the World. The USSR: Bureaucratic Collectivism by Bruno Rizzi and Adam Westoby", **Sociology**, C.20, No:2, 1986, s. 319.

⁹⁴ Gamze Aksan ve Özlem Çelik, "Gerilim ve Uzlaşma: Demokrasi Ekseninde Bürokrasi ve Siyaset İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, No:25, 2011, s. 4.

⁹⁵ Cox, **a.g.e.**, s. 319.

Kısaca Rizzi'ye göre Sovyetlerde de kapitalist toplumlarda olduğu gibi bürokratik yapıların işçileri sömürmesi söz konusu olmuştur. Aradaki tek fark bu işlemin bireysel değil, kolektif olmasıydı. Çünkü üretim araçları toplumun değil de bürokratik yapı yani devlet tarafından ele geçirilmiştir. Egemenliğin, üretim araçlarına sahip olmak ile doğru orantılı olduğunu belirten Rizzi, bürokrasinin bu şekilde tahakkümünden bahsetmiştir.⁹⁶

1.4.5. Seçkinler ve Bürokrasi

Siyasi ve bürokratik seçkinler, yurttaşlar ile kamu yönetimi arasındaki ilişkileri önemli derecede etkilemektedir. Ayrıca bu seçkinler sosyal kaynakları da kontrol edebilmektedirler. Bu seçkinler arasında hükümet üyeleri, siyasi parti liderleri, önemli ticari kuruluşların yöneticileri, üst düzey bürokratlar veya üst düzey askeri yetkililer yer alabilir.⁹⁷ Siyasal sistemlerde üst düzey statüye sahip küçük birey gruplarından oluşan bu seçkinler, tüm siyasi işlevleri yerine getirerek tekelleştirdiği gücün getirdiği faydalardan da yararlanmaya çalışırlar.⁹⁸ Seçkinler, ulusal karar verme sürecini ve kamu hizmetleri politikalarını doğrudan etkileyebilme adına tüm potansiyellerini kullanma eğilimindedirler. Siyasal yaşamda önemli bir yer edinen bu grup, bürokrasilerin idare edilmesinde de etkindirler.⁹⁹

Bürokratik seçkinler, önemli derecede kurumsal güce hakimdirler. Devlet kurumları onlar için iktidar ve maddi kazanç elde edebilmeleri için kullandıkları bir araç haline dönüşmüştür. Bu tür motivasyonlar da otoritenin kötüye kullanılmasına, seçkinler ve halk arasındaki farkın açılmasına ve onların halktan koparak yabancılaşmasına yol açabilmektedir. Dolayısıyla modern bürokrasilerde seçkinlerin olumlu özelliklerine karşın buna benzer olumsuz etkileri de mevcuttur. Bu şekilde kamu yararına hizmet etme meşruiyetini kaybedebilirler. Ayrıca bürokratik seçkinler kamu hizmetlerindeki işe alım ve kariyer yönetimi süreçlerini doğrudan etkileyebilme gücüne de sahiptirler. Gelişmekte olan ülkelerde bu durum sıkça görülebilir.¹⁰⁰

⁹⁶ Çevikbaş, **a.g.e.**, s. 92.

⁹⁷ Arslan, **a.g.e.**, s. 128.

⁹⁸ Gaetano Mosca, **The Ruling Class**, New York, McGraw-Hill, 1939, s. 50.

⁹⁹ Habib Zafarullah, "Bureaucratic Elitism in Bangladesh: The Predominance of Generalist Administrators", **Asian Journal of Political Science**, C.15, No:2, s. 162.

¹⁰⁰ Zafarullah, **a.g.e.**, s. 163.

Bununla birlikte Huntington, tüm toplumlarda yolsuzluğun ölçeğinin bürokratik hiyerarşi veya siyasi piramitte yukarı çıkıldıkça artış gösterdiğini savunarak bürokratik veya yönetici elitlerin bu konudaki önemini vurgulamıştır. Ayrıca ona göre üst düzey bürokratlar, alt düzey bürokratlara göre daha fazla yozlaşmış durumdadır. Dolayısıyla en fazla siyasi veya bürokratik güce erişenler, aynı zamanda en fazla maddi kazanç ve zenginliğe de erişme konusunda fırsatlar yakalamış olmaktadır.¹⁰¹

Zafarullah'a göre bürokratik seçkinciliğin ortadan kaldırılması söz konusu olamamakla beraber hiçbir resmi prosedür de bu grubun devamını engelleyemeyecektir. Zira seçkincilik toplumda, siyasette, bürokraside, ekonomide ve diğer tüm alanlarda özel hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için kendilerini özel konumlarda gören bir zihniyetin sonucudur. Zafarullah, bürokratik seçkinciliğe yönelik doğrudan bir saldırı ters tepki verebileceğinden dolayı farklı yöntemlerin uygulanması gerektiğini savunmuştur. Dolayısıyla seçkinci davranışı kademeli olarak sınırlayacak şartlar ortaya çıkarılmalıdır. Bu da yeni ve modern yönetim tekniklerinin uygulanmaya başlanmasıyla mümkün olabilecektir. Bunun yolu da şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkesinden geçmektedir.¹⁰²

1.5. Bürokrasi-Siyaset İlişkisine Genel Bakış

Siyasiler ile bürokratlar arasındaki ilişki, bir ülkenin yönetişimi, bürokrasisinin genel doğasını ve siyasetin yönünü etkili bir şekilde belirler. Meşruiyetini halktan veya yasal mevzuattan alan bu iki kesimin (siyasiler ve bürokratlar) hem merkezi hem de yerel düzeyde birbirlerinden etkilenmesi veya manipüle edilmesi söz konusu olabilmektedir. Aynı zamanda bu iki aktör, yönetim ve kalkınma süreçlerinde de önemli rol oynamaktadırlar. Birbirleri ile sıkı etkileşimde olan bu aktörlerin demokratik bir yönetim için aralarındaki ilişkiyi dengeli ve etkili bir biçimde düzenlemeleri gerekir. Dolayısıyla devlet yönetimindeki başarı veya başarısızlığın derecesi siyasiler ile bürokratlar arasındaki ilişkiye doğrudan bağlıdır. Zira aralarındaki ilişkinin olumlu ilerlemesi yönetimin meşruiyetini güçlendirirken,

¹⁰¹ Samuel P. Huntington, **Political Order in Changing Societies**, New Haven and London, Yale University Press, 1973, s. 67.

¹⁰² Zafarullah, **a.g.e.**, s. 170.

çatışma veya hegemonya temelli ilişkiler hükümetin veya devletin meşruiyetini zayıflatma eğilimindedir.¹⁰³

Bürokrasinin yapısı itibariyle tarafsız olması gerektiği düşünülmeyle beraber, bürokratların siyaset yapma aşamasında önemli etkilerinin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda bürokratlar önemli sayılabilecek şu fonksiyonları üstlenirler:¹⁰⁴

- *İdari işleri uygulamak:* Bürokrasinin görevi, hükümet tarafından oluşturulan yasa veya politikaları icra etmek olduğundan, bürokrasinin ‘idare’ olarak tanımlanmasına neden olmaktadır. Bununla beraber bürokratların yalnızca alınan politikaları uyguladıkları yanılgısı ortaya çıkar. İdari görevlerde ayrıntılı işleri bürokratlara bırakılması, politikaların nasıl yürütüldüğüne de onların karar vermesini sağlayabilmektedir.
- *Siyasi anlamda öneriler sunmak:* Hükümetin ihtiyaç duyduğu zamanlarda bürokratlardan aldığı tavsiyeler bürokrasinin danışmanlık rolünü ön plana çıkarır. Bu bağlamda bilgi akışını elinde bulunduran bürokratlar siyasetçilere bazı durumlarda yol gösterici olabilirler. Bunun kaynağı da bürokratların uzman kişilerden oluşmuş olmasıdır.
- *Çıkarları ön plana almak:* Çıkarların ifade edilmesi görevi resmi olmaksızın bürokratlarca yapılan eylemlerdendir. Bürokrasinin siyaset yapıcılarına tavsiye vermesi aşamasında çıkar grupları ile etkileşime geçerler. Klientalizm¹⁰⁵, bürokratların sorumluluklarına müdahil olabilir. Bu bağlamda grupların menfaatleri bürokrasininkiler ile çakıştığında bürokrasi ve siyasetçiler arasında bir siyasi bağ meydana gelebilir.
- *Siyasi istikrara katkıda bulunmak:* Siyasi sistemin istikrarının sağlanması da bürokrasinin fonksiyonlarından. Hükümetlerin sürekli değişmesi, bürokratların ise sabit olduğu durumu bu konuyu açıklayıcı hale getirmektedir. Fakat bu süreklilik, yoksulluğun da mevcut olduğu

¹⁰³ Muhammad Sayadur Rahman, “Bureaucratic Perceptions to the Politics–Bureaucracy Relations in Bangladesh: A Moral Dilemma in between Political Neutrality and Responsiveness”, **Asian Journal of Political Science**, C.22, No:3, 2014, s. 252-253.

¹⁰⁴ Heywood, **Siyaset**, s. 458.

¹⁰⁵ **Klientalizm:** Devlet dairelerinin, denetlemelerden sorumlu olduğu hizmet alan grupların menfaatlerine hizmet ettiği (genelde karşılıklı) bir ilişki ağı.

gelişmekte olan ülkelerde rüşvetin ortaya çıkmasına imkan hazırlayabilir. Aynı zamanda devletin çıkarları için kendilerini vazgeçilmez olarak görmeye başlayan bürokratların, reformcu değişimlere karşı direnç göstermeleri mümkün olabilmektedir.

Toplumsal sistemde varlığını sürdüren bürokrasi, siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal sitem tarafından çevrelenmiştir. Fakat bu durumda bürokrasi en fazla siyasi sitemden etkilenmektedir.¹⁰⁶ Kamu hizmetlerinin siyasallaşması, en temel seviyede kamu çalışanlarının seçilmesinde, yerleştirilmesinde, tutulmasında, ödüllendirilmesinde veya terfi ettirilmesinde liyakate dayalı kriterlerin yerine getirilmesine bakılmadan, siyasi kriterlerin ön planda olması anlamına gelmektedir. Patronaj uygulamaların yaygın olduğu az gelişmiş ülkelerden farklı olarak, sanayileşmiş ve gelişmiş demokratik rejimlerde siyasallaşma, sadece parti üyelerine veya akrabalara iş olanakları sağlamaktan ziyade politika ve uygulamaları kontrol etme amacı doğrultusunda gerçekleştirilebilir.¹⁰⁷

Frank J. Goodnow'a göre hükümetlerin siyasal ve yönetsel olmak üzere iki farklı fonksiyonu vardır. Siyasal fonksiyonu geniş anlamda politikalar üretmek, yönetsel fonksiyonu ise bu politikaları icra etmektir. Onun bu düşüncesi kuvvetler ayrımı ilkesine de dayandırılabilir. Zira yasama organı yargı organının yorumlamasından da yararlanarak politikalar ortaya koyar, yürütme organı da bu politikaları uygulama noktasında kendini gösterir. Bu bağlamda Leonard D. White da siyasetin yönetime karışmaması gerektiği tavsiyelerinde bulunmuştur. Amerikan başkanlarından Woodrow Wilson da yine siyasetin yönetsel süreçlere dahil olamaması gerektiğini “siyaset devlet adamının, idare ise teknik memurun alanıdır” sözüyle desteklemiştir.¹⁰⁸

Farazmand'ın görüşüne göre ise demokratik toplumlarda halk tarafından seçilen siyasilerin bürokrasi üzerinde etkisinin olması gerekir. Ancak bu şekilde halkın

¹⁰⁶ Gülise Gökçe, Ali Şahin ve Erhan Örselli, “Türkiye’de Siyasetin Bürokrasi Üzerindeki Etkisi: Siyasallaşma”, **SÜ İİBF Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, C.2, No:4, 2002, s. 50.

¹⁰⁷ B. Guy Peters ve Jon Pierre, **Politicization of the Civil Service in Comparative Perspective**, New York, Taylor and Francis Group, 2004, s. 2.

¹⁰⁸ Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 38-39.

yürütmedeki etkisi ortaya çıkabilecektir. Bu bağlamda bürokratik vesayetin zayıflatılmaya çalışılması ve bürokrasinin söz konusu seçilmişler tarafından denetime açık hale getirilmesi gerekmektedir. Bu durumda da bürokrasinin siyasallaşması gerektiğini savunan farklı bir görüş ortaya atmıştır. Fakat Farazamand’a göre ancak böyle bir bürokratik yapı gerçek demokrasilere uygun olacaktır.¹⁰⁹

Bu bağlamda bürokrasi-siyaset bütünleşmesini destekleyen ve karşı çıkan görüşler mevcuttur. Bürokrasi, siyasi iktidarın meşru aracı olduğu düşünüldüğünde her iki olguyu birbirinden bağımsız ele almanın mümkün olmayacağı, bununla birlikte bürokrasinin siyasetten ayrı tutulması gerektiğini savunanların kendilerince rasyonel açıklamaları vardır. Max Weber’in de ortaya koyduğu ideal tip bürokraside, memur ancak kanunlar ve kurallar çerçevesinde objektif davranabileceği belirtilmiştir.¹¹⁰ Kamu hizmetlilerinin tarafsız ve herhangi bir görüş esareti doğrultusunda olmadan iş yapmaları vatandaşlar tarafından beklenen ve istenen bir durumdur. Bu kapsamda siyasallaşmaya uğramayan bir bürokrasi yapısında, iktidar değişikliklerinde de maliyetsiz bir durum ortaya koyar. Aynı zamanda ayrıştırma ve ötekileştirmeye fırsat vermeyen bürokratik yapı vatandaşlar tarafından da güven kazanır. Ancak siyasal iktidarın bazı önemli bürokratik pozisyonlara, kendi politikalarını uygulama açısından kendi elemanlarının yerleştirmesi de normal görülebilmektedir.¹¹¹

1.6. Bürokrasinin ve Siyasetin Güç Kaynakları

Bürokrasi, siyaset ve toplum ilişkilerinde avantaj sayılabilecek bir takım güç kaynaklarına sahiptir. Bunlar arasında “bilgi ve uzmanlık”, “karar verme gücü”, “destek grupları”, “apolitik özelliği”, “kurum ideolojisi” ve “istikrarlı statüsü” mevcuttur. Buna karşın siyasi kurumların da bürokrasiye göre bazı güçlü yanları bulunmaktadır. Bunlar da “temsil hakkı”, “bütçe oluşturma yetkisi” ve “yetkilendirme

¹⁰⁹ Fatih Demir, “Bürokrasi-Demokrasi İlişkisi ve Bürokratların Seçilmişlerce Kontrolü Sorunu”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, C.18, No:2, 2011, s. 81.

¹¹⁰ Ferit İzci ve Selim Bozdoğan, “Türk Kamu Yönetiminde Bir Problem Alanı Olarak Bürokrasi-Siyaset İlişkisi”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.4, No:34, 2016, s. 43.

¹¹¹ Refik Çulpan, “Bürokratik Sistemin Yozlaşması”, **I. Ulusal Sosyal Bilimler Semineri Bildiriler Kitabı**, Ankara, 1980, s. 32.

gücü” olarak özetlenebilir.¹¹² Bu bağlamda bürokrasinin ve siyasetin güç kaynakları aşağıda ele alınmıştır.

1.6.1. Bürokrasinin Güç Kaynakları

Bürokrasinin en önemli güç kaynaklarından biri *bilgi ve uzmanlıktır*. İdari işlerde hükümete dair bilgiler bürokratik kurumlarda toplanır ve hükümetin sahip olduğu bilginin yorumlanması ve analiz edilmesi teknik uzmanları barındıran bürokrasi tarafından yapılır. Bu bilgiyi bürokratlar dilediği gibi yorumlayarak kendi amaçlarına hizmet etme yolunu seçebilirler. Bu bağlamda bilgi ve uzmanlık, bürokrasiyi siyaset karşısında güçlü hale getirebilen bir olgu olarak kabul edilebilir.¹¹³

Bürokrasinin sahip olduğu ikinci bir güç kaynağı ise *karar verme gücüdür*. Bürokrasi, tartışma ve oylama gibi konularda yasama organlarından daha hızlı bir hareket kabiliyetine sahiptir. Bürokrasinin çabuk karar alabilme ve teknik bilgileri kullanabilme konusundaki kabiliyeti, onu siyaset karşısında avantajlı duruma getirebilmektedir. Aynı zamanda yasama organlarının idari düzenleme için bürokrasiye devrettiği yetki doğrultusunda bürokratik yapının yasama organlarından daha fazla otorite kullanabilme olanağını arttırmaktadır. ABD veya Fransa başkanları gibi siyasi yöneticiler veya otoriter liderler yasama organlarından bağımsız durumlarda hızlı karar alma avantajlarını kullanabilirler. Aynı zamanda karar alma noktasında bürokratlar seçmenler tarafından baskı altına alınamamaları da onlara siyasetler karşısında avantaj sağlayabilmektedir.¹¹⁴

Bürokrasinin güç kaynaklarından sayılan diğer bir özellik ise onun istikrarlı yapısıdır. Seçimlerle göreve gelen siyasiler yine seçim yoluyla değişebilirler. Buna karşın memurların yürüttükleri görevlerinde kalıcı özellikleri vardır. Bundan dolayı bürokratlar seçmenler tarafından baskı altına alınamazlar. Böylece bürokrasinin politikadan ayrı olduğu düşünüldüğünde onların aldığı kararlar siyasi organların aldığı kararlar karşısında üstün hale gelebilmektedir.¹¹⁵ Bürokrasinin apolitik bir tavır alması

¹¹² Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 280-281.

¹¹³ Peters, **a.g.e.**, s. 234.

¹¹⁴ Peters, **a.g.e.**, s. 235.

¹¹⁵ Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 280-281.

onu güçlü kılan etkenlerden sayılmaktadır. Bunun çelişkili bir durum olduğu görülebilir, ancak apolitik özelliği bürokrasilerin karar vermede etki ve güç açısından nasıl başarılı bir şekilde rekabet ettikleri açısından önemli bir araçtır. Bürokrasinin aldığı kararlar onun partizan tarafsızlığı sayesinde vatandaşlar tarafından siyasiler kadar baskı altına alınmalarını önlemektedir.¹¹⁶

Bunların dışında bürokrasilerde mevcut olan örgüt ideolojisi de bürokrasinin güç kaynaklarından kabul edilmektedir. Hükümetlerin ne yönde adım atması gerektiği konusunda bürokrasilerin kendi fikirleri daima hazırdır. Ancak bu fikirler yüzeysellikte kalmamakla beraber örgütün dar uzmanlık alanına dahildir. Söz konusu örgüt ideolojisi de bu bağlamda örgütün sahip olduğu veya ürettiği program, proje, siyasa ve fikirlerin tamamını kapsamaktadır. Bürokrasiler ideolojilerini korumakla beraber sürekli geliştirme eğilimindedirler.¹¹⁷ Bürokrasiler bu bağlamda kendi eylemlerini meşrulaştırma aracı olarak da bu ideolojileri kullanmakta ve geliştirmektedirler.¹¹⁸

Son olarak bürokrasinin kalıcılık ve istikrar avantajları vardır. Bir devlet memurunu işten çıkarmak veya başka bir yere nakletmek zor olabilirken, bakanlar sürekli bir değişim içerisindeydirler. Bu süreçte de devlet memurlarının işleri değişime uğramadan devam eder. Yeni göreve gelen bakanlar veya üst düzey bürokratlar süreci ve işleri öğrenme aşamasında büyük zaman kaybederken, memurlar olağan işlerini yürütmeye devam ederler. Bu durum da yine bürokrasiyi avantajlı duruma geçiren etkenlerdendir.¹¹⁹ Ayrıca planlama ve bütçeleme konusunda da ayrıntılı matematik ve bilgisayar işlemleri gerektiğinden, bürokratlar ön plana çıkmakta ve politikacıları etkileyebilmektedirler.¹²⁰

¹¹⁶ Peters, **a.g.e.**, s. 235-236.

¹¹⁷ Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 281.

¹¹⁸ Peters, **a.g.e.**, s. 236.

¹¹⁹ Peters, **a.g.e.**, s. 236-237.

¹²⁰ Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 281.

1.6.2. Siyasi Kurumların Güç Kaynakları

Siyasi kurumların elinde bulundurduğu en önemli güç kaynaklarından biri meşruiyetleridir. Bu meşruiyet, hükümetlerin yapmayı amaçladıkları şeyleri yapmak için sahip olduğu resmi ve anayasal otoritedir. Bu bağlamda bürokrasinin yönetilmesi ve denetlenmesi siyasi kurumların elindedir. Siyasi kurumların bu yetkisi demokratik ilkeler ve yasalardan kaynağını alır. Dolayısıyla meşruiyet siyasi kurumların gücünü yansıtan en önemli unsurlardandır.¹²¹

Bununla beraber siyasi kurumları güçlü kılan diğer bir unsur bütçeyi ellerinde bulundurmalarıdır. Kurumların hayatta kalabilmeleri ve sürekliliklerini koruyabilmeleri için maddi olanaklar elzemdir. Bu gerekliliği de onlara sağlayabilecek tek güç olan siyasi kurumları etkilemeleri beklenir. Bu bağlamda bürokrasiyi siyaset ile etkileşime sokma mecburiyetinde bırakan unsurlardandır. Bütçenin hem siyasi kurumlar hem bürokrasi için önemi, her iki tarafın da bir diğerinin gücüne karşı koyabilme sürecinde kendilerine yeni teknikleri geliştirmelerinde etkili olmaktadır.¹²² Bu doğrultuda bürokratik yapı otoriteden bütçe elde edebilmeye çalışırken, siyasi kurumlar da bu bütçenin ne şekilde harcanacağı konusunda denetimlerini sürdürür. Siyasi oluşumlar arasındaki rekabet daha fazla seçmen kitlesine ulaşmak iken, bürokratik yapıların birbirleriyle olan rekabetin temelinde daha fazla bütçeye sahip olma isteği yatmaktadır.¹²³

Siyasi kurumların yukarıdaki güç kaynakları ile ilişkili olarak önemli özelliklerinden biri de serbestlik veya özerklik olgusudur. Genel olarak kurumlar olabildiğince fazla serbestlik elde etmeyi amaçlarlar. Politika oluşturma serbestliği bunların başında gelir. Bunun dışında bütçe oluşturma konusunda da serbestlik arzu edilir. İş hacmi ve modern devletlerin genişliği doğrultusunda bu serbestlik bürokrasilere daha fazla verilmektedir. Diğer yandan bürokrasilere bu serbestliği veren

¹²¹ Peters, **a.g.e.**, s. 237.

¹²² Peters, **a.g.e.**, s. 237

¹²³ Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 281.

siyasi kurumlar için bu durum önemli bir araç haline gelir. Zira politika üretmek ve uygulamalarını kontrol etme hakkı siyasi kurumlara anayasa tarafından verilmiştir.¹²⁴

Bürokrasinin sahip olduğu güç kaynakları karşısında siyasetçilerin de karşı koyma güdüsüyle birtakım çalışmaları mevcuttur. Bu bağlamda bürokrasi dışından olmak suretiyle kendi uzman elemanlarını (müşavir, danışman vb.) ve bilgi kaynaklarını geliştirme eğilimindedirler. Yetiştirilen personel, bürokrasinin bu konudaki tahakkümünü azaltabilir.¹²⁵

1.6.3. Siyasal Kültür-Bürokratik Kültür İlişkisi

Kültür, toplumların kimlik ve yaşantılarına dair tüm alanları etkileyen bir unsurdur. Toplumların kendilerine ait olan davranışları, alışkanlıkları, gelenek ve görenekleri, değerleri vs. kültürü oluşturan etkenlerdendir. Bürokratik kültür ise kurumların yapılanmasını ve işleyişini ifade etmekle birlikte, o toplumun sosyal, ekonomik ve siyasal kültürleriyle de yakın ilişkilidir. Aynı zamanda toplumun bu bürokratik yapıya olan algı ve davranışları da bürokratik kültüre dahildir. Dolayısıyla herhangi bir vatandaşın o ülkedeki bürokratlar hakkında sahip olduğu bilgi ve anlayış, o ülkedeki bürokratik kültür hakkında bilgi verebilir.¹²⁶

Kamu yönetiminin merkezinde bir yandan yöneticiler, diğer yandan siyasetçiler ile halk arasındaki ilişkiler yatmaktadır. Bu ilişkilerin doğasını siyasi liderler ve yöneticilerin idari ve siyasi süreçteki rolü belirler.¹²⁷ Bu ilişkiler bütünü yansıtan bürokratik kültür, siyasi ve idari sistemlere sahip olan her toplumun bir tezahürüdür. Toplumsal değerleri yansıtan bu kültürün nitelikleri toplumsal adetler, normlar, gelenek ve görenekler ile bürokratların yönelimlerini, inançlarını, eğitimlerini kapsar ve toplumdan topluma farklılık gösterir. Bununla birlikte devletin yapısı, otorite ilişkileri, kurallar ve prosedürler gibi bürokrasinin içindeki bazı

¹²⁴ Peters, **a.g.e.**, s. 237.

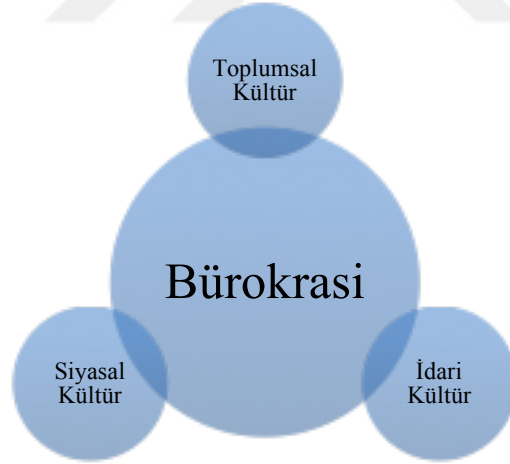
¹²⁵ Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 282.

¹²⁶ Fatih Demir, “Bürokratik Kültür”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.16, No:2, 2011, s. 154.

¹²⁷ Reza Tahmasebi ve Seyyed Mohammad Mahdi Musavi, “Politics-Administration Dichotomy: A Century Debate”, **Administration and Public Management**, No:17, 2011, s. 130.

değişkenler de bürokratik kültürü şekillendiren unsurlardandır. Bu nedenle bu kavram bürokratların sahip olduğu farklı davranış konfigürasyonları olarak tanımlanabilir.¹²⁸

Bir ülkede hükümetin faaliyetlerini ve bürokrasiyi etkileyen unsurlardan biri de siyasi ve ekonomik sistemdir. Siyasal kültür de hükümet ve bürokrasinin faaliyet alanını sınırlandıran soyut faktörlerdendir. Siyasal kültür, bürokrasi üzerinde iyi ve kötü ayrımı yaptırmak suretiyle onun eylem alanını daraltabilir.¹²⁹ Bundan dolayı bürokrasi, siyasi rejimler ile bağlantılı bir idari personel örgütlenmesi olarak ifade edilebilmektedir. Fakat demokratik kuralların geçerli olduğu ülkelerde memurların liyakatleri doğrultusunda işe alınması, iş güvencesinin verilmesi ve bazı sorumlulukları yüklenmesi söz konusudur. Fakat her ülkede bürokrasilerin kurumsallaşması süreci farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Toplumsal yapılar ve düşünce eğilimlerinin de dahil olduğu bu süreç daha çok sivil toplumun kendi demokrasi anlayışı doğrultusunda devlet kurumları ile sürdürdüğü ilişkiyi kapsamaktadır.¹³⁰

Şekil 1. Kültür ve Bürokrasi İlişkisi

(Kaynak: B. Guy Peters, **The Politics of Bureaucracy**, London and New York, Routledge, 2001, s. 36.)

¹²⁸ Gordon Smith, “A Model of the Bureaucratic Culture”, **Political Studies**, C.22, No:1, 1974, s. 31-33.

¹²⁹ Demir, **a.g.e.**, s. 156.

¹³⁰ Françoise Dreyfus, **Bürokrasinin İcadı**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 19-21.

Yukarıdaki şemada da görülebileceği gibi devlet kurumlarının tasarlanma biçiminde siyasi kültür de rol alır. Bu yapıya göre kamu çalışanlarının tutum ve davranışları ile devlet kurumlarının yönetilme biçimleri bu olgulara dayanır. Dolayısıyla siyasi kültürden soyutlanmış bir bürokratik yapılanma söz konusu olamayacaktır. Zira bürokratik faaliyetleri hazırlanmasında yine siyasi kurum ve kişiler etkilidir. Memurların ise devlet adına hareket ettiği düşünülür. Ancak hükümet ve devlet ayrımı yapmak da önem arz etmektedir. Dolayısıyla her ülkeye göre farklılık gösteren bürokratik kültür, toplumsal, siyasal, idari ve tarihi olgular doğrultusunda varlık bulmaktadır.¹³¹

Sömürge sonrası ortaya çıkan yeni devletlerde bürokratik kurumlar, siyasi çevrelerin önemli parçaları haline gelmiştir. Zira bu ülkelerin bürokratik kurumlarında sömürgeci devletlerin teşkilatlanmalarına dair izler bulunur. Aşırı merkeziyetçi hareketler buna örnek olarak verilebilir. Hatta yeni devletlerin çoğunda siyaset ile bütünleşmiş bir bürokrasi tipinden de söz edilebilir. Hindistan'daki Kongre Partisi, Gana'daki PCP, Tunus'taki Yeni Destur Partisi gibi hakim ve milliyetçi partilerin oluşturduğu bürokratik sistemlerde, kamu hizmeti sağlamak yerine halkı siyasi amaçlar adına mobilize ettiği ve rejime destek sağlamaya çalıştığı görülmüştür. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde Weberyan anlamda bir yasal-rasyonel bürokrasi görülememektedir.¹³²

Konuyla ilgili diğer bir varsayım ise devlet kurumlarının bireysel anlamda kendi kültürlerini oluşturduklarıdır. Kültürel yapılarına göre bazı kurumlar seçkinci, bazıları ise katılımcı olabilmektedir. Bu durum da onların icra politikaları ve hitap ettikleri kitle üzerindeki etkileri değişkenlik gösterebilmektedir.¹³³

¹³¹ Dreyfus, **a.g.e.**, s. 22-23.

¹³² Shmuel N. Eisenstadt, "Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Yeni Devletlerde Beliren Bürokrasi Sorunları", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Çev. Özer Ozankaya, C.20, No:3, 1965, s. 228-230.

¹³³ Peters, **a.g.e.**, s. 36.

1.7. Patrimonyalizm ve Neopatrimonyalizm

Sovyetler Birliği rejiminin ve günümüzdeki Kırgızistan'ın bürokratik özelliklerinin daha iyi anlaşılabilmesi için patrimonyalizm ve neopatrimonyalizm kavramları ele alınmıştır.

1.7.1. Patrimonyalizmin Özellikleri

Patrimonyalizmin kelime anlamı Latince kökenli “patrimonium” kavramından gelmektedir. Bu kavram “patris (baba)” ve “monium (babadan veya atalardan kalan miras)” anlamlarını barındırır.¹³⁴ Bu kavramı siyaset bilimi alanında kullanan Max Weber, patrimonyal devlette yöneticiye geleneksel bir biçimde, sadakatle bağlı bir kitlenin mevcudiyetinden bahsetmiştir. Bu kişiler akrabalar, köleler, klientler vs. olabilir. Bunun yanı sıra kişisel bağlılık ve sadakatlerinin göz önüne alındığı gözde kimseler de bu gruba dahil edilebilir. Tarihte de örneklerinin bulunduğu gibi bu kişiler zamanla yönetimde söz sahibi olabilmektedirler. Geleneksel otoritenin bir ürünü olan bu yapıda kuralların açıkça tanımı olmaması kişisel kurallara bağlılık sorununu ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda rasyonellik dışı bir yapı ve hiyerarşik düzenin olmaması bu sistemin en belirgin özelliklerindendir.¹³⁵ Bu sistemde bir şefin kendine bağlılık esası içerisinde olan hane halkına birtakım faydalar sağladığı bilinmektedir. Weber'e göre patrimonyal tahakküm tüm yönetim güçlerini elinde bulunduran yöneticinin çevresindekilere de ekonomik avantajlar sağladığı bir uygulamadan ibarettir. Bu bağlamda patrimonyalizmin temel özelliği siyasi iktidarın, hükümeti ve kamu alanlarını özel mülk gibi kullanmasıdır.¹³⁶

Gelişimini tamamlayamamış patrimonyal ülkelerde devlet denilen şey aslında bir ya da birkaç liderin kişisel alanı olarak görülebilmektedir. Yöneticilerin yönetilenlerden itaat talep ettiği, yönetim içerisinde ise sadakat ve tehdidin varlığını sürdürdüğü bir yönetim tarzı olan patrimonyalizm kişiselliğin yönetim ile yoğun

¹³⁴ **Online Etymology Dictionary**, <https://www.etymonline.com/word/patrimony>, (Çevrimiçi), 25 Şubat 2020.

¹³⁵ Max Weber, **Ekonomi ve Toplum**, Yarın Yayınları, İstanbul, 2012, s. 347-348.

¹³⁶ Oleksandr Fisun, “Rethinking Post-Soviet Politics From a Neopatrimonial Perspective”, **Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization**, C.20, Bo:2, 2012, s. 90.

olarak iç içe girdiği bir yapıyı ortaya koyar.¹³⁷ Weber, idari aygıtın en üst lider tarafından atandığı ve sorumlu olduğu durumları tanımlamak için patrimonyalizm kavramını kullanmıştı. Atanan bu kişilere belirli alanlarda geniş yetki verme hakkı verilmekte ve bu işlemler genelde kayıt dışı ve gayri resmi yapılmaktadır. Aynı zamanda patrimonyal yönetimlerde patron-müşteri ilişkileri yoğun biçimde yaşanır.¹³⁸ Dolayısıyla bu sistemde liderin olağanüstü nitelikleri etrafında bir grubun toplanması, aynı zamanda da bu grubun maddi teşvik ve ödüller çerçevesinde de yöneticiye bağlılığı söz konusudur.¹³⁹

Dolayısıyla Weber, bir sonraki aşaması sultanlık olan patrimonyalizmde yönetim ve gücü ele geçiren bir efendinin varlığından söz eder. Bu otorite, destekleyici nitelikte olan köleler, koloniler, askere alınan halk ve paralı ordular tarafından koruma altındadır. Ayrıca efendi ile onu destekleyen kadro arasındaki çıkar ilişkisi üst düzeydedir. Bu araçları elinde bulunduran yönetici ise keyfi uygulamalara yönelebilir. Bu durum da patrimonyal devlette görülebilen en belirgin özelliklerdendir.¹⁴⁰ Weber, eski dönemlerde Avrupa’da da benimsenmiş olan “patrimonyal” devlet şeklinin tezadının “bürokratik” devlet olarak belirtmiştir.¹⁴¹

1.7.2. Neopatrimonyalizmin Özellikleri

Özellikle siyaset bilimi literatüründe patrimonyalizm ve neopatrimonyalizm terimleri siyasi ilişkilerin liderler ve şahıslar ya da patron ve müşteri arasındaki kişisel ilişkileri ifade etmek için, Weber’i de referans alarak kullanılmaktadır. Söz konusu ilişkiler sosyal bağlar, karşılıklı çıkar ilişkileri, sadakat gibi temellere oturmuştur.¹⁴²

Guenther Roth 1960’ların sonunda patrimonyal yönetim kavramının "yeni" devlet rejimlerine uygulanması gerektiğini öne sürdü ve o zamanlar bu konu Latin

¹³⁷ Anne Pitcher, Marry H. Moran ve Michael Johnston, “Rethinking Patrimonialism and Neopatrimonialism in Africa”, **African Studies Review**, C.52, No:1, 2009, s. 127.

¹³⁸ Derick W. Brinkerhoff ve Arthur A. Goldsmith, **Clientelism, Patrimonialism and Democratic Governance: An Overview and Framework for Assessment and Programming**, Maryland, Abt Associates Inc., 2002, s. 6.

¹³⁹ Guenther Roth, “Personal Rulership, Patrimonialism, and Empire-Building in the New States”, **World Politics**, C.20, No:2, 1968, s. 196.

¹⁴⁰ Weber, **Meşru Egemenlik**, s. 37-38.

¹⁴¹ Namık Kemal Öztürk, **Bürokrasi-Siyaset İlişkileri ve Türkiye**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2017, s. 15.

¹⁴² Pitcher, Moran ve Johnston, **a.g.e.**, s. 129-130.

Amerika ve Asya ülkelerinde gündemdeydi. Afrika’da da milliyetçi liderlerin ve partilerin yükselişe geçmesini tanımlamak adına “karizmatik otorite” kapsamında bu konu tartışılmaktaydı. Max Weber’in “geleneksel otorite” ile ilişkilendirdiği patrimonyalizm kavramına karşılık, Shmuel Eisenstadt (1973) “neo” ön ekini ekleyerek “neopatrimonyalizm” kavramını ortaya attı. Bu yönetim biçimi Latin Amerika, Güney Asya ve Orta Doğu’nun “post-geleneksel” toplum yapılarına uygun siyaset analizine atfen kullanılan özel bir patrimonyalizm çeşidiydi. 1980’lerden sonra da Rusya’nın da içinde bulunduğu bazı siyasi sistemler neopatrimonyalizm kapsamında ele alınmıştır. Neopatrimonyalizmin en önemli özelliklerinden biri, patrimonyalizmin yasal-bürokratik unsurlarla bir arada bulunabilmesidir. Bu bağlamda bu kavram devletin ikilem özelliğini vurgulamaktadır.¹⁴³

Neopatrimonyal devletlerde siyasi kararlar kişisel ilişkiler üzerine temellendirilmekle beraber kurumların etkinliği bulunmamaktadır. Siyasi karar verici ve yönetici mekanizma lidere kişisel sadakat çerçevesinde bağımlıdır. Bu ilişkiler Post-Sovyet coğrafyada özellikle Kafkasya ve Orta Asya’da akrabalık ve bölgecilik üzerine yoğunlaşmaktadır.¹⁴⁴ Bu sistemin en ayırt edici özelliklerinden biri demokratik kurumların (parlamento, çok partili sistem, rekabetçi seçimler vb.) varlığını sürdürmesidir. Dolayısıyla neopatrimonyalizm, patrimonyal devlet ile rasyonel-bürokratik kuralların bir arada yaşadığı ortamdır. Neopatrimonyal sistemde de yine kişisel-ulusal lider ülkenin siyasi ve ekonomik yaşamını kontrol eder. Bu servetten pay almak isteyen seçkinlerin yükselişi ve düşüşü lidere olan bağlılıkları ile doğru orantılıdır. Dolayısıyla Sovyetler Birliği’nin çöküşü demokratik bir düzene geçişi sağlamadı (Baltık ve bazı Avrupa ülkeleri hariç), bilakis patrimonyal ilişkilerin rol oynadığı yeni rejim tiplerini ortaya çıkardı.¹⁴⁵

¹⁴³ Daniel C. Bach, “Patrimonialism and neopatrimonialism: comparative trajectories and readings”, **Commonwealth & Comparative Politics**, C.49, No:3, 2011, s. 275-276.

¹⁴⁴ Haluk Alkan, **Azerbaycan Paradoksu: Çapraz Baskılar Altında Azerbaycan’da Siyasal Sistem ve Dış Politika**, Ankara, USAK Yayınları, 2010, s. 32.

¹⁴⁵ Fisun, **a.g.e.**, s. 90-91.

Rozov'a göre neopatrimonyal rejimlerde siyasi ilişkilerin çekirdeği aşağıdaki gibidir:¹⁴⁶

- 1) Klan içinde ve klanlar arasında patron-müşteri ilişkisi,
- 2) Klanlar arası koalisyonlar,
- 3) Pozisyonlar ve kaynaklar üzerinde klanlar arası rekabet ve mücadele,
- 4) Rejimin kayıt dışı işlemleri ve söz konusu grup tarafından manipüle edilmesi.

Buna göre Rozov, neopatrimonyal devlette siyasi merkezin ekonomik ve siyasi kaynakların kontrolünü elinde bulundurduğunu, toplumun diğer kesimlerinin ise buralara erişimini engellediğini savunur. Bu sistemde devlet, egemen grupların özel bir mülkiyeti olarak yönetilir. İktidar sahipleri çeşitli kamu kurumlarını kendi özel gelir kaynağı haline getirirler. Etnik, klan, bölgesel ve aile bağları bu sistemde önemli rol oynar.¹⁴⁷

Çalışmanın asıl konusunu oluşturan Kırgızistan'da siyaset ve bürokrasi arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılabilmesi için ülkede yönetsel geleneğin şekillenmesinde belirleyici olan Sovyetler Birliği'nin bürokratik sisteminin ele alınması gerekir.

1.8. Sovyet Rejiminin Özellikleri ve Sovyet Bürokrasisi

Bir ülkenin siyasal rejimi o ülkedeki siyasal kurumların yapısını ve başka ülkelerdeki yapılardan ayırt eden özelliklerini kapsayan bir terimdir. Bu bağlamda siyasal rejim, ülkedeki siyasal kurumların işleyişinin ortaya çıkardığı yöneten ve yönetilenle arasındaki ilişki biçimini tanımlayan genel ifadedir. Bu bağlamda siyasal süreçlerin görüntüsünü ortaya koyan bu ifade aynı zamanda ülkenin sosyo-ekonomik

¹⁴⁶ Nikolay Rozov, "Neopatrimonialniye rejimi: Raznoobraziye, Dinamika i Perspektivi Demokratizatsii", [Neopatrimonyal Rejimler: Farklılıklar, Demokratikleşmenin Dinamikleri ve Perspektifleri], **Polis. Politiceskiye İssledovaniya**, No:1, 2016, s. 140.

¹⁴⁷ Nikolay Rozov, "Teoriya Transformatsii Politiceskih Rejimov i Priroda Neopatrimonializma", [Siyasi Rejimlerin Dönüşümü Teorisi ve Neopatrimonyalizmin Doğası], **Polis. Politiceskiye İssledovaniya**, No:6, 2015, s. 168.

ilişkilerin devlet kurumları içindeki yapılandırılmasını kapsar. Kısaca siyasi rejim, devlet kurumları ve bu kurumlar arasındaki yetki dağılımını, siyasi iktidara geçiş yollarında uygulanan formel ve enformel uygulamalar, teşkilatlanma ve kurallar bütününe kapsayan genel bir kavramdır.¹⁴⁸

SSCB'nin teoride uygulamaya çalıştığı rejim Marksizm olmuştur. Bu düşüncenin temelinde Marx ve Engels'in felsefi, ekonomik, siyasi ve toplumsal sistemleri yer almaktadır. 19. yüzyılda başta Fransa ve Almanya olmak üzere Avrupa devletlerindeki işçilerin durumu bu düşüncenin gelişmesine katkıda bulunmuştur.¹⁴⁹ Bu düşüncede varılmak istenen son nokta olan Komünizmin tesis edilmesi için gerekli aşamalar şunlardır: 1) Burjuva sınıfının devrim yoluyla tasfiye edilmesi, 2) proletarya diktatörlüğünün kurulması ve son olarak da 3) bu diktatörlüğü gereksiz kılacak sınıfsız bir toplumun inşa edilmesi.¹⁵⁰

Marks'ın bu görüşlerini uygulamaya geçiren ilk devlet adamı Lenin olmuştur. Komünizmin inşası tamamlanana kadar devletin sıkı bir denetimi ve baskısı olması gerektiğine inanan Lenin, ancak bu şekilde burjuvazi başta olmak üzere insanları sömüren topluluk ve sistemlerin yok olabileceğini savunmuştur. Dolayısıyla proletarya diktatörlüğü ilk aşamada kaçınılmazdır.¹⁵¹ Sınıf çelişkileri varlığı son bulduğunda ise geçici olan bu sosyalist evre de tarihe karışacak ve bu sınıfın da gerekliliği kalmayacaktır. Sonuç olarak toplum sınıfsız bir hale gelerek devletsiz topluluğa dönüşecektir.¹⁵²

SSCB'nin en yüksek temsil organı olan Sovyetler Kongresi yalnızca yasa çıkarma işlemi yapmadı, aynı zamanda idari-nitelikteki işlerle de ilgilenmeye başladı. Yürütme organı olarak Halk Komiserleri Konseyi (Bakanlar Kurulu) yasaların gücüne sahip kararnameler çıkarma hakkını elde etti. Parti organlarının kararları da yasa haline geldi. "Gelişmiş Sosyalizm" yıllarında yasalar SBKP Merkez Konseyi ve Bakanlar

¹⁴⁸ Haluk Alkan, **Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar**, Ankara, USAK Yayınları, 2011, s. 1-2.

¹⁴⁹ Ülker Gürkan, "S.S.C.B. Siyasi Rejiminin Ana Hatları", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.21, No:1, 1964, s. 163.

¹⁵⁰ Gürkan, **a.g.e.**, s. 170.

¹⁵¹ Gürkan, **a.g.e.**, s. 172.

¹⁵² Heywood, **Siyasi İdeolojiler**, s. 149.

Kurulu'nun ortak kararları ile yürütölmeye başlandı. Zamanla kamu yönetiminin yasal mekanizmaları göz ardı edilerek, yetkililerin kişisel takdir alanının genişlemesine fırsat tanındı ve hukukun gücü zayıfladı. Yargı partiye bağımlı hale geldi ve mahkemenin tarafsızlığı ilkesi sorgulanmaya başlandı.¹⁵³ Stalin döneminde SSCB'de uygulanan güç yönetimi zirveye ulaştı. Bolşevik ideoloji hükümet ve halk arasında en önemli iletişim aracı oldu. Aynı zamanda Stalin ile rekabete girişebilecek kişiler partiden ve devlet aygıtından uzaklaştırıldı. İkinci Dünya Savaşı yılları ve sonrasında bu uygulamalar artarak devam etti.¹⁵⁴

Sovyetler Birliği tarihinde yönetici sınıfı totaliter bir yönetim tarzı benimsemiş, demokratik ilkeler dikkate alınmamıştı. Bu yönetim biçimi halk tarafından da zamanla kabullenilmeye başlandı. Marksist-Leninist ideoloji temelinde kurulan SSCB, Stalin döneminde totaliter bir yapıya bürünmüş, Komünist Partisi'nin seçkinlerinin almış olduğu kararlar yürürlüğe koyulmuştur. Katılımın yüksek olduğu Yüksek Sovyet işlevsiz hale gelmiş, asıl yasama ve yürütme işlemleri parti elitlerince icra edilmiştir. SSCB'nin son dönemlerinde Gorbaçov'un yürüttüğü politikalar, özellikle açıklık (glasnost) ve yeniden yapılanma (perestroyka) açıllmaları doğrultusunda yapılan işler, ülkenin demokratikleşme ve serbest piyasa ekonomisine geçiş çabaları olarak nitelendirilebilir.¹⁵⁵ Bu olaylar sadece Gorbaçov tarafından 1985'te başlatılan demokratikleşme sürecinin başarılı bir şekilde tamamlanması olarak algılanıyordu. SSCB'nin dağılmasıyla otoriter rejim yıkıldı, yıllarca siyasi gücü tekelleştiren iktidardaki Komünist Parti ortadan kaldırıldı, geçmişin birçok önemli figürü siyaset sahnesinden kayboldu. Francis Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" tezi gerçekleşti ve bu olaylar dünya çapında demokrasinin zaferi olarak algılandı.¹⁵⁶

1980'lerin sonunda Gorbaçov'un siyasi reformlarını başlatmasından sonra, rejim değişikliği teorisyenleri hızlı bir değişimin olacağı konusunda görüşlerini sundular. SSCB'nin çöküşü ile de sosyal bilimciler "demokrasiye geçiş" veya "otoriter

¹⁵³ Lugvin, **a.g.e.**, s. 174-175.

¹⁵⁴ Aleksandr Livşin, "Kommunističeskaya partiya v sisteme vlasti v SSSR", [SSCB yönetim sisteminde Komünist Partisi], **Konturı Globalnıh Transformatsii**, C.11, No:3, 2018, s. 13.

¹⁵⁵ Abdülkadir Baharççek ve Osman Ağır, "Rusya'nın Başarısız Demokratikleşme Tarihi", **Birey ve Toplum**, C.4, No:8, 2014, s. 17.

¹⁵⁶ Vladimir Gel'man, **Authoritarian Russia: Analyzing Post-Soviet Regime Change**, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 2015, s. 7.

yönetimden çıkış” olarak gördüler ve Latin Amerika ile Doğu Avrupa ülkeleri ile bir kıyaslama yoluna gittiler. Ancak Baltık ve Doğu Avrupa dışındaki ülkelerin neredeyse hepsinde demokratik alanların tam tersine daralması, akabinde yeni rejim tiplerinin ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Bu rejim tiplerini yorumlarken üç farklı analiz şekli ortaya çıktı: 1) demokratikleşme aşamasında “konsolide” olan ülkelerin diğerlerinden hangi yönleriyle ayrıldığı, 2) demokratikleşme değil, aksine otoriter yönetim biçimine yaklaşımların meydana geldiği, 3) son olarak da geçiş paradigmasının ortadan kalktığı ve bunun yerine “hibrid rejimlerin” özelliklerinin araştırılması gerektiğini ortaya koyuyordu. Fakat bu konuda daha iyimser olan sosyal bilimciler 2003’te Gürcistan’da “gül devrimi”ne, 2004’te Ukrayna’da “turuncu devrime”, 2005’te ise Kırgızistan’da “lale devrimine” tanıklık ettiler. Bilim adamları yine bu olayları demokratik yükseliş olarak yorumladılar.¹⁵⁷

1.8.1. Sovyetler Birliği’nde Bürokrasi

Burjuva devrimlerinin hakim olduğu çağlarda Batı sürekli olarak bürokrasiyi dönüştürmeye çalıştı. Hollanda, İngiltere ve Fransa devrimlerinde dahi yeni idare yapıları ortaya koyulamadı. Rusya’da 1917 Devrimiyle idareyi ele geçiren ve her konuyu çözebilecek niteliğe sahip olduklarını düşünen Bolşevikler de bu konuyu çözüme kavuşturamamıştı. Devrimin lideri Lenin’in “Devlet ve Devrim” adlı çalışmasında devlet aygıtının parçalanması ve yok edilmesi çağrısında bulunmasına rağmen bunu başaramamış ancak birtakım dönüşümler yaşatmıştı. Bu durumu da şu sözlerle dile getirmişti: “Devlet aygıtımız... En azından ciddi değişimlere uğramış olan eski bir kalıntıdır.”¹⁵⁸ Bu şekilde komünist bir model yapısında ana fikir, bürokrasi ile iktidar partisini birleştirmektir. Dolayısıyla siyaset ve yönetim arasında herhangi bir ayrım yapmak gereksizdir.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Henry E. Hale, “Regime Cycles: Democracy, Autocracy, and Revolution in Post-Soviet Eurasia”, **World Politics**, C.58, No:1, 2005, s. 133-134.

¹⁵⁸ Andrey Speranskiy, “Byurokratiya i Sovyetskaya Model Upravleniya: Protivorechiya Kompromissa”, [Bürokrasi ve Sovyet Yönetim Modeli: Uzlaşmanın Çelişkisi], **Vestnik YUUrGU**, C.18, No:13, 2018, s. 64.

¹⁵⁹ Elisa P. Reis ve Zairo B. Cheibub, “Bureaucratic Elite, Political Culture and Democratization in Brazil”, **Democratization and Bureaucratic Neutrality**, London, Palgrave Macmillan, 1996, s. 219.

Sovyetler Birliği dünya tarihinin en yüksek düzeyde bürokratikleşmiş toplumlarından varsayılmaktadır. Burada bürokrasiden kasıt Rusların bürokratizm (red tape) olarak adlandırdığı işlevsiz bürokratik işler değil, devlet dairelerindeki memurlar, hiyerarşik kurumlar ve karar alma süreçleridir. Buna rağmen Sovyetler tamamen bürokratikleşmiş bir toplum da değildi. Eğer öyle olsaydı birey ve aileye bırakılan bazı karar alma süreçleri de bürokratlara bırakılırdı.¹⁶⁰ Sovyet toplumda belirli hedeflerin varlığı kabul edilmekteydi. Kabul edilemeyen tek şey bu hedeflerin özerkliğiydi. Tüm hedefler geniş anlamda komünist bir toplumun inşası olarak genel bir hedef haline getirilmişti. Ülkenin yöneticileri, Marx ve Lenin doktrinleri ile donanmış, komünizmi inşa etme hedefini tüm hedeflerin üzerinde tutan kıdemli yetkililerden oluşmaktaydı.¹⁶¹

Sovyet bürokrasisinden bahsederken Max Weber'in karizmatik otorite kapsamında ele aldığı 'karizmanın rutinleşmesi' konusuna değinmek gerekmektedir. Bu bağlamda karizmatik bir kişilik etrafında toplanan bir gurubun, liderlerinin fikirlerini kamu bilinci haline getirmeye çalışması Sovyet bürokrasisinin bir özelliğiydi. Lenin ve Stalin ile ilişkili olan bu süreç üç adımda meydana gelmiştir. Başlangıçta, sınıflandırılmamış bir profesyonel devrimciler örgütü kuruldu. Ardından Leninist muhafız grup iktidara geldi ve son aşama olarak yeni yönetim katmanının oluşumundaki Stalinci nomenklaturanın etkisi Leninci grubun ortadan kaldırılmasıyla başladı.¹⁶²

Kasım 1917'de iktidarı ele geçiren Bolşevikler, Çarlık Rusya'sının köklü bir geçmişe sahip olan bürokrasisini büyük ölçüde yok etmeye çalıştılar. Devrim öncesi Rusya'nın kamu hizmetleri, 11 Kasım 1917 tarihli Tüm Rusya Merkez İcra Komitesi ve Halk Komiserleri Konseyi tarafından "Mülklerin ve sivil rütbelerin imhası" hakkındaki kararname ile durduruldu. İlk başlarda karışıklıkların hüküm sürdüğü ülkede hükümet zamanla kontrolü sağlamaya çalıştı. Bu kapsamda eski yetkililerin bazıları geri döndü ve yeni atamalar gerçekleştirildi. Aynı zamanda çeşitli devrimci

¹⁶⁰ T. Harry Rigby, "Bureaucracy and Democracy in the USSR", **Australian Institute of Policy and Science**, C.42, No:1, 1970, s. 5.

¹⁶¹ Rigby, **a.g.e.**, s. 7.

¹⁶² Speranskiy, **a.g.e.**, s. 64-65.

komiteler ve acil durum komisyonları kuruldu. Devrimci zorunluluk olan baskı ve tehdide dayalı aşırılık, olağan yönetim yöntemi haline geldi.¹⁶³ Yine Stalin döneminde kolektivizasyon çalışmaları SSCB'yi bürokratik kolektivist bir devlet olma yoluna sokmuştur. Birtakım kararnameleler doğrultusunda mülklerin devlet elinde toplanması buna örnek olarak gösterilebilir.¹⁶⁴

Kusursuz bir toplumun ütöpik projesini hayata geçirmeyi amaçlayan ve bu yolda geniş anlamda sosyo-politik mühendislik yapan Sovyetler Birliği baskıcı bir idare anlayışı ile siyasi – ideolojik temellere dayanan bir sistem geliştirdi. Proletarya diktatörlüğünün siyasi mekanizması olan Sovyetler Birliği'nde, Bolşevikler iktidara gelmeden önce proletarya sınıfından geniş işçi kitlelerini devlet yönetimine çekecekleri düşüncesine kapılmışlardı. Fakat bu kitle ancak en basit işlemlerde iş yapabiliyordu. Gelecekte bu durum devlet aygıtının kalitesini olumsuz yönde etkileyerek üst düzey çalışanların yetersizliğini ortaya çıkardı.¹⁶⁵

Bürokrasinin gücü ve kapasitesi parti liderleri tarafından her zaman çekinceyle karşılandı. Perestroyka (1985-1989) döneminde M. Gorbaçov parti genel sekreterliğindeki iktidarını bürokrasinin tepkisine karşı başarılı bir şekilde kullandı. Zira Nikita Kruşçev'in bürokrasi tarafından uygulanan baskı sonucu istifaya yönelmesi gibi bir örnek de vardı. Gorbaçov aynı zamanda glasnost adı verilen yeni kamusal dönemde bazı devlet kademeleri aracılığıyla başarılı manevralar gerçekleştirdi ve bu kademelerdeki entrikaları kullanmayı da başardı. Aslında liderlerin korkusu bürokratik yönetimin üst kademesi olan *nomenklatura* olmuştur. Bürokrasinin önemli kademelerinde, kamusal veya özel alanda hayatta kalabilmenin tek şartı bu kesim ile iyi ilişkiler kurmaktan geçmekteydi. Dolayısıyla geniş bir lobıcılık ağı ortaya çıkmıştı.¹⁶⁶

¹⁶³ E. A. Gluhov, "Marksistskiye idealı o vlasti Sovetov i Stalinskaya byurokratiya v SSSR v peredvoennoy period", [Sovyet Yönetiminde Marksist Düşünce ve Savaş Öncesi SSCB'de Stalinci Bürokrasi], **Nauka Obşestva Oborona**, C.15, No:2, 2018, s. 1.

¹⁶⁴ Menaf Turan, "SSCB'de Toprak Mülkiyeti", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.66, No:3, 2011, s. 329.

¹⁶⁵ Sergey Lugvin, "Patrimonálníye Çertı Sovyetskoy Byurokratii", [Sovyet Bürokrasisinin Patrimonyal Özellikleri], **BelGU Nauçniye Vedomosti**, No:8, 2013, s. 174.

¹⁶⁶ Georgiy Derlugyan, "Priçini raspada SSSR: kommunističeskiy rejim, sverhderjavnoye bremya, natsionalizm respublik ili sluçaynost?", [SSCB'nin Dağılmasının Sebepleri: komünist rejim, süper güç olmanın yükü, cumhuriyetlerin milliyetçiliği veya kazara?], **Rossiya i ATR**, C.3, No:93, 2016, s. 15.

Glasnost öncesi dönem Sovyet siyasi sistemi Batılı analizcilerle iki farklı düşüncede ele alındı. Bunlar totaliter teoriden türetilen “yönlendirilmiş toplum modeli” ve “çoğulcu veya çıkar grubu”ydı. İlk yorumcular bu tanımlamaları yaparken biraz daha yumuşatma yolu denediler. “Totaliter”, “diktatörlük” gibi terimlerden her ne kadar kaçınılsa da toplum hala üst düzeyde hiyerarşik ve despotik uygulamalarla yönetilmekteydi. İkinci grup ise Komünist Partisi’nin baskı uyguladığından bahsetmekteydi. İki grup arasındaki temel fark bürokrasinin rolünün farklı yorumlanmasıydı. İlk grubun savunduğu yönlendirilmiş toplum modelinde, bürokrasi Komünist Parti tarafından kontrol edilen bir araç olarak tasvir edildi. Muhalifleri olan ikinci grup ise Komünist Partinin keyfi karar verme mekanizmasını sınırlandırdığını savunmaktaydı.¹⁶⁷

Batının ekonomik açıdan gelişmiş ülkeleri 70’li yıllardan başlayarak 80’li yılların başlarına kadar sanayi sonrası toplum aşamasına geçiş yapmaya başladılar. Bu süreçte Sovyetler Birliği’nde de sanayi sonrası modernizasyon konusu gündeme getirildi. Fakat piyasa ekonomisi oluşmadan siyasi sistemin demokratikleşmesi ve vatandaşın teşebbüsü olmadan bu durumun çözümü mümkün görünmemekteydi. Aynı zamanda bürokrasinin yapısı da bunun için hazır değildi. Sonuç olarak bu süreç 80’lerin ikinci yarısında başladı. Alt yapısı ve hazırlıkları tamamlanmadan yaşanan bu süreç ekonominin ve yaşam standartlarının çökmesine, suç oranlarının artmasına, toplumsal gerilimin yükselmesine ve sonuç olarak ülkenin dağılmasına yol açtı. Bu sonuçlar aslında Sovyet bürokrasisinin patrimonial yapısından kaynaklanmaktaydı. Bu yapının temelinde ise kamu yönetiminin senkretik doğası, yasal düzenleyicilerin işlevini yitirmesi, kamu işlerinde klientalizmin yaygınlaşması, yönetimde nomenklaturanın ağırlığı, personel seçimlerinde liyakatin önemini kaybetmesi, mesleki anlamda kalitenin düşmesi gibi etkenler söz konusu olmuştur.¹⁶⁸

1.8.2. Nomenklaturanın Doğuşu ve Yükselişi

Nomenklatura (Nomenclature) Büyük Sovyet Ansiklopedisi’nde liste, isim listesi, isimlendirme, birtakım isimleri ve nesneleri pratik açıdan tanımlamak için

¹⁶⁷ Vatche Gabrielian, “Post-communist bureaucracies: organizational modes of transition”, *International Journal of Public Administration*, C.22, No:1, 2007, s. 47-48.

¹⁶⁸ Lugvin, a.g.e., s. 179.

kullanılan en uygun yol olarak tanımlanmıştır. 1971’de yayımlanan “Yeni Kelimeler ve Anlamlar Sözlüğü”nde ayrıntılı olarak formüle edilen bu kavram; ‘personelin daha yüksek makamlar tarafından onaylandığı görevlerin listesi, bu listeye dahil edilen çalışanlar ve pozisyonlar’ tanımlaması yapılmıştır. Pratikte ise Nomenklatura adayları parti komitesi tarafından gözden geçirilen, tavsiye edilen ve onaylanan en önemli görevlilerin listesi haline gelmiştir ve Sovyetler Birliği’nde üst düzey bürokratik katman bu şekilde isimlendirilmeye başlamıştır.¹⁶⁹ Son aşamada ise Nomenklatura: 1) parti organı tarafından doldurulan liderlik pozisyonlarının tamamı, 2) bu pozisyonları dolduran ya da değişmesi durumunda yedekte bekleyen kişilerin listesi olarak literatüre girmiştir.¹⁷⁰

SSCB’de üst düzey kadrolara atama meselesini Stalin kendi ve ekibinin elinde tutuyordu. Bu nedenle, personel seçimi sırasında “siyasi uygunluk” önceliği kisvesi altında yeni oluşan nomenklatura otomatik olarak Stalin’e olan sadakatini tasdik ediyordu. Stalin bu şekilde bir sınıflandırmaya 1920’li yıllarda başlamıştı. O zamanlarda da kendisini en çok ilgilendiren kişilerin kişisel özelliklerini bir dosyada toplamak suretiyle onların kart endekslerini tutuyordu. Hatta Stalin’in yakın çevresi onu “Yoldaş Dosya Dolabı (товарищ картотека-tovariş kartoteka)” olarak adlandırmaktaydı.¹⁷¹

SSCB’de parti nomenklaturası, profesyonel bir parlamentonun yokluğunda dahi devlet yönetiminin ve devlet aygıtının yürütülmesinde doğrudan rol oynamıştır. Böylece zamanla bu parti aygıtı bir devlet aygıtı haline dönüştü. SSCB’nin son döneminde Gorbaçov bu durumu şu şekilde özetledi: “Devletin tüm işlerini parti aygıtı aracılığıyla doğrudan biz kontrol ediyorduk.” Bütün bunlar partinin devleti kontrol altında tutmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Hatta Arbatov ve Batalov’un belirttiği gibi parti ile devletin bütünleşmesi söz konusu olmuştur. Öyle ki parti-devlet bürokrasisinin bir tür simbiyozu ortaya çıkmıştır.¹⁷²

¹⁶⁹ Mikhail Voslenskiy, **Nomenklatura: Gospodstvuyuşiy klass Sovyetskogo Soyuza**, [Nomenklatura: Sovyetler Birliği’nin Yönetici Sınıfı], London, OPI, 1990, s. 14-15.

¹⁷⁰ Voslenskiy, **a.g.e.**, s. 90.

¹⁷¹ Voslenskiy, **a.g.e.**, s. 93.

¹⁷² Aleksey Borobyev, “Elita i Nomenklatura”, [Elitler ve Nomenklatura], **Diskurs-P**, 2005, s. 129.

Ülke içinde tüm yaşamı kontrol eden iktidar partisinin tekel konumu koşullarında, başarı ve terfi şansı elde etmek isteyenlerin burjuva kökenli olmaması ve parti üyesi olması şartlarını sağlaması gerekmektedir. Bu kapsamda yönetimin de kariyer planlama, seçme ve yerleştirme şartlarını güncellemesi gereksinimi ortaya çıkmıştı. Sovyet personel terminolojisinde “çalışma emareleri (деловые признаки)” ilkesine göre alınacak personelin yeterliliği esas alınırken, bu durum daha sonra “siyasi emareler (политические признаки)” ana kriterine dönüştü. Öyle ki, Komünist Parti Merkez Komitesi ikinci sekreteri E. K. Ligaçev bu konuda şunları kaydetmişti: “Personel seçiminde en önemli kriterler arasında, çalışanın politik niteliklerini ilk sıraya koyuyoruz”. Bu bağlamda, SSCB gibi sosyalist ülkelerde buna benzer uygulamalar rasyonel bir açıklamaya sahiptir. Çünkü bu sistemlerde tüm çalışanlar sahip olduğu pozisyonlarını herhangi bir hakla değil, liderliğin lütfuyla aldığını hissetmelidir. Lider bu lütfunu durdurduğunda ise o pozisyon kolayca başka birileri tarafından doldurulur. Bu konuda Stalinci temel tez ise “yeri doldurulamaz insan yoktur” olmuştur.¹⁷³

Nomenklaturanın “altın çağı” savaş sonrası yıllarda, Stalin’in ölümünden sonra başladı. Brejnev dönemini de kapsayan sistemin bozulma noktasına geldiği 1960 ve 1980’li yıllarda Nomenklatura büyük bir bağımsızlık ve kontrol edilemezlik kazandı. Yetkililer üzerinde hakim olan “korku” ortadan kalktı. Bu durum da Nomenklatura listesinin genişleyerek devam etmesine olanak hazırladı. Bu bağlamda bazı bakanlar on yılı aşkın süre görevde kaldılar. Bu dönemde yolsuzluk ve nepotizm giderek artış gösterdi. Bürokrasi bir takım mafyalaşma özelliklerine büründü. Brejnev’in oğlu Dış Ticaret Bakanı Birinci Yardımcılığı, damadı ise İçişleri Bakanlığı Birinci Yardımcılığı görevlerine getirildi. Aynı durum yönetimin diğer katmanlarında da yaşandı. Cumhuriyet Merkez Komitesi’ne yakın olanlar ve akrabalık ilişkisinde olanlar önemli pozisyonlara getirildi ve kariyerlerinde çeşitli avantajlar sağlandı.¹⁷⁴ Sovyet

¹⁷³ Voslenskiy, a.g.e., s. 91-92.

¹⁷⁴ Aleksandr Obolonskiy, “Oçerk İstorii Rossiysko-Sovjetskoy Byurokratiçeskoy Nomenklaturı”, [Rus-Sovyet Bürokratik Nomenklaturasının Tarihsel Taslağı], **Voprosi Kadrovoy Politiki**, No:3, 2015, s. 158.

vatandaşlar siyasi karar süreçlerine dahil edilmemekteydi. Ülkedeki karar verme mekanizması Nomenklatura tarafından tekelleştirildi.¹⁷⁵

Sovyetler Birliği'nde yasal hükümet Bakanlar Kurulu olmasına rağmen, pratikte bütün işleri SBKP (Sovyetler Birliği Komünist Partisi), dar anlamda da Politbüro ve Parti Merkez Komite Sekreterliği idare diyordu.¹⁷⁶ Fakat bu kurumlar da Parti Genel Sekreterinin değil, Nomenklaturanın politikalarını yürütüyordu. Kruşçev döneminde de bu süreç aynen devam etti.¹⁷⁷

Sovyetler Birliği'nin dış politikasına bakıldığında da Nomenklaturanın etkisi görülür. Dış politika, iç dinamiklerin uluslararası arenadaki tezahürü olarak düşünülmektedir. Ülke içindeki herhangi bir parlamento tarafından kısıtlanmayan eylemleri ve muhalefetten yoksun bir siyasi hayatın varlığı Nomenklaturanın diktatörlüğe dönüşmesinin önünü açtığı ve bu durumun dış politikaya da yansıdığı bilinmektedir. Bu bağlamda bu sınıf dış politika planlama ve yürütme amacıyla dışişleri bakanlığında Dış Politika Planlama Ofisi kurdu ve dış politikayla ilgili işler buradan koordine edildi.¹⁷⁸

1989'dan sonra da bürokraside kalma stratejileri yeni bir boyut kazandı. Nomenklatura iç içe girmiş üç hiyerarşik oluşum içerisinde varlığını devam ettirmiştir. Bunlar; bölgesel cumhuriyetlerin yönetim kadroları, merkezi gizli polis teşkilatı ve partinin ideolojik “engizisyonu”dur.¹⁷⁹ SSCB'nin dağılmasından sonra da Nomenklaturanın ortadan kalkması söz konusu olmamış, başta Rusya olmak üzere diğer BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) ülkelerinde de bazı değişimlere uğrayarak devam etmiştir. Sovyet Nomenklaturasının çocukları, akrabaları ve yakın çevresi etkili işadamlarına (oligark) dönüştü. Boris Yeltsin'in son dönemlerinde bu yapı yeniden şekillendi. Bu kapsamda bağımsızlık kazanan ülkelerin siyaset ve bürokrasilerinde

¹⁷⁵ Voslenskiy, **a.g.e.**, s. 127.

¹⁷⁶ Voslenskiy, **a.g.e.**, s. 389.

¹⁷⁷ Voslenskiy, **a.g.e.**, s. 392.

¹⁷⁸ Voslenskiy, **a.g.e.**, s. 483.

¹⁷⁹ Derlugyan, **a.g.e.**, s. 15.

Sovyet Nomenklaturası, işadamları ve ordu yer almaya başladı. 2000’li yıllarda da bu evrim devam etti.¹⁸⁰

1.8.3. Sovyetler Birliği Sonrası Oluşan Neopatrmonyalizm Tipleri

Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra ortaya çıkan devlet yönetimleri, bulunduğu ekonomik durum, jeo-kültürel çerçeve, siyasi geçmiş, iç dinamikler gibi etkenlerden dolayı uygulanan neopatrmonyalizm açısından farklılıklar göstermiştir. Bu bağlamda Post-Sovyet dönemde ortaya çıkan neopatrmonyalizmin temel özellikleri şunlardır:¹⁸¹

- 1) Ekonomik hedeflere ulaşmak için siyasetten ve devlet mülkiyetinden faydalanmaya çalışan siyasi işadamları ve neopatrmonyal bürokratlar tabakasının oluşması,
- 2) Siyasi muhalefete karşı üstünlük kurmak ve ekonomik rakipleri ortadan kaldırmak amacıyla devletin özellikle mali işlevleri ile ilgili idari kaynaklarının özel olarak tahsis edilmesi,
- 3) Kişisel içindeki patron-müşteri ağının siyasi ve ekonomik süreçlerde kritik rol oynaması.

Elit konsolidasyonu modeline bağlı olarak, Sovyet sonrası rejimlerde ortaya çıkan neopatrmonyalizm türlerini sultanlık neopatrmonyalizmi, oligarşik neopatrmonyalizm, bürokratik neopatrmonyalizm ve neopatrmonyal demokrasi olarak sıralamak mümkündür.¹⁸²

- **Sultanlık Neopatrmonyalizmi:** Liderin aşırı güç kullanımı, saf kişisel yönetim ve klan temelli oy verme modellerinin yaygın olduğu ülke tipi (Örn; Türkmenistan, Özbekistan).

¹⁸⁰ Olga Şamina, “Evalyutsiya Nomenklaturı: ot Sovyetskoy k Rossiyskoy”, [Nomenklaturanın Evrimi: Sovyetler’den Rusya’ya], (Çevrimiçi), 21 Temmuz 2015, http://bg.ru/society/evoljutsija_nomenklatury_ot_sovetskoj_k_rossijskoj-22985, 18 Şubat 2020.

¹⁸¹ Fisun, **a.g.e.**, s. 93.

¹⁸² Fisun, **a.g.e.**, s. 93.

- **Oligarşik Neopatrimonyalizm:** Zayıf devlet kurumlarının bir grup tarafından patron müşteri ilişkisi temelinde idare edilmesi anlamına gelir (Örn; Yeltsin dönemi Rusya).
- **Bürokratik Neopatrimonyalizm:** Süper başkanlık sistemi altında devletin bürokratik tekeline ve yarı zorlayıcı neopatrimonyal kontrole dayanan, hukuki dayatma-mali yapılar yoluyla işleyen ve popülist-vatanseverlik mobilizasyon ve plebisitlerden yararlanan neopatrimonyalizm (Örn; Belarus, Putin Rusya'sı, Gürcistan).
- **Neopatrimonyal Demokrasi:** Siyasal aktörlerin resmi seçim mekanizmaları yoluyla yarıştıkları, bölünmüş yürütmeye dayanan anayasal yapıda aslında güç bölüşümünde temel kazancı olarak devleti ele geçirmeye odaklanılan neopatrimonyalizm tipidir (2005'ten sonra Ukrayna).

1.9. Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyaset ve Bürokrasi

Post-Sovyet dönemde bağımsızlıklarını kazanan Türk cumhuriyetlerindeki siyaset-bürokrasi ilişkisi bazı farklılıklar veya benzerlikler gösterebilmektedir. Bu farklılıkların temelinde ise ekonomik kaynakların yer aldığı söylenebilir. Kırgızistan haricindeki bu ülkelerde belli ölçüde hidrokarbon kaynaklar mevcuttur. Bu durum da bu ülkelerin rejim türünü, siyasetin yapısını ve kamu hizmetlerini yakından ilgilendirmektedir. Sovyet sonrası dönemde ortaya çıkan yeni rejim modelleri bu durumu açıklayabilmektedir. Bu bağlamda bu ülkelerde siyaset yapım sürecini incelerken *rantiyer devlet* teorisinin de ele alınması gerekmektedir.

Küresel petrol pazarı ve buna bağlı olarak artış ve düşüşler, siyaset bilimi alanında geniş bir literatür oluşturmaktadır. Bu çerçevede bir tartışma da petrol zenginliklerinin siyasi istikrarsızlığı tetiklemesi konusudur. Diğer bir argüman ise tam tersi olarak petrolün patronaj ve baskıcı aygıtları finanse ederek otoriter rejimleri güçlendirdiğidir.¹⁸³ Dünya ekonomisinin vazgeçilmezlerinden olan petrol işi, küresel emtia ağlarının en büyük ve en geniş çapta bütünleşmesidir. 19. Yüzyılda kurulan

¹⁸³ Benjamin Smith, "Oil Wealth and Regime Survival in the Developing World, 1960-1999", *American Journal of Political Science*, C.48, No:2, 2004, s. 232.

petrol şirketleri, 20. Yüzyılda dünya ekonomisinin önemli bir payına sahip hale geldi. Kapitalist sistem içerisinde petrolün endüstriyel sürece olan katkılarından dolayı önemi daha da çok ortaya çıkmaktadır.¹⁸⁴ Bu bağlamda *rantiyer devlet* teorisi, özellikle petrol rantının hakim olduğu ekonomilerde, petrol satışında elde edilen gelir ile ilişkilidir. Bu kavram 1970’te devrim öncesi İran açısından bir ekonomist olan Hossein Mahdavi tarafından öne sürüldü. Rantiyer devlet teorisyenleri, özellikle petrol politikalarıyla ilişkili ekonomik rantın büyük bir payına sahip olan petrol ihraççısı Arap ülkelerini ele almışlardır.¹⁸⁵

Petrol kaynaklarına sahip ülkelerde, petrol gelirleri hükümetin gelir kaynaklarının önemli bir bölümünü teşkil ettiğinde rantiyer devlet modeli devreye girer.¹⁸⁶ Rantiyer devlet teorisi, önemli doğal kaynak zenginliğine sahip devletlerin neden benzer ekonomik ve politik yörüngeye sahip oldukları ile ilgili bir dizi fikirlerdir. Bu teoriye göre rantiyer devletler üç temel özelliğe sahiptir. İlk olarak bu devletler vergilere dayanmayan bir ekonomik yapıya sahiptir. Dolayısıyla hükümetler vergi mükellefine karşı demokratik yükümlülüklerden serbest bırakılır. İkinci olarak, petrol satımından elde edilen gelir iktidar tarafından nüfuz koruma ve baskı için kullanılır. Son olarak bu devletlerde sosyal yapının demokratik muhalefet için az bir alan bırakması söz konusudur. Bu şekilde petrol gelirlerinin otokrasi ile ilişkili olduğu rantiyer devletlerdeki bu özellikler devletlerin demokratikleşmesine de engel olmaktadır.¹⁸⁷

Rantiyer devletlerde gelir kaynağı bahse konu yeraltı zenginliklerinin satımı yoluyla elde edildiğinde birinci derece rantiyer veya tam rantiyer devlet olgusu ortaya çıkar. Yeraltı kaynaklarına sahip olmayan ve gelirin büyük bir kısmı dış yardımlara bağlı olan ülkeler ise *ikinci derece rantiyer devlet* olarak adlandırılır. Otoriterleşme anlamında birinci derece rantiyer devletler daha fazla ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda maddi gücü elinde tutan seçkinler rantın yönetiminde karar verici

¹⁸⁴ Douglas A. Yates, **Ther Rentier State in Africa: Oil Rent Dependency and Neocolonialism in the Republic of Gabon**, Trenton, Africa World Press, 1996, s. 1.

¹⁸⁵ Yates, **a.g.e.**, s. 11-12.

¹⁸⁶ Smith, **a.g.e.**, s. 233.

¹⁸⁷ Camilla Sandbakken, “The limits to democracy posed by oil rentier states: The cases of Algeria, Nigeria and Libya”, **Democratisation**, C.13, No:1, 2006, s. 135.

mekanizma rolünü üstlenir. Bu şekilde de toplum üzerinde etki alanı oluşturarak iktidara özerklik sunar. Orta sınıfın oluşamadığı bu ekonomik sistemde patronaj ilişkiler de önem kazanır. Ülkedeki yabancı yatırımlar da bu seçkinlerle iş birliği halinde oldukları için gelir dağılımı ülke içinde adaletsiz bir biçimde gerçekleşir.¹⁸⁸ Lowi'ye göre de petrolden elde edilen gelirin yanlış bir biçimde pay edilmesi, servetin petrolden elde edildiğinden kaynaklanmamaktadır. Bu servet, başka bir kaynaktan gelse dahi, bu tip ülkelerde yine adaletli bir gelirin olmayacağını savunmuştur.¹⁸⁹

Kırgızistan'daki bürokrasi-siyaset ilişkisinin dönüşümünü daha iyi anlamak için jeo-kültürel çerçevenin kavranması gerekmektedir. Bu bağlamda toplumsal, tarihi, kültürel, coğrafi, etnik ve ekonomik anlamda Kırgızistan ile benzerlik gösteren Orta Asya'daki Türk cumhuriyetlerinden Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan ile diğer bir Sovyet mirası olan Azerbaycan'da siyaset-bürokrasi ilişkileri genel hatlarıyla ele alınacaktır.

1.9.1. Kazakistan'da Siyaset ve Bürokrasi

Kazak halkı Sovyet hakimiyeti öncesinde profesyonel anlamda bir devlet yapılanmasına sahip olmamışlardır. Geleneksel olarak göçebe bir yaşam süren Kazaklar, güçlü aile bağları ile birlikte kabile lideri olarak tanınan bir hana sadakatle bağlılıklarını sürdürürlerdi. Rus işgalini kapsayan dönem (1731-1920) Kazakların ilk modernleşme aşamasını oluşturmuştur. Ardından Sovyetler (1920-1992) ve Batı'nın etkisi (1992'den beri) Kazak yaşam tarzında (göçebe hayattan yerleşik hayata geçmesinde) önemli derecede hissedildi. Bununla birlikte inanç, ideoloji, ekonomik ve yönetsel anlamdaki değişiklikler de bu aşamalar sayesinde yaşanmıştır. Fakat en köklü değişim Sovyetler Birliği döneminde yaşandı. Sovyet öncesi dönemdeki ulusal kimliğin zayıf olması, bir Sovyet kimliğinin oluşmasına yardımcı oldu. Sovyet Kazakistan'daki yönetim sisteminin en üst düzeyini Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi ile yakın bir şekilde çalışan, birinci sekreterin başkanlık ettiği Kazakistan Bakanlar Kurulu oluşturmaktaydı. Dolayısıyla hükümet icra faaliyetlerini parti ile paralel bir şekilde yürütmekteydi. Kazakistan Komünist Partisi'nin liderleri

¹⁸⁸ Alkan, a.g.e., s. 31.

¹⁸⁹ Miriam R. Lowi, *Oil Wealth and the Poverty of Politics: Algeria Compared*, New York, Cambridge University Press, 2009, s. 37.

de doğrudan Sovyetler Birliği'nin merkez parti komitesine bağlıydı. Bu da ülkedeki tüm faaliyetlerin Sovyetler Birliği'nin merkezi tarafından kontrol edildiği anlamına gelmekteydi.¹⁹⁰

1991'de SSCB'nin dağılması, Kazakistan için yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Batı'da Kazakistan'ın hızlı bir şekilde piyasa ekonomisine geçerek demokratik atılım göstermesi beklenirken merkezi ve otokratik bir yönetim tarzının benimsendiği bir durum söz konusu oldu. Demokrasi ise zikzaklı bir şekilde ilerlemeye devam etti. Nursultan Nazarbayev'in yönetsel anlamda attığı adımların çoğu yönetsel faaliyetleri cumhurbaşkanlığı merkezinde yoğunlaştırmaya yönelik oldu. Bu durum da demokratik gelişimin önündeki en önemli engellerden biri haline geldi. Bu bağlamda Kazakistan, çoğu zaman halkın iradesine aykırı olarak ekonomik, siyasi ve sosyal düzeni dönüştürmedeki merkezi rol oynayan ülkelere örnek olarak gösterilebilir.¹⁹¹

Kazakistan bürokrasisi, Sovyetler Birliği'nden miras olarak kalmak suretiyle oldukça merkezi bir hiyerarşi içinde oluşumunu sürdürdü. Bürokratik iktidarın temelini yerel itaat ve merkezi kontrol sistemi oluşturdu.¹⁹² Bununla birlikte Sovyet mirasına ek olarak göçebe geçmişin ataerkil kalıntıları da devam etti. Bu döneme ait sadakat değerleri ve göçebe normları iktidar yapılarına da sirayet etti. Siyaset, aile bağları ve sadakat temelinde yoğunlaşmıştı. Sovyet döneminde de aile, akraba ve aşiret bağları devam ederek siyasal ve sosyal gelişmelerde önemli bir rol üstlendi.¹⁹³ Bağımsızlığından günümüze kadar birçok reform paketi onaylanmış olsa da ülke bürokrasisi ve yönetiminde radikal değişimler yaşanmamıştır. Kazakistan'daki bürokratik kültür yüksek ölçüde paternalist bir şekilde karakterize edilmiştir. Bu tarz kültürlerde ise koruyucunun astlarını yönlendirmesi, eğitmesi ve koruması söz konusuyken, astlarının buna karşılık amirine sadakat ve bağlılık göstermesi beklenir. Bununla birlikte ülkede merkezileştirilmiş siyasi karar alma sürecine vatandaşların

¹⁹⁰ Aigerim R. Ibrayeva ve Tamara Nezhina, "Public Sector Reforms in Kazakhstan", **Public Administration in Post-Communist Countries**, Ed. S. Liebert, S. Condrey ve D. Goncharov, New York, CRC Press, 2013, s. 44.

¹⁹¹ Ibrayeva ve Nezhina, **a.g.e.**, s. 45.

¹⁹² Maryanne Ozerov ve Tatiana Samsonova, "Political History of Russian Bureaucracy and Roots of Its Power", **Demokratizatsiya, The Journal of Post-Soviet Democratization**, C.3, No:3, 1995, s. 277.

¹⁹³ S. Frederick Starr, **Clans, Authoritarian Rulers, and Parliaments in Central Asia**, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2006, s. 6-7.

sınırlı katılımına rağmen, devletin onlara sunmuş olduğu hizmet ve imkanlar sayesinde cumhurbaşkanı veya hükümete karşı genel bir olumsuz algı söz konusu değildir.¹⁹⁴

Ülkede bürokratik kurumlarda işe alım süreci resmi prosedürün dışında bir seyir izlemektedir. Zira Kazakistan’da kamu hizmeti yöneticilerinin fiilen işe alınması patronaj sistemine dayanır. Boş yönetici kadroları nadiren kamuoyuna duyurulur. Bunun dışında bu pozisyonlar ağızdan ağıza duyurulur ve genellikle, arkadaşlar, akrabalar ve diğer karşılıklı ilişki ağları doğrultusunda doldurulur. Kazakistan’da başarılı bir kariyer, aile ve klan üyelerini desteğinden geçmektedir. Bundan dolayı liyakate dayalı işe alma ve terfi, bir klan veya diğer bir grubun çıkarlarıyla çelişebilmektedir. Bu durum da ülkedeki bürokratların liyakat temelli işe alım sürecine engel olmakta ve onların siyasi veya sosyal bağlantılara hizmet etmesinin önünü açmaktadır.¹⁹⁵

İktidar partisi olan Nur Otan’ın siyasi iktidar üzerinde neredeyse tekel sahibi olması ve bürokrasi üzerindeki etkisi de kamu hizmetlerinin tarafsızlık ilkesiyle çelişmektedir. Ülkede parti-bürokrasi bütünleşmesi, vatandaşların kötü hizmetten dolayı bürokrasi yerine partiyi eleştirmelerinden anlaşılabilir. Bürokrasinin en önemli pozisyonlarına cumhurbaşkanı tarafından yapılan atamalar da kamu hizmetinin siyasallaştığı anlamını taşımaktadır. Partinin üst düzey yetkilileri de memur seçimi ve atama sürecinde etkili olmaktadır. Bu şekilde devam eden patronaj ağlar da beraberinde bürokrasideki yolsuzlukların derecesini arttırmaktadır.¹⁹⁶

1.9.2. Özbekistan’da Siyaset ve Bürokrasi

Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla 1991’de bağımsızlığını elde eden Özbekistan ilk yıllarda Batı dünyasına daha açık bir tavır sergilese de sonraki yıllarda (farklı olayların da etkisiyle) içine kapanma sürecine girmişti. Bu süreçte uygulanan politikalar ele alındığında ise Özbekistan’ın demokratik anlamda diğer Post-Sovyet ülkeler arasında geri sıralarda kaldığı görülebilir. Otoriter bir yönetim tarzı

¹⁹⁴ Ibrayeva ve Nezhina, **a.g.e.**, s. 57.

¹⁹⁵ Ibrayeva ve Nezhina, **a.g.e.**, s. 54.

¹⁹⁶ Karl O’Connor, Saltanat Janenova ve Colin Knox, “Open Government in Authoritarian Regimes”, **International Review of Public Policy**, C.1, No:1, 2019, s. 76-77.

benimseyen Özbekistan'daki parlamento ve yerel seçimlerde de asgari demokratik şartlar sağlanmamıştır. Ülkede sivil toplumun kontrollü, muhalif seslerin bastırılması, seçimlerde yolsuzlukların yaygın olarak görülmesi hususları da Özbekistan'ı 'istikrarlı otoriter rejimler' arasına sokmuştur.¹⁹⁷ Bununla birlikte Özbekistan'da gerçekleştirilen seçimler göz önüne alındığında sonuçların iktidarın lehine olacak şekilde %90'ların üzerinde olduğu görülmektedir. Diamond, Sovyet sonrası ortaya çıkan rejimler arasında seçim sonuçlarının bu şekilde meydana geldiği ülkeleri 'hegemonik seçimli otoriter rejim' olarak adlandırmıştır.¹⁹⁸

Özbekistan'ın ilk cumhurbaşkanı İslam Kerimov'un ölümünün ardından 2016'da cumhurbaşkanı seçilen Şavkat Mirziyoyev dönemi halk tabanında rahatlatma dönemi olarak bilinmektedir. Reformcu bir imaj kazanan Mirziyoyev yeni bir devlet-toplum ilişkisinin mimarı sayılabilmektedir. Aynı zamanda komşu ülkelerle yaşanan tarihsel sorunların çözümüne yönelik önemli adımlar da Mirziyoyev tarafından atıldı. Kerimov döneminde oluşturulan reform hareketleri uygulanmamış ve ülke Sovyet tipi bir otoriter devlet görünümünde kalmıştı. Dolayısıyla ülkede Sovyet siyasi kültürü Kerimov'un ölümüne kadar devam etti. Onun döneminde güç kullanım tekeli cumhurbaşkanına ait olduğu için Weberyen anlamda bir bürokratik yapının oluşması da söz konusu olmadı. Bununla birlikte kamu hizmetindeki yolsuzluk, kötü yönetim, nitelikli personel eksikliği ve sınırlı mali kaynaklar bürokrasiyi olumsuz etkileyen unsurlardan olmuştur.¹⁹⁹

Uzmanlara göre modern kurumlar olarak adlandırılabilen medya, hukukun üstünlüğü, yargı sistemi, anayasa, partiler, parlamento ve seçimler Özbekistan'da dekoratif bir rol oynamaktadır. Zira ülkedeki siyasi ve yönetsel kararların tamamı iki çerçevede hazırlanmaktadır. Bunların ilki Post-Sovyet ülkelerin çoğunda olduğu gibi Komünist Partisi Merkez Komitesi birinci sekreterinin mirası gibi devam ettirilen

¹⁹⁷ Ali Resul Usul, "Orta Asya'da Demokrasiye Gitmeyen Yol: Özbekistan'ı Açıklamak", **Orta Asya'da Siyaset ve Toplum: Demokrasi, Etnisite ve Kimlik**, Der. M. Turgut Demirtepe, Ankara, USAK Yayınları, 2012, s. 44.

¹⁹⁸ Larry Jay Diamond, "Thinking About Hybrid Regimes", **Journal of Democracy**, C.13, No:2, 2002, s. 25.

¹⁹⁹ BTI Transformation Index, "Uzbekistan Country Report 2020", (Çevrimiçi), <https://translate.google.com/translate?sl=en&tl=tr&u=https://www.bti-project.org/en/reports/country-report-UZB-2020.html%23pos3>, 10 Mart 2021.

cumhurbaşkanlığı makamı, ikincisi ise elit düzeyde ortaya çıkan gayri resmi grupların birbirleriyle ve üst düzey yöneticilerle olan etkileşimidir. Zira Orta Asya genelinde iktidar, merkez ve klan yapıları arasında paylaştırılmıştır. Özbek bürokrasisi de diğer Orta Asya ülkelerine benzer şekilde seçkinler, aile bağları, bölgecilik gibi gayri resmi şekilde temellendirilmiştir. Klan siyaseti ise yüksek düzeyde bir iç dayanışma ve himayeye bağlılık ile karakterize edilmiştir. Hiyerarşik olarak tasarlanmış bu yapılara ait olmak, seçkinler arasına girmek ve bürokrasideki kariyer basamaklarını hızla tırmanmak için önem arz etmektedir. Bu bağlamda ülkedeki bölgesel seçkinler ülkenin ana ekonomik kaynaklarını ve bunlarla ilişkili mali akışları kontrol eder. Merkezi bürokratik kurumların çoğunu ise bu yapılar oluşturur.²⁰⁰

1.9.3. Türkmenistan’da Siyaset ve Bürokrasi

1990’da ilk cumhurbaşkanı ve 1999’da ömür boyu cumhurbaşkanı seçilen Saparmurat Niyazov, Türkmenistan’ı on yıl boyunca otoriter bir rejimle yönetti. Ayrıca kendisine Türkmenlerin başı anlamına gelen ‘Türkmenbaşı’ unvanı verildi. Yasama organları yalnızca cumhurbaşkanının kararlarını onaylamaktaydı. Askeri ve sivil bürokratlar da Niyazov’un karizmatik otoritesini sınırlandıramamaktaydı. Ulus kimlik inşasını başlatan Niyazov, önemli beş Türkmen aşiretinin kimliklerini ön plana çıkardı. Türkmen bayrağındaki beş yıldızın bu aşiretleri veya beş eyaleti temsil ettiği düşünülmektedir. Dolayısıyla ülke yönetiminde aşiret üyelerinin etkisi gözlenmektedir.²⁰¹

Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Orta Asya ülkeleri neopatrimonyal ağların ve yönetim sistemlerinin merkezlerinden biri haline gelmişti. Bu sistem içinde gayri resmi yerelleştirilmiş ve bölgeselleştirilmiş patron-müşteri ilişkileri ön plana çıkmıştır. Fakat bu durum Türkmenistan’da biraz daha farklı bir yol izlemiştir. İlk devlet başkanı Saparmurat Niyazov, perestroyka ve glasnost dönemlerinde dahi otoritesini koruyarak muhalefeti azaltmayı başarmıştı. Ülkedeki hidrokarbon kaynakları üzerinde doğrudan kontrolü ele geçiren Niyazov, yerel ve bölgesel

²⁰⁰ Yuriy Federov, “Uzbekistan: Nestabilniy Faktor Stabilnosti” [Özbekistan: İstikrarın İstikrarsız Faktörü], *İndeks Bezopasnosti*, C.18, No:3-4, 2012, s. 90-91.

²⁰¹ Ahmet T. Kuru, “Between the state and cultural zones: Nation building in Turkmenistan”, *Central Asian Survey*, C.21, No:1, 2002, s. 72-73.

seçkinler arasındaki gayri resmi patron-müşteri ilişkileri değil, genel bir sadakate dayanan kişisel ve merkezi bir diktatörlük inşa etmişti. Bu sistem de diğer Orta Asya ülkelerindeki neopatrimonyal yönetimlerden ziyade, Weber'in ifade ettiği sultanist rejim tanımına daha çok benzemekteydi.²⁰² Zira Weber'e göre "Sultanlık", bir efendinin yönetim ve askeri gücü kişisel bir araç olarak gördüğü ve takdir yetkisinin oldukça geniş olduğu geleneksel egemenlik tipi olan patrimonyalizmin en uç durumudur.²⁰³ "Sultanlık (sultanistic) rejimi" kavramı, Juan Linz tarafından yapılan, demokratik olmayan totaliter ve otoriter rejimler arasındaki farkları sistematik olarak karşılaştırmalı analizi doğrultusunda ortaya atılmıştır.²⁰⁴ 2006'da Niyazov'un ölümünden sonra devlet başkanlığına gelen Berdimuhammedov döneminde ise Orta Asya'daki komşularına da uyumlu olarak patrimonyal güç ilişkilerine doğru bir dönüş yaşandı.²⁰⁵

Günümüzde Türkmenistan, siyasi hakların ve sivil özgürlüklerin neredeyse tamamen yok sayıldığı baskıcı bir otoriter devlet olarak sayılmaktadır. Katı bir şekilde kontrol altında tutulan seçimler sonucunda cumhurbaşkanı için oylamanın tamamına yakınından destek çıkmaktadır. Devletin ekonomi üzerinde mutlak hakimiyeti söz konusudur, yolsuzluklar sistematik bir biçimde işler, sosyal ve dini gruplar üzerinde baskı bulunur ve siyasi muhalefete bir hareket alanı verilmez. Otoriter siyasi sistem, seçmenlere iktidar partisine karşı bir alternatif sunmamaktadır. Rejim içinde siyasetin ve ekonominin farklı kısımlarını kontrol eden bölgesel patronaj ağlarından veya klanlardan söz edilebilir. Bu durum da ülke bürokrasisinde yolsuzluğun ve nepotizmin üst seviyelerde olmasını etkilemektedir. Cumhurbaşkanı Kurbangulu Berdimuhammedov'un oğlu ve siyasi varisi olduğu varsayılan Serdar Berdimuhammedov 2019'da çıkarılan kararname doğrultusunda dışişleri bakanı yardımcılığı görevinden ayrılarak Ahal Eyaleti vali yardımcılığına atandı. Bununla

²⁰² Nicholas Kunysz, "From Sultanism to Neopatrimonialism? Regionalism within Turkmenistan" *Central Asian Survey*, C.31, No:1, 2012, s. 1-2.

²⁰³ Weber, *Meşru Egemenlik*, s. 38.

²⁰⁴ H. E. Chehabi ve Juan J. Linz, *Sultanistic Regimes*, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 1998, s. 3.

²⁰⁵ Kunysz, *a.g.e.*, s. 2.

birlikte ÷lkedeki kamu ihalelerinin çoğu cumhurbaşkanının yakın akrabalarına verilmektedir.²⁰⁶

Merkezileşmiş bir yapıya sahip olan Türkmenistan'ın ulusal kabinesi, cumhurbaşkanlığı ofisi dışındaki hükümetin ana karar alma organıdır. Bu kurum cumhurbaşkanlığı ve ulusal güvenlik organları tarafından sıkı bir şekilde izlenmeye tabi tutulsa da hükümetin birincil organlarına başkanlık eder ve günlük faaliyetlerden sorumludur. Türkmenistan, doğal kaynak temelli ekonomisi klasik bir otoriter rant arayışına sahip yozlaşmış ÷lkelerdendir. Devlet organları içinde de patrimonyal yapıların geliştiği gör÷lmektedir. Berdimuhammedov'un kendi aşireti olan Teke mensuplarına yüksek bürokratik pozisyonları dağıtarak bir neopatrimonyalizm biçimi ortaya çıkardığı söylenebilir. Dolayısıyla Berdimuhammedov, Niyazov'un aksine kendini neopatrimonyal bir yapıya dayandırarak, yakın arkadaş ve akrabalarına kayırmacı bir politika izleyerek, ÷lkeyi sultanlık rejiminden neopatrimonyal bir yapıya dönüştürmüştür.²⁰⁷

1.9.4. Azerbaycan'da Siyaset ve Bürokrasi

Azerbaycan, diğer Post-Sovyet ÷lkelerde olduğu gibi bağımsızlık sonrasında demokratikleşme adına bazı sorunlarla karşılaştı. Dağlık Karabağ bölgesindeki çatışma alanları ve iç istikrarı sağlama sorunları buna örnek gösterilebilir. Bunlarla birlikte Sovyet zihniyetine sahip olan Sovyet elitleri de demokratikleşmeye engel olan unsurlardandır. SSCB'nin dağılmasından önceki süreçte Azerbaycan Komünist Partisi seçkinlerinin sorunları çözememesi onların itibarını ve meşruiyetini sorgulanır hale getirmişti. Buna karşı Halk Cephesi hareketi Sovyet hegemonyasına karşı girişimleri amaçlamaktaydı. Bu bağlamda halkın desteğini alan Azerbaycan Halk Cephesi, lideri Ebulfez Elçibey öncülüğünde iktidara gelmeyi başardı. Elçibey, demokratik yollarla seçilen ilk cumhurbaşkanı olsa da devlet işlerinde beklenen başarıyı elde edemedi. Bu gelişmeler ışığında iktidara Haydar Aliyev gelmeyi başardı.²⁰⁸

²⁰⁶ Freedom House, "Freedom in the World 2020: Turkmenistan", (Çevrimiçi), <https://freedomhouse.org/country/turkmenistan/freedom-world/2020>, 10 Nisan 2021.

²⁰⁷ Kunysz, a.g.e., s. 12.

²⁰⁸ Ayça Ergun, "Post-Soviet Political Transformation in Azerbaijan: Political Elite, Civil Society and The Trials of Democratization", *Uluslararası İlişkiler*, C.7, No:26, 2010, s. 68-69.

Azerbaycan, bağımsızlığın kazandıktan sonra otoriter bir kurumsallaşma eğiliminde olmuştur. Üç dönem olarak incelenebilen bu sürecin ilk aşaması olan 1995-2000 yılları arasında baskıcı bir otoriter rejim kurulmuştur. Bu dönemde 1995 Anayasası'nın meydana getirdiği baskıcı yönetim sistemi yerleştirilmiş, Aliyev'in iktidardaki gücü muhalefet ve medya üzerinde belirgin bir biçimde hissedilmiştir. Haydar Aliyev'in, iktidarı oğlu İlham Aliyev'e devrettiği 2000 yılından 2003'teki cumhurbaşkanlığı seçimlerine kadarki dönem ise ikinci aşamayı oluşturmuştur. Son aşama ise 2003'ten günümüze kadar devam etmektedir. Bu süreçte seçkinler arasındaki çatışma veya ittifakların, siyasal hareketlerin önüne geçmesi söz konusudur. Aynı zamanda muhalefetin örgütsel olarak zayıflama süreci de bu dönemde artışa geçmiştir. İlham Aliyev'in potansiyel rakiplerini tasfiye süreci de bu dönemin öne çıkan siyasal gelişmelerindendir.²⁰⁹

Azerbaycan'da sosyo-ekonomik yapı, belirli ailelerin ve onlara yakın olan kişilerin siyasi ve ekonomik pozisyonlara yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Bununla birlikte siyasi ve ekonomik liderlik yapıları birbirlerine karşı fayda temelli bir ağ içerisinde dirler. Bu yapılar ise üst düzeyde cumhurbaşkanına karşı sorumlu hale getirilmiştir. Bu seçkinler arasında çıkabilecek ihtilaflar ise her an iktidara karşı bir hareketin başlaması potansiyelini taşımaktadır. Bu yapıların yanı sıra ülkedeki bölgesel grupların etkisinden de söz edilebilir. Bu gruplar arasından öne çıkan Batılılar, Bakülüler, Karabağlılar ve Gencililer ülke siyasetinde söz sahibi olabilmektedirler.²¹⁰

Azerbaycan'ın siyaset ve bürokrasisi rantiyer devlet koşulları altında incelenebilir. Zira siyaset yapımı konusunda ekonomik düzeylerin katkısı büyüktür. Ülkede doğal kaynaklardan elde edilen önemli ölçüde gelirin otokratik rejimi desteklediği bilinmektedir. Bu durum da neopatrimonyal bir bürokratik sistemin oluşmasına ortam hazırlamaktadır. Rantiyer devletlerde, neopatrimonyalizm fenomeni özellikle rantların şeffaf olmayan bir şekilde ve gayri resmi ağlar aracılığıyla tahsis edilmesine atıfta bulunur. Çoğu zaman bir patron ve müşteri arasında kamuya ait hizmet veya kaynakların kullanılmasına yol açar. Yöneticinin sadakat talepleri ise

²⁰⁹ Alkan, **Azerbaycan Paradoksu...**, s. 168-195.

²¹⁰ Alkan, **a.g.e.**, s. 207-208.

ortak faydaya yöneliktir. Azerbaycan'daki siyaset-bürokrasi ilişkisi bu temelde varlığını korumaktadır.²¹¹

²¹¹ Anja Franke, Andrea Gawrich ve Gurban Alakbarov, “Kazakhstan and Azerbaijan as Post-Soviet Rentier States: Resource Incomes and Autocracy as a Double ‘Curse’ in Post-Soviet Regimes”, **Europe-Asia Studies**, C.61, No:1, 2009, s. 111-112.

İKİNCİ BÖLÜM

KIRGIZİSTAN'DA SİYASAL HAYAT VE KURUMLAR

2.1. Genel Orta Asya ve Kırgız Tarihi

M.Ö. 3. Yüzyılda Çin ile Baykal gölü arasında Türk dili konuşan göçebe toplulukların yaşam sürdüğü bilinmektedir. Söz konusu bölgeyi ele geçiren Mete Han bu topluluklar üzerinde egemenliğini kurmuştur. Mete Han'ın kurduğu Hun Devleti'nin sınırları günümüzdeki Orta Asya sınırlarını kapsamaktaydı. Aynı dönemlerde Yenisey nehrinin kuzeyinde Gegun'lar olarak bilinen Kırgızların yaşadığı Çin kaynaklarında belirtilmiştir.²¹² Göktürkler döneminde ise Bumin Kağan'ın kardeşi İstemi Kağan Tanrı Dağları ve Yedi Su bölgesini idaresi altına almıştır. 603 yılında Tardu Böke Han'ın ölümünden sonra ülke Doğu ve Batı olmak üzere ikiye bölünmüştür. Ardından 6. Yüzyılda Kırgızlar, Yenisey çevresinde kendi devletlerini kurmuşlardır. 679 yılında yeniden kurulan Göktürk Kağanlığı ile Kırgız Devleti arasında savaş, evlilik, anlaşmalar gibi çeşitli münasebetler yaşanmıştır. Vezir Tonyukuk yazıtlarında Kırgız Kağanı Barsbek'ten en büyük düşman sıfatıyla bahsedilmiştir. 710 yılında Göktürklerin Kırgızlar üzerine yürüyüşü esnasında Kırgızlar, Türgeşler ve Çinlilerden yardım istemiş fakat bu desteği alamamışlardır. Böylece savaşta yenilen Kırgızlar Göktürk egemenliğini kabul etmiş ve 744 yılına kadar Göktürk hakimiyeti altında yaşam sürmüşlerdir.²¹³

745 yılında Orta Asya bozkırında yeni bir göçebe devleti olarak Uygurlar ortaya çıktı. Önemli bir güce sahip olan Uygurlar uzun bir dönem boyunca Çin'den vergi dahi almışlardır. Arap gezgin İbn Hurdazbih, başkenti Ordu-Balık olan bu ülkeyi en büyük Türk devleti olarak tanımlamıştır. 750-751 yıllarında Tuva'yı ele geçiren Uygurlar, bazı önemli noktaları kontrol altına alarak bölgedeki Kırgızlar için tehdit unsuru haline geldi ve akabinde 758 yılında da Kırgız Devletini ele geçirdi. Bu egemenlik altında Kırgızlar 25 yıl hazırlık güç toplamak için hazırlık yaptılar. Bu bağlamda Araplar, Tibetliler ve Karluklar ile görüşmeler yaptılar. 818 yılında

²¹² Aydın İdil, **Yerel Kaynaklara Göre Kırgızistan Tarihi**, Bışkek, Avrasyapress, 2012, s. 12.

²¹³ İdil, **a.g.e.**, s. 16-24.

Kırgızların başındaki Aco kendisini kağan ilan etti. Bu durum Uygurlara savaş açmak ile eşdeğer bir eylemdi. 20 yıl süren uzun bir savaş sonucunda Kırgızlar Uygur Kağanlığının egemenliğini sona erdirdiler.²¹⁴

840 yılında Uygur devletine son veren Kırgızlar aynı sene Kırgız Kağanlığını kurarak çevresindeki toplulukları egemenliği altına almaya başladılar. Çin ve Uygurlar ile mücadeleleri olan Kırgızlar, Orta Asya'dan kuzeye doğru Sayan dağları ve çevresine çekilmeye başladılar. Sonuç olarak 920'li yıllara gelindiğinde Kırgız Kağanlığı dağılmış oldu ve sahip olduğu topraklar Kara Hitayların eline geçti.²¹⁵

9. ve 10. yüzyıllar Kırgız askeri feodal yönetim gücünün en çok büyüme gösterdiği devirler olarak bilinmektedir. Bu zaman zarfı, toprak fetihleri, farklı halklarla siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin kurulduğu dönemleri de kapsamaktadır. Fakat bu güçlü dönem çok uzun sürmedi. 10. Yüzyılın ilk çeyreğinde Kırgızların büyük kısmı bozkırlardan ayrıldı ve uzun savaşlarda insan kaynakları tükendi. Bununla birlikte Kırgız çiftçileri Orta Asya'nın çorak topraklarında uygun arazi bulamadılar. Akabinde Sayan dağları çevresi ve Yenisey'e dönüşler başladı.²¹⁶

10. yüzyılın ortalarında Doğu Türkistan, Yedisu ve Fergana bölgelerini kapsayan topraklarda yeni bir Türk hanedanı ortaya çıktı. Kurucusu ve ilk hükümdarı Satuk Buğra Han olan Karahanlılar bölgede egemen güç haline gelebilmek adına Yedisu, İrtiş vadisi, Cungarya ve Uygurlara karşı savaşlar düzenledi. Orta Asya ve Tanrı Dağları çevresinde güç kazanan Karahanlılar, batıda da Fergana ve Maveräünnehir'i, ayrıca Buhara ve Semerkand gibi önemli kentleri kontrollü altına aldı. 1070 yılında hanedan içinde çıkan kardeş kavgaları sonucu ülke doğu ve batı olmak üzere ikiye bölündü. Selçuklu ve Harezmiler ile yaşanan mücadeleler sonucunda ikisi de varlığını kaybetmiştir.²¹⁷ Günümüz Kırgızistan sınırlarını da içine

²¹⁴ A. Abetekov vd., **İstoriya Kırgızov i Kırgızstana** [Kırgız ve Kırgızistan Tarihi], Ed. T. Koyçuyev, Bişkek, İzdatelstvo İlim, 1995, s. 55-56.

²¹⁵ Cengiz Buyar, "Kırgız Tarihi (Başlangıcından 1991 Yılına Kadar)", **Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, Ed. Cengiz Buyar, Bişkek, BYR Publishing House, 2017, s. 59-61.

²¹⁶ Abetekov vd., **a.g.e.**, s. 57.

²¹⁷ Usenalı Çotonov ve Dosbol Nur Uulu, **İstoriya Oteçestva** [Vatan Tarihi], Bişkek, B. Uçkun, 2009, s. 62.

alan Karahanlı Devleti'nin, Kırgızlara siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik mirasını da devrettiği söylenebilir.²¹⁸

Moğol beyleri 1206 yılında yaptıkları kurultay sonucunda Temuçin'i han olarak seçmiş ve ona Moğolları tek bir çatı altında topladığı için Cengiz Han adını vermişlerdi. Yenisey ve Altay çevresinde yaşayan Kırgızlar, Cengiz Han'a itaat ettiklerini bildirseler de bölgedeki diğer bir Türk dili konuşan boy Tumatlar Moğollara karşı bir isyan hareketine girişmişlerdi. Cengiz Han, Noyon komutasında büyük bir orduyla bu isyanı bastırmış ve onları yenilgiye uğratmıştı. Kısa bir süre sonra Tumatlar çeşitli neden ve baskılardan dolayı yeniden bir isyana kalkışmıştı. Bu isyanı bastırmak üzere kurulacak orduya Kırgızlardan da asker istenmesiyle Kırgızlar da isyancıların safına geçerek isyan hareketlerine başladılar. Cengiz Han'ın oğlu Cuçi komutasındaki ordu bölgeye gelerek isyanı bastırmış ve Yenisey çevresindeki egemenliğini yeniden kazanmıştı. Ögeday'ın tahta geçmesiyle bu topluluklarla iyi ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır.²¹⁹

Uzun bir süre toparlanma evresinden geçen Kırgız boyları 1273'te yeniden bir ayaklanma çıkardılar. Elegest havzasındaki Moğol merkezini kuşatan Kırgızlar Yenisey çevresinde yeniden hükmetmeye başlamışlardır. 1273-1293 yılları arasında bölgede egemenliğini sürdüren Kırgızlara, başka bir Moğol beyi olan Haydu da destek vermiştir.²²⁰ Moğol İmparatorluğu'nun başındaki Kubilay Han, Çinlilerin tavsiyesi üzerine "barbarların eliyle barbarları yok etme" politikası doğrultusunda Türk dili konuşan boylardan, hatta güneyde yaşayan Kırgızları da içine alan bir ordu kurarak kuzeydeki Kırgızlar üzerine yürümüştür. Ordunun başında Kıpçak olan Tutuh bulunmaktaydı. Moğol beyi Haydu ise Boloç komutasındaki bir orduyu Kırgızlara yardım etmek üzere gönderse de bozguna uğratılmıştı. Savaşı kaybeden Kırgızlar Yenisey bölgesinden çıkarılarak bir kısmı Amu Derya tarafına, bir kısmı da Doğu Türkistan etrafına göç ettirilmiştir.²²¹

²¹⁸ Buyar, **a.g.e.**, s. 62.

²¹⁹ Buyar, **a.g.e.**, s. 63.

²²⁰ İdil, **a.g.e.**, s. 29-30.

²²¹ Abetekov vd., **a.g.e.**, s. 72-73.

1227’de Cengiz Han’ın ölümünden sonra ülke dört oğlu tarafından bölüşülmüştür. Aralarında net sınırların belirlenmemiş olması zamanla sınır çatışmalarına yol açmıştır. Kardeş kavgaları nedeniyle Moğol İmparatorluğu zayıflama göstermişti. 1269 yılında Cengiz Han’ın torunlarından olan Haydu, bugünkü Kırgızistan’ın kuzey bölgesinde yapılan kurultay sonucundan hanlığını ilan etmiş, fakat Kubilay Han tarafından kabul görülmemiştir. Altay, Amu Derya ve Doğu Türkistan’a kadar sınırları uzanan devlet 1301 yılında Haydu’nun ölümüyle zayıflamaya başlamış, 1340 yılında da ikiye bölünmüştür.²²² Bunların doğuda kalan kısmı Çağatay Ulusu (ya da Maveräünnehir), batıdaki kısmı ise Moğolistan (ya da Moğul Devleti) adını almıştır. Moğolistan, Moğol ve Türk boyların bir araya gelmesiyle kurulmuştur. Bu boylardan en önemlileri Duğlatlar, Bulgaçılar, Arkanutlar, Kanglılar, Arlatlar’dı. Bu boyların birçoğu Türk dilini konuşuyor ve Türk örf-adetleri çerçevesinde yaşamlarını sürüyorlardı. Eski Haydu Devleti’nin topraklarını içine alan Moğolistan’ın sınırları İrtiş, Sır Derya, Balkaş ve Doğu Türkistan’a kadar uzanıyordu. Duğlat boyunun önde gelen beylerinden Emir Pulatçı, devletin doğu ve güney kısımlarını kontrolü altında tutuyordu. Devletin kuzey ve batı bölümlerini ise Pulatçı’nın kardeşi Kamariddin yönetmekteydi.²²³

Emir Pulatçı, Cengiz’in soyundan gelmediği için devletin hanı olamamaktaydı. Kendi yerine Cengiz’in soyundan geldiği iddia edilen Tuğluk Timur’u 1348’de devletin hanı olarak göreve geçirmiştir.²²⁴ Kendisi de handan sonraki en yüksek makama gelerek devlet yönetimini yürütmüştür. Tuğluk Timur 1354’te İslam’ı kabul etmiş ve devletin resmi dini ilan etmiştir. Bunula birlikte ülkedeki Müslüman olmayan göçebe toplulukları din değişimleri konusunda baskı altında tutmuştur. Kırgızlar da bu topluluklar arasına girmektedir. Tuğluk Timur doğudaki Çağatay ulusuna 1360 ve 1361 yıllarında seferler düzenlemiş, bulundukları bölgedeki halk üzerinde baskıda bulunmuşlardır. 1364 yılında Tuğluk Timur’un ölümüyle oğlu İlyas Hoca han oldu. O da iç işlerinde babasını siyasetini devam ettirdi ve Maveräünnehir’e karşı seferler düzenledi. 1365’te han Emir Timur komutasındaki orduyla savaşmak üzere Taşkent’e

²²² İdil, **a.g.e.**, s. 31-32.

²²³ Buyar, **a.g.e.**, s. 66-67.

²²⁴ Buyar, **a.g.e.**, s. 67.

kadar gelen Moğol orduları direnişi aşamayınca geri dönmek zorunda kalmıştır.²²⁵ Bu başarısızlık nedeniyle ülkedeki diğer boylar hana karşı ayaklanmış ve akabinde amcasının oğlu olan Kamariddin tarafından ailesiyle birlikte öldürülmüştür. Bu süreçte devlet zayıflama gösterse de Doğu Türkistan'daki varlıkları bir süre daha devam etmiştir.²²⁶

Haydu Devleti'nin yıkılmasıyla ortaya çıkan iki devletten biri Maveräünnehir'in merkezi konumundaki Semerkand'da Barlas boyu mensubu olarak 1336'da dünyaya gelen Timur, Tuğluk Timur'un bölgeye gelmesiyle ona bağlılığını bildirmişti. Oğlu İlyas Hoca'nın baskısı karşısında diğer bir Maveräünnehir emiri olan Hüseyin ile birlikte ayaklanma başlatmış ve bu şekilde bölgede adını duyurmuştu. 1370'te hükümdarlığını ilan etmiş ve çevresindeki iç karışıklıklardan faydalanarak sınırlarını genişletmeye devam etmiştir. Doğu ile beraber batıdaki Moğol devleti üzerine de birçok defa sefer düzenlediyse de tam olarak hakimiyet sağlayamamıştır. Bu seferler neticesinde Tanrı Dağları etrafında boşalan bölgelere Kırgızlar yerleşmeye başlamış, zaman zaman bu boylar ile Timur'un askerleri arasında çatışmalar yaşanmıştır.²²⁷ Hatta Kırgızlar, Kamariddin'in emrindeki askerler ile birlikte Andican ve Taşkent gibi önemli şehirleri kuşatma altına aldılar. Bununla birlikte Moğolistan'ın doğu eteklerinde, Altaylarda ve Cungarya'da yaşayan Kırgızlar, Timur tarafından mağlup edilen Moğol boylarını yavaş yavaş işgal ederek bölgede sayılarını artırmaya başlamıştır. 1425 yılında Timur'un oğlu Ulugbek, Kamariddin'in oğlu Cahanşah'ı mağlup ederek bölgedeki hakimiyetini kurmuştur.²²⁸

15. yüzyıla kadar dağınık bir şekilde yaşayan Kırgız boylar bu sırada ulusal devlet yapısına eriştikleri bilinmektedir. Kırgızların bütünleşmesinde etkili olan iki temel oluşum vardır: On Kol (Sağ Kanat) ve Sol Kol (Sol Kanat). Bu yapılar içinde de çeşitli boylar yer almaktadır. Timur'un oğullarının bölgede hakimiyet kurmasından sonra siyasi dengelerde değişimler yaşanmış ve Kırgız beyleri güç kazanmaya başlamıştır. 15. Yüzyılın sonlarında kendi devlet teşkilatlanma sistemini kuran

²²⁵ Abetekov vd., **a.g.e.**, s. 76-77.

²²⁶ Buyar, **a.g.e.**, s. 67-68.

²²⁷ Buyar, **a.g.e.**, s. 68-69.

²²⁸ Usenali Çotonov ve Dosbol Nur Uulu, **a.g.e.**, s. 82-83.

Kırgızlar, Ahmed Han önderliğinde bölgede bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Ahmed Han, Kalmuk ve Kazak seferlerine karşılık vermiş, Kaşgar'a da sefer düzenlemiştir. Ahmed Han'dan sonra yerine oğlu Halil Sultan geçmiştir. 16. Yüzyıla gelindiğinde Muhammed Kırgız önderliğinde bir Kırgız Ulusu olarak adlandırılan ve komşu hanlıklar ile ilişkileri geliştiren bir devlet yapılanmasından söz edilebilir. 1517 yılında Doğu Türkistan'daki Moğol hanı Sultan Said, Kırgız devletini işgal etmiş ve sonucunda Muhammed Kırgız'ı esir almış fakat beş yıl sonra ülkesine göndererek serbest bırakmıştır. Serbest kaldıktan sonra Moğollara saldırmak üzere ittifak arayışlarına giren Muhammed Kırgız, Kazak Tahir Han ile görüşmelerde bulunmuştur. Bunun üzerine Moğol hanı Muhammed'i yeniden tutuklatarak sürgüne göndermiş ve ölümüne kadar hapiste tutmuştur. Bu olay Kırgız ve Kazakları birlikte hareket etmeye yöneltmiş ve Moğollara karşı seferler düzenlemişlerdir. Bu mücadeleler sonucunda Moğollar Kırgızların bağımsızlıklarını kabullenerek işgal planlarından vazgeçmiştir.²²⁹

17. yüzyıla gelindiğinde Merkezi Asya'yı etkileri altına alan Cungarlar'den (Kalmaklar) söz edilebilir. Doğu Türkistan'dan Maveräünnehir'e uzanan topraklar üzerinde egemenliğini kuran Cungar Hanlığı, Kırgız ve Kazaklarla mücadelelere girmiştir. 1620 yılında Kazaklar ve Kırgızlar topraklarından püskürtülerek Sibiryâ bölgesine kadar çekilmek zorunda kalan Cungarlar 1635 yılında hanlığın kurulmasıyla askeri birliklerini güçlendirdiler. Yeniden Orta Asya içlerine sokulmak isteyen Cungarlara karşı Kazak, Kırgız ve Özbeklerden oluşan müttefiklerce yeniden püskürtülmüştür. 1678'de Cungar hanı Galdan Boşoktu yeniden bu müttefikler üzerine yürümüş ve 1684 yılına kadar Fergana'ya kadar ilerlemiş ve önemli kentleri ele geçirmiştir. 1742-48 yıllarında Fergana bölgesine yeniden sefer düzenleyen Cungarlar, Özbek ve Kırgızların ittifakı neticesinde başarı elde edemeyerek geri çekilmek zorunda kalmıştır. 1750'li yıllarda iyice güç kaybeden Cungar Hanlığı'nı ortadan kaldıran Çin İmparatorluğu'na karşı yine Kırgız, Kazak, Özbek ve Uygurlar başta Doğu Türkistan toprakları olmak üzere mücadelelerini sürdürmüşlerdir.²³⁰

²²⁹ İdil, a.g.e., s. 34-37.

²³⁰ Buyar, a.g.e., s. 72-73.

18. yüzyılın başlarında Hokand'da kurulan hanlık bünyesinde Kırgızlar yönetsel sürece aktif olarak katılmış ve bu hanlık Kırgız tarihinde önemli bir yer tutmuştur. Tanrı Dağları ve çevresindeki dağlık bölgelerde boylar halinde yaşayan Kırgızların, Hokand Hanlığının çeşitli devlet teşkilatlarında görev aldıkları bilinmektedir. 1709 yılında Şahruh tarafından kurulan hanlığın bulunduğu bölgedeki en büyük siyasi oluşum Cungan Hanlığıydı. Ülke sınırları bu açıdan sürekli tehlike arz etmekteydi. Zira Cunganlar ülkeye birçok kez sefer düzenlemişti.²³¹ Babür Şah'ın hanedanından gelen Şahruh'un devleti Fergana ve çevresinde kurulmuştu. Bünyesinde Özbek, Tacik ve Kıpçak göçebe halkları barındırmaktaydı. Farklı boylar arasında yaşanan rekabet doğrultusunda ülke yönetimindeki değişimin hızı yüksekti. Giderek güç kazanan Hokand Hanlığının emiri Erdene, Kırgızlar üzerine yürümüş ve Oş bölgesini ele geçirmişti.²³²

1709 ile 1876 yılları arasında yaşayan Hokand Hanlığının kuruluş süreci 1709-1800 yıllarını, yükseliş dönemi 1800-1840 yıllarını ve yıkılış dönemi de 1800-1840 yıllarını kapsamaktadır. Kuruluş döneminde siyasi ve idari açıdan teşkilatlanmasını tamamlamış, sosyal ve ekonomik gelişimini sağlamıştır. Yükseliş döneminde idari anlamda gelişimini tamamlamış, iç ve dış siyaset güçlendirilmiştir, ekonomik durum sağlamlaştırılmış ve ülke sınırları genişlemiştir. Dağılma süreci ise sosyal ve siyasal krizlerle mücadele dönemini kapsar. Bu dönemde boylar arasında yaşanan rekabet, devlet teşkilatlanmasında reformların yapılmaması, yönetimdeki boyun diğer boyları etkisizleştirme çabaları, ülke içindeki ayaklanmalar gibi durumlar yaşanmış ve sonuç olarak da Rus kolonizasyon sürecini beraberinde getirmiştir.²³³ Hanlığın kuruluşundan itibaren bölgede yaşayan göçmen Kırgızlar (İçkilikter, Adıgine, Munduz, Basız, Kuşçu, Saruu, Bağış, Cediger, Sayak boyları vs.) bu safhaların her birinde rol almıştır.²³⁴

Alay bölgesindeki Kırgızların beyi olan Alimbek Datka'nın toplum içinde etkisinin artmasıyla sarayda önemli görevlere getirilmişti. 1845 yılında ise ;Oş ve

²³¹ Buyar, **a.g.e.**, s. 74.

²³² İdil, **a.g.e.**, s. 45-46.

²³³ Taşmanbet Kenensariyev, **Kırgızdar cana Kokon Handığı** [Kırgızlar ve Hokand Hanlığı], Oş, OşMU, 1997, s. 15.

²³⁴ Kenensariyev, **a.g.e.**, s. 27.

çevresinde yaşayan Kırgızları ayaklanmaya teşvik ederek hanlığın başına geçmeyi planlasa da başarılı olamayınca Kaşgar'a kaçmak zorunda kalmıştı. Daha sonra Malla Bek'in ülke yönetimini ele geçirmesine yardımcı olduğu için vezirlik görevine getirildi. 1860'ta Ruslarla yapılan savaşta büyük bir yenilgi almış, ardından Malla Bek ile bir mücadeleye girişmiş ve onu tahtından etmiştir. Kısa bir süre sonra yeniden tahta çıkmayı başaran Malla Bek, Alimbek'i öldürtmüştür. Onun ölümünden sonra Alay bölgesi yöneticiliğini karısı Kurmancan Datka devralmıştır. Kurmancan, Ruslara karşı mücadeleler vermiş ve Kırgız milli kahramanları arasına girmiştir. Hokand Hanlığı'nın 1876'da yıkıldığı döneme kadar taht kavgaları devam etmiş ve bu süreci hızlandırmıştır. Rusların Hokand'ı ele geçirmesiyle hanlık yönetimi sona ermiş ve bölge tamamen Türkistan Genel Valiliği'nin idaresine bağlanmıştır.²³⁵

2.1.1. Çarlık Rusya'sı Döneminde Kırgızlar

Orta Asya, siyasi, ekonomik ve askeri açıdan Ruslar için bir cazibe merkezi olmuştur. Coğrafi açıdan çeşitle Türk topluluklarıyla temas haline olan Ruslar, Altınordu Devleti'nin egemenliği altında uzun yıllar hayat sürmüş, Altınordu'nun dağılmasıyla da güçlenerek Türkler üzerinde yeni politikalar belirlemeye başlamışlardır. Bu bağlamda güneydeki sınırların kontrolünün sağlanması ve zengin ticaret yollarının ele geçirilmesi hedefleri doğrultusunda Ruslar 17. yüzyılda bölge üzerinde askeri faaliyetlere girişmişlerdir.²³⁶ Bu fikrin öncülerinden olan Rus Çarı I. Petro (Pyotr Velikiy) Orta Asya'nın ele geçirilmesi, Kafkasya, İran ve Hindistan gibi diğer Asya ülkelerine ulaşmada önemli rol oynayacağını düşünmekteydi.²³⁷

Rusya'nın batılılaşma hareketlerinin temellerini atan çar I. Petro, aynı zamanda "açık ve sıcak denizlere inme" politikalarının da Rus dış politikasının temel görevleri haline getirmiştir.²³⁸ Bununla birlikte Bizans'ın yıkılmasından sonra güneyde kalan Ortodoks Hristiyanların koruyuculuğunu üstlenen Ruslar, onları Osmanlı ve İran

²³⁵ Buyar, **a.g.e.**, s. 75-76.

²³⁶ İlyas Kamalov, "Rusya'nın Orta Asya Politikaları", **Ahmet Yesevi Üniversitesi Raporu**, 2011, s. 14.

²³⁷ Bakıt Sağınbekov, **Kırgızistan'da Ürkün Olayı ve Kırgız Şiirlerindeki Akisleri**, T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir, 2007, s. 8.

²³⁸ Mithat Aydın, "19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Orta Asya", **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, No:2, 2011, s. 111.

tehdidinden korumayı amaç edinmiştir.²³⁹ Bu kapsamda Rusların güneye doğru yayılma süreci 18. yüzyılda Karadeniz'in doğu ve batısı ili Türkistan üzerinden gerçekleşmeye başlamıştır. Petro'nun Orta Asya'ya gönderdiği heyetlerin raporları doğrultusunda, bölgedeki altın kaynaklarının varlığı da yayılma sürecinde etkili olmuştur. Bu doğrultuda 1720'li yıllarda başlayan askeri hareketler ilk olarak İrtiş nehri çevresinde başladı. Hazar Denizi tarafından Orta Asya'ya yayılan Ruslar, ele geçirilen yerlerde kalıcılığı sağlamak adına askeri birimler kurarak kaleler inşa ettirdi. Bu hareketleri daha sonra çariçe Anna İvanovna da devam ettirdi.²⁴⁰

Rusların Kuzey Asya bölgesinde ticaret alanları gelişme gösterdikçe, Orta Asya'ya olan ilgi de artmış, İran, Hindistan ve Çin ile ticari ilişkilerin kurulabilmesi de yine bu bölgenin önemini güçlendirmişti. Ruslar bu kapsamda yayılma hareketlerine bugünkü Kazakistan topraklarında başlamış ve ele geçirdiği yerleri kalıcı hale getirmek amacıyla etnik Rusları yerleştirmeye başlamıştı. Yayılma sürecinde Rusların belirlediği üç temel politika; (1) ele geçirilen topraklarda savaş hattı kurmak suretiyle, bu bölgelere Rusları yerleştirmek, (2) bu bölgelerde yaşayan halklar üzerinde kendi yönetim sistemlerini oluşturmak ve (3) göçebe hayat süren toplulukların bölgeden kaçışını önlemek amacıyla onların etrafını çevrelemektir. 1860'lı yıllara kadar bu süreç devam etmişti.²⁴¹

1830'lu yıllarda başlayan Rusların Orta Asya'ya yayılma süreci Buhara, Hive ve Hokand Hanlığının ele geçirilmesiyle sona ermişti. Çar II. Aleksandr döneminde Taşkent ele geçirilmiş ve Türkistan askeri bölgesi oluşturulmuştu. 1868'de Semerkand, 1873'te Hive, 1881'de Aşgabat, 1884'te ise Merv Rusya sınırlarına dahil edildi. Bu şekilde Ruslar 19. Yüzyılın sonlarına doğru Orta Asya'nın tamamına yakınında uzun yıllar sürecektir olan hakimiyetini kurdu. Rusların güneye doğru, İngilizlerin ise Asya'nın kuzeyine doğru ilerleyişi iki ülkeyi karşı karşıya getirmiş ve coğrafyada egemenlik kurmak için İngiliz-Rus savaşı yaşanmıştı. 1907'de savaş

²³⁹ Ahmet Sapmaz, **Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri**, Ankara, Ötüken Yayınlar, 2007, s. 23.

²⁴⁰ Hayri Çapraz, "Çarlık Rusya'sının Türkistan'da Hakimiyet Kurması", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No:24, 2011, s. 52-53.

²⁴¹ Tamara Ölçekçi, "Kazak Halkının Kenesarı Kasımoğlu'nun Başkanlığında Ruslara Karşı Verdiği Milli Bağımsızlık Mücadelesi (1837-1847)", **Bilgi**, No:51, 2009, s. 125.

sonrasında iki ülke arasında yapılan anlaşma gereğince Orta Asya Ruslara, Afganistan ise İngilizlere bırakıldı.²⁴²

Orta Asya’da kontrolü ele geçiren Çarlık yönetimi, bölgede bulunan topluluklar üzerinde baskıya dayalı bir politika uygulamaya başladı. Ruslar bölgede egemenliğini pekiştirmek için askeri baskı ve kolonizasyon siyasetini uygulamaktaydı. Ayrıca bölgeye yerleştirilen etnik Rusların sayısında da gittikçe artış yaşandı. Rus ismi verilen topraklar üzerinde Kırgızların hakları elinden alınmaya başlandı.²⁴³ Öyle ki, 1916 yılında Türkistan bölgesindeki en verimli tarım arazilerinin %60’a yakınının toplam nüfusun %6’sını oluşturan Rus köylülere, geri kalan topraklar da nüfusun %94’lük kısmına denk gelen yerel halka dağıtılmıştı. Bu durum da halk arasında huzursuzluğun yayılmasını tetiklemekteydi. Ayrıca Birinci Dünya Savaşına katılan Rusya, artmakta olan savaş harcamalarını karşılamak için bölge halkını ağır vergi yüküne tabi tutmuştu.²⁴⁴ Bunun yanı sıra önceleri Türkistan bölgesinde yaşayanlar için askerlik hizmeti söz konusu olmazken, savaş sırasında 19 ile 43 yaş arası erkeklerin askere alınması söz konusu olmuştu. Bu da 250 bin kişiye tekabül etmekteydi. Bu şekilde hazırlanan listeler doğrultusunda asker toplanmaya başlandı ve emirlere karşı gelenler ölüm cezasına çarptırıldı. Bölgedeki huzursuzluğun artmasında bu durumun da etkisi olmuştur.²⁴⁵

Bölgede yaşayan halklar arasında meydana gelen huzursuzluklar bir ayaklanmayı da beraberinde getirdi ve ilk hareketlenme Kırgızistan’ın kuzey bölgesinde ortaya çıktı. Kırgızların ağırlıkta olduğu ve Kazak, Uygur, Dungan gibi Müslüman unsurların da katılım gösterdiği bu hareketlilik doğrultusunda yerel halk hükümetin talep ettiği şekilde savaşa asker göndermemek üzere karar aldılar. İsyan hareketleri küçük gruplar halinde ve yayılarak devam etti.²⁴⁶ Bunun üzerine Türkistan Genel Valisi Kuropatkin isyanı bastırmak üzere ağır makineli silahlarla beraber büyük

²⁴² Kamalov, a.g.e., s. 16.

²⁴³ Murat Köylü, “Ürkün: Bir Katliam Öyküsü”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, C.11, No:2, 2016, s. 125-126.

²⁴⁴ Pamirbek Kazıbayev, **1916- Cılkı Kırgızstandağı Kötörülüş** [1916 Yılındaki Kırgızistan’daki Ayaklanma], Bişkek, Biyiktik Basmakanası, 1996, s. 102.

²⁴⁵ Roza Abdikulova, “1916 Türkistan İsyanı’nın Kırgız Edebiyatına Yansıması: Ürkün”, **Bilig**, No:76, 2016, s. 167.

²⁴⁶ Mayramgül Dıykanbayeva, “1916 Yılındaki Kırgız Milli Mücadelesi: Ürkün”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, No:3/3, 2014, s. 117.

bir ordu ile bölgeye intikal etti. Bu orduya daha önce Türkistan bölgesine yerleştirilen etnik Rusların da dahil olduğu bilinmektedir. İsyancıların üzerine yürüyen ordu, bazı kaynaklar Bişkek ve çevresinde 30 binden fazla Kırgız'ı öldürdüğünü belirtmektedir. Kurtulabilen 300 bin civarında Kırgız ise Çin'e doğru kaçmayı tercih etmiştir.²⁴⁷ Başarısızlıkla sonuçlanan bu isyan hareketinde tüm bölgelerde bazı kaynaklara göre 300 bin Kırgız hayatını kaybetmiştir. Fakat 1916 yılına kadar bölgedeki doğum artış hızına göre yapılan hesaplamalar doğrultusunda, günümüzde olması gerekenden 203 bin daha az Kırgız nüfusu mevcuttur. Bu şekilde de kayıp oranı hakkında bilgi edinilebilir.²⁴⁸ Kırgızların "Ürkün" adını verdikleri bu olay başarısızlıkla sonuçlansa da Orta Asya halkları arasında milli düşüncelerin yayılmasına imkan hazırlamış ve bağımsızlıklarını kazanmalarında etkili olmuştur.²⁴⁹ Kotyukova, bu isyan hareketlerine karşı Rusların göstermiş olduğu tepkiyi "imparatorluk doğasının bir sonucu" olarak değerlendirmiş, Türkistan halklarında ise ulusal bağımsızlık fikirlerinin ortaya çıkmasında etkili olduğunu savunmuştur.²⁵⁰

2.1.2. Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

Rusya'da 1917 yılının Şubat ayında gerçekleşen devrimin etkileri Kırgızistan'da hemen etkilerini gösterdi. Mart ayında Bişkek ve Oş başta olmak üzere birçok şehirde işçiler sovyetler (konsey) kurmuş ve dönemin Türkistan valisi Kuropatkin'e de geçici olarak halk komitesi görevi verilmişti. Bu devrim bölgedeki halkların bağımsızlık fikirlerini ön plana çıkardı ve bu bağlamda çeşitli siyasi oluşumlar ortaya çıkmaya başladı. Orenburg'da 1917'de kurulup 1918'de kapatılan Alaş Partisi'nin Bişkek şubesi açıldı ve bu partiye İşenalı Arabayev, Kasım Tınıstanov, N. Tulin gibi önemli şahsiyetler öncülük etti.²⁵¹

Bölge halkları açısından başta ümit verici bir gelişme olarak kabul edilen devrimin hemen sonrasında yerel yönetimler ile Moskova arasında anlaşmazlıklar

²⁴⁷ Sagınbekov, **a.g.e.**, s. 34-35.

²⁴⁸ Füsün Kara, "1916 Kırgız Büyük İsyanı: Ürkün", **Turkish Studies**, C.6, No:2, 2011, s. 545.

²⁴⁹ Turdubek Şeyşekanov, **Göldeki İsyân 1916**, Haz. Ali Rıza Yeter ve Ali Ünal, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2013, s. 191.

²⁵⁰ Tatyana Kotyukova, "Vosstanie 1916 g. Kak Obşaya Tragediya" [Ortak Bir Trajedi Olarak 1916 Ayaklanması], **Sbornik Statey 'Pereosmislenie vosstaniya 1916 goda v Tsentrlnoy Azii'**, Bişkek, 2017, s. 60.

²⁵¹ Buyar, **a.g.e.**, s. 79.

ortaya çıktı. Yerel özerkliğin gelişme talebine karşın Moskova'nın merkezileşme çabaları bu gerginliğin temel nedeni olmuştur. Sovyet sistemi içinde özerk Kırgız Cumhuriyeti'nin oluşturulmasını hedefleyen Abdulkерim Sıdıkov ve Yusuf Abdurrahmanov gibi bölgesel liderler merkezi hükümetin tepkisini çekerek, milliyetçilik ve İslamcılık ile itham edildiler. Bununla beraber Çarlık dönemindeki etnik Rusların bölgeye yerleştirilmesi, idari görevlere onların atanması gibi uygulamaların devam etmesi ve Rus dilini yaygınlaştırma çabaları da rahatsızlık oluşturan etmenlerdendi. Bu kapsamda yaşanan rahatsızlıkları dile getirmek amacıyla Sıdıkov ve Aydarbekov'un öncülüğünde yazılan dilekçe neticesinde geniş bir tasfiye işlemi başlatıldı ve imzası olan herkes görevinden alınarak partiden ihraç edildi. Parti içindeki pozisyonlar Kırgız ve Ruslar arasında eşit oranda paylaştırıldı. Bu durumun etnik dağılım oranına göre yapılmamasının nedeni ise merkezi yönetimin yerel idarecilere olan güvensizliğinden kaynaklanmaktaydı. Üst düzey yönetim görevleri çoğunlukla Slav uyruklulara verilmekteydi. 1929 yılına gelindiğinde kabile yöneticileri ve manaplar²⁵² farklı bölgelere sürgün edildi ve bu durum belirli aralıklarla devam etti.²⁵³

2 Kasım 1917'de Bolşevik liderler tarafından yayınlanan Rus olmayan halkların deklarasyonuna rağmen milliyetler meselesi beklendiği gibi çözüme kavuşmamış, aksine Stalin'in öncülüğündeki Sovyet Milletler Komiserliği özerklik vaatleri doğrultusunda parçalanan Türkistan bölgesinde Bolşevizm'i yaymak suretiyle bölge halkları arasında tek tip bir kültür ve Rus dilini aşılama amaç haline getirmişti. Bu bağlamda Sovyet hükümeti diğer bölgelerde olduğu gibi Kırgızistan'da da Çarlık rejimine benzer bir siyaset yürütmüştür.²⁵⁴

Kırgızistan'da siyasi süreçlere aktif bir şekilde katılım gösteren Sıdıkovcu sağcılar ve Hudaykulovcu solculardan oluşan Kırgız kökenli bürokratlar, Bolşevik iktidarı tarafından uzaklaştırılarak ülkeyi tamamen Kırgız yönetimine bırakmamaya çalışmıştır. Hudaykulovcular, bay-manaplara karşı halkı temsil ettiklerini,

²⁵² Manaplar, Sovyetler dönemine kadar varlık göstermiş halkın önde gelenleri, üstün yanları olan kişiler, elitler, zengin mal varlığına sahip beyleridir.

²⁵³ Haluk Alkan, **Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar**, Ankara, USAK Yayınları, 2011, s. 203-204.

²⁵⁴ Füsün Kara, "Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Ekonomik Durumu", **İnsan ve Toplum Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C.2, No:2, 2013, s. 29-30.

Sıdıkovcular da bay-manapları temsil etmekle beraber Çarlık döneminde belli kadrolarda bulunanları temsil etmekteydi. Sovyetlerin ilk yıllarında merkez tarafından Türkistan bölgesine “yetenekli devlet memurları” kapsamında Rus bürokratların gönderilmesi kapsamında 1932 yılına kadar toplamda 500’den fazla Rus ve Yahudi asıllı memur devlet yönetimine katılmaları üzere farklı kademelere yerleştirilmiştir. Bu kişiler yerli halkın dilinin, geleneklerini, inançlarını ve değerlerini bilmediğinden toplum genelinde karşılık bulamıyordu ve yönetim anlayışları tek bir ideolojiye dayanıyordu. Üstelik sağcı ve solcu gruplar arasındaki kızışmayı körüklüyor ve toplumsal ayrıştırma yoluyla ve “*böl, parçala, yönet*” şiarıyla merkezi iktidarı güçlendirmeye çalışmaktaydılar.²⁵⁵

Kırgızistan’da ilk Sovyet idare merkezi Sülüktü ve Kızılkaya’da, ardından 1918 yılına kadar sırasıyla Celal-Abad, Talas, Oş, Bişkek, Narın ve Karakol şehirlerinde oluşturuldu. Yukarıda belirtilen sebeplerinde etkileri doğrultusunda 1918 – 1923 yılları arasında Basmacı hareketi gibi birçok isyan hareketleri meydana gelmişti. Bu olaylar üzerine Sovyet hükümeti bölgede Mihail Frunze komutasında Türkistan Frontu adında bir cephe açtı. Frunze bölgedeki ayaklanma hareketlerini kanlı bir şekilde bastırdı. Ayrıca bu olaylar akabinde daha önce kurulmuş olan Türkistan Genel Valiliği, Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti gibi “Türkistan” ifadesi bulunduran tüm isimlendirmeler kaldırılmıştır. 1921 yılına gelindiğinde Kırgızistan coğrafyasındaki göçmen halkın yerleştirilmesi suretiyle üretime katılmaları çalışmaları gerçekleşti. Bu bağlamda bölgede kolhozlar²⁵⁶ ve fabrikalar kurularak yerel halk istihdam edilmeye başlandı.²⁵⁷

Merkezi İcra Komisyonu 1924’te Orta Asya’daki halkların ulusal yapılarına göre devletleştirilmesi kararını aldı. Bu kararın arkasında aynı etnik unsura dayalı toplulukların ayrıştırılması söz konusuydu. Yapılan etnografya çalışmaları neticesinde ortaya çıkarılan farklılıklar temel alınarak gerçekleştirilen bu ayrıştırmalar doğrultusunda kabilelerden ulus devletlerin oluşturulmuştur. Bu işlem yapılırken de

²⁵⁵ Anvarbek Mokeev ve Zuhra Altıмышova, “Sovyet Döneminin İlk Yıllarında Kırgızistan’da Milli Özerk Cumhuriyet Kurma Konusundaki Fikri Münakaşalar”, **Belleten**, C.83, No:298, 2019, s. 1094.

²⁵⁶ Kollektivnoye Hozyaystvo (Kslt. Kolhoz), Kolektif Çiftlik anlamını taşır.

²⁵⁷ Buyar, **a.g.e.**, s. 80-81.

Sovyet üst kimliği ön plana çıkarılmıştır.²⁵⁸ Özellikle göçmen Kırgız halkının sosyal ve kültürel anlamda sahip olduğu değerlerin yok sayılarak Sovyet ideolojisinin ve sömürgesinin yayılması gibi nedenler doğrultusunda Kırgızistan'ın güneyinde *Basmacı* hareketi ortaya çıkmış ve çeşitli bölgelerde yayılarak merkezi hükümete karşı cebir eylemlerine geçilmişti. Uzun bir süre Sovyetleri rahatsız eden bu hareket askeri ve teknolojik üstünlüklere sahip olan Kızış Ordu tarafından 1924'te bastırılmasına rağmen bu hareket sonraki yıllarda da etkisini hissettirmiştir. Bununla beraber Basmacı hareketi içindeki liderlik mücadelesi, koordinasyonsuzluk, askeri modern teçhizata sahip olmama, herhangi bir ortak ideolojinin benimsenmemiş olması gibi nedenlerin de bu hareketin başarısızlığa uğrama sebepleri arasında gösterilebilir.²⁵⁹

Bu bağlamda belirlenen Kırgız topraklarının sınırların, ulusal birliğin kurulmasına da etki ettiği söylenebilir. Kırgız Özerk Bölgesinin yerine 1925'te kurulan Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (KÖSSC), Kırgızların kendi anayasaları doğrultusunda idareye sahip olmaları anlamına geldi. 1924-1925 yılları arasında belirlenen ülke sınırları içerisinde günümüzde de geçerliliğini koruyan yedi vilayet oluşturuldu. Ülke 1936 yılında Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (KSSC) adına ve yeni anayasasına kavuştu. Merkezi yönetimin Kırgız halkı ve liderlerinin sadakatlerini kazanmak amacıyla uyguladığı korenizatsiya (kökleştirme) politikası çerçevesinde parti içindeki dağılımın yarısından fazlasını Slavların oluşturmasına rağmen hükümet başkanlığı pozisyonu Kırgızlara ayrılmıştı. Bu kapsamda ilk hükümet başkanı olarak 1926 yılında Abdulkadir Urazbekov seçilmişti. Stalin'in Komünist Partiden tasfiyeleri gerçekleştirdiği 1933-1934 ve 1937-1938 yıllarında sürgün edilen veya hapislere yerleştirilen yaklaşık 10.000 parti üyesinin ölümü söz konusu olmuştu.²⁶⁰

Repressiya (baskı) adı verilen bu tasfiye hareketinde 1937 yılında Kırgız aydınlarını da kapsayan bir eylem olmuştur. 31 Temmuz'da Sovyet İçişleri Halk Komiserliği NKVD'nin 447 numaralı operasyon emri kapsamında "halk düşmanları" ile mücadele doğrultusunda harekete geçildi. 2 Ağustos 1937 yılında ilk idamlar

²⁵⁸ Buyar, **a.g.e.**, s. 81.

²⁵⁹ Zuhra Altımuşova, "Kırgızistan'da Basmacı Hareketiyle İlgili Yeni Bilgiler (1925-1934)", **Bilig**, No:82, 2017, s. 108-109.

²⁶⁰ Rafis Abazov, "Sovyet Sisteminde Kırgızistan: Milli Devletin İnşası ve Milli Kimliğin Doğuşu", **Türkler**, C.19, 2002, s. 529-530.

Leningrad'da gerçekleşti. 1937-38 yılları içinde toplamda 1.548.366 kişi hapsedildi ve bir kısmı da çalışma kamplarına (GULAG) gönderildi. Halk düşmanı sayılan bu kişilerin suçu ise halkı isyana teşvik idi. Ayrıca savaş öncesinde yapılan bu “temizlik” hareketi savaş esnasında i karışıklıklardan korunma yöntemi olarak anılmaktaydı.²⁶¹ Bu hareketten Kırgız aydınları da nasibini almıştı. Bu erevede Kırgız aydınlardan 137 kişi evlerinden toplanarak sürgüne gönderildiği bildirildi. Fakat 1990 yılında Bbyra Kıdıraliyeva adındaki bir kadının, babasının 1937'de şahit olduğu bir olayı zamanı geldiğinde yetkililere anlatmasını istemesinin üzerine devlet yetkililerine anlatmasıyla, gösterilen yerde bir kazı çalışması gerçekleştirildi. Katledilen 137 kişinin kemiklerinin bulunduğu ve Ata-Beyit (Baba evi-kabri) adı verilen bölge müze haline getirildi. Kimlikleri tespit edilen kişiler arasında Cengiz Aytmatov'un babası Trkul Aytmatov, parti liderlerinden Yusuf Abdrahmanov, Kasım Tınıstanov, Bayalı İsakeyev gibi önemli şahsiyetler de bulunmaktaydı.²⁶²

Bütün Sovyet bölgelerinde olduğu gibi Kırgızistan'da da Stalin'in oluşturduğu nomenklatura olarak adlandırılan kadroların yönetimi söz konusuydu. Bununla beraber 1980'lerde Kırgızistan ile beraber diğer birlik cumhuriyetleri daha fazla egemenlik hakkına sahip olma talepleri ile merkezi baskı altına almaya başladı. Bu baskılar sonucunda Sovyet lideri Mihail Gorbaçov, demokratikleşme çabalarına hız vererek bu gerilimlerin yoğunluğunu düşürmeye çalıştı. Bu kapsamda liberalleşme karşıtı olmayan reformcu elitleri tüm birlik cumhuriyetlerinde destekleyerek, muhafazakar Komünist Parti'nin etkisini de azaltmaya çalıştı. Bu bağlamda 1990 yılında rekabete dayalı başkanlık seçimlerinde demokrat aday Askar Akayev, parti lideri Apsamat Masaliyev'e karşı zafer elde etti. Bir yıl sonra da Kırgızistan, Akayev liderliğinde bağımsızlığını ilan etti.²⁶³

²⁶¹ Aybek Abdıldayev, “Stalindik Repressiya: Tarihta kalgan kara tak” [Stalin'in Repressiyası: Tarihte kalana kara iz], 08 Kasım 2018, (evrimii), <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-41911530>, 30 Mart 2020.

²⁶² Ulanbek Egizbayev, “Unutta kalgan repressiya kurmandıktarı” [Unutulan repressiya (baskı) şehitlikleri], 09 Kasım 2015, (evrimii), https://www.azattyk.org/a/kyrgyz-guest_bishkek_repression/27353609.html, 30 Mart 2020.

²⁶³ Abazov, **a.g.e.**, s. 530-532.

2.2. Kırgızistan Hakkında Genel Bilgiler

Kırgız Cumhuriyeti coğrafi açıdan dağlık, denizlere kıyısı olmayan, 198.500 km²'lik yüzölçümüne sahip, kuzeyde Kazakistan, batıda Özbekistan, güneyde Tacikistan, doğuda ise Çin ile sınırı bulunan bir Orta Asya ülkesidir. Ortalama rakımın 2.750 m olduğu ülkede halkın tamamına yakını 1.800 m'den daha yüksek kesimlerde yaşamını sürdürmektedir. Tanrı Dağları'nın (Tiyan Şan) yaklaşık üçte ikisi bu topraklarda bulunur. Bölgenin önemli su kaynaklarına sahip olan Kırgızistan'ın önemli nehirleri Narın, Çüy ve Çatkal'dır. Isık Göl, Son Göl ve Çatır Göl ise ülkenin en büyük gölleridir. Karasal iklimin hakim olduğu ülkede, orman, maki, bozkır, step, çayır gibi bitki örtüleri bulunmaktadır.²⁶⁴

2.2.1. Demografik Yapı

Kırgızistan, birçok etnik unsuru bünyesinde barındırmakla beraber bu çeşitliliği günden güne azalan ve tek tip bir topluma doğru eğilim içinde olan bir ülkedir. Hali hazırda ülkedeki baskın çoğunluk Kırgızlardan oluşmakta ve bu oran her yıl artış göstermektedir. Kırgızistan'ın etnik yapısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. Kırgızistan'ın Etnik Yapısı (2009-2017)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Nüfus	5.362.793	5.418.299	5.477.620	5.551.888	5.663.133	5.776.570	5.895.062	6.019.480	6.140.200
Kırgız	3.804.788	3.860.549	3.928.796	4.006.009	4.099.433	4.193.850	4.292.062	4.393.057	4.492.667
Özbek	768.405	780.583	785.977	796.291	816.219	836.065	856.987	878.615	898.363
Rus	419.583	407.981	394.680	381.562	375.438	369.939	364.571	360.580	356.637
Dungan	58.409	58.914	59.994	61.372	62.966	64.565	66.140	67.622	69.093
Uygur	48.543	49.179	49.721	50.346	51.389	52.456	53.525	54.810	56.015
Tacik	46.105	46.686	47.325	48.033	49.046	50.174	51.411	52.729	53.848
Türk	39.133	39.153	39.534	39.913	40.443	40.953	41.556	42.255	42.829
Kazak	33.198	33.047	32.900	32.981	33.368	33.701	34.122	34.615	35.087
Tatar	31.491	30.725	29.639	28.656	28.334	28.059	27.688	27.454	27.341
Azerbaycan	17.267	17.498	17.823	18.046	18.516	18.946	19.309	19.630	20.010
Koreli	17.299	17.182	16.938	16.711	16.753	16.807	16.828	16.957	17.015

(Kaynak: Kalk [Halk], (Çevrimiçi), <http://www.stat.kg/kg/statistics/naselenie/>, 10 Mart 2020)

²⁶⁴ Hayati Beşirli, "Kırgızistan'ın Sosyal ve Kültürel Yapısı", **Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, Ed. Cengiz Buyar, Bışkek, BYR Publishing House, 2017, s. 91-92.

Yukarıdaki tabloda gösterilen veriler doğrultusunda ülkedeki etnik Kırgızların oranı 2009-2017 yılları arasında %71'den %73,5'e yükseldiği görülmektedir. Diğer etnik unsurların oranında göze çarpan bir artma veya azalma söz konusu olmazken, ülkedeki Rusların oranının bahsedilen yıllar arasında %7,8'den, %5,5'e düştüğü görülebilmektedir. Ayrıca doğum artış oranının da yüksek olduğu ülkede yeni doğanların hayatta kalma oranı %71 seviyesindedir. 2019 verilerine göre 6.389.500 nüfusa sahip ülkede halkın yarından fazlası kırsal kesimlerde yaşamaktadır. En yoğun nüfus 1.027.200 nüfuslu başkent Bişkek'tedir. İkinci kalabalık şehir ise ülkenin güneyindeki Oş'tur.²⁶⁵ Genel itibariyle genç nüfusun ağırlıkta olduğu ülkede yaş ortalaması 28,2'dir. Aynı zamanda ülkedeki kadın oranı erkek oranından fazladır.²⁶⁶ Bu durum ise yurtdışına göç eden erkek oranının daha fazla olduğunun bir kanıtı olabilir. 1999 verilerine göre Rus azınlığın oranı ülke içindeki nüfusun %12,5'lik kısmını oluşturmaktaydı. Bu durumun en önemli sebeplerinden birinin dış göç olduğu söylenebilir. Ülke nüfusunun %62,2'lik kısmı çalışma çağı olarak nitelendirilen 16-64 yaş aralığına sahiptir.²⁶⁷

2.2.2. İdari Yapılanma ve Yerel Yönetimler

Yerel yönetimler konusunda SSCB modelini benimseyen Kırgızistan üniter bir yapıya sahiptir. Yerel yönetimlerde birimlerin sınırları coğrafi koşullara göre belirlenmiştir. Bu bağlamda kamu yönetimi açısından Kırgızistan 7 farklı bölgeye (oblast) ayrılmıştır. Bölgeler ise rayon (alt bölge), oblast geneli şehir, rayon geneli şehir, birkaç köyün oluşturduğu köy bölgesi (ayıl aймаğı), köy ve mezralardan meydana gelir. Ülkenin başkenti olan Bişkek ve Oş şehirleri farklı bir statüye sahiptir. Hali hazırda Kırgızistan'da 7 bölge (oblast), 40 alt bölge (rayon), 31 şehir ve 453 köy-kasaba bölgesi şeklinde tanımlanabilecek yerleşim birimleri yer almaktadır. Rayonların büyük çoğunluğu 100 bin kişi den fazla nüfusa sahiptir. Nüfusun yoğunlukta olduğu bölgeler Bişkek şehrini de kapsayan Çüy ile Oş bölgeleridir.

²⁶⁵ Kalktın Caşoo Dengeeli [Halkın Yaşam Düzeyi], (Çevrimiçi), <http://www.stat.kg/statistics/uroven-zhizni-naseleniya/>, 10 Mart 2020.

²⁶⁶ Beşirli, a.g.e., s. 92.

²⁶⁷ Raziya Abdiyeva, Cunus Ganiyev ve Damira Baygonuşova, "Kırgızistan Ekonomisinin Genel Durumu", **Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, Ed. Cengiz Buyar, Bişkek, BYR Publishing House, 2017, s. 157-158.

Kırgızistan'ın güney bölgesinde yer alan Oş, Calal-Abad ve Batken oblastlarındaki rayonların sahip olduğu yoğun nüfus ise dikkat çekicidir.²⁶⁸

Şekil 2. Kırgızistan İdari Haritası

(Kaynak: Kyrgyzstan map, (Çevrimiçi), <https://www.vectorstock.com/royalty-free-vector/kyrgyzstan-map-vector-1606306>, 25 Şubat 2020)

2017 raporlarına göre ülkedeki 6 256 000 nüfusun yaklaşık üçte ikisinin kırsal kesimlerde barınması²⁶⁹ Kırgızistan'ı diğer BDT ülkelerinden ayıran bir unsur olmakla beraber yerel yönetimlerin önemini de artırmaktadır. 1991 yılında bağımsızlığına kavuşan Kırgızistan, Batılı devletlerin de teşvik ve baskısı nedeniyle siyasi, sosyal ve ekonomik yapısını yeniden düzenleme yoluna gitmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda yerel halkı da yönetsel sürece dahil etme çerçevesinde yerel yönetimlerdeki teşkilat yapısının yeniden inşası söz konusu olmuştur. Bu kapsamda atılan ilk adım *Özerk Yerel Yönetim* ve *Yerel İdari Yönetim* yasaları ile yerel idari organların yetkileri artırılmış, merkezi hükümet ile yerel yönetimler arasındaki ayırım yapılması 1993 yılında kabul edilen ilk anayasada belirlenmiştir. 1995'te Orta Asya devletlerinde ilk olarak görülen belediyeçilik sistemi Bişkek'te oluşturularak ilk belediye başkanı seçimle göreve gelmiştir. 2010 anayasasına göre yerel yönetimlerdeki yasama organını şehir ve köylerde yerel meclisler, yürütme organını ise belediyeler (meriya) ve köy

²⁶⁸ Dastan Aseinov ve Seyil Najimudinova, "Kırgızistan'da Yerel Yönetimler", **Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, Ed. Cengiz Buyar, Bişkek, BYR Publishing House, 2017, s. 226-227.

²⁶⁹ Kırgız Cumhuriyeti Milli İstatistik Komitesi, **Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki** [Kırgız Cumhuriyetinin Nüfusunun Yaşam Düzeyi], Ed. A. Sultanov, Bişkek, 2018, s. 6.

meclisleri (ayıl ökmötü) teşkil etmiştir. Bu çerçevede yerel bütçenin onayı, yerel planlama ve projelerin kabulü, hizmet sunma, yerel yönetim tesislerinin kontrolü ve çevresel konulardaki işlerin yürütülmesi bu yerel yönetimlere bırakılmıştır.²⁷⁰

2.2.3. Genel Ekonomik Durum

Bağımsızlığını kazanan Kırgızistan 1992 yılında geniş çapta ve hızla ekonomik reformlar yapmış ve eyleme geçirmeye başlamıştır. Serbest piyasa geçiş Cumhurbaşkanı kararnamesi doğrultusunda hayata geçmiş ve bu kapsamda temel gıda ürünleri ile hizmetler hariç diğer mal ve hizmetlerin piyasa fiyatına göre belirlenmesi karara bağlanmıştır.²⁷¹ Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra mevcut kaynakların yetersizliği söz konusu olmuş, özel tüketimde düşüş, kamu harcamalarında ise yükselme yaşanmıştır. Bağımsızlığın ilk yıllarında GSYİH'nin önceki döneme göre yarı seviyelere inmesi, buna bağlı olarak işsizlik ve yoksulluk oranlarının artması gibi kötü ekonomik gidişat yaşanmıştır. 1993 yılında ulusal para birimi olan “Som” kullanılmaya başlanarak serbest piyasa ekonomisine geçildi ve kamu varlıkları özelleştirilmeye başlandı. 1998 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üye olan ve liberal ekonomik sistemi benimseyen Kırgızistan, aynı zamanda Avrasya Ekonomik Birliği'ne de üyeliği mevcuttur.²⁷²

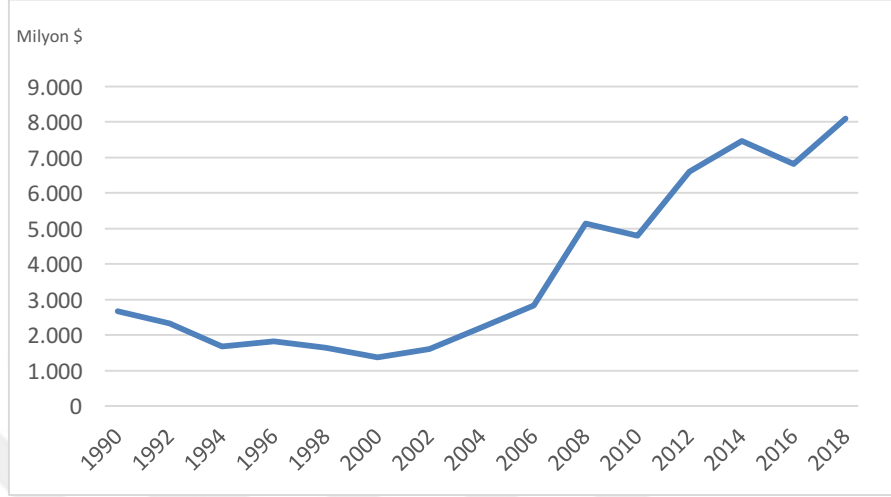
Kırgızistan bağımsızlığını kazandığı ilk dönemde eski Sovyet ülkeleri ile ticaretin durması, üretimin azalması ve merkez bütçeden gelen desteğin sona ermesi nedeniyle ülkede ekonomik kriz meydana gelmiştir. 1996 yılında gelişmeye başlayan ülke ekonomisi Rusya'da yaşanan krizden dolayı 1999 yılında olumsuz etkilenecek ekonomik büyümede azalma meydana gelmiştir. 2003-2004 yıllarında GSYİH artış gösterse de 2005'te yaşanan halk hareketleri ve sonucunda gerçekleşen darbe ile yeniden %-0,2 oranına gerilemiştir. 2013'e gelindiğinde ise ülkenin en büyük maden işletmesi olan Kumtör'ün altın üretme kapasitesinin artmasına bağlı olarak %10,9

²⁷⁰ Aseinov ve Najimudinova, **a.g.e.**, s. 228-238.

²⁷¹ Kamalbek Karımşakov, “Kırgızistan'da Bağımsızlık Sonrası Geçiş Döneminde Ekonomik Reformlar ve Ekonomik Performans”, **Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, Ed. Cengiz Buyar, Bışkek, BYR Publishing House, 2017, s. 179.

²⁷² Beşirli, **a.g.e.**, s. 105-106.

oranında ekonomik büyüme gerçekleşmiştir. 2015 sonrası dönemde ise hizmet, tarım ve inşaat gibi sektörlerin gelişmesi yine ülke ekonomisine katkıda bulunmuştur.²⁷³

Şekil 3. Kırgızistan’da yıllara göre GSYİH değeri

(Kaynak: The World Bank, “Kyrgyz Republic GDP (current \$)”, (Çevrimiçi),
<https://data.worldbank.org/country/kyrgyz-republic>, 05 Nisan 2020)

Bağımsızlığın ilk yıllarında 576 dolar olan kişi başına düşen gelir, 2000 yılında tabloda da görüldüğü üzere en düşük seviyelere inerek 279 dolarda kalmış, 2015 verilerine göre ise bu rakam 1154 dolar olarak belirlenmiştir. Bazı istisnalar haricinde enflasyon oranı yıllık %20’lerin altında, yıllık faiz oranı ise %30’larda seyretmektedir. Bu parametreler açısından Kırgızistan alt orta gelirli ekonomiler grubunda bulunmaktadır. Ülkedeki toplam üretimin sektörel oranı ele alındığında son yıllarda reel sektörün gerileyerek hizmet sektörünün yükselmesi de dışa bağımlı bir ekonomik yapının olduğunu göstermektedir. Reel sektörde ağırlığı bulunan alanlar ise tarım, hayvancılık ve madenciliktir. Ülkenin sahip olduğu su kaynaklarına bağlı olarak gerçekleştirilen enerji üretiminin de ekonomide payı büyüktür. İletişim ve turizm de hizmet sektöründe gelişme gösteren iki alandır.²⁷⁴

Kırgızistan’ın DTÖ’ye üye olmasının sonuçlarından biri de gümrük tarifelerinin düşük olmasından dolayı Çin’den gelen ürünlerin diğer BDT ülkelerine

²⁷³ Abdiyeva, Ganiyev ve Baygonuşova, **a.g.e.**, s. 158-159.

²⁷⁴ Abdiyeva, Ganiyev ve Baygonuşova, **a.g.e.**, s. 160-163.

olan akışın sağlanmasında önemli rol oynamasıdır. Bu bağlamda Dordoy gibi büyük ölçekli toptancı pazarları ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda serbest piyasa ekonomisinin benimsenmesi ve özelleştirmenin hızlı yaşanması da üretimin azalmasına neden olmuş, dış ticaret açığının büyümesi söz konusu olmuştur. Ayrıca Kırgızistan ekonomisi, Batılı ülkelerin Rusya'ya uyguladığı ambargolardan da olumsuz anlamda etkilenmektedir. Ülkenin dış ticaretinde en büyük paydaşlar ise BDT içinde Kazakistan, Rusya, Özbekistan ve Türkmenistan olurken, BDT dışından 2015 verilerine göre İsviçre, Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye ve Çin olmuştur. Yurtdışında yaşayan Kırgızların ülkeye gönderdikleri dövizin de ekonomiye katkısından söz edilebilir. Nüfusun yaklaşık beşte birine tekabül eden yurtdışındaki Kırgız vatandaşlarının ülkeye gönderdikleri döviz 2013 yılında 2 milyar doları geçmiştir.²⁷⁵

Ülkede ekonomik büyümeye en fazla katkıda bulunan sektör ticaret olmuştur. Diğer post-Sovyet ülkelerden farklı olarak Kırgızistan'ın fiyat ve ticaret serbestliğine geçişi daha hızlı olmuş ve bu durum da ticari anlamda dünyaya daha hızlı entegre olmasını sağlamıştır. Bu bağlamda da ticari ürünlerinin akışını sağlamak adına ülke transit geçiş noktası haline gelmiştir. Bununla beraber radikal ekonomik reformlar, bağımsızlığın ilk yıllarında yoksulluk ve gelir dağılımındaki dengesizliği arttıran etmenlerden olmuştur.²⁷⁶

Vladimir Putin'in başkanlığa geldiği 2000'li yıllarda Rusya iç sorunlardan sıyrılma safhasına girmiş ve Avrasya bölgesi başta olmak üzere eski Sovyet coğrafyası ile yeniden ilgilenmeye başlamıştı. Bu bağlamda Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun (AET) kurulmasıyla BDT içinde uluslararası kurumsallaşma gerçekleşmeye başlamıştı.²⁷⁷ Bu kapsamda bir ekonomik bütünleşme çabası olan AET çerçevesinde bir sonraki aşama olan Ortak Ekonomik Alan (OEA) ve son olarak da 2015 yılında Ekonomik Birliğe dönüşerek BDT ülkeleri içinde en etkili entegrasyon örneğini teşkil

²⁷⁵ Abdiyeva, Ganiyev ve Baygonuşova, **a.g.e.**, s. 169-172.

²⁷⁶ Karımşakov, **a.g.e.**, s. 197-200.

²⁷⁷ Seyit Ali Avcu, "Avrasya Gümrük Birliği ve Kırgızistan: Avantajları ve Dezavantajları", **Avrasya Etüdləri**, No:45, 2014, s. 271.

etmiştir.²⁷⁸ Kırgızistan ekonomisi için en önemli gelişmelerden biri de Avrasya Ekonomik Birliği'ne (AEB) girişi olmuştur. Belarus, Kazakistan, Rusya ve Ermenistan'ın da üye olduğu Gümrük Birliğinin 2015'te Ekonomik Birliğe dönüşmesiyle birlikte Kırgızistan da bu oluşumun içinde yer almıştır. Fakat uzman görüşlerine göre Kırgızistan'ın bu entegrasyon içerisinde başarılı olabilmesi, ekonomik altyapısının yenilenmesi ve bu sürece hazır hale getirilmesi ile olanaklı olacaktır.²⁷⁹ Bununla beraber Kırgızistan, entegrasyon içinde lider konumunu koruyan Rusya'ya olan bağımlılığı artmış ve bu bağımlılık iç/dış politika ve ekonomik süreçlere etkide bulunmaktadır. Zira entegrasyon süreçlerinde zayıf ülkeler güçlü ülkelere karşı bağımlı hale gelebilmektedir.²⁸⁰

2.3. Bağımsızlık Süreci

Kırgızistan SSC Yüksek Konseyi'nin üçüncü oturumunda Kırgız Cumhuriyeti Devlet Egemenliği Bildirgesi 15 Aralık 1990 tarihinde kabul edildi. Bu belge ulusal devlet inşasının temel ilkelerini ve hükümlerini resmen ilan eden Kırgızistan'ın ilk yasama belgesi olarak kabul edilmektedir. Belgede devletin egemenliği, dili, milli marşı, bayrağı, arması ve başkenti hakkında bilgilere yer vermektedir. 31 Ağustos 1991 tarihinde ise Yüksek Konsey Kırgız Cumhuriyeti'nin devlet bağımsızlığı hakkında bir beyannameyi kabul etti.²⁸¹

Sovyet lideri Gorbaçov, siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlar üzerine geliştirdiği reformlar (glasnost ve perestroyka) doğrultusunda daha şeffaf bir yönetim anlayışı benimsemeye çalışmıştı. Fakat bu reformların Kırgızistan'a etki etmesi oldukça uzun bir zaman aldı. Zira 1990'lara gelinceye kadar KKP dışında etkili bir siyasi oluşum varlık bulamamıştı. Bu reformlar doğrultusunda diğer Sovyet ülkeleri gibi Kırgızistan'da da Cumhurbaşkanlığı kurumu meydana getirilmiştir. Fakat bu makama diğer ülkelerde olduğunun aksine, Kırgızistan'da Komünist Parti birinci sekreteri görevinde olmayan ve siyasi yönünden çok akademisyenliği ile tanınan biri

²⁷⁸ Cusup Pirimbayev, Kamalbek Karımşakov ve Cunas Ganiyev, **ORASAM Rapor: Avrasya Ekonomik Birliği ve Kırgızistan**, Bişkek, ORASAM, 2015, s. 4.

²⁷⁹ Karımşakov, **a.g.e.**, s. 208-209.

²⁸⁰ Ömer Faruk Karaman, "Avrasya Ekonomik Birliği'nin Kırgızistan – Türkiye İlişkilerine Etkileri", **Kırgızistan Araştırmaları 2019**, Ed. Cengiz Buyar, Bişkek, BYR Publishing, 2019, s. 134.

²⁸¹ Çotonov ve Nur Uulu, **a.g.e.**, s. 261-262.

seçildi.²⁸² Aslında yapılacak cumhurbaşkanlığı seçiminde KKP Birinci Sekreteri Masaliyev ile Başbakan Cumagulov arasında çekişme yaşanacağı beklenmekteydi. Aday sayısının arttığı dönemde ikinci sekreter olmak isteyen Turgunaliyev'e gerekli desteği göstermeyen Masaliyev, Turgunaliyev'in hem yerlisi olan güneyli Kırgızların desteğini kaybetmeye başladı. Bu süreçte Bilimler Akademisi üyesi bir fizik bilimcisi olan Askar Akayev, kuzeyli kimliği ile ön plana çıkmaya başladı. Akayev aynı zamanda iktidar karşısı güneyli Özbekler için de iyi bir aday olarak görülüyordu. Ayrıca reform yanlısı söylemleri ile de parti içinden destekçilerini artırmayı sürdürdü. Moskova yönetimi de daha muhafazakâr olan Masaliyev'e karşı Akayev'e olumlu bakmaktaydı. Böylece Akayev aday olduğu cumhurbaşkanlığına 28 Ekim 1990 tarihinde Yüksek Konsey tarafından seçildi.²⁸³

2.3.1. Akayev Dönemi

Ülke ekonomisi için gerekli olan yardımlar artık merkezden gelmeyeceği için yeni kaynakların bulunması gerekmektedir. Aşırı milliyetçi bir politikanın benimsenmesi de gerek heterojen yapıya sahip ülke içinde, gerekse komşularla olası çatışmalara yol açabilecekti. Bu şartlar altında ülkenin Batıya yönelik politikalar gerçekleştirmesi optimum seçenek olarak görülmekteydi. Akayev'in liberal ekonomi politikaları da Batının ülkeye olan ilgisinin temel nedeni sayılabilir. Diğer post-Sovyet ülkelerin aksine demokratik ve kapitalist bir ülke adayı olan Kırgızistan "Orta Asya'nın İsviçre'si" olarak adlandırıldı. Bu şekilde Batılı ülkelerin finansal anlamda yardım yapabileceği bir ülke konumuna gelen Kırgızistan'ın lideri Akayev de bu avantajı kullanmaya çalıştı. Bunlara karşın Akayev'in ülke içinde de farklı dengeleri sağlaması gerekmektedir. Zira KP teşkilatında yükselerek cumhurbaşkanlığına gelmeyen Akayev, gerek yeni ittifakların oluşabileceği parlamentoda gerekse yerel ilişki ağları arasında dengeleyici bir rol üstlenmesi gerekmektedir.²⁸⁴ Bununla beraber

²⁸² Altınbek Coldoşov, "Kırgızistan İç Siyaseti", **Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, Ed. Cengiz Buyar, Bişkek, BYR Publishing House, 2017, s. 249.

²⁸³ Alkan, **Orta Asya Türk ...**, s. 213-214.

²⁸⁴ Alkan, **a.g.e.**, s. 217-218.

ülkede hakim partinin olmaması, daha sonraki yıllarda istikrarsız bir siyasi yaşama neden olabilecektir.²⁸⁵

Sovyetler Birliği'nin çöküşünü takiben, ardıl devletlerin birçoğunda siyaset, demokratik unsurlardan bağımsız olarak, kendi kendini yönetme deneyiminden yoksun, liderin karakteri ve yönetim tarzı tarafından şekillenmekteydi. Bu bağlamda Anderson'a göre Akayev yönetimindeki Kırgızistan, 'diktatörlük denizinde sivil çekişmelerin yıpratıldığı' bir "demokrasi adası" olarak ün kazanmıştı.²⁸⁶ Batılı ülkelerin bu küçük ülkeye yardım etme isteklerinin temelinde politik sebepler vardı. Zira Kırgızistan, Batı standartlarına göre doğru bir politika izlemekteydi. Bu bağlamda bağımsızlığın ilk yıllarında ülkenin yaşadığı ekonomik çalkantı döneminde batılı ülkeler "demokratikleşmenin büyüyen sancısı"nı hafifletmek amacıyla Kırgızistan'a birçok hibe ve kredi yardımıyla bulunmuştu. Akayev'in diğer Orta Asyalı meslektaşlarının aksine bir parti eliti olmaması da bu konuda onun bir avantajı olarak görülmekteydi. Bu anlamda batı ülkeleri diğer Orta Asya ülkelerine ders vermek amacıyla da Kırgızistan'ı ödüllendirmeye devam etti. 1996 yılı itibarıyla USAID başta olmak üzere Kırgızistan'a 142 milyon dolarlık yardımda bulundu.²⁸⁷

Bağımsızlığın ilk yıllarında Kırgızistan'da çevre ülkelere göre demokrasi, insan hak ve özgürlükleri gibi konularda üstünlük sağlamıştı. Akayev'in de yukarıda belirtildiği gibi çevresindeki ülkelerin liderlerine göre daha reformcu ve demokrat özellikleri ön plana çıkmaktaydı. Fakat bunlara rağmen ülkede demokrasi anlamında önemli sorunlar yaşanmaktaydı. Hatta küresel açıdan bakıldığında, ülkede demokrasinin konsolidasyon eksikliğiyle beraber, ortalamanın da altında olduğu söylenebilir. Fakat ülkelerin siyasi kimliği jeo-kültürel çevresiyle kıyaslanarak ölçülebildiği için Kırgızistan'ın yine de iyi bir noktada olduğu görülebilir.²⁸⁸ Ancak Akayev'in cumhurbaşkanlığı görevinin ilk yıllarında sürdürdüğü demokratik

²⁸⁵ Haluk Alkan, "Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Kurumsallaşma Süreci: Geçen Yirmi Yılın Bir Bilançosu", **Bilgi**, No:61, 2012, s. 24.

²⁸⁶ John Anderson, **Kyrgyzstan: Central Asia's Island of Democracy?**, Amsterdam, Harwood Academic Publishers, 1999, s. 23.

²⁸⁷ Joyce Connery, "Caught Between a Dictatorship and a Democracy: Civil Society, Religion and Development in Kyrgyzstan", **The Fletcher Journal of Development Studies**, C.16, 2000, s. 3-5.

²⁸⁸ Yılmaz Bingöl, "Kırgızistan'ın 'Renkli' Devrimi: Demokrasiye Geçiş mi, Küresel Rekabet mi?", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.13, 2007, s. 2-3.

politikalar, 1996 anayasa referandumu ile ikinci cumhurbaşkanlığı döneminde değişmelere uğramıştır. Bu referandumda yürütmenin başı olan cumhurbaşkanının yetkileri arttırılırken, yasama organı olan parlamentonun (Cogorku Keneş) yetkileri de buna bağlı olarak azaltılmıştır. Ayrıca kuvvetler ayrımı ilkesi zarar görmüş, yargının bağımsızlığı olumsuz anlamda etkilenmiştir.²⁸⁹ Anayasa değişikliğinden sonra ülkede zamanla baskıcı politikalar artmaya başlamış, otoriter bir yönetim tarzına eğilim artmış, ekonomik, siyasal ve sosyal konularda yaşanan sorunlar karşısında sesini yükseltmeye çalışan muhalefet de sindirilmeye çalışılmıştır. Bununla beraber 2000 yılında gerçekleşen parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin şaibeli olması ülkenin imajını olumsuz anlamda etkilemiştir.²⁹⁰

Akayev, parlamentoda tamamına yakını KP üyesi olan milletvekilleriyle, dil, Rus azınlık ve toprak mülkiyeti gibi konularda baskılarını sürdüren milliyetçi grup ile çalışmalarını sürdürmek ve bu ilişkiler arasında dengeleyici bir rol üstlenmek zorunda kalmıştı. Bununla birlikte 1994 yılında ekonomik anlamda önemli bir reform hareketine girişmesi gerekecekti. Zira özel mülkiyet, özelleştirme, yabancı sermaye, enflasyon gibi konularda aşılması gereken problemler bulunmaktaydı. Fakat bu sorunların çözümü için cumhurbaşkanlığı makamının sahip olduğu yetki ve parlamento içindeki uyum yetersiz kalmaktaydı. Bu yıllarda meclis Akayev'in önerilerini (Rusçanın ikinci resmi dil olması gibi) geri çevirmekte, Akayev de parlamentonun sunduğu yasaları (Kırgızistan topraklarının yalnızca Kırgızların mülkü sayılması gibi) veto etmekteydi. Bu durum ülke içindeki siyasi gerginliği arttırmaktaydı. 1994'te Akayev yanlısı milletvekilleri parlamento çalışmalarını sabote etmeye çalıştı. Hükümetin istifasıyla sonuçlanan bu olayların akabinde cumhurbaşkanının yetkilerini arttırmaya yönelik bir anayasa referandumu gerçekleşti ve sonucunda 320 kişilik tek meclisli sistem yerine, 105 kişilik iki kamaralı bir parlamento teşkil edildi. Bununla beraber cumhurbaşkanı istediği zaman referanduma gidebilme hakkı elde etti. Bu sürece kadar liberalleşme ve demokratikleşme kısı kacında

²⁸⁹ Altınbek Coldoşov v.d., “Kırgızistan’da Türk Siyasal Kültürü ve Toplumsal Katılım Süreci, 2010-2019”, **Türk Siyasal Kültür Havzaları**, Ed. Süleyman Elik ve Cihan Gündüz, Kütahya, GRTC, 2019, s. 235.

²⁹⁰ Coldoşov v.d., **a.g.e.**, s. 235.

olan Kırgızistan’da, 1995’ten sonra yetkilerin cumhurbaşkanında toplanmaya başlaması söz konusu olmuştur.²⁹¹

Bağımsızlığını kazanan Kırgızistan, bir anda yeni komşular edinmişti. Bu komşular arasında Çin gibi bir tehdit bulunmaktaydı. Gerek sınır sorunları gerekse iki ülkedeki azınlıklar bu tehdidin temel nedenlerini teşkil etmekteydi.²⁹² Bu bağlamda Kırgızistan ile Çin arasında sınırların netleştirilmesi ile ilgili yapılan anlaşmanın akabinde Milletvekili Azimbek Beknazarov’un Akayev’in azlini istemesinden dolayı tutuklanarak hapse konulması söz konusu olmuştu. Bu olayın ardından Aksı bölgesinden seçilen milletvekili lehinde ülkenin güneyinde 17 Mart 2002’de gösteri yapmak isteyen halk ile güvenlik güçleri arasında çatışma çıkmış, olayın sonunda altı kişi hayatını kaybetmiş ve çok sayıda insan da yaralanmıştı.²⁹³ 2005’te parlamento seçimlerinin ardından Bişkek’te yaşanan ve Akayev’in iktidardan ayrılarak ülkeyi terk etmesiyle sonuçlanan halk ayaklanmasında bu olayın da etkilerinin olduğu bilinmektedir.²⁹⁴

2.3.2. Lale Devrimi

Kırgızistan, sahip olduğu jeopolitik konumuyla beraber demokratik ve özgürlükçü tavırlarından dolayı da 90’lı yıllarda ABD’nin önem verdiği ülkelerden biri konumundaydı. ABD’nin Kırgızistan’a gösterdiği ilgi ve yardımların asıl nedenlerinden biri, Kırgızistan’ın çevresindeki ve diğer post-Sovyet ülkelere örnek olmasının hedeflenmesiydi. Özellikle Clinton döneminde bu olumlu görüş devam etti. Fakat Kırgızistan’daki referandum sonrası döneme denk gelen Bush yönetimi, Kırgızistan için aynı görüşlere sahip değildi. Zira 11 Eylül terör olayları akabinde Akayev yönetimi ABD’nin bölgedeki politikalarına istenen düzeyde karşılık vermemişti. Bunula birlikte Çin ve Rusya’nın öncülüğünde kurulan Şangay İşbirliği Örgütü’nün (ŞİÖ) de kurucu üyeleri arasına girmişti. ŞİÖ’nün kuruluş amaçları arasında sınır güvenliği, terörizm, kaçakçılık ve ayrılıkçı hareketlerle mücadeleler

²⁹¹ Alkan, **Orta Asya Türk...**, s. 216-222.

²⁹² Alkan, **Orta Asya Türk...**, s. 216.

²⁹³ Ruslan Kalmatov, “Aksı okuyası: Aktalbay kalgan ümüt” [Aksı Olayı: Aklanmayan ümit], 17 Mart 2020, (Çevrimiçi), <https://www.azattyk.org/a/aksy-okuyasy-bospiak-eskeryy/30492083.html>, 10 Nisan 2020.

²⁹⁴ Coldoşov v.d., **a.g.e.**, s. 235.

bulunsa da asıl amacının ABD'nin bölgedeki varlığına karşı kurulmuş olması bilinmektedir. Bu bağlamda ABD karşısında güvenilirliğini kaybetme noktasına gelen Kırgızistan yerine, ŞİÖ'den çekilen ve Afganistan üzerinde yürütülecek operasyon için ABD'ye askeri üs desteği veren Özbekistan geçmiş oldu.²⁹⁵

Uluslararası anlamda Batı gibi önemli destekçileri kaybetmenin yanı sıra iç politikada da sıkıntılı bir süreç geçiren Akayev, Aksı olayları, şaibeli seçimler gibi nedenlerden dolayı halk arasında meydana gelen huzursuzluklar ile mücadele etmekteydi.²⁹⁶ Bu nedenlerden dolayı 2000'li yılların başlarından itibaren Akayev, popülaritesini kaybetmeye başladı. Zaten yasama organı ile yürütmenin arasında en başından beri sorunlar bulunmaktaydı. Reform süreci, yalnızca zirvedekileri koruduğu gerekçesiyle de birçok insan bu süreçten uzaklaşma eğilimine girdi. Toplumdaki çatlakların ortaya çıkmasıyla da Akayev yönetimi demokrasinin uygulanabilirliği konusunda tereddüt yaşamaya başladı. Zira jeo-kültürel çevrede daha fazla derecede basın özgürlüğü ve muhalefetin etkinliğini destekleyen Akayev, liderliğine karşı yönelen eleştirilere maruz kalmaktaydı. Akayev bu süreci meşru olmayan yollarla ortadan kaldırma eğilimine girdi. STK'lar seçmen baskısı ve seçimlerdeki usulsüzlüklere dikkat çekmeye başladı. 1996 Referandumundan sonra ise parlamentonun yetkilerinin azaltılması ve cumhurbaşkanına kararname ile yasa çıkarma hakkı verilmesi konuları eleştirilerle gündeme gelmeye başladı. Bununla birlikte anayasaya göre iki kez cumhurbaşkanı seçilme hakkı olan Akayev'in, Anayasa Mahkemesince verilen karara göre ilk 1995'te seçildiğine karar verilerek yeniden aday olması mümkün hale getirildi.²⁹⁷

Ekim 1998 Referandumunda da yine endişe verici kararlar alındı. Anayasa Referandumunda cumhurbaşkanlığı makamının yetkilerini güçlendiren şu maddeler de kabul edilmişti; hükümet dışındaki icra organlarının kurulma ve feshetme hakkı, güvenlik konseyini oluşturma ve değişiklik yapabilme hakkı, oblastlardaki ve şehirlerdeki mahkemelerin üyelerini görevden alabilme ve atama yapabilme hakkı,

²⁹⁵ Bingöl, **a.g.e.**, s. 10-13.

²⁹⁶ Coldoşov v.d., **a.g.e.**, s. 35.

²⁹⁷ Connery, **a.g.e.**, s. 6.

Sayıştay başkanını görevden alabilme ve atama yapabilme hakkı.²⁹⁸ Yine bu referanduma göre parlamentodaki koltukların sayısı ve dağılımında düzenleme yapıldı. Bununla birlikte hükümetin rızası olmaksızın, milletvekillerinin parlamento tarafından dokunulmazlığının kaldırılmasına engel getirildi. Ayrıca yürütmenin bütçe harcamaları tartışma hakkı da kaldırıldı. Böylece asıl gündem maddesi olan toprak reformu ve parlamento dağılımı maddeleriyle birlikte sunulan karmaşık sorulara topluca ‘evet’ veya ‘hayır’ oyu kullandırıldı. Tartışmalı referandumun gölgesinde gerçekleşen Şubat 2000 parlamento seçimlerinde de eleştiriler devam etti. Bu seçime ülke çapında en büyük ikinci parti olan El Bey-Beçara’nın kayıt formunda yaşanan sorundan dolayı rekabete dahil olması engellendi. Başka bir teknikle de üçüncü büyük parti olan Ar-Namıs da seçimlere girmesinin önü tıkandı. Feliks Kulov ve Daniyar Usenov gibi bireysel muhalifler de baskı altına alındı.²⁹⁹

Bu huzursuz ortam içinde 27 Şubat ve 13 Mart 2005 tarihlerinde iki türlü parlamento seçimleri gerçekleşti. Seçimleri Akayev’in kazanmasının ardından seçimlere hile karıştığı gerekçesiyle muhalefetin suçlamaları gündeme geldi. Hile suçlamasını kabul etmeyen hükümet yetkilileri de bu durumu ABD ve bazı Batı destekli STK’ların bir komplosu olarak nitelendirdi. Bunu takiben AGİT yapılan seçimlerin demokratik kurallara aykırı gerçekleştiğini bildirdi.³⁰⁰ Muhalefet kanadı seçimlerden önce birtakım mitingler gerçekleştirmişti. Muhalefet liderleri ülkede cumhurbaşkanlığı seçimlerinin de erken bir tarihe alınmasını parlamentoya önerdi. Yapılan seçimlerde hükümet yanlısı ve bağımsız milletvekillerinin oranı %90’lık oran ile çoğunluğu sağladı. Bunların içinde Akayev’in oğlu ve kızı gibi yakın akrabaları da bulunuyordu. Muhalif liderlerden ve eski Başbakan Kurmanbek Bakiyev kendi seçim bölgesinde yenilgiye uğradı. Bunun üzerine seçimlerin şaibeli olduğu gerekçesiyle seçimin iptal edilmesi için toplu mitingler başladı. Böylece Batılı gözlemcilerin “Lale Devrimi” adını verdiği olaylar ilk olarak güney şehirleri olan Oş ve Calal-Abad’da

²⁹⁸ “Azimbek Beknazarov: Kırgızstandağı Sayasiy-Ukuktuk Çan-Topolondo Konstitutsiyalık Sottun Salımı Çon” [Azimbek Beknazarov: Kırgızistan’daki Siyasi-Hukuki Çıkmazda Anayasa Mahkemesinin Katkısı Büyük], 02 Ekim 2007, (Çevrimiçi), <https://www.azattyk.org/a/1273038.html>, 05 Nisan 2020.

²⁹⁹ Connery, **a.g.e.**, s. 7.

³⁰⁰ Giray Saynur Bozkurt, “Bağımsız Devletler Topluluğu’nda Renkli Devrimler – Kırgızistan Örneği”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, C.1, No:1, 2006, s. 129.

ortaya çıktı. Parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yenilenmesini talep eden hükümet karşıtı göstericiler ile polis arasında çatışmalar yaşandı. Bu hareketlilik kısa sürede ülkenin kuzeyine doğru sıçramaya başladı. 24 Mart'ta kalabalık muhalefet destekçileri hükümet binasına baskın düzenledi. Cumhurbaşkanı Akayev ile birlikte birçok hükümet yetkilisi binadan ayrılmayı başardı. Olaylar bununla sona ermedi ve Bişkek'teki mağazalar ve işyerleri yağmalanmaya ve kundaklanmaya başlandı. Çıkan çatışmada birçok gösterici ve kolluk kuvvetleri hayatını kaybetti. Muhalefet tarafından yeni bir hükümet kuruldu ve Kırgızistan Halk Hareketi (KHH) lideri Kurmanbek Bakiyev'i başbakan ve cumhurbaşkanı vekilliğine getirdi.³⁰¹ Göstericiler tarafından ele geçirilen hükümet yetkilileri darp edildi, birçoğu da ülkeyi terk etti. Akayev ve ailesi de o gece Kant hava üssünden Moskova'ya hareket etti.³⁰²

Kırgızistan eski Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev bu olayla ilgili verdiği demeçte Lale Devriminin sebeplerine değinmişti. Ona göre olayların çıkmasında 2002 Aksı olaylarının gelişimi ve sonuçları, Akayev'in otoriter ülke yönetimine olan eğiliminin giderek artış göstermesi, yöneticilerin yakın akrabalarının devlet yönetimine dahil edilerek önemli pozisyonlara getirilmeye başlanması, halkın yaşam düzeyinin düşmesi ve sosyo-ekonomik bozulmaların yaşanması gibi durumların etkisi olmuştur.³⁰³

Kısaca Lale Devrimine giden yolda siyasi seçkinleri ile halk arasında sosyo-ekonomik anlamda derin eşitsizliklerin ortaya çıkmaya başlaması ve bu yeni sosyal sistemin Kırgızistan'da güç ve mülkiyet dağılımında belirgin dengesizliklere yol açması söz konusu olmuştur. Bununla birlikte cumhurbaşkanı ve çevresinin resmi kurumların faaliyetleri üzerindeki kontrolünün artması, yönetici elit grubun kendi çıkar ve gücünü arttırma eğilimi, ülkede klan yönetiminin konsolide olmaya başlaması, kamuya hesap verme sorumluluğunun eksikliği, dar bir insan çemberi tarafından iktidarın tekelleşmeye başlaması, iltimas ve yolsuzlukların yaygınlaşması,

³⁰¹ ““Tyulpanovaya revolyutsiya” v Kirgizii (2005)” [Kırgızistan'da “Lale Devrimi” (2005)], 24 Mart 2015, (Çevrimiçi), <https://ria.ru/20150324/1053953942.html>, 05 Nisan 2020.

³⁰² Turusbek Madılbay, “Martovskaya revolyutsiya 2005 goda” [2005 Mart Devrimi], 15 Kasım 2011, (Çevrimiçi), http://kghistory.akipress.org/unews/un_post:1062, 08 Nisan 2020.

³⁰³ “Coogazın revolyutsiyasına 12 cıl toldu” [Lale Devrimi 12. Yılıni Doldurdu], 24 Mart 2017, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-39376883>, 10 Nisan 2020.

seçim kurumunun işlevlerini kaybetmeye başlaması gibi nedenlerin neticesinde toplumsal halk olayları artmaya başlamış ve bir halk ‘devrimi’ ile sonuçlanmıştır.³⁰⁴

2.4. Bakiyev Dönemi (2005-2010)

Ülkedeki iktidar ilişkilerine bakıldığında Kurmanbek Bakiyev ile Askar Akayev dönemleri arasında yönetim açısından fazla bir fark görölmeyecektir. Bakiyev döneminde ölkedeki kaynaklar ailenin mülkü olarak görölmüş, basın özgürlüğü mefhumu zarar görmüş, yolsuzluk ve nepotizm olaylarında artış yaşanmıştır. Bu bağlamda Lale Devrimi ile ölkede ideolojik değişim yerine siyasal aktörlerin değişimi yaşanmış, buna bağlı olarak yeni bir halk ayaklanmasıyla karşılaşılmıştır.³⁰⁵

Kırgızistan Yüksek Mahkemesi 24 Mart 2005 tarihinde, seçimlerde usulsüzlük yapılması nedeniyle Merkez Seçim Komisyonu’nun (MSK) yeni parlamento için verdiği onayı geçersiz saydı ve bu da eski parlamentonun devam edeceği anlamına geldi. Bu kararın ardından parlamento Kurmanbek Bakiyev’i geçici başbakanlığa getirdi. İki gün sonra da MSK tekrar yeni seçilen parlamentoya onay verdi ve bu parlamento Bakiyev’in başbakanlığını onayladı. Bakiyev ilk olarak kabinesinde muhalif liderlere hatta Akayev yanlılarına da yer vermişti.³⁰⁶

Lale Devriminin ardından iktidara gelen Bakiyev 2005 Temmuz’unda gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmış ve resmi olarak göreve başlamıştır. Bu süreçten itibaren muhalif potansiyeli bulunan liderleri önemli pozisyonlara getirerek muhalefet hareketlerini engellemeye çalışmıştır. Fakat Bakiyev’in anayasal düzenlemeler konusunda verdiği sözleri tutmaması muhalefet liderleri olan Ömürbek Tekebayev, Almazbek Atambayev ve Roza Otunbayeva öncülüğünde birtakım gösteriler gerçekleştirildi. Zira bu şahışlar cumhurbaşkanının yerine parlamentonun merkez rol oynamasını ve bu yolda anayasal reformların yapılmasını talep etmekteydi. Gösterilerin ivme kazanmasıyla Bakiyev yeni anayasayı

³⁰⁴ Azis Esenbaev, “Politicheskaya Sistema Kirgizstana i Osobennosti Yeyo Vliyaniya na Institut Vıborov (1995-2005 gg.)” [Kırgızistan’ın Siyasi Sistemi ve Onun Seçim Kurumuna Olan Etkilerinin Özellikleri (1995-2005)], **Politologiya**, No:1, 2015, s. 49.

³⁰⁵ Altynbek Joldoshov, “Kırgızistan: İç Politika”, **Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yılığı 2013**, Ed. M. Turgut Demirtepe ve Murat Yılmaz, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, 2015, s. 131.

³⁰⁶ Alkan, **Orta Asya Türk...**, s. 265-266.

onaylamak durumunda kaldı. Fakat buna karşın Aralık 2006'da Bakiyev'in zorlamasıyla parlamento cumhurbaşkanlığının konumunu güçlendirebilecek yeni değişiklikler yapmıştır.³⁰⁷

Akayev'in devrilmesinden sonra cumhurbaşkanlığına Bakiyev, başbakanlığa ise ittifak yaptığı Feliks Kulov gelmişti. Fakat siyasi çatışmalardan dolayı Kulov muhalefet kanadına geçmiştir. Bakiyev ise Akayev'den kalan otoriter devlet yapılanmasını tamamlama yoluna girmiştir. Bu dönemde yine reformlardan kaçınılmış, parlamenter sisteme geçiş gündeme alınmamıştır.³⁰⁸ Bununla beraber devrim sonrası dönemde siyasal sistem kırılğan hale gelmiş ve çeşitli siyasi ve ekonomik oluşumlar daha fazla nüfuz için yarışa geçmiştir. 2006-2009 yılları arasında ülkede artan istikrarsızlık şiddete, huzursuzluklara ve siyasi suikastlara sahne oldu.³⁰⁹ Zira hem Akayev hem de Bakiyev hakkında gizli bilgilere sahip olduğu bilinen Sadırkulov şüpheli bir trafik kazası neticesinde hayatını kaybetmişti.³¹⁰ Ülke çapında yeni suç grupları türemeye başlamış, Demokrasi ve Sivil Toplum Koalisyonu Başkanı Edil Baysalov, organize suçlarla bağlantılı olan unsurların ülkedeki siyasi hayat ve devlet kurumları üzerinde etkilerinin olduğunu vurgulamıştı. Aynı zamanda hükümet yolsuzluk ve ekonomik kötü gidişat ile mücadelede yetersiz kalmıştı. Hatta Bakiyev ve ailesinin (özellikle oğlunun) yolsuzluklara karıştığına dair raporlar da bulunmaktadır.³¹¹

2007 yılının ortalarına gelindiğinde Bakiyev hakim partiye dayalı bir sistemin adımlarını atmaya çalıştı. Küçük oğlu Maksim'in de etkisi altında olan Ak Col (Ak Yol) partisi kuruldu. Böylece cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ardından Putin yönetiminden esinlenilerek “dikey güç” modelinde geçilecek, iktidarın egemenliğinde bir parlamento ve küçük bir seçkinler ağı çerçevesinde ülke yönetimi devam edecekti. Fakat muhalif gösterilere karşı parlamentoda muhalefete az sayıda da olsa milletvekilliği verilecekti. Böylece ülkenin tek partili bir sistem içinde olmadığı

³⁰⁷ Joldoshev, “Kırgızistan: İç Politika”, s. 134-135.

³⁰⁸ Burulkan Abdibaitova, “Özgür Kırgızistan 20 Yaşında”, **21. Yüzyıl**, No:35, 2011, s. 21.

³⁰⁹ Meena Singh Roy, “Future of Parliamentary Democracy in Kyrgyzstan”, **Strategic Analysis**, C.35, No:2, 2011, s. 200.

³¹⁰ Joldoshev, “Kırgızistan: İç Politika”, s. 135.

³¹¹ Roy, **a.g.e.**, s. 200.

görünümü verilmeye çalışıldı. Masaliyev liderliğindeki Komünist Partisi zaten Bakiyev'e karşı gelmemekle beraber nostaljik bir görev üstlenmişti. Aynı zamanda yolsuzluk da artarak devam etmekteydi. Kırgızistan, komşularına mevcut sözleşmelerde belirtilenden daha fazla elektrik ihraç edip, karşılığında alınan ücret ise kayıtlara çok daha düşük olarak geçmekteydi. Hatta 2009'a kadar ülkedeki elektrik rezervuarının aşırı düşmesinden dolayı büyük kapsamlı elektrik kesintileri yaşanmaya başladı. Tüm bunlara ek olarak ülkede açılmış olan ABD'nin Afganistan üzerinde sürdürdüğü operasyonlarda kullandığı Manas hava üssü konusundaki rahatsızlık ŞİÖ ve Rusya tarafından sürekli olarak dile getiriliyordu. Mali anlamda kötü gidişat üzerine Kırgızistan Moskova'dan hibe ve kredileri içeren önemli bir destek paketi aldı. Bunun üzerine Bakiyev hükümeti Manas üssünü kapatma kararı alarak ABD'ye üssü boşaltması için 180 gün verdi. Fakat parlamento bu kararı imzalamada aceleci olmadı.³¹²

2009 yılında eski Savunma Bakanı olan İsmail İsakov, muhalif kanada geçmiş, bunun üzerine yolsuzluk yaptığı suçlamasıyla hakkında tutuklama emri çıkarılmış ve 8 yıl hapis cezası almıştı.³¹³ Bununla birlikte yukarıda belirtildiği üzere Cumhurbaşkanlığı İdare Şefi Medet Sadırkulov'un şüpheli ölüm vakası da gerçekleşti. Sadırkulov, Ak Col Partisi'nin kurucularından ve Maksim'in en önemli adamlarındandı. Fakat bu ilişki 2008'in sonlarında bozulmaya başladı. İşinden ayrılan Sadırkulov kendi partisini kurma hazırlıklarına başladı. Yetenekli bir siyasi aktör olduğu bilinen Sadırkulov, iktidar için artık bir tehdit unsuru olarak görülmekteydi. 13 Mart 2009 tarihinde Almatı'daki bir toplantı dönüşünde geçirdiği kaza sonucu hayatını kaybeden Sadırkulov'un yeni ve iri yapılı arazi aracı ile eski ve daha küçük ebattaki bir araçla çarpışması ve Sadırkulov'un aracının alev alarak yanmasına karşın, diğer araç sürücüsünün yara almadan kurtulması akıllarda soru işareti bıraktı.³¹⁴ Milletvekili İskender Gaipkulov, bu olay hakkında; iktidarı tek bir elde toplama ve onu muhafaza

³¹² International Crisis Group, "Kyrgyzstan: A Hollow Regime Collapses", **Asia Briefing**, No:102, 2010, s. 4-6.

³¹³ Coldosov, "Kırgızistan İç Siyaseti", s. 261.

³¹⁴ International Crisis Group, **a.g.e.**, s. 4.

etme uğrunda her şeyi yapmayı göze alan bir iktidarın işi olarak yorumlamıştır. Bu olay da “devrim”i kaçınılmaz hale getiren durumlardan sayılmıştır.³¹⁵

Böyle bir atmosferde Kırgızistan 23 Temmuz 2009’da cumhurbaşkanlığı seçimini gerçekleştirdi. Bakiyev’in 1.183.217 oy alarak rahat bir şekilde kazandığı seçimlerde Atambayev, Sariyev, Nazaraliyev, Umetaliyeva, Motuyev ve Aytikiyev geri kalan yaklaşık 510.000 oyu paylaşmıştır. AGİT raporuna göre siyasi kampanya adil ve özgür ortamda yapılmamış, oylar dürüst bir şekilde bildirilmemiş ve AGİT’in taahhütleri yerine getirilmemiştir.³¹⁶

Genel olarak Bakiyev döneminde de Akayev dönemine benzer şekilde otoriterleşme eğilimi göstermiştir. Bakiyev bürokrasideki önemli pozisyonlara kuzeylilerin yerine kendisi gibi güneyli Kırgızları yerleştirmiştir. Siyasilerle suç örgütleri arasındaki bağ güçlenmiş ve buna bağlı olarak siyasi suçlarda artış yaşanmıştır. Yolsuzluk ve rüşvetin önü kesilememiş, ekonomik problemler ile işsizlik oranı da artış göstermiştir. Özellikle ülkenin kaynakları aile fertleri arasında paylaştırılmış ve stratejik pozisyonlara aile üyeleri atanmıştır. Kurmanbek Bakiyev’in oğlu Maksim’in Yatırım, İnovasyon ve Kalkınma Ajansı, kardeşi Canıbek’in ise Ulusal Güvenlik Servisi’nin başına getirmesi buna örnek teşkil etmektedir. Bu ortamda gerçekleştirilen seçimlerin ardından 2010 Şubat’ında gaz, elektrik ve suya yapılan zamdan sonra iktidar karşıtı gösteriler başlamıştır. Bu gösterilerde kapsamında tutuklanan muhalefet liderlerinin serbest bırakılması için yapılan yeni eylemlerde çıkan çatışmalar da yeni bir ayaklanmanın fitili ateşlenmiştir.³¹⁷

2.5. 2010 Olayları ve Bakiyev’in Devrilmesi

Kırgızistan’da 2005 yılında yaşanan olaylar neticesinde iktidarda Akayev’in yerine Bakiyev’in gelmesiyle toplumsal gelişme programı duyuruldu. Bakiyev’in bir yandan Akayev’in on beş yılı aşkın süredir ortaya koyduğu kayırmacılık, yolsuzluk ve

³¹⁵ Bakıt Asanov, “Sadırkulov’dun ölümünün sabaktarı” [Sadırkulov’un ölümündeki ders], 13 Mart 2019, (Çevrimiçi), https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_politics_sadyrkulov/29819402.html, 11 Nisan 2020.

³¹⁶ OSCE, **Kyrgyz Republic: Presidential Election (23 July 2009)**, OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Warsaw, 2009, s. 3-28.

³¹⁷ Coldoşov, “Kırgızistan İç Siyaseti”, s. 262-263.

verimsizliğin üstesinden gelmesi, öte yandan ülke vatandaşlarına iyi bir yaşam sağlayabilecek bir devlet sistemi yaratması gerekiyordu ve bekleniyordu. Bu bağlamda, devrimin liderleri arasında artan anlaşmazlıkların gölgesinde 2006-2007 yıllarında üç kez anayasa değişikliği yapıldı. Bu değişiklikler Bakiyev'in yetkilerini önemli ölçüde artırmaya da gelişmiş demokrasilerin özelliği olan kontrol ve denge sisteminden bağımsızlığını önemli ölçüde genişletti. Aynı zamanda Bakiyev, muhalefetle olan mücadelesinde farklı ceza yöntemleri kullanmaya başladı. Arkasında iz bırakmayan cinayetler siyasetçileri ve gazetecileri tedirgin ediyordu. Aynı zamanda yargıda ısmarlama davalar da görülmekteydi.³¹⁸

Yukarıda da belirtilen nepotizm, rüşvet, yolsuzluk, ülke kaynaklarının aileye aktarımı, siyasi cezalandırmalar, toplumsal ve en önemlisi de ekonomik bozulmalar gibi sebeplerden dolayı Bakiyev yönetimine olan rahatsızlık artmaya başladı. Bunun üzerine protesto hazırlıklarına karşın 5 Nisan 2010'da İçişleri Bakanı Moldomusa Kongantiyev muhalefetin izinsiz toplanmalarına engel olunacağını ve ciddi bir şekilde bastırılacağını açıkladı. İlk olarak 6 Nisan'da ülkenin kuzeyindeki Talas şehrinde muhalefet yanlıları ile kolluk kuvvetleri arasında çatışma yaşandı. Polis in sert müdahalesiyle olaylar daha fazla şiddetlendi. Valilik önündeki meydan göstericilerden birkaç kez temizlense akşama kadar de kitlesel olarak çatışmalar devam etti. Bu olaylarda kolluk kuvvetlerinden ve halktan birçok kişi yaralandı. Hapishaneden yaklaşık 70 kişi firar etti ve polis merkezlerinde 700 civarında silah kayboldu. Olayları yatıştırmak üzere bölgeye giden İçişleri Bakanı göstericiler tarafından darp edildi ve operasyonu yürüten Akılbek Caparov ortadan kayboldu.³¹⁹

Talas'ta çıkan olaylar kısa sürede ülkeye (özellikle kuzeyine) yayılmaya başladı. 6 Nisan geces i Bışkek'teki muhalif liderlerin çoğu özel kuvvetler tarafından tutuklandı. Bunların içinde Almazbek Atambayev, Temir Sariyev, Keneşbek Duşebayev, Ömürbek Tekebayev gibi kişiler vardı. 7 Nisan sabahı Başbakan Daniyar Usenov, Talas'taki göstericileri "haydut" olarak nitelendirerek, gazetecilere olayların

³¹⁸ Stanislav Çernyavskiy, "Kırğızskaya Revolyutsiya 2010 Goda: Priçini i perspektivi postrevolyutsionnogo razvitiya Kırğızii" [2010 Kırğız Devrimi: Kırğızistan'da Devrim Sonrası Gelişimin Sebepleri ve Perspektifleri], *Tsentrálnaya Aziya i Kavkaz*, C.13, No:2, 2010, s. 45-46.

³¹⁹ "7 aprelya 2010 goda. Kak eto bilo?" [7 Nisan 2010. Nasıl oldu?], 7 Nisan 2020, (Çevrimiçi), <https://kg.akipress.org/news:633118>, 16 Nisan 2020.

yattığını ve durumun normalleştiğini bildirdi. Bu esnada muhalif temsilciler öncülüğünde gösterici gruplar Alma-Ata caddesinde toplanmaya başladı. Göstericiler polis araçlarını yaktılar ve içi silah ve mühimmat dolu bir askeri aracı ele geçirdiler. Böylece büyük bir kalabalık halinde devlet yönetim binalarının bulunduğu Çüy caddesinde yürüyüşe geçtiler. Meclis binasının önündeki meydana ulaşan göstericiler, buradaki az sayıda (200 civarında) kolluk kuvvetlerince dağıtılamadı ve ilerleyişleri durdurulamadı. Yük araçlarıyla meclis binasının kapılarını aşmaya çalışan göstericilere keskin nişancılara tarafından ateş edildi ve ilk ölümler bu anda gerçekleşti. Beyaz Saray'ın (Ak üy) çevresine gelen herkese ateş açıldı. Bu arada gittikçe sayıları artan göstericiler tutuklanan muhalif liderleri kurtarmak amacıyla Milli Güvenlik binasını işgal etti ve liderler serbest bırakıldı. Ardından Başsavcılık binası yağmalandı ve ateşe verildi. Sonra meclis binasına girmeyi başaran göstericiler binayı ele geçirdi. Raporlara göre saat 20.00 civarında Bakiyev Beyaz Saray'dan ayrıldı ve ardından diğer çalışanlar kaçmaya başladı. Bu sırada şehirde zaten yağma başlamıştı. Yağmalama küçük gruplar halinde iki gün devam etti ve birçok işyeri ve alışveriş merkezi yağmalandı. Olaylar son bulduğunda 87 kişi hayatını kaybetmiş, 300'den fazla kişi de yaralanmıştı.³²⁰

Bişkek'te olayların kontrolden çıkmasının ardından Bakiyev kendi memleketi olan Calal-Abad'a geçti. Ayrıca istifa etmeyeceğini de bildiren Bakiyev, Bişkek'te kontrolü ele geçiren muhalifler tarafından kurulan geçici hükümetin başına Roza Otunbayeva getirilince ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Bununla birlikte iç savaşın eşiğine gelindiğinde, muhalif grupların ülkenin güney bölgelerini de ele geçirmesi sonucu olaylar durulmaya başladı.³²¹ Bu arada açıklama yapan Otunbayeva, Putin'in de desteğini aldığını ve altı ay içinde seçim yapılacağını duyurdu. Bu durum da gerçekleşen olaylar da Rusya'nın etkisinin olduğu algısını uyandırdı. Ayrıca aynı gün Bakiyev bir Rus medyasına verdiği röportajda kendisinin meşru cumhurbaşkanı olduğunu bildirmiş ve olası bir iç savaşın çıkacağı hissini ortaya çıkarmıştı.³²²

³²⁰ “7 aprelya 2010 goda. Kak eto bilo?” [7 Nisan 2010. Nasıl oldu?], 7 Nisan 2020, (Çevrimiçi), <https://kg.akipress.org/news:633118>, 16 Nisan 2020.

³²¹ Coldoşov, “Kırgızistan İç Siyaseti”, s. 263.

³²² Alkan, **Orta Asya Türk...**, s. 282.

Yaşanan olayların etkileri olarak Kırgızistan'ın güney bölgesindeki Oş şehrinde Kırgızlar ile Özbekler arasında bir çatışma yaşandı ve ülke iç savaşın eşiğine sürüklendi. Ayrıca yeni bir anayasa referandumu gerçekleşerek ülkede hükümet sistemi değişti.

2.6. Otunbayeva Dönemi ve Geçici Hükümet

Kırgızistan'da Bakiyev iktidarını ortadan kaldıran 7 Nisan 2010 tarihindeki halk ayaklanmasından sonra görevi devralan Geçici Hükümet döneminde radikal sayılabilecek kararlar alınmıştır. Bunların içinde mevcut hükümet sistemi olan başkanlık yerine parlamenter sisteme geçiş en önemli olaylardandır. 27 Haziran'da halkın onayına sunulan anayasa referandumu 11 Haziran'da ülkenin güneyinde başlayan etnik çatışmaların verdiği huzursuzluk nedeniyle halkın yoğun katılımıyla gerçekleşmiş ve parlamenter hükümet sistemine dayanan yeni anayasa kabul edilmiştir. Aynı referandumda Roza Otunbayeva'nın bir buçuk yıl sürecek olan geçici cumhurbaşkanlığı da onaylanmıştır.³²³

Otunbayeva döneminde parlamentonun siyasal sistemin merkez noktası haline gelmesi ve yürütmenin faaliyetlerini inceleyen ve gerektiğinde hesap sorabilen bir yapıya dönüştüğü görülebilmektedir. Bu dönemde 30 Ekim 2011'de gerçekleştirilen parlamento seçimlerinin özellikle özgür ve adil olması açısından Kırgızistan'ın demokratikleşmesine olan katkısı büyüktür. Fakat devrik lider Bakiyev'e yakınlığıyla bilinen ve liderlerinin güneyli olduğu Ata Curt Partisi'nin seçimlerde en fazla oy alması durumu da gerçekleşmişti.³²⁴ Bu kapsamda 120 sandalye sayısına sahip Parlamentoda (Cogorku Keneş) Ata-Curt Partisi 28, Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi (SDPK) 26, Ar-Namıs Partisi 25, Respublika Partisi 23, Ata-Meken Partisi 18 milletvekili ile temsil etme hakkına sahip olmuştur.³²⁵

³²³ Coldoşov v.d., **a.g.e.**, s. 243.

³²⁴ Coldoşov v.d., **a.g.e.**, s. 243.

³²⁵ “2010-cılının 10-oktyabrında Kırgız Respublikasının Cogorku Keneşinin Deputattarın Şayloounun Cıyıntıktarı Cönündö” [10 Ekim 2010 tarihli Kırgız Cumhuriyeti Cogorku Keneşi'nin Milletvekili Seçim Sonuçları Hakkında], (Çevrimiçi), Kırgız Cumhuriyeti Seçim ve Referandum Merkezi Komisyonu, 1 Kasım 2010, https://shailoo.gov.kg/kg/npacik/Postanovleniya_CIK_KR-BShKnyn_toktomdoru/O_rezultatah-369/, 19 Nisan 2020.

Böylece çalışmalarına başlayan parlamentonun ilk işi tek başına hükümet kuramayan parti temsilcilerinin birleşerek bir koalisyon oluşturmasıydı. Koalisyonu kurma göre Respublika (Cumhuriyet) Partisi'nin lideri Ömürbek Babanov'a verildi. Babanov 17 Aralık 2010'da "Birimdik cana Önügüü" (Birlik ve Gelişme) Koalisyonunun Respublika, Ata-Curt ve SDPK partileri tarafından oluşturulduğunu, Ar-Namıs ve Ata-Meken partilerinin ise koalisyona dahil olmak istemediklerini duyurmuştur. Buna göre Başbakanlığa SDPK lideri Almazbek Atambayev, Meclis Başkanlığına Ata-Curt lideri Akmatbek Keldibekov, Başbakan Yardımcılığına ise Respublika'nın lideri Ömürbek Babanov getirildi.³²⁶ Fakat Ar-Namıs ve Ata-Meken partilerinin bazı milletvekillerinin de daha sonra bu koalisyona katılmak istedikleri duyuruldu. Bu durum karşısında parti liderleri söz konusu milletvekillerinin yaptığı işin yasalara uygun olmadığını, şahsi değil ancak parti olarak böyle bir karar alınması gerektiğini açıkladı.³²⁷ Koalisyon kurma faaliyetlerinin iki ay gibi uzun bir süre almasına demokrasi deneyiminin yoksunluğu ve koalisyon kurma geleneğinin olmaması gibi etkenler sebep olarak gösterilebilir.³²⁸

Sovyet ve Kırgız diplomatı olarak bilinen Otunbayeva ilk olarak 2004'te Ata-Curt Partisi'nde eş başkanlık göreviyle siyaset sahnesine çıktı. Akayev'in aile iktidarına karşı olan muhalefetin ilk saflarında yer aldı. Zira Akayev kendisini "muhalefetin lokomotifi" olarak adlandırmıştı. Aynı zamanda Bakiyev döneminde de muhalefetin önde gelen isimlerinden olmuştu. Otunbayeva, 2010 yılında doksana yakın kişinin hayatını kaybettiği olayların sıcaklığı ve sorumluluğu altında iktidara gelmişti. Aynı zamanda bu kısa süreli iktidar döneminde Oş olaylarında yüzlerce kişi hayatını kaybetmiş, binlercesi yaralanmış ve buna bağlı olarak sosyal ve ekonomik çalkantılar yaşanmıştı. Zira bu olaylardan sonra zamanında durdurulamadığı gerekçesiyle gerek ülke içinde gerek uluslararası platformlarda eleştiriler de

³²⁶ "“Birimdik cana Önügüü Koalitsiyası” Tüzülgönü Cariyalandı" ["Birlik ve Gelişme Koalisyonu" Oluşturulduğu Duyuruldu], 17 Aralık 2010, (Çevrimiçi), <https://www.azattyk.org/a/2250813.html>, 20 Nisan 2020.

³²⁷ Kubaniç Sıdıkov, "“Ar-Namısçılar” Atambayev'e Iktaşuuda" [Ar-Namısçıların Atambayev Eğilimi], 22 Nisan 2011, (Çevrimiçi), <https://www.super.kg/article/show/6555>, 20 Nisan 2020.

³²⁸ Coldosov v.d., a.g.e., s. 244.

yönelmişti. Bunlara ek olarak önemli bir anayasa referandumu, cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçimleri de bu dönemde yapılacaktı.³²⁹

2.6.1. Oş Olayları ve Kırgız-Özbek Çatışması

Kırgızistan'ın güney bölgesinde yaşayan etnik Özbek azınlık, uzun süreden beri bölgedeki Kırgızlar ile yaşanan rekabet veya mücadele kapsamında kuzeyli politikacı veya gruplarla iş birliği geliştirerek bir denge siyaseti izlemeye çalışmaktadırlar. Bu kapsamda güneyli politikacıların kabiliyet alanını daraltacak hareketlere genelde destek vermişlerdir. Bağımsızlık yıllarında güneyli Masaliyev'e karşı kuzeyli Akayev'i desteklemeleri bu konuya örnek olarak gösterilebilir. Aynı şekilde Bakiyev döneminde de devlet kademelerine güneyli Kırgızların yerleştirilmesinden duyulan rahatsızlık nedeniyle 2005'teki iktidar değişimine yönelik hareketlere destek vermişlerdir.³³⁰

İlk olarak 4 Haziran 1990'da Özbeklerin “Adolat” (adalet), Kırgızların “Oş aymağı” (Oş bölgesi) adlı sivil toplum örgütleri arasında Özbeklerin özerk bölge ve ana dilde eğitim talepleri doğrultusunda çıkan çatışmalar yaşanmıştı. Bu olaylarda resmi rakamlara göre 1200, resmi olmayan kaynaklarda ise 10000 kişi hayatını kaybetmişti.³³¹ Bakiyev'in ülkeyi terk etmesinden birkaç ay sonra güneydeki şehirler Oş ve Calal-Abad'da yaşayan Kırgız ve Özbekler arasında huzursuzluk yaşanmaya başladı. 10 Haziran'da ilk olarak Oş şehrindeki eğlence merkezlerinin birinde Kırgız ve Özbek gençler arasında çıkan tartışma kısa sürede kavgaya dönüştü. Bu olayın ardından aynı gün saat 22.30 civarında bir otelin önünde toplanan Özbek gençlerin karşısına sayıları gittikçe artan Kırgız gençleri çıktı. Olayı durdurmak üzere gelen kolluk kuvvetleri yetersiz kaldı ve araçları ateşe verildi. Gece yarısında Özbek

³²⁹ Burulkan Sarıgulovala, “Kırgız Prezidentterinin Kıyçalış Tagdırı” [Kırgız Cumhurbaşkanlarının Kritik Kaderi], 7 Nisan 2020, (Çevrimiçi), <https://www.azattyk.org/a/kyrgyz-presidentterinin-kyichalysh-tagdyry/30534269.html>, 21 Nisan 2020.

³³⁰ Alkan, **Orta Asya Türk...**, s. 284.

³³¹ Elvira Karayeva, “Tüşüktö kan tögügö türkü bolgon kimder?” [Güneyde kan dökülmesini teşvik edenler kimler?], 18 Haziran 2010, (Çevrimiçi), <https://www.super.kg/article/show/4515>, 15 Nisan 2020.

mahallelerindeki camilerden bir işaret olarak ezan sesleri duyulmaya başladı. Bu aşamadan sonra olaylar büyüyerek silahlı çatışmaya dönüştü.³³²

Bu olaylar üzerine geçici hükümet 11 Haziran’da güneydeki Oş şehri ile Özgön, Karasu ve Aravan ilçelerinde olağan üstü hal ilan edip, saat 02:00’den sonra da sokağa çıkma yasağı uyguladı. O gün birçok bina ve araç kundaklandı. Bölgeye askeri konvoylarla birçok asker ve teçhizat getirildi. Bu sıra geçici hükümetin güney temsilcileri Azimbek Beknazarov, Ömürbek Tekebayev ve İsmail İsakov bölgeye gelerek halkı sakinleştirmeye çalıştı. Bu arada mahalleler arasında küçük çaplı çatışmalar devam ediyordu. Özbekistan sınırı Özbek asıllı Kırgız vatandaşlarının geçişi için geçici olarak açıldı. Bazı STK’lar Kırgızistan’ın olayları yatıştırmada yetersiz kaldığını belirterek AGİT ve BM’den yardım talep etti. Birçok provoke edici eylemin gerçekleştiği olaylarda binlerce (bazı kaynaklarda 75 bin) Özbek, Özbekistan’a giriş yaptı. 15 Haziran’a kadar süren olayların ardından 19 Haziran’da Özbekistan’a sığınan Özbekler gruplar halinde dönmeye başladı. Bu süreçten sonra hayatın normalleşmeye başlaması ve harabeye dönen yerleşim yerlerinin onarımı işleri söz konusu oldu.³³³ Olaylar son bulduğuna resmi rakamlara göre 446 kişi hayatını kaybederken 2000 civarında da yaralı vardı. Ayrıca birçok kişinin de halen kayıp olduğu bilinmektedir.³³⁴

Bu olayların yaşandığı aynı tarihlerde Taşkent’te ŞİÖ zirvesinin olması, konun uluslararası niteliğinin olduğu gündeme de gelmişti. Bununla beraber Roza Otunbayeva olayları durdurmak için Rusya’dan askeri yardım talep etmiş fakat Medvedev bu olayın ülkenin iç işleriyle ilgili bir sorun olduğunu bildirerek bu talebi olumsuz karşılamıştı. Kırgız yetkililer olayın başlamasının ardından Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov ile görüştüklerini, Kerimov durumu anlayışla karşıladığını ve gerektiğinde sınır kapılarının açılabileceğini belirtmiştir.³³⁵ Collins,

³³² “Oş Kündölüğü: Okuyalar tarcımalı” [Oş günlüğü: Olayların kronolojisi], 6 Haziran 2011, (Çevrimiçi), https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_june_events/24216253.html, 15 Nisan 2020.

³³³ “Oş Kündölüğü: Okuyalar tarcımalı” [Oş günlüğü: Olayların kronolojisi], 6 Haziran 2011, (Çevrimiçi), https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_june_events/24216253.html, 15 Nisan 2020.

³³⁴ Sancar Eraliyev, “İyun okuyası: kaygıdan kiyinki toguz cıl” [Haziran olayları: Hüzünden sonra dokuz yıl], 10 Haziran 2019, (Çevrimiçi), https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_osh_jalalabad_june_events/29991211.html, 16 Nisan 2020.

³³⁵ Elvira Karayeva, **a.g.m.**, 15 Nisan 2020.

bu olayla ilgili “Kırgızistan’ın Nisan 2010 devriminin hikayesi, eski rejimin kaçınılmaz çöküşünün değil, muhalefet aktivizminin sürekli başarısının hikayesidir” diye belirterek muhalefete de vurgu yapmıştır. Otunbayeva ise bir demecinde “geçmişte yaşanan yanlışları düzeltme, daha iyi bir devlet ve daha adil bir toplum inşa etmek için iyi bir fırsat... Demokrasiye giden yol kolay değil ama ileriye götüren tek yol budur” sözleriyle bu olayı özetlemiştir.³³⁶

Oş olaylarının başlaması ve büyümesi konusunda bir dönem milletvekilliği de yapan aynı zamanda Celal-Abad Halkların Dostluğu Üniversitesi’nin kurucu Rektörü Kadırcan Batırov’a ayrılıkçı hareketler başlatarak halkı isyana teşvik etmek suçundan Kırgızistan Başsavcılığı tarafından dava açıldığı bilinmektedir. Özbek grupları olaylar esnasında yönlendirdiği ve silah temin ettiği tahmin edilen Batırov’un, olayların sona ermesinden sonra Ukrayna’ya kaçtığı belirtilmektedir.³³⁷ Bununla beraber olayların başlamasında Bakiyev’in etkisinin olup olmadığı konusunda ise geçici hükümetin güneyde yürüttüğü başarısız politikanın sonucu olarak bu olayların yaşandığını, Bakiyev’in hiçbir etkisinin bulunmadığını belirtmiştir.³³⁸ Fakat yerli halk o tarihlerde Bakiyev yanlıları tarafından kışkırtıcı broşürlerin dağıtıldığını bildirmişti.

Olayların sonuçlarına bakıldığında Kırgızistan adına hem ekonomik hem de siyasi anlamda olumsuz etkiler bıraktığı görülecektir. Yaşanan çatışmanın kontrol altına alınmasında geçici hükümetin yetersiz kalması ülke içinde ve uluslararası alanda itibar kaybına neden olduğu söylenebilir. Çevre ülkelerin sınırlarını kapatmasıyla birlikte dışa bağımlı bir ülke olarak Kırgızistan’da dış ticaret hacminin büyük oranda azalması ve buna bağlı olarak enflasyonun artması da ekonomik açıdan bozulmalara neden olmuştur.³³⁹

³³⁶ Kathleen Collins, “Kyrgyzstan’s Latest Revolution”, *Journal of Democracy*, C.22, No:3, 2011, s. 163.

³³⁷ “Kadırcan Batırov degen kim?” [Kadırcan Batırov kimdir?], 22 Eylül 2016, (Çevrimiçi), <https://sputnik.kg/reference/20160922/1029343134/kadyrzhan-batyrov-izdoo-osh-okuyasy.html>, 18 Nisan 2020.

³³⁸ Melisbek Mirzakmatov, **Men İzdegen Cındık** [Aradığım Gerçek], Bişkek, Turar, 2011, s. 73.

³³⁹ Yaşar Sarı ve Çınara Asanbayeva, “1990 ve 2010 Yıllarında Güney Kırgızistan’daki Etnik Çatışmalar: Nedenler, Benzerlikler ve Farklılıklar”, **Orta Asya’da Siyaset ve Toplum: Demokrasi, Etnisite ve Kimlik**, Der. M. Turgut Demirtepe, Ankara, USAK Yayınları, 2012, s. 128-135.

2.6.2. Anayasa Referandumu (2010)

Orta Asya'daki anayasal süreç incelendiğinde Kırgızistan'ın daha farklı bir aşamadan geçtiği görülmektedir. Zira Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan'da bu süreç yönetici kadrosunun otoritesini güçlendirmeye yönelik devam ederken, Kırgızistan'da bölgesel liderler arasındaki mücadelenin bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer ülkelerde olduğunun aksine Kırgızistan'da Komünist Parti elitlerinden olmayan bir lider olarak Akayev'in cumhurbaşkanlığına seçilmesi, iç dinamiklerden kaynaklanan etnik çatışmalar, muhafazakâr ve reformcu KP'li grupların mücadelesi gibi nedenler bu durumu ortaya çıkaran faktörlerdendir. Bunlara ek olarak belki de en önemli konu klanlar ve bölgeler arasındaki mücadelenin siyasi sürece dahil olmasıdır. Bu çatışmalar doğal olarak devlet başkanı ile uyumlu bir biçimde çalışan parlamentonun oluşmasını mümkün kılmamıştır. Ülkenin zayıf ve dışa bağımlı bir ekonomik yapıya sahip olması, diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetleri gibi rantiyer devlet olmaması da ülkedeki siyasi hayata yön veren etkenlerden olmuştur.³⁴⁰

Bağımsız Kırgızistan tarihi boyunca yedi kez anayasa referandumundan geçmiştir. Kırgız Anayasa'sı ilk olarak 1993'te kabul edilmiş ve ilk olarak ertesi yıl değişikliklere uğramıştır. 22 Ekim 1994'te bu anayasa değişikliğinde, gerektiğinde anayasa değişikliği için halk oylamasına gidebilmenin yolu açıldı. 10 Şubat 1996'da yapılan referandum iki kademeli bir parlamentonun yetkilerinin sınırlandırılarak cumhurbaşkanının, parlamento ve hükümet arasındaki ilişkilerin netleştirilmesiyle ilgiliydi. 17 Ekim 1998 anayasa referandumunda temsilciler meclisi 10 kişi arttı, yasama meclisinde ise aynı sayıda azalma oldu. Ayrıca milletvekillerinin dokunulmazlığı kaldırıldı. 2 Şubat 2003'te iki referandum yapıldı. Birinde anayasa değişikliği, diğerinde ise cumhurbaşkanının 2005'e kadar görevine devam etmesi onaylandı. Bu anayasa değişikliğiyle cumhurbaşkanının yetkileri arttırılarak parlamentonun yetkileri azaltıldı. Milletvekili sayısı azaltılarak 75'e düşürüldü. 2007 Ekim'inde ise Bakiyev tarafından bir anayasa referandumu gerçekleştirildi ve bu da cumhurbaşkanının yetkilerinin arttırılmasıyla ilgiliydi. 2010 yılında da Bakiyev'in

³⁴⁰ Haluk Alkan, "Otoriter Yapılanma – Siyasal İstikrarsızlık Ayrımında Kırgızistan'da Anayasal Değişim", **Orta Asya'da Siyaset ve Toplum: Demokrasi, Etnisite ve Kimlik**, Der. M. Turgut Demirtepe, Ankara, USAK Yayınları, 2012, s. 1-3.

ülkeyi terk etmesiyle yeni bir anayasa referandumu gündeme geldi ve hükümet sisteminin değişmesiyle sonuçlanan bu referandum da halk tarafından onaylandı. Son olarak 2016'da yapılan anayasa değişikliğini öneren referandumda ise parlamento ve başbakanın yetkilerini artırmaya yönelikti.³⁴¹

Geçici hükümetin ilk olarak yapacağı işler arasında cumhurbaşkanının yetkilerini kısıtlamak, parlamentonun etkinliğini artırmak, yargının bağımsızlığı konusunda gerekli adımları atmak, medyayı özgür hale getirmek vardı ve bunun için yeni bir toplumsal sözleşmeye ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu bağlamda yeni anayasa hazırlanarak 27 Haziran'da halkın onayına sunulmuş ve ilk defa Post-Sovyet ülkelerde (Baltık Ülkeleri hariç) parlamenter sisteme geçen ülke Kırgızistan olmuştu. Aynı zamanda Otunbayeva'nın da geçici cumhurbaşkanlığını onaylayan bu referandumda Otunbayeva ilk cumhurbaşkanlığı seçiminde aday olmayacağını da duyurdu.³⁴² Halk onayına sunulan anayasa taslağının hazırlanmasında Meclis Başkanı Çınbay Tursunbekov, SDPK lideri İsa Ömürkulov, Respublika-Ata-Curt Partisi'nin lideri Ömürbek Babanov, Önügüü-Progress Partisi'nin lideri Bakıt Töröbayev, Bir Bol Partisi'nin lideri Altınbek Sulaymanov ve diğer milletvekilleri önemli rol oynadı.³⁴³

Çotayev, Kırgızistan'ın bağımsızlık döneminde ve özellikle 2010 olaylarından sonra siyasi sürecin gelişimi göz önüne alındığında, ülkenin demokratikleşmesi için bir şans olduğunu belirtmiştir. Bu şans bir kişinin iktidarı tekelinde toplamasından bir ölçüde sıyrılarak parlamenter sisteme geçmek olduğuyla ilgilidir. 2010 anayasası bu bağlamda demokratikleşme, cumhurbaşkanının yetkilerinin kademeli olarak azaltılması ve parlamenter sisteme geçiş yapmak üzere tasarlanmıştır. Ayrıca Çotayev, yeni geçilen bu sistemde ülkenin demokratikleşme sürecinin uygulanması

³⁴¹ Tatyana Kudryatseva, "Kak v Kirgizstane hodili na referndum po Konstitutsii" [Kırgızistan'da Anayasa Referandumuna Nasıl Gidildi], 12 Aralık 2016, (Çevrimiçi), https://24.kg/obschestvo/41447_kak_v_kyrgyzstane_hodili_na_referendumi_po_konstitutsii/, 23 Nisan 2020.

³⁴² Yunus Emre Gürbüz, "Orta Asya'nın Ortasında Bir Ada: Kırgızistan", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, No:15, 2011, s. 435-436.

³⁴³ "Çto nado znat o referendume i popravkah v Konstitutsiyu?" [Anayasanın düzeltilmesi ve referandum hakkında ne bilmek gerek?], 1 Ağustos 2016, (Çevrimiçi), https://kaktus.media/doc/342346_çto_nado_znat_o_referendume_i_popravkah_v_konstitutsiyu.html, 23 Nisan 2020.

reddedildiğinde, ülkede yeni bir devrim süreci ve iktidarı kontrol eden siyasi elitlerin değişimine yol açabileceğini vurgulamıştır.³⁴⁴

Bu tarihlerde siyasi ve sosyal kargaşa dalgalarına rağmen referandum gerçekleştirilebilmiştir. Bazı gruplar bu süreci sabote etmeye çalışmış, Oş olayları nedeniyle binlerce vatandaşın yurtdışında olduğu gerekçesiyle oylamanın iptal edilmesini savunmuştu. Ancak referandumdan önceki günlerde iltica eden vatandaşların çoğunun ülkeye döndüğü raporu yayınlandı. Referanduma katılım yüzde 70'lere ulaşmış, birçok gözlemciye göre de bu oran oylamanın en etkileyici sonuçlarından birisi olmuştu. Referandumu 200'ü uluslararası kuruluşlardan olmak üzere 5000 civarında gözlemci takip etmiş ve genel itibariyle olumlu raporlar hazırlanmıştı. Ayrıca oylama sırasında (Oş bölgesi dahil) provokasyon ve çatışmaların yaşanmadığı, referandumun barışçıl ve başarılı bir şekilde tamamlandığı bildirilmiştir. Bişkek'teki AGİT misyonu başkanı Boris Frlets bu oylama hakkında uluslararası standartlara ve ulusal yasalara tam olarak uymadığını fakat buna rağmen barışçıl geçmesinden dolayı övgüyle bahsetmiş, korku atmosferindeki halkın da katılım oranını olumlu olarak değerlendirmiştir. Otunbayeva ise bu oylama hakkında "halk istikrar, meşruluk ve demokrasi için oy kullandı" diye açıklama yapmıştı.³⁴⁵

Onaylanan anayasaya göre devlet artık parlamenter sisteme geçmiş, parlamento (Cogorku Keneş) yönetme, karar alma ve yasa yapma konusunda geniş yetkilerle güçlendirilmiş ve böylece Kırgızistan'ın siyasi yaşamında merkezi otorite olacaktı. 2010 sonbaharında gerçekleşecek parlamento seçimlerinde yeni anayasaya göre 120 milletvekili seçilecekti. Düzenlenen yeni anayasa taslağında bireyin refahına, huzuruna ve manevi değerlere daha çok atıfta bulunuluyordu. Kırgız Cumhuriyeti Anayasası'nın 1. maddesinin eski versiyonunda; "Kırgız Cumhuriyeti egemen,

³⁴⁴ Zakir Çotayev, "Političeskoye Razvitiye Kirgıztana Posle Sobitiy 2010 Goda: Perspektivı Parlamentskoy Formı Pravleniya" [2010 Olaylarından Sonra Kırgızistan'ın Siyasi Gelişimi: Parlamenter Yönetim Biçiminin Perspektifleri], *Tsentralnaya Aziya i Kavkaz*, C.16, No:2, 2013, s. 113.

³⁴⁵ Gaysa Altınbayev, "Kırgızstan pokazal, čto vlast prezidenta mojno svesti do minimuma" [Kırgızistan, Cumhurbaşkanı'nın Gücünü Minimuma İndirebileceğini Gösterdi], 29 Haziran 2010, (Çevrimiçi), https://rus.azattyq.org/a/referendum_kyrgyzstan/2085038.html, 23 Nisan 2020.

demokratik, yasal, laik, üniter bir sosyal devlettir” ibaresi yer almaktaydı. Yeni anayasa taslağının 1. maddesi ise;³⁴⁶

“Kırgız Cumhuriyeti egemen, demokratik, yasal, laik, üniter bir sosyal devlettir ve en yüksek değerleri:

- 1) Kişi, onun hayatı, refah arayışı, sağlığı, hak ve özgürlükleri, vatan sevgisi, eğitimi, onur ve haysiyeti;
- 2) Bağımsızlık, devlet egemenliği, Kırgız Cumhuriyeti’nin ulusal çıkarları;
- 3) Kırgız Cumhuriyeti’nin toprak bütünlüğü;
- 4) Kırgızistan halkının birliği, ülkede barış ve uyum;
- 5) Adalet, hukukun üstünlüğü ve hukuk önünde eşitlik;
- 6) Dil ve ulusal kültürün korunması ve geliştirilmesi, tarihe saygı;
- 7) Ahlak, aile, çocukluk, babalık, annelik, ebeveynlere bakım, yaşlılara saygı, gelenek ve ilerlemenin bir kombinasyonu;
- 8) Bireyin uyumlu gelişimi için uygun ekonomik, sosyal ve diğer koşulların yaratılması;
- 9) Uygun ortamdır.

Ayrıca cumhurbaşkanının yetkilerine dair bilgi içeren 68. maddedeki “Cumhurbaşkanı görevi yapan yetkilinin hükümeti görevden almak için Cogorku Kenes’e erken seçim çağrısı yapma hakkı yoktur” ibaresine ek olarak “hükümeti görevden alma veya erken seçimde başkanlık için aday olma hakkına sahip değildir. Buna ek olarak hükümet başkanı Anayasa Mahkemesi üyelerini belirler veya görevden alır, Cogorku Kenes’in onayıyla kanunla öngörülen hallerde, başsavcırı toplam vekil sayısının en az yarısının rızası doğrultusunda görevden alır” cümlesi eklenmiştir.³⁴⁷

³⁴⁶ “Çto nado znat o referendume i popravkah v Konstitutsiyu?” [Anayasanın düzeltilmesi ve referandum hakkında ne bilmek gerek?], 1 Ağustos 2016, (Çevrimiçi), https://kaktus.media/doc/342346_cho_nado_znat_o_referendume_i_popravkah_v_konstityciu.html, 23 Nisan 2020.

³⁴⁷ “Çto nado znat o referendume i popravkah v Konstitutsiyu?” [Anayasanın düzeltilmesi ve referandum hakkında bilinmesi gerekenler nelerdir?], 1 Ağustos 2016, (Çevrimiçi), https://kaktus.media/doc/342346_cho_nado_znat_o_referendume_i_popravkah_v_konstityciu.html, 23 Nisan 2020.

Böylece yargı konusunda cumhurbaşkanının etki alanını daraltılarak, hükümete ve parlamentoya devredilmesi hedeflenmiştir.

Ülke genelinde yüzde 70 oranında katılım olan 2010 Anayasa Referandumu yapılan oylama sonucunda yüzde 90 civarında ‘evet’ oyu ile kabul edilmiştir. Fakat daha sonra da gerçek anlamda parlamenter sisteme geçilmediği hususunda tartışmalar devam etmiştir.

2.6.3. Parlamenter Sisteme Geçiş ve Tartışmalar

Yeni kabul edilen anayasa incelendiğinde, hükümetin parlamenter sistemin kurumsallaştırılmasının hedeflediği belirtilse de aslında 2007’de Bakiyev yönetimi tarafından düzenlenen anayasa ile arasında önemli benzerlikler taşıdığı görülebilmektedir. Yeni anayasanın öngördüğü yönetim tarzını yansıtan maddelerin de aslında yarı-başkanlık rejimine uygun olduğu anlaşılmaktadır. Bu anayasa cumhurbaşkanının birtakım yetkilerini azaltsa da seçimle göreve gelmesi onu zayıf parlamento karşısında popüler ve etkili kılmaktadır.³⁴⁸

Kırgızistan’da yapılan 2010 Anayasa Referandumu ayrıntılı bir biçimde incelendiğinde yarı-başkanlık hükümet sistemine olan benzerliklerin öne çıktığı görülebilir. Yarı-başkanlık terimini ortaya atan Duverger bu sistemin teşkil edilmesi için beş ana şartın olması gerektiğini savunmuştur:³⁴⁹

- 1) Cumhurbaşkanının halk tarafından genel bir oylamayla doğrudan seçilmesi,
- 2) İki başlı yürütme gücünün varlığı,
- 3) Cumhurbaşkanının geniş anayasal yetkilerle donatılmış olması,
- 4) Cumhurbaşkanı başbakanın atamasını yapar ve kabine toplantılarına başkanlık eder,
- 5) Hükümet parlamentoya karşı sorumludur.

Kırgızistan’ın referandum yoluyla kabul ettiği 2010 anayasasının 60-65. maddelerini kapsayan cumhurbaşkanıyla ilgili olan bölümde “Cumhurbaşkanı devletin

³⁴⁸ Alkan, **Orta Asya Türk...**, s. 287.

³⁴⁹ Rafael Martinez, **Semi-presidentialism: a Comparative Study**, Barcelona, ECRP Joint Session Workshop, No:13, 1999, s. 12.

başdır, halkın ve iktidarın birliğini gösterir, halk tarafından bir kereliğine mahsus 6 yıllığına seçilir, 35-70 yaş aralığında olmalıdır, anayasal süreç içinde parlamento için erken seçim kararı alabilir, yasalara uygun biçimde yerel yönetimleri dağıtabilir, yasaları onaylar, halka bildirir, gerektiğinde parlamentoya geri çevirir, Anayasa Mahkemesi üye seçiminde Parlamenta teklif sunar, yerel mahkeme üyelerinin atamasını yapar, Parlatentonun onayıyla başsavcı atamasını yapar, MSK üyelerinin üçte birini seçme ve görevden alma hakkı bulunur, dış misyon görevlilerini başbakanın görüşü çerçevesinde atar, vatandaşlığa alma veya vatandaşlıktan çıkarma onayını verir, görev süresi boyunca başkomutanlık görevini yürütür, komuta kademesinin atamalarını gerçekleştirir ve görevden azleder, Güvenlik Konseyi'nin temsilciliğini yapar, olağan üstü hal ilanı için teklif sunar ve yasalar doğrultusunda bazı bölgelerde olağan üstü hal ilan edebilir, savaş durumunda seferberlik ilan edebilir, bütün bölgeleri kapsayacak şekilde kararname ve emirname çıkarabilir....”³⁵⁰ gibi ifadeler yer almaktadır. Bu bağlamda yeni (2010) anayasa çerçevesinde Kırgızistan Cumhurbaşkanının tam anlamıyla parlamenter sistemdeki karşılığının olmadığı görülebilmektedir.

Kabul edilen 2010 Anayasası'nın yapısı göz önüne alındığında, uygulama açısından ülkede parlamenter sistemin yerine yarı-başkanlık hükümet sistemine geçildiği görülecektir. Zira güçlü cumhurbaşkanı önemli anayasal yetkilerle donatılmıştır. Dolayısıyla siyasetin merkezindeki kurum cumhurbaşkanlığı olmuştur. Yarı-başkanlık sisteminin teorisyenleri tarafından ortaya koyulan şartların tamamına haiz olan cumhurbaşkanı meşruluğunu doğrudan halktan aldığı için ülke siyasetinde önemli bir figür olma konumunu korumaktadır. Parlamenter rejimlerin aksine Kırgız Anayasası'nda cumhurbaşkanının 35-70 yaş aralığında olması gerekmesinin de genç ve dinamik bir yönetici arayışının olduğu anlaşılmaktadır. Yargı alanında da önemli yetkilere sahip olan cumhurbaşkanı aynı zamanda genel ve yerel seçimleri erkene alma yetkisini de elinde bulundurur. Parlamenter sistemlerde görülmeyen geniş atama yetkisine sahip olan cumhurbaşkanının ekonomik ve güvenlik kurumları üzerinde de geniş etki alanı bulunmaktadır. Bununla birlikte yarı-başkanlık sistemlerinde bile nadir

³⁵⁰ **Kırgız Anayasası**, 60-65. maddeler, (Çevrimiçi), <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/202913>, 24 Nisan 2020.

olarak görülen, ülke genelinde -parlamentonun onayı aranmaksızın- kararname yetkisinin bulunması da parlamenter sistemin net bir biçimde uygulanmadığını göstermektedir. Cumhurbaşkanı'nın yasama organı tarafından hazırlanan yasayı onaylamadan yeniden görüşülmesi üzerine iade etme hakkı bulunur. Bu durumda aynı yasanın onaylanması için parlamentonun üçte ikisinin desteği gerekir. Cumhurbaşkanı'nın böylesine güçlü bir veto yetkisi, yasama organının işlerini aksatmaya uğratabilecek seviyededir. Uyumsuz bir parlamentonun varlığı böylece cumhurbaşkanlığını daha önemli bir noktaya taşıyacaktır. Başbakanın milletvekili olmaması³⁵¹ da başbakanın etkinliğini kaybettirerek cumhurbaşkanlığı karşısında zayıf kalmasını sağlamaktadır.³⁵²

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan Orta Asya ülkeleri içinde en demokratik olarak bilinen Kırgızistan'da Akayev ve Bakiyev dönemlerinde “tek adam rejimi” yerleşmeye başlamıştı. Bu doğrultuda ortaya çıkan halk ayaklanmaları neticesinde bu girişimler başarısız olmuş ve 2010 yılında yeni bir anayasa hazırlanarak siyasi sistemin bu tür rejimlere dönüşmesine izin verilmemeye çalışılmıştır. Dolayısıyla başkanın merkezde olduğu hükümet sisteminden parlamenter sisteme geçiş hazırlıkları kapsamında halkın onayına sunulmak üzere bir anayasa referandumu hazırlanmıştır. Fakat hazırlanan yeni anayasa da tam anlamıyla parlamenter sistemi yansıtmamakta, aksine cumhurbaşkanına geniş yetkilerin verildiği yarı-başkanlık sistemine uygun düşmekteydi. Hükümetin parlamentoyu seçimlere götürmek üzere fesih yetkisinin bulunmaması, onu yasama organına karşı güçlendirmemektedir. Dolayısıyla parlamento her zaman hükümetin talep ettiği yasaları çıkarmada istekli davranmayabilir. Bununla beraber cumhurbaşkanının parlamentoya sorumlu olmaması, buna karşın hükümetin parlamentoya karşı sorumlu olması yine cumhurbaşkanının hükümet karşısında güçlü duruma getirmektedir. Tüm bu nedenler Kırgızistan'da aslında beklendiği gibi parlamenter sisteme geçilmemiş, buna karşın uygulama açısından yarı-başkanlık sistemi benimsenmiştir.³⁵³

³⁵¹ 2016 Anayasası ile bu kural değiştirilerek başbakanın milletvekilleri arasından çıkmasının yolu açılmıştır.

³⁵² M. Bürkan Serbest, “Kuvvetler Ayrımı İlkesi Çerçevesinde Kırgızistan Anayasası”, **Kırgızistan Araştırmaları 2019**, Ed. Cengiz Buyar, Bişkek, BYR Publishing, 2019, s. 75-80.

³⁵³ Serbest, **a.g.e.**, s. 85-86.

Konu ile ilgili Rusça kaynaklarda da bu görüşlere benzer fikirler sunulmuştur. Aşirov, 27 Haziran 2010 Anayasası parlamenter bir hükümet biçimi sunmasına ve devlet başkanının yetkilerinin kısıtlanarak otoriter sistemin yok edilmesine yönelik oluşturulmasına karşın, pratikte öyle olmadığını belirtmiştir. Zira parlamenter sistemlerde devlet başkanı halk tarafından seçilmez. Oysa Kırgızistan'da cumhurbaşkanı gücünü halktan alır. Bu da onu parlamento tarafından seçilen bir cumhurbaşkanından daha güçlü hale getirir. Bununla birlikte cumhurbaşkanının parlamenter sistemlerde sıkça görülmeyen normatif kararname ve emirnameler çıkarma yetkisi bulunur. Aslında anayasa incelendiğinde Kırgızistan'ın bugünkü hükümet sistemi parlamenter-başkanlığa daha uygun düşmektedir.³⁵⁴ Bunların dışında halkın siyaset anlayışı ve mantalitesi de önem arz etmektedir. Kırgız halkı günümüzde dahi siyasetin merkezine başbakanı veya hükümeti değil cumhurbaşkanını koymaktadır. Öyle ki birçok Kırgız, ülkenin başbakanını tanımamaktadır. Zira başbakanlık koltuğunda sık aralıklarla değişim gözlemlenmektedir. Aynı zamanda ülkedeki olumsuz durumlar karşısında halk öncelikle cumhurbaşkanını sorumlu tutmaktadır.

2.7. Atambayev Dönemi

Geçici hükümetin görev süresinin dolmasıyla 30 Ekim 2011 tarihinde gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçimlerinde 16 aday yarışa girdi. Kullanılan 1.820.487 oyun 1.161.929'unu (%62,52) alan Almazbek Atambayev cumhurbaşkanlığına seçildi. Ona en yakın olan adaylar ise %14'erlik oy oranlarıyla Adahan Madumarov ve Kamçibek Taşiyev oldu. Geri kalan 13 adayın hiçbiri %1 oranını yakalayamadı.³⁵⁵

Atambayev de kendinden önceki üç lider gibi yüksek öğrenimini Rusya'da tamamlamıştır. 1993 yılında KSDP'yi (SDPK) kurmuş, 1995'te halk meclisinde milletvekili seçilmiştir. Akayev ve Bakiyev dönemlerinde kısa süreli balan ve başbakan görevlerinde bulunan Atambayev, üç kez cumhurbaşkanlığına adaylığını

³⁵⁴ Jusup Aşirov, "Gosudarstvenno-političeskiy rejim v Kirgizskoy Respublike i etapy stanovleniya instituta prezidenta" [Kırgız Cumhuriyeti'nde Hükümet-Siyasi Rejim ve Cumhurbaşkanlığı Kurumunun Oluşum Aşamaları], *Bulletin of the South Ural State University*, C.17, No:1, 2017, s. 82.

³⁵⁵ OSCE, *Kırgız Respublikası Prezidenttik Şayloo 30-oktyabr 2011-c.* [Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Seçimi 30 Ekim 2011], Varşova, OSCE ODIHR, 2012, s. 29.

koymuştur. Kendisini “temiz siyasetçi” olarak tanımlayan Atambayev, mal varlığını ve zenginliğini 90’lı yıllarda kendi işletmeleri sayesinde elde ettiğini beyan etmiştir. Fakat daha sonra Akayev, Rusya’nın 90’lı yıllarda Kırgızistan Yazarlar Birliği için gönderdiği 50 milyon rubleyi Atambayev’in kendi hesabına geçirdiğini bildirmişti. 2010 olaylarında ilk saflarda yer alan Atambayev, kendi partisi olan SDPK’nın merkezi olan bir binayı muhalefetin karargâhı olarak kullandırmıştı. Geçici hükümet döneminde başbakanlık yapmış, anayasa referandumu, milletvekili ve cumhurbaşkanı seçimlerini de organize etmişti. 30 Ekim 2011’de seçimlerde oyların büyük çoğunluğunu alarak cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştı.³⁵⁶

Atambayev’in cumhurbaşkanlığına geçmesi üzerine parlamentoda bulunan Ar-Namıs, Ata-Meken, SDPK ve Respublika partileri 16 Aralık 2011’de “Birimdik” (Birlik) Koalisyonunu kurdu. 2012 yazında ise Başbakan Ömürbek Babanov’a karşı yolsuzluk suçlamalarından dolayı Ar-Namıs ve Ata-Meken partilerinin koalisyonundan çekilmesi üzerine parlamentoda gerekli çoğunluğu kaybeden koalisyon hükümeti dağılmış oldu. Fakat bu partilerin çıkmasıyla koalisyonun bozulmayacağı tartışmaları da ortaya çıkmıştı.³⁵⁷ Bunun üzerine yeni hükümet kurma görevi cumhurbaşkanı tarafından SDPK’ya verilmiş ve SDPK, Ar-Namıs ve Ata-Meken partilerinden oluşan yeni koalisyon hükümeti kurulmuştu. Başbakanlığa da bakanlık gibi önemli görevlerde bulunmuş Cantörö Satıbaldiyev gelmişti.³⁵⁸

Satıbaldiyev’in başbakanlığı döneminde ön plana çıkan olaylardan biri “Kumtör” altın madeni işletmesi olmuştu. Kumtör altın madeni ülkedeki 46 büyük çaplı maden işletmelerinden birisi. Bu madende 2013 rakamlarına göre 396 ton altın rezervinin olduğu ve şimdiye kadar 390 ton altın çıkarıldığı bilinmekte. Bu maden Kanada kökenli “Centerra Gold Inc.” şirketi tarafından işletilmekte. Kırgızistan, bu madenlerden elde edilen gelirin yalnızca %33’üne sahip olmaktaydı. Fakat 2010 olaylarından sonra oluşan parlamentonun kurduğu komisyon tarafından şimdiye kadar

³⁵⁶ Burulkan Sarıgulova, “Kırgız Prezidentterinin Kıyçalış Tagdırı” [Kırgız Cumhurbaşkanlarının Kritik Kaderi], 7 Nisan 2020, (Çevrimiçi), <https://www.azattyk.org/a/kyrgyz-presidentterinin-kyichalysh-tagdyry/30534269.html>, 26 Nisan 2020.

³⁵⁷ Kanımgül Elkeyeva, ““Birimdik” Koalitsiyası Taradı”, [“Birlik” Koalisyonu Dağıldı], 22 Ağustos 2012, (Çevrimiçi), https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_politics_parliament_fraction/24684186.html, 25 Nisan 2020.

³⁵⁸ Coldsşov, “Kırgızistan İç Siyaseti”, s. 265.

altın madeni işletmeleriyle yapılmış olan anlaşmaların ülkenin çıkarlarına hizmet etmediği ve bu anlaşmaların yeniden düzenlenmesi gerektiği bildirilmişti. Bununla birlikte madenlerin çevresindeki ekolojik problemler de rahatsızlık uyandırmaya başlamıştı. Fakat bu girişimler sonuçsuz kalıp, 2009'da yapılan anlaşma yürürlüğe devam etti. Üstelik söz konusu işletmenin Güney Amerika'da yeni maden kaynakları satın almasından dolayı Kırgızistan'ın payını %26,6'ya düşürdü.³⁵⁹

Bu durumun verdiği huzursuzluğu Kırgız muhalefeti kullanmaya çalışarak Ata-Curt Partisi'nden Kamçibek Taşiyev, Sadır Caparov ve Talant Mamıtov'un öncülüğünde Kumtör'ün kamulaştırılmasına yönelik 3 Ekim 2012'de bir protesto gösterisi düzenlendi. Şehir meydanında gerçekleşen eylemde göstericiler parlamentoya yönelmiş ve burayı ele geçirmeye çalışmıştı. Kolluk kuvvetlerinin çabaları sonucu göstericiler dağıtılmış, Taşiyev ve Caparov tutuklanarak gözaltına alınmış ve milletvekillikleri düşürülmüştü. Kumtör ile ilgili gösteriler ülkenin farklı bölgelerinde de gerçekleşmiş ve bu olaylar muhalefet tarafından "Atambayev'in krizi" olarak nitelendirilmeye başlanmıştı. 31 Mayıs'ta Taşiyev yanlıları Calal-Abad Hükümet Konağını ele geçirdi ve Medet Usenov adındaki kendi valilerini atadı. Ertesi gün Usenov gözaltına alınarak bölgede yeniden kontrol sağlandı. Taşiyev yanlılarının buna benzer farklı bölgelerde farklı gösterilere devam etmeleri üzerine Taşiyev ve beraberindeki milletvekilleri serbest bırakıldı. İlerleyen günlerde de yine aynı parti mensubu ve eski parlamento başkanı Akmatbek Keldibekov yolsuzluk iddialarından dolayı tutuklandı. Keldibekov da bunu Kumtör anlaşmasına karşı çıkmasından dolayı gerçekleşen siyasi bir eylem olarak nitelendirmiştir.³⁶⁰

Satıbaldiyev'in başında olduğu hükümet, madenin yürürlükteki şekliyle kalmasını ve sadece madendeki şirketin yönetiminin değiştirilmesini önerdi. Hükümetin önerilerini dikkate alan parlamento teşebbüsün kamulaştırılmasından vazgeçme kararı aldı.³⁶¹ Satıbaldiyev hükümetinin Kumtör'ü işleten Kanadalı şirket

³⁵⁹ Bakıt Asanov, "Atağınan çatagı köp altın kenderi" [Adından çok tartışmaları olan altın madenleri], 12 Ekim 2019, (Çevrimiçi),

https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_mine_gold_kumtor_2019/29574924.html, 26 Nisan 2020.

³⁶⁰ Coldosov v.d., **a.g.e.**, s. 245-246.

³⁶¹ "Kabmin obnovil peregovornuyu gruppu s Centerra Gold Inc." [Kabine, Centerra Gold Inc. ile müzakere grubunu yeniledi], 19 Haziran 2015, <https://ru.sputnik.kg/economy/20150619/1016159608.html>, 25 Nisan 2020.

ile yaptığı anlaşmaya karşı gelen koalisyon partilerinin baskıları sonucu istifa etmiş ve Mart 2014'te SDPK, Ar-Namıs ve Ata-Meken partilerinin önerisiyle tecrübeli bir siyasetçi kimliğinden daha çok teknokrat kökenli olmasıyla tanınan Coomart Otorbayev yeni başbakan olmuş ve hükümeti kurmuştu.³⁶²

Bu döneme denk gelen 15 Ekim 2015 parlamento seçimlerinde SDPK 38, Respublika-Ata-Curt Partisi 28, Kırgızistan Partisi 18, Önügüü-Progress (Gelişim) Partisi 13, “Bir Bol” Milli Birlik ve Vatanseverlik Partisi 12, Ata-Meken Partisi ise 11 milletvekiliyle parlamentoya girmeyi başardı. Toplamda 2.761.297 seçmenin kayıtlı olduğu seçimlere 1.630.125 seçmen %59 oranla katılım gösterdi.³⁶³ Böylesine düşük bir katılımın gerçekleşmesinin biyometrik veri tabanı için bilgileri girilmeyen seçmenin oy kullanamamasından kaynaklandığı gündeme gelmişti. Fakat bu veri tabanının aynı zamanda şeffaf bir seçim yapılmasına imkan sağladığı görüşü de mevcuttur.³⁶⁴

Atambayev'in cumhurbaşkanlığı döneminde genel itibariyle sakin geçen siyasi gündem 2016'da ülkenin güney bölgesinde yaşanan sınır sorunlarından dolayı hareketlenmeye başladı. Bu süreçte muhalefet kanadının güney bölgelerde miting düzenleme istemeleri sonucunda birtakım tutuklamalar gerçekleşti. Bahar ve yaz dönemlerinde “İktidarı şiddet yoluyla ele geçirme çabası” suçundan tutuklamalar devam etti. Bu olayların akabinde Atambayev anayasanın değişimine gidileceğini açıkladı. Ata-Meken Partisi'nin lideri Ömürbek Tekebayev yapılacak olan anayasa düzenlemesine şiddetle karşı çıkmış ve bu doğrultuda yeni yapılacak anayasanın başbakanın yetkilerini arttırarak onu “düşmez han” olarak ilan edeceğini bildirmişti. Dolayısıyla başbakanın diktatörlüğü sisteminin geleceği ve eskisinden daha kötü bir düzenin tesis edileceğini savunmuştu. Muhalif kanat bu bağlamda faaliyetlerini ve demeçlerini arttırdı. Atambayev yeni anayasa tartışmalarının yaşandığı günlerde gerçekleşen bir toplantıda geçici hükümeti eleştirilerin odağına koyarak “2010'da

³⁶² Coldoşov v.d., **a.g.e.**, s. 246.

³⁶³ T. Abdrayimov, “No 173 O Rezultatah vıborov deputatov Jogorku Keneşa Kırgızskoy Respubliki 4 Oktyabrya 2015 goda” [No 173, 2 Ekim 2015 Kırgız Cumhuriyeti Cogorku Keneş milletvekili seçimlerinin sonuçları hakkında], **Kırgız Cumhuriyeti Merkezi Seçim ve Referandum Komisyonu**, 15 Ekim 2015, (Çevrimiçi), https://shailoo.gov.kg/ru/npacik/Postanovleniya_CIK_KR-BShKnyn_toktomdoru/_173_O_rezul-2239/, 27 Nisan 2020.

³⁶⁴ Coldoşov v.d., **a.g.e.**, s. 246.

geçici hükümetin kurulmasına karşıydım. Çünkü parlamentonun Otunbayeva'yı seçeceği zaten belliydi. Kırgızların zenginliğini kimlerin sattığı, Kadırcan Batırov'u kimin desteklediği ve kimlerin kaçırdığı... Hepsi ortaya çıkacak” sözlerinin üzerine eski Cumhurbaşkanı Roza Otunbayeva toplantıyı terk etti.³⁶⁵

2010 Anayasa'sının hazırlanmasında önemli rol oynayan Ata-Meken Partisi'nin lideri Ömürbek Tekebayev ve beraberindeki bazı parti yöneticileri yolsuzluk suçlamasıyla tutuklandı. Bu suçlamalara sonraki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olması beklenen Ömürbek Babanov da dahil oldu. Böylece Atambayev, yargı üzerindeki etkisini muhalefet üzerinde kullanmaya devam etti. Bu koşullarda yapılan 2016 Anayasa referandumu halk tarafından onaylandı. 15 Ekim 2017'de gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Atambayev SDPK'dan eski yıllardan beri yol arkadaşlığı yaptığı Sooronbay Ceenbekov'u aday gösterdi.³⁶⁶ Toplam katılımın %56 oranında olduğu seçimlerde oyların %54,22'sini alan Ceenbekov cumhurbaşkanı seçildi. Ona en yakın Respublika-Ata-Curt Partisi lideri Ömürbek Babanov %33,49 oranında oy aldı.³⁶⁷ Fakat bu tarihten sonra Ceenbekov ile Atambayev'in arasının açılması hatta açık bir savaşa dönüşmesi söz konusu oldu. Bir yıl süren bu çatışma ortamının ardından kanlı Koy-Taş olayları yaşandı ve akabinde Atambayev tutuklanarak yolsuzluk ve cinayet suçlamasıyla cezaevine konuldu.³⁶⁸

2.8. Kırgızistan'da Siyasal Teşkilatlanma

Kırgızistan'da siyasal ve bürokratik teşkilatlanmasında geçirmiş olduğu anayasal süreç önem arz etmektedir. Bağımsızlığından günümüze ülkede birçok anayasa değişikliğiyle sonuçlanan referandumlar gerçekleşmiştir. Bunların çoğu

³⁶⁵ Aziza Marat Kızı, “2016-cılı este kalgan sayasiy okuyalar” [2016 yılında akılda kalan siyasi olaylar], 29 Aralık 2016, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-38457522>, 27 Nisan 2020.

³⁶⁶ Burulkan Sarıgulova, “Kırgız Prezidentterinin Kıyçalış Tagdı” [Kırgız Cumhurbaşkanlarının Kritik Kaderi], 7 Nisan 2020, (Çevrimiçi), <https://www.azattyk.org/a/kyrgyz-presidentterinin-kyichalysh-tagdyry/30534269.html>, 26 Nisan 2020.

³⁶⁷ N. Şayldabekova, “Ob opredelenii rezultatov vıborov Prezidenta Kırgızskoy Respubliki 15 oktyabrya 2017 goda” [15 Ekim 2017 Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonuçlarının belirlenmesi hakkında], 30 Ekim 2017, (Çevrimiçi), **Kırgız Cumhuriyeti Merkezi Seçim ve Referandum Komisyonu**, https://shailoo.gov.kg/ru/vybory-prezidenta-kr-2017_/ob-opredelenii-rezult2017-goda/, 28 Nisan 2020.

³⁶⁸ Burulkan Sarıgulova, “Kırgız Prezidentterinin Kıyçalış Tagdı” [Kırgız Cumhurbaşkanlarının Kritik Kaderi], 7 Nisan 2020, (Çevrimiçi), <https://www.azattyk.org/a/kyrgyz-presidentterinin-kyichalysh-tagdyry/30534269.html>, 26 Nisan 2020.

iktidarın elini güçlendirmeye yönelik atılan adımlardan oluşmaktaydı. Bu bağlamda siyasi ve bürokratik kurumsallaşmanın kavranabilmesi için anayasa, cumhurbaşkanı, hükümet ve başbakan, parlamento, seçim ve yargı sistemleri ele alınacaktır.

2.8.1. Anayasa

Kırgızistan'da siyasi sistemin kurumsallaşması daha çok anayasa değişiklikleri çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda anayasa, cumhurbaşkanı, hükümet ve bakıldığında iktidar ile muhalefet genelde anayasa üzerinden tartışmalarını sürdürmüştür. Bu tartışmaların kaynağında daha çok cumhurbaşkanının yetkilerinin arttırılması bulunmaktadır. 2016 yılına kadar yapılan 8 anayasa değişikliğinde de cumhurbaşkanının yetkilerinin genişletilmesine yönelik adımlar atılırken, muhalefet kanadı bu değişikliğin parlamento ve hükümet lehine yapılması gerektiğini savunmuştur. Bu anlamda Kırgızistan siyasi hayatına genel anlamda bakıldığında cumhurbaşkanının yasama ve yargı üzerindeki egemenliği ve bu çerçevede iktidar ve muhalefet arasındaki yetki mücadelesi görülecektir.³⁶⁹

1991 yılında bağımsızlığını kazanan Kırgızistan ilk anayasası 5 Mayıs 1993'te parlamento tarafından kabul etmiştir. Ayrıca her yıl 5 Mayıs Anayasa Bayramı olarak ülke çapında kutlanmaktadır. Bu anayasanın taslağı bir yıl boyunca 10 bin kişinin öneri ve fikirleri doğrultusunda hazırlanmış ve kamunun tartışmasına açıldıktan sonra parlamento tarafından iki ay boyunca incelenmeye tabi tutulmuştu. Bu anayasa doğrultusunda Kırgızistan'da güçlü bir cumhurbaşkanı ve dengeli bir yasama organı oluşturulmaya çalışılmıştı. Bir yıl sonra 1994'te yeni bir anayasa hazırlanmış ve referanduma sunularak halkın onayından geçirilmişti. Kırgızistan'ın ilk anayasasının yazarı Mukar Çolponbayev, değişimin anahtarının cumhurbaşkanlığını güçlendirmek olduğunu söylemişti. Ona göre 1994'ten itibaren Akayev kendi gücünü arttırmak amacıyla ilk anayasa değişikliğine gitmiş, daha sonra Bakiyev yönetimi de onun izinden gitmeye çalışmıştı. Her değişimde cumhurbaşkanının yetkileri genişlemiş ve

³⁶⁹ Coldosov vd., a.g.e., s. 249.

bu doğrultuda 2005 ve 2010 yıllarında halk hareketleri patlak vermiş ve iktidarlarını kaybetmişlerdir.³⁷⁰

İlk anayasa batılı anlamda hak ve özgürlüklere vurgu yapmakta, kuvvetler ayrılığı ilkesine de önem vermekteydi. Bu bakımdan liberal demokratik bir sisteme atıfta bulunan bu anayasa bir yıl sonra değişmelere uğramıştır. Bundan sonraki süreçte de birçok kez değişime uğrayan anayasa iktidar ve muhalefet açısından sürekli güç mücadelesine sahne olmuştur.³⁷¹

2005 ayaklanmasından sonra iktidara gelen Kurmanbek Bakiyev yönetiminde anayasa üç kez değiştirildi. 2006 yılında hükümet ve muhalefet arasındaki uzun süreli görüşmeler, cumhurbaşkanının yetkilerini önemli ölçüde azaltan bir anayasa ile sonuçlandı. Anayasası parlamentonun rolünü önemli ölçüde güçlendirdi. Ancak kısa bir süre sonra anayasa değiştirilecek ve parlamento tasfiye tehdidi karşısında cumhurbaşkanlığını güçlendirmeyi kabul edecekti. 2007 yılında Bakiyev, parlamentoda çoğunluğu elinde bulunduran partisinin desteğiyle cumhurbaşkanlığını güçlendirerek anayasa değişiklikleri yoluyla ‘parti listesi’ doğrultusunda parlamento seçimlerini gerçekleştirdi. Bakiyev’in de halk ayaklanması sonucunda iktidardan ayrılmak zorunda kaldığı 2010 yılında yeni bir anayasa referandumu gerçekleşmiş ve Kırgızistan bu kapsamda Orta Asya’da parlamenter hükümet sistemini benimseyen ilk ülkelerden birisi olmuştu. Kısa bir süre içinde aceleyle hazırlanmış olan bu anayasa mevcut durumu bir süre idare edebilecekti. Fakat kısa süre sonra bu anayasada da eksikliklerin olduğu gerekçesiyle yeni tartışmalar çıkmaya ve yeni bir anayasa tartışmaları gündeme gelmeye başlamıştı.³⁷²

Anayasa değişiklikleri hakkında eski Cumhurbaşkanı Atambayev, anayasanın otoriter aile rejimlerini güçlendirmek için son 20 yılda birçok kez değişime uğradığını ve bunun sonucunda anayasanın toplumdaki itibarını kaybettiğini belirtmişti. Fakat bu

³⁷⁰ Nazgül Konurbayeva, “Kırgız konstitutsiyası 19 çaştа” [Kırgız Anayasası 19 yaşında], 4 Mayıs 2012, (Çevrimiçi), https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan/2012/05/120504_constitution, 2 Mayıs 2020.

³⁷¹ Coldoşov vd., **a.g.e.**, s. 429.

³⁷² Nazgül Konurbayeva, “Kırgız konstitutsiyası 19 çaştа” [Kırgız Anayasası 19 yaşında], 4 Mayıs 2012, (Çevrimiçi), https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan/2012/05/120504_constitution, 2 Mayıs 2020.

tutumların 2010 anayasasıyla birlikte toptan değişime uğradığını savunmuş, bu doğrultuda halkın devlete, anayasaya ve hukukun üstünlüğüne olan inancının güçlendiğini söylemişti. Kısa sürede önemli bir gelişme sürecinden geçen Kırgızistan'da Aralık 2016'da yapılan referandumla bu durumun pekiştirildiğini ve artık bir kişinin sınırsız gücünün ortadan kalktığını da bildirmişti. Böylece bağımsızlığından günümüze kadar Kırgız Anayasa'sı 9 kez değişime uğramıştı.³⁷³

2.8.2. Cumhurbaşkanı

Cumhurbaşkanlığı İdaresi, 1990 yılında ülkenin Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak adlandırıldığı 1927'den beri çeşitli şekillerde varlığını sürdürmüş Yüksek Kurul Başkanının yerini alarak kuruldu.³⁷⁴ Kırgızistan Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerinin tanımlandığı anayasanın üçüncü bölümünün ilgili maddesinde belirtildiği üzere Cumhurbaşkanı devletin başı, halkın ve devlet egemenliğinin sembolüdür. Kırgız vatandaşları arasından 6 yıl süreliğine ve bir kereye mahsus halk tarafından seçilir. 35 yaşından küçük, 70 yaşından büyük kişiler Cumhurbaşkanı olamaz. Ayrıca Cumhurbaşkanı aday olabilmek için Kırgızistan'da en az 15 yıl yaşamış olması ve en az 30 bin kişinin imzasını toplanması gerekir. Cumhurbaşkanı göreve başlamasından itibaren üyesi olduğu siyasi parti ile ilişkisini kesmek zorundadır.³⁷⁵

Cumhurbaşkanı Yüksek Mahkeme (Cogorku Sot) ve Yüksek Mahkeme Anayasa Dairesi üyelerinin seçimleri için Cogorku Keneş'e aday önerisinde bulunur. Anayasanın öngördüğü hallerde Yargıçlar Konseyi veya Hakimler Konseyi'ne bağlı Disiplin Komisyonu'nun önerisine üzerine Yüksek Mahkeme yargıçlarını görevden alır. Yerel mahkemelerin hakimlerinin atamasını yapar ve anayasal sürece uygun bir biçimde yerel mahkemelerin hakimlerini görevden alır. Cogorku Keneş'in onayıyla Başsavcıyı atar ve toplam milletvekili sayısının üçte birinin girişimi ile görevden alır. Aynı zamanda Başsavcının önerisi üzerine onun yardımcılarını atama ve görevden

³⁷³ Eleonora Sagındık kızı, "Toguz ıret toluktalğan Baş mıyzam" [Dokuz kez değiştirilen Anayasa], 5 Mayıs 2017, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-39819381>, 2 Mayıs 2020.

³⁷⁴ Graciella Piga, Tomislav Novoviç ve Roman Mogilevskiy, **Obşaya Stranovaya Otsenka dlya Kırgızskoy Resbupliki** [Kırgız Cumhuriyeti Genel Ülke Değerlendirmesi], Bişkek, United Nations in the Kyrgyz Republic, 2016, s. 16.

³⁷⁵ **Konstitutsiya** [Anayasa], 60-63. Madde, (Çevrimiçi), http://president.kg/kg/konstitutsiya/uchunchu_bolum, 2 Mayıs 2020.

alma yetkisine de sahiptir. Bununla birlikte savunma ve ulusal güvenlikten sorumlu devlet organlarının başkanlarını ve yardımcılarını atar ve görevden alır. Cumhurbaşkanı Kırgız Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri'nin Başkomutanıdır. Silahlı Kuvvetlerdeki en yüksek komuta kademesini belirler, atar ve görevden alır. Bu şekilde cumhurbaşkanının yargı ve güvenlik alanlarında sahip olduğu geniş atama yetkisi göze çarpmaktadır. Cumhurbaşkanı Cogorku Keneş'e Merkez Bankası başkanı için aday önerisinde bulunur ve Başkan Vekili ve Merkez Bankası Yönetim Kurulu üyelerini atayarak kanunla öngörülen hallerde görevden alır. MSRK ve Sayıştay üyelerinin üçte birinin seçilmesi ve görevden alınmasını Cogorku Keneş'e sunar. Ülke içinde ve dışında Kırgız halkını temsil eder. Uluslararası anlaşmaları müzakere eder ve imzalar. Bu yetkileri hükümet üyelerine devretme yetkisine sahiptir. Başbakan ile koordineli olarak diplomatik misyon temsilcilerini ve uluslararası kuruluşlardaki daimi temsilcileri atar, yabancı devletlerin diplomatik misyon temsilcilerinin güven mektubunu kabul eder. Kırgız vatandaşlığına alma ve vatandaşlıktan çıkarma konularına karar verir.³⁷⁶

Yine Anayasa'nın 65 ve 66. maddelerinde Cumhurbaşkanı'nın Güvenlik Konseyi'ni yönettiği belirtilmiştir. Ayrıca anayasa hukuku tarafından öngörülen gerekçelerin bulunduğu hallerde olağanüstü hal ilan edebilir. Genel veya kısmi seferberlik ilan eder, Kırgız Cumhuriyeti'nin işgali veya doğrudan saldırı tehdidi durumunda savaş durumunu ilan eder ve konuyu derhal değerlendirilmek üzere Cogorku Keneş'e sunar. Kırgız Cumhuriyeti Devlet ödülleri ve fahri unvanlarını tevdi eder. Hükümlülere yönelik af ilan edebilir. Ayrıca Cumhurbaşkanı'nın en önemli yetkilerinden biri olan tüm bölgeleri bağlayıcı kararname ve emirname çıkarma yetkisi de bulunmaktadır. Cumhurbaşkanının görev süresi dolduğunda cezai suçlamalarla karşılaşabilir. Dolayısıyla ömür boyu dokunulmazlık hakkı bulunmamaktadır. Ayrıca Başsavcılığın cumhurbaşkanının eylemlerinde suç işlediğine dair sonuçlandırma teyit etmesiyle Cogorku Keneş tarafından görevden alınabilir.³⁷⁷

³⁷⁶ **Konstitutsiya** [Anayasa], 64. Madde, (Çevrimiçi), http://president.kg/kg/konstitutsija/uchunchu_bolum, 2 Mayıs 2020.

³⁷⁷ **Konstitutsiya** [Anayasa], 65-67. Maddeler, (Çevrimiçi), http://president.kg/kg/konstitutsija/uchunchu_bolum, 2 Mayıs 2020.

2.8.3. Parlamento (Cogorku Keneş)

Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Meclisi (Cogorku Keneş) 1990 yılında kuruldu. Cogorku Keneş yetkileri dahilinde yasama gücü ve kontrol işlevlerini yerine getiren en üst kurumdur. Bağımsızlıktan sonraki ilk on yıl boyunca iki kamaralı yapısını sürdüren Cogorku Keneş 2005 yılından bu yana 120 sandalyeli tek kamara halinde işlevini sürdürmektedir. Parlamento üyeleri seçim bölgelerinden beş yıllık bir süre için seçilir. Bir siyasi parti parlamento içinde en fazla 65 sandalye elde edebilir. 21 yaşına ulaşmış ve seçim gününde oy kullanma hakkına sahip Kırgız Cumhuriyeti vatandaşları Cogorku Keneş'e milletvekili seçilebilir.³⁷⁸

Kırgız Parlamentosu'nun tüzüğünde Cogorku Keneş'in güçler ayrılığı ilkesine uygun olarak, yetkileri dahilinde yasama yetkisi ve denetim işlevlerini yerine getiren en yüksek temsilci organ olduğu belirtilir. Cogorku Keneş'in bazı önemli anayasal yetkileri ise şunlardır:³⁷⁹

- 1) Referandum yapılmasına ilişkin yasanın kabul edilmesi,
- 2) Başkanlık seçimlerinin yapılması,
- 3) Anayasanın üçüncü (cumhurbaşkanı), dördüncü (yasama organı), beşinci (yürütme organı), altıncı (yargı), yedinci (diğer devlet kurumları) ve sekizinci (yerel yönetimler) bölümlerinin maddelerinde değişiklik yapmak,
- 4) Yasaların kabul edilmesi,
- 5) Cumhurbaşkanının itirazlarıyla iade edilen kanunların revize edilmesi,
- 6) Hükümetin faaliyetleri üzerinde kontrol,
- 7) Cogorku Keneş'in yasa ve kararlarının uygulanması üzerinde kontrol,
- 8) Uluslararası antlaşmaların kanunla öngörülen şekilde onaylanması ve feshi,
- 9) Kırgız Cumhuriyeti sınırının değiştirilmesi ile ilgili sorunların çözümü,
- 10) Devlet bütçesinin onaylanması,

³⁷⁸ **Konstitutsiya** [Anayasa], 70. madde, (Çevrimiçi), http://president.kg/kg/konstitutsiya/tortunchu_bolum, 4 Mayıs 2020.

³⁷⁹ **Kırgız Respublikasının Cogorku Keneşinin Reglamenti** [Kırgız Cumhuriyeti Cogorku Keneş'in Mevzuatı], I. Bölüm, 2. Madde, <http://kenesh.kg/ky/article/show/14/kirgiz-respublikasinin-zhogorku-keneshinin-reglamenti>, 7 Mayıs 2020.

- 11) Devlet bütçesinin uygulanmasına ilişkin raporun onaylanması,
- 12) Kırgız Cumhuriyeti'nin yönetsel-bölgesel oluşumundaki sorunların çözümü,
- 13) Af eylemlerinin düzenlenmesi,
- 14) Hükümet programlarının incelenmesi ve onaylanması, hükümetin savunma ve milli güvenlik sorunlarından sorumlu üyelerin onaylanması,
- 15) Hükümet tarafından sunulan Kırgız Cumhuriyeti'nin ulusal kalkınma programlarının onaylanması,
- 16) Hükümet için güvenoyu kararı alma veya almama,
- 17) Yüksek Mahkeme yargıçlarının ve Yüksek Mahkeme Anayasa Dairesi yargıçlarının Cumhurbaşkanı'nın önerisi üzerine seçilmesi; anayasa hukuku ile öngörülen hallerde Cumhurbaşkanı'nın tavsiyesi üzerine onların görevden alınması,
- 18) Ayrıca olağanüstü hal ilan etme, savaş ve barışın çözülmesi, sıkıyönetim ilanı gibi durumlarda Cumhurbaşkanı'nın kararını onaylama gibi yetkileri de bulunmaktadır.

Anayasa'nın 70. Maddesinde toplam 120 sandalyeli Parlamentoda bir parti en fazla 65 sandalye alma hakkına sahiptir. Bu madde Cogorku Keneş'in çoğulcu bir yapıda çalışması üzerine hazırlanmıştır. Milletvekili için açılacak cezai kovuşturma için parlamentodaki toplam milletvekili sayısının üçte ikisinin onayı gerekir. 72. Maddede ise milletvekilinin eylemlerini diğer devlet veya belediye hizmetlerine, özel teşebbüslere karıştıramayacağı ve bir ticari kuruluşun yönetim veya denetleme kurulunda yer alamayacağı belirtilmiştir. Yine 72. Maddede Cogorku Keneş'in milletvekillerinin Başbakan veya Başbakan Yardımcılığına seçilebileceği yazılmıştır. Zira milletvekillerinin bu hakkı 2016 Anayasası'ndan önce bulunmamaktaydı. Milletvekilinin, ilgili maddedeki olağan süreç dışında kendi istifası ve üyesi olduğu partiden ayrılması durumunda da yetkilerinin sonlandırılması söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte başka bir vatandaşlığa geçilmesi, seçimlerin geçersiz olarak ilan edilmesi, daimi ikamet adresi olarak Kırgızistan'dan ayrılması, hakkında açılan davada suçlu görülmesi, geçerli sebep olmaksızın Cogorku Keneş'in oturumlarına 30

iş gününde bulunmaması gibi nedenler de milletvekilinin yetkilerinin erken feshine yol açar.³⁸⁰

Cogorku Keneş'in çalışma ilkelerine bakıldığında parlamentonun halka ve seçmene karşı sorumlu olduğu, parlamento yetkilerini ancak halkın menfaati için kullanabileceği, evrensel hukuk normlarına uyma ve saygı, siyasi çeşitlilik ve çok partili sistem, Parlamento içinde fraksiyonların temsil dengelerini gözetmek gibi prensipler bulunmaktadır. Ayrıca parlamentoda aynı cinsiyetten milletvekili oranının %70'i aşmaması gerekmektedir.³⁸¹ Bu bağlamda siyasi partiler seçim listesi oluştururken buna dikkat etmektedirler. Parlamento içinde siyasi partilerin önemi büyüktür. Milletvekili seçildikten sonra partiden ayrılmak milletvekilliğinin feshi anlamına gelebileceği gibi Cogorku Keneş iç tüzüğü'nün 10. maddesinde belirtildiği gibi herhangi bir parti başka partilerden milletvekilini kendi bünyesine dahil edemez.³⁸²

BM raporuna göre Kırgızistan'da etnik azınlıklar kamu hizmeti, kolluk kuvvetleri ve yargı kurumlarında olduğu gibi parlamentoda da yeterli düzeyde temsil edilmemektedirler. Aynı zamanda parlamentoda politika yapımıyla ilgili zorluklar da yaşanmaktadır. Bunun nedeni ise Cogorku Keneş ile hükümet arasındaki yetersiz koordinasyondur. Hükümet tarafından hazırlanan yasa tasarıları parlamento tarafından geciktirilmektedir.³⁸³

Kırgız Parlamentosu çevresindeki ülkelere göre siyasi hayatta önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle 2010'da yapılan anayasa referandumu ile cumhurbaşkanının yetkileri azaltılarak parlamentonun yetkileri arttırılmıştır. Parlamento içinde bir partinin en fazla 65 sandalyeye sahip olabilme hakkı da tek parti egemenliğini engelleyen önemli unsurlardandır. Böylece cumhurbaşkanını koşulsuz

³⁸⁰ **Konstitutsiya** [Anayasa], 70-72. Maddeler, (Çevrimiçi), http://president.kg/kg/konstitutsija/tortunchu_bolum, 8 Mayıs 2020.

³⁸¹ **Kırgız Respublikasının Cogorku Keneşinin Reglameti** [Kırgız Cumhuriyeti Cogorku Keneş'in Mevzuatı], I. Bölüm, 4. Madde, (Çevrimiçi), <http://kenesh.kg/ky/article/show/14/kirgiz-respublikasinin-zhogorku-keneshinin-reglameti>, 8 Mayıs 2020.

³⁸² **Kırgız Respublikasının Cogorku Keneşinin Reglameti** [Kırgız Cumhuriyeti Cogorku Keneş'in Mevzuatı], II. Bölüm, 10. Madde, (Çevrimiçi), <http://kenesh.kg/ky/article/show/14/kirgiz-respublikasinin-zhogorku-keneshinin-reglameti>, 8 Mayıs 2020.

³⁸³ Piga, Novoviç ve Mogilevskiy, **a.g.e.**, s. 18.

destekleyebilecek tek bir partinin bulunması engellenmektedir. Fakat buna rağmen yeni anayasa ile cumhurbaşkanının yetkileri azaltılırken güçlü bir parlamento inşa edilememiştir. Zira bu yapıdaki bir parlamento hükümetin istikrarını sağlayamamaktadır. Dolayısıyla 2010'dan 2017'ye kadarki süreçte yedi kez hükümet değişikliği yaşanmış ve istikrarsız bir koalisyon yapısı ortaya çıkmıştır. Buna rağmen referandum kararı alabilen tek makamın olması gibi bazı önemli konularda parlamentonun yetkilerinin arttırıldığı görülmektedir. Ayrıca cumhurbaşkanının tek başına hareket edebilme alanı parlamento ile kısıtlanmıştır.³⁸⁴

2.8.4. Hükümet ve Başbakan

Anayasaya göre Kırgız Cumhuriyeti'nin yürütme yetkisi hükümet, bakanlıklar, devlet komisyonları, idari birimler ve yerel eyalet idareleri tarafından kullanılır. Hükümet ülkenin en yüksek yürütme organıdır. Hükümet, başbakan, başbakan yardımcısı ve devlet komisyonları başkanlarından oluşur ve başbakan tarafından yönetilir. Toplam milletvekili sayısının yarısından fazlasına sahip olan parti veya koalisyon, Cogorku Keneş'in ilk toplantısında başbakan adaylarını seçerler. Fraksiyonların koalisyonunun parlamenter çoğunluk statüsünün kaybedilmesi, Hükümetin istifasını ve öngörülen süre dahilinde yeni bileşiminin oluşumunu gerektirir. Yeni hükümet kurulana kadar Başbakan ve Hükümet üyeleri görevlerini yerine getirmeye devam eder. Hükümet, Anayasada öngörülen sınırlar dahilinde Cogorku Keneş'e hesap verir ve onun karşısında sorumludur. Başbakan her yıl hükümetin çalışmaları hakkında Cogorku Keneş'e rapor sunar. Parlamentodaki milletvekili sayısının yarısından fazlası oranında güvenoyu çıkmadığında ve bu durum 3 ay boyunca devam ettiğinde cumhurbaşkanı hükümetin yetkilerini sonlandırır. Başbakanın istifası aynı zamanda hükümetin de istifasını gerektirir.³⁸⁵

Anayasanın 88. Maddesine göre Hükümet Anayasal çerçevede yasaların uygulanmasını sağlar, devletin iç ve dış politikasını uygular. Hukukun üstünlüğünü, vatandaşların hak ve özgürlüklerini güvence altına almak, kamu düzenini korumak ve suçlarla mücadele etmek için önlemler alır. Devletin egemenliğini ve toprak

³⁸⁴ Coldosov vd., a.g.e., s. 252.

³⁸⁵ **Konstitutsiya** [Anayasa], 83-87. Maddeler, (Çevrimiçi), http://www.president.kg/kg/konstitutsija/beshinchi_bolum, 10 Mayıs 2020.

bütünlüğünü korunması, anayasal düzenin korunması, savunma kabiliyetlerinin güçlendirilmesi, ulusal güvenlik ve yasa ve düzenin güçlendirilmesi için tedbirlerin uygulanmasını sağlar. Finansal ve vergi politikalarının uygulanmasını sağlar. Yıllık bütçeyi düzenler, Cogorku Keneş'e sunar ve yürütmesini sağlar. Sosyo-ekonomik ve kültürel alanlarda birleşik bir devlet politikasının uygulanmasını sağlar. Ülke çapında ekonomik, sosyal, bilimsel, teknik ve kültürel kalkınma programları geliştirir ve uygular. Bununla birlikte dış ekonomik faaliyetler, sivil toplum ile etkileşim de hükümetin diğer görevleri arasındadır.³⁸⁶

Başbakan ise hükümeti yönlendirmekle sorumludur. Anayasanın ve yasaların tüm yürütme organları tarafından uygulanmasını sağlar. Müzakereleri yürütür ve uluslararası anlaşmalar imzalar. Hükümet toplantıları yapar, hükümetin kararlarını imzalar, uygulanmasını sağlar. İdari birim yetkililerini atar ve görevden alır. Yerel yönetim idarelerindeki yöneticilerin atamasını yapar ve görevden alır. Hükümet, bakanlıkların, devlet komitelerinin, idari kurumların faaliyetlerini iptal etme hakkına sahiptir.³⁸⁷

Kırgızistan'da bağımsızlığından günümüze kadar otuzdan fazla başbakan görev yapmıştır. Dolayısıyla bir başbakanın ortalama görev süresi bir yıldan daha azdır. Hükümet ve başbakanlık özerk bir kurum olmaktan çok cumhurbaşkanının sorumluluklarını üstlenen ve sorumluluklar için istifaya dahi zorlanabilen bir kurum olarak göze çarpmaktadır. 2010 Anayasa'sının kabul edilmesiyle daha geniş bir yetki alanına sahip, yürütmenin en üst organı olan bir hükümet yapısı oluşmuştur. Fakat buna rağmen uygulamada cumhurbaşkanının etkisinin daha fazla olduğu, hükümetin ise güçlü bir yapıya ulaşamadığı görülebilmektedir. Zira ulusal partilerin zayıf olması, halk desteğinin bulunmadığı bir hükümet karşısında, desteğini doğrudan halktan alan bir cumhurbaşkanı ön plana çıkmaktadır. Ayrıca hızlı bir sirkülasyon içinde olan ortalama her yıl değişen başbakanlığın siyasi arenada etkili olabilmesi mümkün

³⁸⁶ **Konstitutsiya** [Anayasa], 88. Madde, (Çevrimiçi), http://www.president.kg/kg/konstitutsija/beshinchi_bolum, 10 Mayıs 2020.

³⁸⁷ **Konstitutsiya** [Anayasa], 89. Madde, (Çevrimiçi), http://www.president.kg/kg/konstitutsija/beshinchi_bolum, 10 Mayıs 2020.

olamamaktadır. Bu nedenle hükümetler teknik işlerin yürütülmesini sağlayan bir kurum olarak görülmektedir.³⁸⁸

2.8.5. Siyasi Partiler

Kırgız Cumhuriyeti Siyasi Partiler Kanunu'na göre siyasi partiler nüfusun belirli bir kesiminin siyasi iradesini uygulamak için kurulur ve kamu yönetimine dahil olur. Bu doğrultuda partiler devlet ve yerel yönetimlerdeki yönetim organlarına seçilebilmek için seçimlerde adaylarını koyarlar. Kanuna göre anayasal sistemi yıkmak, zorla değiştirme, egemenlik ve toprak bütünlüğünü ihlal etme, savaş ve cebir propagandası yapma, uluslararası hukukun genel kabul görmüş normlarına aykırı eylemlerde bulunma gibi hedefleri olan partilerin kurulmasına ve faaliyet göstermesine izin verilmemektedir. Siyasi parti kurmanın temel ilkeleri hareket özgürlüğü, gönüllü katılım, üyelerin eşitliği, meşruluk ve hümanizmin önceliği olarak belirlenmiştir. En az 10 Kırgız Cumhuriyeti vatandaşının girişimiyle siyasi parti kurulabilir. 18 yaşına erişmiş Kırgız vatandaşlar siyasi partilere gönüllü olarak katılabilir ve en fazla bir partiye üye olabilirler. Devlet memurları resmi görevinden bağımsız olarak parti faaliyetlerini yürütme hakkına sahiptir. Parti üyelerinin hakları parti tüzüğüyle belirlenir ve Kırgız Cumhuriyeti Anayasa'sı, yasalar ve Kırgız Cumhuriyeti tarafından onaylanan bireyin hak ve özgürlüklerine ilişkin uluslararası normlara aykırı olamaz.³⁸⁹

Siyasi partilerin hak ve sorumluluklarının belirlendiği üçüncü bölümde ise partilerin serbest bir şekilde bilgi yaymak, yasaların oluşturduğu prosedüre uygun olarak miting, gösteri, toplantı gibi kitlesel faaliyetlerde bulunmak, siyasi bloklara, sendikalara, derneklere gönüllü olarak katılmak, cumhurbaşkanlığı, Cogorku Keneş ve yerel yönetim seçimlerine katılmak, devlet organlarının karar alma süreçlerinde demokratik etkide bulunmak, seçim kampanyaları düzenlemek ve destek grupları oluşturmak gibi haklar yer almaktadır. Anayasada siyasi partilerin görevlerini yerine getirmeleri için eşit yasal koşullar garanti edilmiştir. Yasaların öngördüğü durumlar

³⁸⁸ Coldosov vd., a.g.e., s. 253.

³⁸⁹ **Kırgız Respublikasının Sayasii Partiyalar Cönündö Mıyzam** [Kırgız Cumhuriyeti Siyasi Partiler Kanunu], I. ve II. Bölüm, 12 Haziran 1999, (Çevrimiçi), <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/215>, 12 Mayıs 2020.

dışında devlet organlarının ve yetkililerin siyasi partilerin faaliyetlerine müdahale etmesine izin verilmez. Tüzüğünde belirtilen amaç ve hedeflerin ötesine geçen veya kanunları ihlal eden siyasi partinin faaliyetleri iki aya kadar durdurulur. Bu süreçte söz konusu siyasi partinin kitle iletişim araçlarını kullanması, propaganda ve kampanya faaliyetleri, kitlesel eylemleri organize etmesi yasaklanır. Bu süre sona erdiğinde, ihlallerin ortadan kalkması üzerine siyasi parti faaliyetlerine devam eder. Partinin feshi ise yeniden yapılanması (birleşme, bölünme vs.) veya tasfiyesi durumunda gerçekleşir.³⁹⁰

Kırgızistan'daki siyasi partiler geniş bir üyelik yapısının olmadığı, ulusal değil daha çok bölgesel veya kişisel bağlar üzerine kurulmuş güçsüz siyasi oluşumlardır. Bu oluşumlar halk ile doğrudan etkileşim halinde bulunamayan, kırsala yayılamamış, az sayıda şubeye sahip örgütler olarak göze çarpmaktadır. Kişisel özellikleri doğrultusunda parti liderliğine sahip olanlar genellikle KKP veya eski bürokrat kökenlilerdir.³⁹¹ Ishiyama ve Kennedy'ye göre kırsal kesimlerde oldukça düşük bir profile sahip olan bu güçsüz partiler yine de ülkenin demokratik gelişimi için önem arz etmektedir. Ayrıca seçim sistemlerinin de partilerin gücünü belirleyen önemli hususlardan olduğunu belirten Ishiyama ve Kennedy, "bebeklik dönemi" olmasına rağmen siyasi partilerin ülkede siyasi hayatın bir parçası haline geldiğini belirtmektedir.³⁹² Hali hazırda Kırgızistan'da Adalet Bakanlığı'ndan onaylı 226 siyasi parti bulunmaktadır. Bunların 6'sı Cogorku Keneş'te temsil faaliyetlerini sürdürmektedir.³⁹³

İsayev ve Orunbekov'a göre Kırgızistan'daki partiler ideolojiden yoksun ve programlarında önemli benzerliklerin olduğu siyasi oluşumlardır. Fakat son dönemde bazı partilerin ideolojilerini ilan etmeye başladıkları gözlemlenmektedir. 2015 yılında Zamandaş Partisi "Kırgızistan'ın Rönesans İdeolojisi" kavramını geliştirerek halka

³⁹⁰ **Kırgız Respublikasının Sayasii Partiyalar Cönündö Mıyzam** [Kırgız Cumhuriyeti Siyasi Partiler Kanunu], III. Bölüm, 12 Haziran 1999, (Çevrimiçi), <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/215>, 12 Mayıs 2020.

³⁹¹ Alkan, **Orta Asya Türk...**, s. 233.

³⁹² John T. Ishiyama, ve Ryan Kennedy, "Superpresidentialism and Political Party Development in Russia, Ukraine, Armenia and Kyrgyzstan", **Europe-Asia Studies**, C.53, No:8, 2001, s. 1188.

³⁹³ **Spisok Politiceskih Partiy** [Siyasi Partilerin Listesi], (Çevrimiçi), http://old.minjust.gov.kg/?page_id=6551, 13 Mayıs 2020.

sundu. Bu tez küreselleşmiş dünyada Kırgız toplumunun çıkarlarının nasıl sağlanacağını içermektedir. Bununla birlikte Cogorku Keneş'teki partilerin yapısına bakıldığında, parti üyelerinin ideolojik sebeplerden değil de daha çok maddi çıkar amaçlı partilerde bulundukları anlaşılmaktadır. Zira partiler arasındaki geçişler bunun en önemli göstergesidir. Bu eğilim de Kırgız siyasi elitinin siyasi partilerin doğasının ve topluma karşı sorumluluğunun bilincinde olmadığını göstergesidir. Böylece Kırgızistan'ın siyasi çıkarlarından ziyade güncel çıkarlarını ön plana koymuş bir parti ve üyelik yapısı ortaya çıkmaktadır.³⁹⁴

Parti üyeliğine alma konusunda da kişinin mal varlığı, oy toplayabilme kapasitesi ve popüleritesi de önem arz etmektedir. Örneğin eski Başbakan Daniyar Usenov'un eşi Dinara İsayeva partisine girebilmek için 1 milyon dolar ödediğini iddia etmişti.³⁹⁵ Aynı zamanda Ata-Curt Partisi'nden çıkarılan Milletvekili Cıldızkan Coldoşova Aalam Partisi'ne katılmasını “Yasa gereği partisi olmayanlar parlamento üyesi olamıyor. Üstelik bu parti üyelik için ücret talep etmeyen tek partidir” diye yorumlamıştı.³⁹⁶ Parti listesi ile geçen 2010 ve 2015 seçimlerinde de önemli derecede yolsuzluk yapıldığı iddiaları da gündeme gelmişti. Etkili partilerin milletvekili kontenjanları büyük paralar karşılığında satılmıştı. Dolayısıyla Cogorku Keneş “oligarkların parlamentosu” şeklinde eleştirilere neden olmuştu.³⁹⁷

Siyasi partilerin Kırgız siyasi sisteminde özel bir yeri var. Halk, hükümeti partiler aracılığıyla oluşturuyor. Ancak siyasal kültürün eksikliği nedeniyle siyasal sistemin potansiyeli tam olarak anlaşılamamakta. Kamuoyu, seçim çalışmalarında bir

³⁹⁴ Kusein İsayev ve Bakıt Orunbekov, “Sayasiy partiyalar: önümü cana öksüğü” [Siyasi Partiler: Gelişimi ve Eksikliği], 17 Mayıs 2015, (Çevrimiçi), https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_blog_politics/27021014.html, 13 Mayıs 2020.

³⁹⁵ Asel Doolotkeldieva ve Alexander Wolters, “Uncertainty Perpetuated? The Pitfalls of a Weakly Institutionalized Party System in Kyrgyzstan”, *Central Asian Affairs*, No:4, 2017, s. 44.

³⁹⁶ Aida Dzumashvea, “Jıldızkan Djoldoşova besplatno vstupila v partiyu “Aalam”” [Cıldızkan Coldoşova “Aalam” Partisine ücretsiz katıldı], 4 Ağustos 2015, (Çevrimiçi), https://www.vb.kg/doc/322022_jyldyzkan_djoldoshova_besplatno_vstupila_v_partiu_aalam.html, 14 Mayıs 2020.

³⁹⁷ Eleonora Sagındık kızı, “Şayloo 2020: Akıl menen akçanın tireşi” [Seçim 2020: Akıl ile paranın mücadelesi], 11 Kasım 2019, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-50376409>, 13 Mayıs 2020.

proje olarak oluşturulan partilerin kiralanmasının veya satın alınmasının farkında.³⁹⁸ Ayrıca parti liderlerinin seçim öncesinde büyük yabancı ülkelerinin (Rusya, ABD, Kazakistan vb.) siyasi elitlerinden danışmanlık talep ettikleri, bazen de maddi yardım aldıkları da bilinmektedir. Bundan dolayı Kırgız siyasi seçkinlerinin gelecekte diğer ülkelere bağımlı olabileceği inancı kamuoyuna hakim durumdadır. Fakat yine de son zamanlarda spesifik alanlarda yoğunlaşan partiler de gözden kaçmamakta. Örneğin Önügüü-Progress (Kalkınma-İlerleme) Partisi'nin kırsal bölgelerde zirai makinelerin geliştirilmesine, İşçi Partisi'nin gençlerin ve özellikle ulusal sporların desteklenmesi gerektiğine öncelik vermektedir. Kırgızistan'daki siyasi partilerin diğer bir eksikliği de uluslararası iletişim ve iş birliklerinden uzak olmalarıdır. Ata-Meken Partisi'nin Sosyalist Komintern ve Adil Rusya Partisi ile olan iş birliği dışında hiçbir partinin uluslararası iş birliği konusunda faaliyetleri bulunmamaktadır.³⁹⁹

2010 yılında kabul edilen yeni Anayasanın siyasi partiler açısından önem arz etmektedir. Zira ilk kez bu Anayasa doğrultusunda hükümet kurmak için partilerin koalisyon kurmasına imkan verilmektedir. Fakat Kırgızistan'daki mevcut siyasi partilerin siyasi ideolojiden yoksunluğu, teşkilatlanmalarında yaşadıkları problem, misyon ve vizyonlarının belirsizliği gibi nedenlerden dolayı halk tarafından benimsenememektedir. Söz konusu partiler belli bir kitleye hitap etmemekle birlikte bünyesinde çeşitli seçmen kitlelerini de barındıramamaktadır. Parti ve seçmen arasındaki ilişki bu nedenlerden dolayı yalnızca seçim dönemlerinde medya yoluyla sağlanmaktadır.⁴⁰⁰ Son olarak Kırgızistan'da siyasi partilerin bütçeden finanse edilmesi önerildi. Kanun tasarısı Cogorku Keneş'in ilgili komitesi tarafından değerlendirilmiş ve kabul edilmiştir. Kanun onaylandığında parlamentoda bulunan ve oyların yüzde ikisini alan partiler yıllık bütçeden yararlanabilecek. Böylece 1999'dan beri değişmeyen siyasi partiler kanununda değişiklik yapılması muhtemeldir.⁴⁰¹

³⁹⁸ Kubaniçbek Cunuşbayev, "Kırgızstandın Sayasiy Sisteminde Partiyaların Ordu Özgöçö" [Kırgız Siyasi Sisteminde Partilerin Yeri Ayrıdır], 20 Mart 2015, (Çevrimiçi), <https://www.super.kg/article/show/31355>, 13 Mayıs 2020.

³⁹⁹ Kusein İsayev ve Bakıt Orunbekov, **a.g.m.**, 13 Mayıs 2020.

⁴⁰⁰ Coldosov vd., **a.g.e.**, s. 255-256.

⁴⁰¹ Bakıt Törögeldi uulu, "Partiyaların byudjetten karcıloo sunuštaldı" [Partilerin bütçeden finanse edilmesi önerildi], 10 Mart 2020, (Çevrimiçi), <https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan-low-parties-budget/30479548.html>, 16 Mayıs 2020.

Tüm bu süreçlerden dolayı ülkede ulusal parti örgütlenmesinin önüne geçmektedir. Ayrıca diğer Orta Asya ülkelerinde olduğu gibi Kırgızistan’da cumhurbaşkanına bağlı hakim parti sistemi bulunmamaktadır. Bu durum da siyasette örgütsel değil bireysel çıkar mücadelesinin oluşmasına zemin hazırlamaktadır.⁴⁰²

2.8.6. Seçim Sistemi

Kırgız Anayasa’sına göre Kırgız halkı Anayasa ve yasalar temelinde seçim ve referandumlarda devlet organları ve yerel yönetimleri belirlemek üzere kendi iradelerini ortaya koyarlar. 18 yaşını doldurmuş her Kırgız vatandaşı seçimlerde oy kullanma hakkına sahiptir. Seçimler evrensel ve doğrudan oy hakkı temelinde gizli oylama ile yapılır. Seçimler serbest ve gönüllülük esasına dayanır. Hiç kimse oy kullanma veya kullanmama yönünde zorlanamaz. Seçim döneminde yurtdışında ikamet eden vatandaşların oy kullanma hakkı diplomatik misyonlar ve dış ilişkilerden sorumlu devlet organları tarafından sağlanır. Kadınlara da Cogorku Keneş milletvekili ve cumhurbaşkanı seçilme hakkı konusunda erkeklerle eşit şartlarda olma konusunda fırsatlar sunulacaktır. Her vatandaş seçimlere eşit oy hakkı bulunmak suretiyle katılır ve temsilcileri doğrudan oy hakkı ile seçerler.⁴⁰³

Merkez Seçim Kurulu’na (MSK), yönetmeliğe göre devlet organları, yerel özyönetim organları, siyasi partiler, özel ve tüzel kişiler tarafından müdahalede bulunulamaz. Aynı zamanda devlet organları ve yerel yönetim organları, MSK’nın yetkilerini kullanması konusunda yardımcı olmalıdır. Seçim dönemlerinde siyasi partiler ve diğer ilgili tüzel kişiler MSK’ya gerekli malzeme ve bilgiyi sunmakla yükümlüdür. Komisyon beş yıllık bir süre için on iki üyeden oluşur. Komisyon üyelerinin üçte birini cumhurbaşkanının önerisiyle parlamento, üçte birini parlamento çoğunluğu, geri kalan üçte birini ise parlamentodaki muhalefet kanadı seçer. Üyelerin yüzde yetmişten fazlasını aynı cinsiyet mensubu oluşturamaz. MSK’nın yapısı parlamentonun dağılması, koalisyonun bozulması, cumhurbaşkanının yetkilerinin

⁴⁰² Alkan, **Orta Asya Türk...**, s. 251.

⁴⁰³ Kırgız Cumhuriyeti Merkezi Seçim ve Referandum Komisyonu, “Şayloo Ukugu” [Oy kullanma hakkı], (Çevrimiçi), https://shailoo.gov.kg/kg/izbirateli-shailoochular/izbiratelnoe_pravo_shailoo_ukugu/, 15 Mayıs 2020.

sona ermesi gibi durumlarda bozular. Üyelerin görevden alınmasını gerektiren durumlarda ise parlamento tarafından görevden alınırlar.⁴⁰⁴

Kırgız Cumhuriyeti Ceza Kanunu'nun seçimle ilgili olan 191.-195. maddelerinde bir vatandaşın oy hakkının serbestçe kullanılmasının engellenmesi, oy pusulasının gizliliğinin ihlali, komisyon üyelerinin çalışmalarının engellenmesi, cumhurbaşkanı veya milletvekili adayları veya onların akrabaları tarafından para karşılığında oyların satın alınması, oyların kasıtlı olarak yanlış hesaplanması veya beyan edilmesi gibi durumlarda çeşitli para veya hapis cezası uygulanır.⁴⁰⁵

Bağımsızlığından günümüze Kırgızistan'da seçim sistemi tartışmaları da olumlu ve olumsuz açılardan ele alınarak devam etmektedir. İlk olarak seçim kurumunun oluşumu, gelişimi ve oy verme usullerinin belirlenmesi egemen seçkinlerin baskısı ile belirlenmesi konusu gündeme gelmektedir. İktidarın ve yönetici elitin seçim kampanyalarındaki üstünlüğü de tartışılan konular arasındadır. Dolayısıyla seçimlerin yürütülmesinde fırsat eşitliği ve adil rekabet ortamını oluşturmadığı yönündeki eleştiriler süregelmektedir.⁴⁰⁶ Bununla beraber tartışmaların başında da seçim barajı ve seçimin uygulama esasları yer almakta. Siyasi parti lideri Ömürbek Tekebayev konuyla ilgili demeç verirken mevcut seçim sisteminin partiler arasındaki rekabeti engellediğini vurgulamıştır. Ryskeldi Mombekov da yine aynı şekilde mevcut hükümetin seçim yasasını değiştirmenin yerine kendi iktidarı için daha uygun hale getirmeye çalıştığını bildirmiştir. Bu bağlamda yüzde 9'dan yüzde 7'ye düşürülen seçim barajının yüzde 5 veya 3'lere düşürülmesi gerektiğini de savunmuştur. Hatta seçim barajının kaldırılmasının parlamenter demokrasi için daha faydalı olacağı görüşü de muhalefet liderleri tarafından sıkça dile getirilen konulardan olmuştur.⁴⁰⁷

⁴⁰⁴ Kırgız Cumhuriyeti Merkezi Seçim ve Referandum Komisyonu, "KR BŞKnın Reglamenti" [KC MSK Yönetmeliği], (Çevrimiçi), <https://shailoo.gov.kg/kg/npacik/reglament/>, 15 Mayıs 2020.

⁴⁰⁵ Kırgız Cumhuriyeti Merkezi Seçim ve Referandum Komisyonu, "Kırgız Respublikasının Cazık Kodeksinen Köçürmө" [Kırgız Cumhuriyeti Ceza Kanunu'ndan Alıntı], (Çevrimiçi), https://shailoo.gov.kg/kg/ZakonodatelstvoMyyzamdard/kodeksy/Vypiska_iz_ugolovnogo_kodeksa_KR/, 15 Mayıs 2020.

⁴⁰⁶ Esenbaev, **a.g.e.**, s. 41.

⁴⁰⁷ Bakıt Törögeldi uulu, "Şayloonun canı ıkması talkuuga koyuldu" [Yeni bir seçim sistemi tartışmaya açıldı], 30 Ağustos 2020, (Çevrimiçi), <https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan-election-low/30264117.html>, 11 Kasım 2019.

2.8.7. Yargı Sistemi

Kırgızistan Anayasası'nın altıncı bölümünde yargı erkinin görev yetkileri tanımlanmıştır. Buna göre adalet işleri yalnızca mahkeme tarafından yönetilir. Bu kapsamda yargı sistemi, Anayasa, Yargıtay ve mahkemelerden oluşan mekanizma ile işlevini yürütür. Yargıçlar dokunulmazlık hakkına sahiptirler ve onları etkilemek de suç kapsamına girer. Yargıtay hakimleri en az 40, en fazla 70 yaşında olmalı ve hukuk mesleğinde en az 10 yıllık iş tecrübesine sahip olmalıdır. Yüksek Mahkeme hukuk, ceza, ekonomik, idari ve diğer davalarda en yüksek yargı organıdır, kararları kesindir ve temyize tabi değildir. Yargıtay hakimleri kendi aralarından Yüksek Mahkeme Başkanı ve Başkan Yardımcılarını 3 yıllık bir süre için seçerler. Yerel mahkeme hakimleri de Konseyin tavsiyesi üzerine 5 yıllık bir süre için seçilir. Yüksek Mahkeme hakimleri Cogorku Keneş'in toplam milletvekili sayısının en az üçte ikisi tarafından belirli gerekçelerle görevden alınabilir. Yerel mahkeme hakimleri doğrudan Başkan tarafından görevden alınabilir.⁴⁰⁸

Yüksek Mahkemenin Anayasa Dairesi, anayasal denetimi uygulayan organdır. En az 40 yaşında ve 70 yaşından büyük olmayan Kırgız Cumhuriyeti vatandaşı, yüksek hukuk eğitimi almış ve hukuk mesleğinde en az 15 yıllık deneyime sahip Yüksek Mahkeme Anayasa Dairesi yargıçları olabilir. Yüksek Mahkemenin Anayasa Dairesi hakimleri, Cogorku Keneş'in toplam milletvekili sayısının en az üçte ikisinden az olmamak üzere, Başkanın ve Yargıçlar Konseyi'nin önerisi üzerine Cogorku Keneş tarafından görevlerinden alınabilir. Yargıtay Anayasa Dairesi'nin ise Kırgız Cumhuriyeti'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmaların anayasaya uygunluğu hakkında görüş bildirme, Anayasa değişikliklerine ilişkin kanun tasarısı hakkında görüş verme gibi yetkilere sahiptir. Devlet, mahkemelerin işleyişi ve yargıçların çalışmaları için finansman ve uygun koşulları sağlamakla yükümlüdür. Ayrıca ulusal bütçeden finanse edilen yargı organlarının tam bağımsız bir şekilde yönetilmesini sağlamalıdır. Hakimler Kongresi, yargı özerkliğinin en yüksek organıdır. Hakimler Kurulu, yargı organlarında görev yapan hakimlerin haklarını ve meşru menfaatlerini

⁴⁰⁸ **Konstitutsiya** [Anayasa], 93-97. Maddeler, (Çevrimiçi), http://www.president.kg/kg/konstitutsija/altynchy_bolum, 5 Eylül 2020.

koruyan, mahkemelerin bütçelerinin oluşumunu ve uygulanmasını kontrol eden, kurum içi mesleki ileri eğitim vermekle yükümlü bir birimdir.⁴⁰⁹

2.9. Kırgızistan’da Bürokratik Yapı

Bir ülkenin bürokratik yapısı o ülkenin geçmişinden izler taşır. Kırgızistan’ın profesyonel anlamda bürokratik bir yapıya sahip olma süreci ancak Rus işgalinden sonra başlayabilmiştir. Ondan önceki dönemlerde tipik bir göçebe kültüre sahip olan Kırgızlarda modern anlamda bir bürokratik yapıdan söz etmek mümkün değildir. Bu bölümde Kırgızistan’ın bürokratik yapısının oluşumunda rol oynayan tarihsel gelişim süreci ele alınarak, modern Kırgızistan’ın bürokratik teşkilatlanması incelenmiştir.

2.9.1. Sovyet Öncesi ve Sonrası Dönemde Kırgız Bürokrasisi

Kırgızistan’da siyasi ve bürokratik yapının gelişmesinde Rus toplumun sosyo-kültürel özellikleri etkili olmuştur. Özellikle Rus İmparatorluğu’nun Çin bürokratik sisteminden dolayı etkilenmesi sonucunda doğu tipi siyasi ve bürokratik anlayışın benimsenmesi söz konusu olmuştur. Bu durum da imparatora karşı kişisel bağlılığın temellerini atmıştır. Rus Çarı Pyotr (I. Petro) ise bürokratik sistemi Avrupa modeline uygun hale getirmek için ilk girişimlerde bulunan hükümdar olmuştur. Bu süreçten sonra da hem doğunun hem batının bürokratik ilkelerinin bir karması olan Rus tipi bir bürokratik sistem versiyonu ortaya çıktı. Rusya’nın Avrupa ve Asya’nın içlerine kadar uzanan coğrafi konumu da batı ve doğu tipi siyasi-bürokratik yapının benimsenmesinde etkili olmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısına doğru ancak modern-rasyonel bürokratik sisteme yaklaşıma başlansa da emperyalist bürokratik sistemin kökten değişimi söz konusu olmadı. Rus İmparatorluğu’nun monarşisinin ataerkil yapısı 1917’ye kadar devam etti ve SSCB’ye bu şekilde miras kaldı. SSCB döneminin başlarında ise imparatorluktan miras kalan bürokrasiye karşı mücadele başlatıldı ve Sovyet tarzı bürokrasi ortaya çıktı.⁴¹⁰

⁴⁰⁹ **Konstitutsiya** [Anayasa], 98-102. Maddeler, (Çevrimiçi), http://www.president.kg/kg/konstitutsiya/altynchy_bolum, 5 Eylül 2020.

⁴¹⁰ V. İ. Spiridinova, “Zapadnye teorii byurokratii i rossiyskaya deystvitelnost” [Batılı bürokrasi teorileri ve Rusya gerçeği], **Byurokratiya v Sovremennom Mire: Teoriya i Realii Jizni**, Ed. V. N. Şevçenko, Moskova, İFRAN, 2008, s. 37-38.

19. yüzyılın ikinci yarısında Kırgızistan, Rus İmparatorluğu'nun bir parçası haline geldi. Çarlığın müstemleke bölgelerine yönelik politikaları yerel geleneklerin radikal bir biçimde yıkılması anlamına gelmemekteydi. Aksine yeni sosyo-politik koşullara kademeli olarak uyum sağlamaları için bir iletişim sistemi oluşturuldu. Bu etkileşim sürecinden itibaren Kırgızistan'da bürokratik sistemin örgütlenmesi ve işleyişinin patrimonyal bir özellik kazanması durumu söz konusu olmuştur. Dolayısıyla göçebe hayat tarzını benimseyen Kırgız toplumunun modernleşme sürecinin başlaması bu döneme denk gelmektedir.⁴¹¹

Kırgızistan'da bürokrasinin şekillenmesi ilk olarak 1921'de Komünist Parti'nin 10. kongresinde Türkistan bölgesinin idari birimlerinin oluşumuyla ilgili alınan kararlar doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Kara Kırgız Özerk Bölgesi Kazak ve Kırgız SSC olarak ikiye bölünmüş ve merkez yürütme komiteleri oluşturulmuştur. Aynı zamanda ülkedeki eyaletlerin oluşumu da bu tarihlere denk gelmektedir. Bölgelerdeki şehir ve ilçe komitelerinin oluşması da Türkistan Komünist Partisi Merkez Komitesi tarafından 26 Mart 1922'de aldığı karar doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bütün bu oluşum esnasında ise Kırgız gelenekleri, aşiret ve klan örgütlenmelerinin üstesinden gelinmek üzere planların yapıldığı bilinmektedir.⁴¹²

Sovyet hükümeti bürokraside istihdam edilecek personel sıkıntısı karşısında bölgedeki kıt insan kaynağını kullanmaya çalıştı. Bununla birlikte burjuva ve feodal çevrelerle bağlantısı olmayan kişileri partide ve idari organlarda görevlendirmeye başladı. Fakat Çarlık döneminde tercümanlık yapan veya bölge/köy yapılanmalarında çalışmış olan Manap kökenlileri de çaresiz bir biçimde istihdam etmiştir. Bu süreçte yerleştirilen personele Komünist Parti ilkeleri doğrultusunda eğitimler de verilerek yeni döneme adapte edilmeye çalışıldı. Böylece sosyalist fikirlere uygun yeni bir idari yönetim sisteminin benimsenmesi için koşullar hazırlanmış oldu.⁴¹³

⁴¹¹ Gulmira Junushaliyeva, **Osobennosti Evolyutsii Byurokratičeskoy Sistemy Kırgızstana: V Sovyetskiy i Postsovyetskiy Periodı** [Kırgızistan Bürokratik Sisteminin Evrim Özellikleri: Sovyet ve Post-Sovyet Dönemler], Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırgız-Rus Slavyan Üniversitesi, Bişkek, 2013, s. 173.

⁴¹² Serkbay Beysembayev, **Lenin i Kazahstan (1897-1924)** [Lenin ve Kazakistan (1897-1924)], Alma-Ata, İnstitut İstorii Partii pri CK KP Kazahstana, 1968, s. 59.

⁴¹³ Junushaliyeva, **a.g.e.**, s. 215.

2.9.2. Bağımsız Kırgızistan'da Bürokratik Yapı

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte merkezi otoritenin ortadan kaybolması, kalifiye personel yoksunluğu, mali ve kontrol sistemleri konusunda yaşanan sorunlar Kırgızistan'da etkili bir kamu hizmeti düzeninin oluşmasına engel olan faktörlerdendir. Ayrıca katı bir Sovyet merkeziyetçiliğinden siyasi ve ekonomik liberal sisteme geçmeye çalışan ülkede denetleme sistemi açığının oluşması söz konusu olmuştur. Bu bağlamda oluşan ihtiyaç kapsamında kamu hizmeti anlamında yapılan ilk reform olarak Cumhurbaşkanına bağlı Kamu Hizmeti Departmanı kuruldu. Bu kurumun asli görevi ise kamu kurumlarının personel politikalarının belirlenmesi ve insan kaynakları uygulamalarının gerçekleştirilmesiydi. Fakat buna rağmen etkili bir kamu yönetimi oluşturulamadı. Memurların hızlı değişimi, yöneticilerin yetersizliği, personel seçimi, yerleştirme, eğitim gibi uygulamaların yanlış tasarlanması da bunun bir sonucu olarak ortaya çıktı. Bununla birlikte bağımsızlığın ilk yıllarında kamu kurumlarının sayısındaki aşırı artış, verimliliğin düşmesine, personel devir hızının artmasına ve düşük ücret sistemine neden olmuştur.⁴¹⁴

Kırgızların geçmişteki göçebe yaşam tarzı aile bağları ve klan ilişkileri gibi aidiyet duygularının günümüze kadar gelmesini sağlamış ve hayatın her alanında etkisini göstermiştir. Bu ilişkiler sosyal ve ekonomik güvenlik, kimlik oluşumu, iletişim aracı gibi konularda ön plana çıkmıştır. Fakat Sovyetler Birliği döneminde bu süreç sekteye uğramış, devlet organları arasında bu tür ilişkilerin yaygınlaşması engellenmiştir. SSCB'nin dağılmasından sonra ise kontrolün merkezden kalkmasıyla Kırgızistan cumhurbaşkanları üst düzey bürokratik pozisyonlara atama özgürlüğü elde etti. Bürokraside şahısların hiyerarşik yapıyı hızla tırmanması da bu ilişkiler çerçevesinde gelişti. Kırgız toplumu da bu durumu çabuk bir şekilde kabullendi. İlk Cumhurbaşkanı Akayev döneminde kuzeyli kabilelerin (Sarbağış, Saruu, Buğu, Kuşçu) temsilcileri önemli pozisyonlara atandı. Bakiyev döneminde ise güney kabilelerinin (İçkilik ve Adıgine) temsilcileri bürokrasideki önemli pozisyonlara

⁴¹⁴ A. Akunov, *Gosudarstvennoe Upravleniye Kırgızstana v Tranzitniy Period* [Geçiş Döneminde Kırgızistan'ın Kamu Yönetimi], Bışkek, 1999, s. 204-206.

yerleştirildi. Ayrıca ülkedeki resmi makamların satışı konusundaki sistem de bağımsızlığın ilk yıllarında ortaya çıktı.⁴¹⁵

Kırgızistan bürokrasisinin yapısı bağımsızlıktan sonra birkaç aşamadan geçmiştir. Bağımsızlığın ilk yıllarında Sovyet tipi devlet bürokrasi yapısı faaliyet göstermeye devam etti. Yüksek Sovyet (parlamento), Bakanlar Konseyi (hükümet), Yargıtay ve yerel mahkemeler 5 Mayıs 1993 Anayasası'nın kabulüne kadar Sovyetler Birliği dönemindeki gibi uygulamalarına devam etti. Bu tarihten sonra ülkede, piyasa ekonomisine sahip demokratik bir topluma geçiş için büyük ölçekli reformlar yapılmaya başlandı. Bu bağlamda cumhurbaşkanı yalnızca halkın birliğinin ve devlet gücünün bir sembolü değil, aynı zamanda Kırgız Cumhuriyeti'nin en yüksek memuru olan devlet başkanı oldu. 1996 yılında ise yapılan referandum sonuçlarına göre güçlü bir cumhurbaşkanlığı sistemi oluşturuldu ve cumhurbaşkanı yasal olarak sistemde ilk sıraya yerleşti. 2010 yılında yapılan referandum sonucunda ülke parlamenter yönetim biçimini kabul etse de tam anlamıyla parlamenter sistemin uygulamaları gerçekleştirilemedi ve cumhurbaşkanı sistemin zirvesinde kalmaya devam etti.⁴¹⁶ Ülkedeki bürokratik yapıyı da cumhurbaşkanlığı merkezindeki yerel liderlik yapıları, klan ve akraba ilişkileri şekillendirmektedir.

Kırgız Cumhuriyeti'ndeki bakanlıklar ve daireler (devlet komisyonları, ajanslar vb.) bağımsız yürütme organlarıdır. Bu organların da icra konusunda alt birimleri mevcuttur. Yürütme kurumunun merkezini ise liderlik, sektörel birimler, fonksiyonel birimler ve yardımcı birimler oluşturur. Kurumun niceliksel yapısını belirlenen azami sayı dahilinde kurum başkanı değiştirebilir.⁴¹⁷

2000'li yılların başından itibaren Kırgızistan kamu hizmetinde istikrarı sağlamak adına kamu kurumlarında düzenlemeler ve reformlar başlatıldı. Siyasi makamlar ile devlet memurları arasındaki ilişkileri ayırma, memurların işe alınma ve terfi sisteminde rekabet oluşturma, insan kaynakları yönetimi konusunda karar alma

⁴¹⁵ Dmitriy Klimentov, "Plyuralizm po-kirgizski. Gosudarstvo, gde proyavilis vse bolezni, prisušiyе stranam SNG" [Kırgız usulü çoğulculuk. BDT ülkelerinde bulunan tüm hastalıkların kendini gösterdiği devlet], 06 Haziran 2000, (Çevrimiçi), http://www.compromat.ru/page_10016.htm, 10 Mart 2021.

⁴¹⁶ AUPKR, **Osnovi Gosudarstvennogo i Munitsipialnogo Upravleniya Kirgizskoy Respubliki** [Kırgız Cumhuriyetinin Kamu ve Yerel Yönetimlerinin Temelleri], Bişkek, 2017, s. 8-10.

⁴¹⁷ AUPKR, **a.g.e.**, s. 70.

süreçlerinde siyasi müdahalelerin etkisini azaltma, memurların görevlerini daha verimli ve bilinçli şekilde yerine getirmeleri için teşvik uygulamaları hazırlama, yapılan reformların temelini oluşturmaktaydı. Bu bağlamda Kırgızistan'da bağımsızlıktan sonra profesyonel anlamda bir bürokratik yapı oluştu. 2016 yılında çıkarılan Kırgız Cumhuriyeti Devlet Kamu ve Belediye Hizmetleri Kanunu, ülkede modern ve insan potansiyelinin geliştirilmesi için etkili bir mekanizma oluşturulması amaçlanmıştır. Yine aynı kanun, devlet ve belediye hizmetlerinin modern yönetim sistemini konsolide etmeye yönelik hazırlanmıştır.⁴¹⁸

Bir ülkenin bürokratik yapısı, siyasi kültür, tarihsel olaylar, toplumsal dinamikler ve yaşam biçimi, ekonomik düzey, jeo-kültürel çerçeve, ülkenin gelir kaynağı ve bunun yönetimi gibi hususlardan doğrudan veya dolaylı olarak etkilenir. Kırgızistan'da siyaset ve bürokrasi arasındaki ilişkilerin incelenebilmesi için bu bölümde Kırgızistan'ın tarihi ve Rus işgali ile başlayan modernleşme süreci, demografik yapısı, bağımsızlığından günümüze kadar yaşanan önemli siyasi olaylar, anayasal değişimler, siyasi ve idari yapılanma gibi konular ele alınmıştır. Sonraki bölümde ise bu bilgilerin ışığında Kırgızistan'da yaşanan siyaset-bürokrasi ilişkisinin dönüşümü ele alınarak Sovyet ve Post-Sovyet dönemdeki farklı uygulamalar ortaya konulmuştur.

⁴¹⁸ AUPKR, a.g.e., s. 223.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIRGIZİSTAN'DA SİYASET-BÜROKRASİ İLİŞKİSİ ve DÖNÜŞÜMÜ

3.1. Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Bürokrasi

Sovyetler Birliği'nin 14 Ekim 1924 tarihli kararı doğrultusunda Orta Asya'daki halkların devletleştirilmesi işlemleri başlamıştır. Bu kapsamda Türkmen, Özbek, Tacik, Kazak, Kara Kalpak ve Kara Kırgız Özerk Bölgesi'nin (Kara-Kirgizskaya Avtonomnaya Oblast) kurulması kararlaştırılmıştır. O dönemde KKÖB'de 800.000'den fazla olan nüfusunun %65'ini Kırgızlar oluşturmaktaydı. Bu bölge merkezden alınan 25 Mayıs 1925 tarihli karara göre Kırgız Özerk Bölgesi olarak yeniden adlandırıldı. Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsünü ise 5 Aralık 1936 tarihli kararıyla 31 Ağustos 1991 tarihli bağımsızlığına kadar sürdürmüştür.⁴¹⁹

Devrim öncesi Rusya'nın siyasi akımlarına ait olmayan marjinal bir parti iktidarı ele geçirmeyle kalmamış, ülkenin siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik yapısını da şekillendirmeye başlamıştı.⁴²⁰ Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan başlayarak 1930'lu yıllara kadarki dönemde bünyesinde barındırdığı halkların sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan yeniden yapılandırılması politikası izlenmiştir. Sosyalist temel üzerine oturtulan bu yeni sistemde güçlü bir merkezi otorite oluşturulmuştur. Kırgızlar gibi Türkistan'daki göçebe toplulukların 'kolhoz' sistemi doğrultusunda yerleşik hayata geçirilmesi suretiyle kabile ve boy kültürünün ortadan kalkması amaçlanmıştır. Bu çerçevede *bay* ve *manaplar*⁴²¹ ile yoksul kesim arasında sınıf mücadelesini ortaya çıkararak bu zengin topluluğun gücünü zayıflatma çabaları söz konusu olmuştur. Bununla birlikte Sovyet düşünce yapısı ve kültürünü yerleştirme amacıyla 'Kültür

⁴¹⁹ Cengiz Buyar, "Kırgız Tarihi (Başlangıcından 1991 Yılına Kadar)", **Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, Ed. Cengiz Buyar, Bışkek, BYR Publishing House, 2017, s. 82.

⁴²⁰ Aleksandr Livşin, "Kommunističeskaya Partiya v Sisteme Vlasti v SSSR" [SSCB Yönetim Sisteminde Komünist Partisi], **Konturı Globalnıh Transformatsiy: Politika, Ekonomika, Pravo**, No: 3, 2018, s. 14.

⁴²¹ Bay; Bolşevik Devrimi öncesinde Kırgız coğrafyasındaki geniş toprak ve hayvan sahibi olan zengin zümredir. Manap ise boy reislerine verilen unvandır. Ayrıca manaplar birçok hayvan sürüsüne sahip olan, savaş zamanında lider, çatışma durumunda arabulucu rolünü üstlenen aristokrat kişilerdir.

Devrimi' başlatılmıştı. Kırgızistan'ın Rus devlet anlayışından etkilenmeye başlaması da bu tarihlere dayanmaktadır.⁴²²

Kırgız bürokrasisine de yön veren Rus bürokratik sisteminin orijinal modeli Çin İmparatorluğu'ndan alınmıştır. Weber'in de 'Asya tarzı yönetim' olarak tanımladığı bu sistemin en belirgin özelliği imparatora olan kişisel bağlılığın devletin tüm kurumlarına sirayet etmiş olmasıdır. 1917 Devrimi'ne kadar 'Rus tipi devlet' yapısı monarşik-ataerkil (patriarkal) bir düzenin sosyo-kültürel özelliklerini korudu. Bu sistem içinde gücün tek kaynağı siyasal iktidardır. Ortodoks monarşisinin temeli, gücün sosyal açıdan kutsal sayıldığı otokrasi fikrine dayanıyordu. Rusya İmparatorluğu bünyesinde çeşitli kültür ve inanç barındırdığından dolayı sosyal çatışmasızlık politikası yürütüldü. Bu bağlamda devlet veya iktidar herkes için sosyal refahın garantörü olarak görülmekteydi. Bu gelenek Sovyet nomenklaturası ve yönetim tarafından miras alındı. Piyasa ekonomisinin reddedilmesi beraberinde proletarya diktatörlüğünü, şiddete dayalı bir toplum ve ekonomi yönetimini ortaya çıkardı.⁴²³

Sovyetler Birliği'nin kurucusu ve ideoloğu Lenin, bürokrasiyi bir "asalak" olarak tanımlarken, yine de varlığının gerekliliğini kabul etmiştir. Hatta bu konuda Fransa'daki bürokratik yapıyı örnek göstererek onlardan "yarım milyonluk asalak ordusu" diye bahsetmiştir.⁴²⁴ Stalin ise bu sosyal olgunun doğasında bulunan potansiyeli kullanabilmiş ve 1931'de şunları dile getirmiştir: "Gelişmiş ülkelerin 50-100 yıl gerisindeyiz. Bu mesafeyi on yılda kapatmalıyız. Ya bunu yaparız ya da eziliriz. SSCB'nin işçi ve köylülerine olan taahhütlerimiz bu yöndedir." Böylece sosyalizmin zaferine giden yolun, devleti modernleştirmek ve Batı ülkelerine olan

⁴²² Anvarbek Mokeev ve Zuhra Altımişova, "Sovyet Döneminin İlk Yıllarında Kırgızistan'da Milli Özerk Cumhuriyet Kurma Konusundaki Fikri Münakaşalar", **Belleten**, C.83, No: 298, 2019, s. 1081-1082.

⁴²³ Gulmira Junushalieva, **Osobennosti Evolyutsii Byurokratičeskoy Sistemy Kırgıztana v Sovyetskiy i Postsovyetskiy Periyodı** [Kırgızistan Bürokratik Sisteminin Sovyet ve Post-Sovyet Dönemde Evriminin Özellikleri], Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırgız-Rus Slavyan Üniversitesi, Bişkek, 2013, s. 25.

⁴²⁴ Vladimir İlyiç Lenin, **Gosudarstvo i Revolyutsiya** [Devlet ve Devrim], Moskova, AST Yayınevi, 2020, s. 47.

ekonomik bağımlılıktan kurtulmaktan geçtiğini vurgulamış, bu doğrultuda da devlet aygıtının en etkin şekilde işlev görmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴²⁵

Kırgız bürokrasisi incelendiğinde Rus devlet bürokratik sisteminin benzer bir parçası olduğu görülebilmektedir. Bu durum da tarihsel ortak köklerden (Rusya İmparatorluğu ve SSCB) kaynaklanmaktadır. Bürokrasi bağlamında Kırgızistan'ın geçirmiş olduğu bazı dönüm noktaları mevcuttur. Kara-Kırgız Özerk Bölgesi (KKÖB), ardından Kırgız Özerk Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti (KÖSSC) ve Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde (KSSC) 1924-1936 yılları arasında yerel halk temsilcilerinin yönetime dahil olmasıyla profesyonel anlamda yönetim faaliyetlerine başlanmış oldu. Bu dönem Sovyet çıkarları ve ideolojisinin ön plana çıktığı ve spesifik Sovyet bürokratik sistemi olan nomenklaturanın ortaya çıktığı süreci kapsamaktadır. Bu ve bundan sonraki bağımsızlık süreci (1991) Kırgızistan tarihinde devlet inşası açısından önem arz etmektedir.⁴²⁶

3.1.1. Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Yönetim ve Kurumlar

Kırgız SSC'nin en yüksek yönetim organı Yüksek Konsey (Cogorku Sovyet), SSCB ve KSSC anayasalarının verdiği yetkiler doğrultusunda ülke ile ilgili meselelerle ilgilenmekteydi. Bu konsey 18 yaşını doldurmuş KSSC vatandaşı olan 350 milletvekilinden oluşmaktaydı. Milletvekilleri, konsey başkanı ve iki yardımcısını, prezidyumunu, yüksek mahkeme üyelerini ve kabine üyelerini seçmekteydi. Planlama, bütçe oluşturma, kontrol sistemi gibi mekanizmalar da Yüksek Konsey tarafından yürütülmekteydi. Yüksek Konsey aynı zamanda ülkedeki bölgeleri (oblast), vilayetleri (rayon), şehirleri ve köy yönetimlerini seçme, sınırları belirleme, mahkeme tarafından cezalandırılan vatandaşları gerekli durumlarda affetme, ulusal ve yerel vergi miktarlarını belirleme, yeraltı ve yerüstü zenginliklerini kullanıma hazırlama, eğitim politikalarını belirleme, icra ile ilgili konularda gerekli komisyonları oluşturma gibi

⁴²⁵ İosif Stalin, "O Zadaçah Hozyaystvennikov: Reç na Pervoy Vsesoyuznoy Konferentsii Rabotnikov Sotsialistiçeskoj Promışlennosti" [İşletme Yöneticilerinin Görevleri Hakkında: Birinci Tüm Birlik Sosyalist Sanayi İşçileri Konferansı Konuşması], **Soçineniya** [Yazılar], C.12, Devlet Siyasi Literatürü Yayınları, 1951, s. 30.

⁴²⁶ Junushalieva, **a.g.e.**, s. 10-11.

yetkilere sahiptir. Yüksek Konsey'in icra kurulu olan Prezidyum, iktidarın en üst katmanını oluşturmaktaydı. Sekreterliği ve 11 üyesi bulunan prezidyum milletvekilleri arasından seçilir. Yüksek Konsey'e karşı sorumlu olan prezidyum, Yüksek Konsey ve yerel yönetimlerin seçimlerini belirler ve Yüksek Konsey'i toplantıya çağırır. Anayasaya uygun düşmediği takdirde yerel yönetimlerin almış olduğu kararları bozma yetkisine de sahiptir. Bununla birlikte genel kararname yetkisi de bulunmaktadır.⁴²⁷

Kırgız SSR'in en yüksek icra organı olan bakanlar kurulu (ministerler sovyeti) bakanlarla birlikte bünyesinde diğer devlet organlarının yetkililerini barındırır ve Yüksek Konsey'e karşı sorumludur. Bakanlar kurulu, Yüksek Konsey'in çıkardığı yasaların uygulanmasını ve kontrol edilmesini sağlar. Devlet yönetiminin yerel organları ise bölgelerde, vilayetlerde, şehirlerde, köylerde ve kışlaklardaki devletin yönetim organları olarak faaliyet gösterirler. 2,5 yıllık bir süre için seçilen yerel meclis üyeleri, bölgesel konularla ilgilenir. KSSC öncesinde şeriat, örf-adet ve Rus İmparatorluğu'nun yasaları geçerliyken, Ekim Devrimi sonrasında yasa çıkarma görevi Yüksek Konsey ve Prezidyuma verilmiştir. Ülkenin bütün bölgelerinde ve organlarında yasaların işleyişini denetleyen en üst organ SSCB Baş Savcılığı ve onun altında olan KSCC Savcılığı bulunmaktadır. Yerel savcılıkları KSCC savcılığı belirler, SSCB savcılığı onaylar.⁴²⁸

3.1.2. Nomenklaturanın Kırgız Bürokrasisindeki Yeri ve Etkisi

Kırgızistan'da modern anlamda profesyonel yönetim sistemi ancak Sovyet iktidarının kurulmasıyla şekillenmeye başladığı söylenebilir. Zira Kırgızların göçebe yaşam sürdükleri dönemlerde ve Hokand Hanlığı zamanında herhangi bir profesyonel bürokratik sistem ve gelenek gelişmedi. Türkistan Genel Valiliği kurulması dahi radikal değişimler olacağı anlamına gelmemekteydi. Aksine halkı yeni sisteme adım adım adapte etme amacıyla bir iletişim ağı oluşturuldu. O zamanlarda Kırgızların benimsediği göçebe yaşam biçimi, ataerkil toplum, aşiret ilişkileri, modern bir siyasi kültürün olmaması gibi nedenler Rus standardının kabul edilmesine yol açmıştır.

⁴²⁷ S. Kızıraliyeva, "Koomduk cana Mamlekettik Tüzülüş" [Toplum ve Devletin Oluşumu], **Kırgız Sovyettik Sotsialistik Respublikası**, Ed. B. Ö. Oruzbayeva, Frunze, Kırgız Sovyet Ensiklopediyasının Başkısı Redaktsiyası, 1983, s. 33.

⁴²⁸ Kızıraliyeva, **a.g.e.**, s. 34-35.

Dolayısıyla günümüzde Kırgız ve Rus toplumu arasında bürokratik yapının benzerlik göstermesi tarihsel bir sonuç olarak görülebilmektedir.⁴²⁹

1917 Şubat Devrimi ile Petrograd (St. Petersburg), Moskova ve diğer büyük şehirlerde Bolşeviklerin yönetiminde konseylerin (Sovyet) şekillenmesi süreci başladı. Kırgızistan'da ise ilk olarak Kızıl-Kıya'da 6 Mart'ta İşçi Vekilleri Sovyeti (Konseyi) oluşturuldu. Ardından Pişpek (günümüzdeki Bişkek), Narın, Tokmok ve Oş gibi büyük şehirlerde de oluşumlar ortaya çıktı. Böylece Kırgızistan'da Sovyet devlet ve bürokratik yapısının oluşum süreci başlamış oldu.⁴³⁰ 7 Mart 1927'de Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin (KÖSSC) ilk kurucu kongresi açıldı. "KÖSSC'nin oluşumuna ilişkin bildirge" kabul edildi. Ardından 12 Mart 1927'de Merkezi İcra Komitesi (MİK) kuruldu ve başkanı seçildi. Bu kurum devletin en yüksek organı olarak görevine başladı.⁴³¹

Bolşevik Devrimi sonrasında Sovyetler Birliği ve doğal olarak Kırgız coğrafyasında oluşan siyasi-bürokratik yapının Komünist Parti ile devlet yoğunlaşmasından etkilenmesi söz konusu oldu. Bu kapsamda halkın dış dünya ile bağlantısı kesilmek ve muhalif hareketlerin bastırılmasıyla bir çeşit istikrar sağlanmış oldu. Bu sayede toplumun tüm üyeleri için ortak bir düşünce biçimi oluşturma amaçlandı. Komünist Parti liderliğinin iradesinin doğrudan uygulayıcısı olan özel bir toplumsal tabaka olarak görülmektedir. Parti ve devlet nomenklaturası, tüm toplumsal güçlerin ve bireylerin siyasi iktidara olan sıkı bağımlılığının uygulanmasını sağlamakta ve kendi gücünü hissettirmektedir. Dolayısıyla Sovyet politik sistemi, politik ve politik olmayan kurumların bir bileşeni olarak tezahür etmektedir.⁴³² Dolayısıyla bu sistemde insanların veya toplumun karar alma süreçlerine dahil

⁴²⁹ Junushalieva, **a.g.e.**, s. 26.

⁴³⁰ Usenali Çotonov ve Dosbol Nur Uulu, **İstoriya Oteçestva** [Vatan Tarihi], Bişkek, B. Uçkun, 2009, s. 151.

⁴³¹ A. Abetkov vd., **İstoriya Kırgızov i Kırgızstana** [Kırgız ve Kırgızistan Tarihi], Ed. T. Koyçuyev, Bişkek, İzdatelstvo İlim, 1995, s. 182-183.

⁴³² N. Ş. Kolsariyeva, "İstoriya Formirovaniya Politiceskoy Sistemı Kirgizskoy SSR" [Kırgız SSC Siyasi Sisteminin Şekillenme Tarihi], **İzvestiya Vuzov**, No:12, 2016, s. 78.

olmadığı, devlet yönetiminin ve hükümetin halka oldukça uzak olduğu söz konusuydu.⁴³³

Aksyutin ve Juravlev bu iktidar modelini “otoriter-bürokratik” sistem olarak adlandırmışlardır. Zira diktatörlük rejimleri toplumun bütün hücrelerine sirayet etmek suretiyle otoriter bir sistem kurarlar. Bu sistem aile bireylerine kadar uzanabilen bir yapıya ve totaliter bir eğilime sahiptir. Bu sistemi kapsayan piramidin tepesinde ise nomenklatura yer alır. Dolayısıyla SSCB toplumunda (KSSC dahil) iktidar ve bürokrasi ilişkisini etkileyen en önemli unsur nomenklaturanın varlığı olmuştur.⁴³⁴ Bu tarz bürokrasisinin, Max Weber'in sözleriyle, olağanüstü bir kişilik etrafında birleşen bir grup insanın bürokratik bir yapıya dönüşerek "karizmanın rutinleştirilmesi" yoluyla oluştuğu görülebilmektedir. Bunun asıl amacı ise liderinin fikirlerini kamuoyuna tanıtmaktır.⁴³⁵

1930'ların sonunda, SSCB'de ve buna bağlı olarak Kırgızistan'da parti liderliğinin diktatörlüğü biçiminde yeni bir siyasi sistem türü şekillendi. Zira bu sistem yakın zamana kadar sosyalizmin inşasını sağlayacak yegâne etken olarak görülmekteydi.⁴³⁶ KSSC'nin kendi anayasasında dahi komünizm ve SSCB'ye sıkı bir bağlılığın olduğu görülebilmektedir. KSSC Anayasası'nın giriş kısmındaki şu ifade söz konusu durumu özetleyebilmektedir: “Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti halkı, komünizmin yüce ideallerinin rehberliğinde ve SSCB'nin sosyal sisteminin ve politikasının temellerini sağlamlaştıran SSCB Anayasasına uygun olarak, vatandaşların haklarını, özgürlüklerini ve görevlerini, tüm halkın sosyalist devletinin

⁴³³ Valentin Bogatyrev, “Above all, the March events resulted in the loss the sanctity of state power”, **Kyrgyzstan Brief Issue**, No: 1, 2005, s. 10.

⁴³⁴ Yuriy Aksyutin ve V. Juravlev, “Ot Stalina k Brejnevu. Avtoritarno-byurokratičeskaya sistema: Genezis, Evolyutsiya, Mehanizmi funktsionirovaniya” [Stalin'den Brejnev'e. Otoriter-bürokratik sistem: Orijin, Evrim, İşlevselliğin Mekanizması], **Kuda idet Rossiya? Formalniye instituti i realniye praktiki: Mejdunarodniy Simpozium**, Moskova, 2002, s. 324-325.

⁴³⁵ Andrey Speranskiy, “Byurokratiya i Sovyetskaya Model Upreavleniya: Protivorechiya Kompromissa” [Bürokrasi ve Sovyet Yönetim Modeli: Uzlaşmanın Çelişkisi], **Bulletin of the South Ural State University**, C.18, No: 3, 2018, s. 64.

⁴³⁶ Kolsariyeva, **a.g.e.**, s. 78.

örgütlenme ilkelerini ve hedeflerini kurdu, Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti halkı bu Anayasayı ilan etti.”⁴³⁷

3.1.3. Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nde Siyaset-Bürokrasi İlişkisi

Sovyet Anayasası’nın 6. Maddesinde şu ibare yer almaktadır: “Sovyet toplumunun lider ve yol gösterici gücü, siyasi sisteminin, devletin ve kamu kuruluşlarının özü, Sovyetler Birliği Komünist Partisi’dir. SBKP halk içindir ve halka hizmet eder. Marksist-Leninist öğretilerle donanmış Komünist Parti, toplumun gelişimi için genel beklentileri, SSCB’nin iç ve dış politika çizgisini belirler. Sovyet halkının büyük yaratıcı faaliyetini yönetir, komünizmin zaferi için mücadelesine bilimsel olarak kanıtlanmış bir karakter kazandırır.”⁴³⁸ SSCB’nin son dönemlerinde Gorbaçov’un demokratik sosyalizm fikrine dayanan “perestroyka” çerçevesinde ancak “parti-devlet” egemenliği zayıflamaya başlamıştır.⁴³⁹ Buradan da anlaşıldığı gibi parti ve nomenklatura kamusal alanda gücü tamamen elinde bulunduran yapı olarak ön plana çıkmıştır.

Kırgızların kökü her ne kadar eski çağlara dayansa da resmi devlet yapılanması yakın tarihe tekabül eder. 1924’te Kara-Kırgız Özerk Bölgesi’nin, sonra Kara-Kırgız Özerk Cumhuriyeti’nin ve daha sonra Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla modern anlamda devlet yapılanmasına geçildiği bilinmektedir. Kırgızistan’ın modern bürokratik kurumlarının tarihi de büyük ölçüde Sovyetler Birliği dönemine dayanmaktadır. Dolayısıyla Sovyet mirası Kırgızistan’daki kamu yönetiminin gelişimini şekillendirmiş ve halen daha şekillendirmeye devam etmektedir.⁴⁴⁰

KSSC’de siyaset ve bürokrasi arasında sıkı bir bağ bulunmaktaydı. SSCB’deki devlet yönetiminde Halk Temsilcileri Sovyetleri, İşçi, Köylü ve Asker Temsilcileri

⁴³⁷ **Konstitutsiya Kirgizskoy Sovyetskoy Sotsialisticheskoy Respubliki** [Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası], (Çevrimiçi), <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/205064?cl=ky-kg>, 9 Eylül 2020.

⁴³⁸ **Konstitutsiya Soyuzu Sovetskikh Sotsialisticheskikh Respublik** [SSCB Anayasası], (Çevrimiçi), <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1977.htm#i>, 10 Eylül 2020.

⁴³⁹ Livşin, **a.g.e.**, s. 35.

⁴⁴⁰ Bogatyrev, **a.g.e.**, s. 10-13.

Sovyetleri, Dıykan (Çiftçi) ve Kızıl Ordu Temsilcileri, Çalışma Halk Sovyetleri gibi oluşumlar etkisini göstermekteydi. Sovyet toplumunun siyasi sisteminde özel bir yer Komünist Parti tarafından işgal edilmekteydi. Siyasi sistemin önemli bağlantıları da kamu ve sivil toplum kuruluşlarıydı: sendikalar, Komsomol (Komunističeskiy soyuz molodyoji – Gençlik Komünist Birliği), savaş gazileri, kadın birlikleri ve ülke vatandaşlarının bir dizi diğer gönüllü dernekleri. Bu oluşumların hepsi bir dereceye kadar hükümet organlarının oluşumuna ve işleyişine katılmaktaydı. Dolayısıyla Kırgızistan'ın günümüzdeki siyasi ve bürokratik yapılanmasının temelini KSSC döneminde atıldığı söylenebilmektedir. Bu sistemin izleri günümüzde de görülebilmektedir.⁴⁴¹

3.2. Post-Sovyet Dönemde Kırgız Bürokrasisinin Nicel ve Fonksiyonel Değişimi

Sovyetler Birliği'nde yönetim sistemi Komünist Parti etrafında toplanmış ve parti elitleri tarafından bu sistem kontrol edilmekteydi. Fakat Kırgızistan'ın bağımsızlığından günümüze kadar bu durum değişimlere uğradı. Buna rağmen önceki sistemin bazı kurumsal özellikleri istikrarını korudu. Örneğin; günümüzdeki bakanlar kurulunun yapısı, SSCB'deki Komünist Parti merkez komitesinin yapısı andırmaktaydı. Zira cumhurbaşkanlığının idaresi ile bakanlar kurulu arasında, SSCB'de olduğu gibi ilkinin ikincisini kontrol etmesi söz konusudur. Bogatyrev'in aktardığına göre Kırgızistan'ın önde gelen analistlerinden biri konuyla ilgili şunları söylemiştir: “Hükümetimiz, Sovyet hükümetinin bir kopyasıdır. Bazı değişikliklerin yapılmasına rağmen, Sovyet hükümetinin teşkilatlanma ilkeleri ve işlevleri değişmeden kaldı.”⁴⁴²

Bişkek AGİT Akademisi öğretim üyesi ve siyaset bilimi uzmanı Emil Jurayev bürokratik değişim konusunda şunları diler getirmiştir:

“Genel olarak tabi ki büyük değişiklikler oldu. Sovyetler Birliği döneminde devlet kademelerinde insan kaynakları seçme, yerleştirme, yükseltme, atama gibi uygulamalar sistematik, hiyerarşik ve belirli kurallar çerçevesinde

⁴⁴¹ Kolsariyeva, a.g.e., s. 80.

⁴⁴² Bogatyrev, a.g.e., s. 10-13.

işlemekteydi. Bu sistemin en üstünde de elbette Komünist Parti bulunmaktaydı. Parti ile kurumlar arasında da var olan sıkı ilişki de Sovyetler Birliği'nin bir özelliği idi. Bağımsızlıktan sonra KP'nin gücü tamamen yok oldu. Aynı zamanda bürokrasideki sistematik insan kaynakları uygulamaları bozulmaya başladı. Zira KP'nin etkisini kaybetmesiyle bürokrasi içinde denetimi yapabilecek güçlü bir mekanizma ortaya çıkmadı. Bağımsızlıktan hemen sonra ortaya çıkan bazı bürokratlar, çıkar grupları, yerel liderlik yapıları bu ortaya çıkan boşluğu doldurmaya çalıştı. Tabi ki Sovyetler Birliği'ndeki bürokrasinin tamamen yok olduğu söylenemez. Bağımsızlık döneminde de benzer uygulamaların devam ettiğini görüyoruz. Kurumların isimleri ne kadar değişse de fonksiyonel anlamda benzer uygulamalar da devam etmiştir. Örneğin, yürütme kurumuna bakılacak olursa Moskova merkezli bir merkezi idare vardı. Bu merkez köylere kadar takip ve denetim işlerini yürütmekteydi. SSCB dağıldıktan sonra Moskova yerine zayıf ve yetersiz bir Bişkek yönetimi ortaya çıktı. Fakat bürokratik kültür çok fazla değişime uğramadı.”⁴⁴³

Kırgız Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı Hukuk Bölümü Baş Uzmanı Nursultan Anarbayev ise Sovyetler Birliği dönemindeki hantal ve ağır bürokrasi devam etmekle beraber, istenildiğinde en ağır bürokratik işlemlerin bile siyasilerin talebi ve baskısı doğrultusunda çok hızlı bir şekilde gerçekleştiğini belirtmiştir.⁴⁴⁴

Kırgızistan kendine özgü merkezi idari yapılarını geliştirmeye başladığında, sistem yürütmeye ilişkin tanıdık kavramlar üzerine inşa ediyordu. Ancak bu kez partinin kontrolünün rolü, kabinenin yerine cumhurbaşkanlığına işaret ediyordu. Zira Cumhurbaşkanlığı yönetiminin gücü, yasama işlevi ve kamu hizmetleri gibi yetkileri kapsamaktaydı. Bu bağlamda cumhurbaşkanına verilen kararname çıkarma yetkisi buna örnek olabilir. Bununla birlikte kamudaki idari denetim de cumhurbaşkanlığının önemli yetkileri arasındaydı. Kırgızistan, cumhurbaşkanlarının ellerinde yoğunlaşan önemli yetkilerin ışığında, Sovyet dönemi Komünist Parti gibi siyaset yapma konusunda önemli ölçüde etki ve yetkiye sahipti.⁴⁴⁵

⁴⁴³ Emil Jurayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 3 Kasım 2020.

⁴⁴⁴ Nursultan Anarbayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 13 Kasım 2020.

⁴⁴⁵ Saltanat Liebert ve Medet Tiulegenov, “Public Administration in Kyrgyzstan”, **Public Administration in Post-Communist Countries**, Ed. S. Liebert, S. Condrey ve D. Goncharov, New York, CRC Press, 2013, s. 73-74.

Kırgızistan'da bağımsızlıktan sonra birtakım reformlar ve düzenlemeler meydana gelmiştir. Bunlardan kamu yönetimi reformu kritik önem taşımaktadır. Bu kapsamda idari-bölgesel reformlar, merkezi ve yerel yönetimler arasındaki yetki paylaşımı, ademi merkeziyetçilik (idari ve mali), yürütme kurumlarının işlevsel optimizasyonu gibi konular üzerine durulmuştur. Bununla birlikte Kırgızistan, mevcut idari bölgesel yapısını Sovyetler Birliği'nden miras almış ve özellikle Batı dünyasından birçok kez çağrı almasına rağmen neredeyse hiç değiştirme gereksinimi duymamıştır. Bölgeler ve yerel yönetimlerde üzerinde dört farklı merkezi kontrol sistemi (ulusal, bölgesel (oblast), ilçe (rayon)) devam etmektedir. Dolayısıyla mevcut idari yapının düzeni, 1993 yılında Oş bölgesinden ayrılarak ortaya çıkan Batken bölgesi haricinde, Sovyet Sonrası dönemde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Bazı eleştirmenlere göre yüz ölçümü açısından küçük bir ülkede bu kadar yerel yönetim ağını gereksiz bulmaktadır. Zira onların finanse edilmesi, kaynakların verimsiz kullanılması ve aşırı bürokratik yük oluşturmaları söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla önerilen oblast ve rayonların ortadan kaldırılması yönündeki reform istekleri de günümüze kadar gerçekleşmemiş, aynı şekilde süregelmiştir.⁴⁴⁶

Kırgız Cumhuriyeti Anayasası'nın 2003 versiyonu, Kırgız Cumhuriyeti yasaları, cumhurbaşkanlığı kararnameleri ve hükümet kararları mevcut kamu yönetimi sisteminin yasal dayanağını oluşturmaktadır. Yukarıda da bahsi geçen yönetim sisteminin organizasyon yapısında bulunan ulusal ve bölgesel düzeydeki idari yapı şunları içerir: cumhurbaşkanı, başbakan ve kabine dokuz eyalet birimi ve dört teftiş dairesi. Yerel yönetimlerde ise köy veya ayıl ökmötü (köy yönetimleri), kasaba ve şehir olarak en düşük devlet idaresi bulunmaktadır. Yerel yönetim organları yerel öneme sahip konularda karar alma ve devlet hazinesinden bütçe kullanma konusunda özerkliğe sahiptir. Bunların bütçelerinin ise ayrı olarak hazırlanması (merkezi ve yerel) 2007 yılından beri tartışılrsa da halen değişime uğramamıştır. Kırgızistan'da yerel yönetim alanındaki reformlar, kamu hizmeti reformlarına paralel olarak gerçekleşmiştir. Hatta bazı konularda yerel yönetimlerin daha önde olduğu görülebilmektedir. Zira hızlı gerçekleşen ademi merkeziyetçi yaklaşım doğrultusunda

⁴⁴⁶ Liebert ve Tiulegenov, **a.g.e.**, s. 74.

yerel yönetimlerde artış gösteren memur sayısı gözlemlenirken, ulusal kuruluşlardaki memurların sayısında azalma söz konusu olmuştur.⁴⁴⁷

3.2.1. Anayasal Değişim ve Reformlar

Kırgızistan'da, 31 Ağustos 1991'de "Kırgız Cumhuriyeti Bağımsızlık Bildirgesi", 3 Mart 1992'de ulusal bayrağı, 18 Aralık 1992'de milli marşı, 14 Ocak 1994'te ulusal arma kabul edildi. Bağımsız Kırgızistan'da ilk olarak devlet sisteminin, iç ve dış politikanın öncelikleri belirlenmeliydi. Bu kapsamda öncelik Kırgız Anayasası'nı değiştirmek ve geliştirmektir. Bu çerçevede bir anayasa taslağı hazırlamak üzere Anayasa Komisyonu oluşturuldu ve ilk anayasa 5 Mayıs 1993'te kabul edildi (5 Mayıs Kırgızistan'da Anayasa Bayramı olarak kutlanmaktadır).⁴⁴⁸

Kırgızistan'ın siyasi ve bürokratik gelişimi Orta Asya'ya özgü olarak şekillenmiştir ve bu esas olarak cumhurbaşkanlığı kurumundan kaynaklanmıştır. SSCB'nin dağılmasından sonra Kırgızistan'da cumhurbaşkanlığı makamı kuruldu. Bu görevi ilk Cumhurbaşkanı Askar Akayev 2005 yılına kadar sürdürdü. "Kırgız SSC'de devlet iktidarı ve idari yapısının yeniden düzenlenmesi ve Kırgız SSC Anayasası'nda değişiklik ve eklemelerin getirilmesi" yasasına dayanarak cumhurbaşkanlığının yapısı değiştirildi. Buna göre cumhurbaşkanı hem devlet başkanı hem de yürütmenin en yüksek gücünü temsil edecek ve parlamentonun onayı ile Bakanlar Kurulunu toplayabilecekti. Aynı zamanda yasalara aykırı olma durumunda bakanları, merkezi veya yerel yönetimlerdeki yöneticileri görevden alabilecekti. Bununla birlikte acil durumlarda parlamentonun oturumunu beklemeden siyasi ve ekonomik konularda kararlar alabilecekti. Bu durum, kuvvetler ayrılığı ilkesinin açık bir çelişki içerisinde olduğunu göstermekteydi.⁴⁴⁹

Aslında Kırgızistan'da idari reformlar ülkenin bağımsızlığından önce Sovyetler Birliği'nin son yıllarında başlamıştı. Komünist Parti'nin Sovyetler

⁴⁴⁷ Kumar Bekbolotov, **On the path to ideal bureaucracy: The future of public service in Kyrgyzstan**, Institute for Public Policy, Bishkek, 2007, s. 3.

⁴⁴⁸ Öskön Osmonov, "Egemendüü Kırgızstanda koomduk-sayasıy turmuştağı özgörüülör" [Egemen Kırgızistan'daki toplumsal-siyasi hayattaki değişiklikler], (Çevrimiçi), 27 Temmuz 2017, <http://students.com.kg/archives/548>, 19 Eylül 2020.

⁴⁴⁹ Jusup Aşirov, "Gosudarstvenno-Političeskiy Rejim v Kırgızskoy Respublike i Etapı Stanovleniya İnstituta Prezidenta" [Kırgız Cumhuriyeti'nde Devlet-Siyaset Rejimi ve Cumhurbaşkanlığı Kurumunun Oluşum Aşamaları], **Bulletin of South Ural State University**, C.17, No: 1, 2017, s. 80.

Birliği'ndeki gücü azalmaya başladığı zamanlarda Kırgız SSC'de cumhurbaşkanlığı makamı oluşturuldu. Nisan 1991'de yerel özyönetim ve yerel idareler ile ilgili mevzuat kabul edildi. Ardından Ağustos 1991'de bağımsızlığını kazanan Kırgızistan'da 1993 yılında ulusal anayasa kabul edildi ve böylece kamu hizmetlerinin geleceğinin temelleri atılmış oldu. Aynı zamanda vergi, gümrük, mali ve diğer devlet organları ile ilgili yasalar kabul edildi. 1992'de Cumhurbaşkanının “yolsuzlukla mücadele tedbirleri” hakkında ilk kararnamesi yayınlandı. Fakat kamu hizmeti reformları konusunda ilk ciddi adımlar 1996'da atılmaya başlandı. Bu yılın başında Cumhurbaşkanlığı kamu yönetimi reformuna öncülük etme sorumluluğunu üstlendi. Aynı yıl Akayev ‘Kamu Hizmeti Kararnamesi’ni yayınladı. Temmuz ayında Akayev, personel politikasını iyileştirmek ve cumhurbaşkanlığı idaresi ile yürütme organı arasında verimli etkileşim sağlamak için bir önlemler listesini onayladı.⁴⁵⁰

Tüm bu yasal düzenlemeler, gelecekteki kamu hizmeti reformlarının temelini oluşturdu ve bu kapsamda temel ilkeler de belirlendi: İlk olarak, kamu hizmeti kavramı ve kamu pozisyonları belirlendi ve bu kavramlar küresel anlayışa benzer bir şekilde tanımlandı. İkincisi, kamu hizmetinin siyasetten arındırılması konusuydu. Bu çerçevede devlet memurlarının partizan hale gelmesinin önü kesilmeye çalışılmış ve memurların statüsünün normları oluşturulmuştu. Üçüncüsü, profesyonel değerlendirme prosedürlerinin uygulamaya konulması oldu. Bu kapsamda memurların performansları ölçölüp değerlendirilmeye alınacaktı. Son olarak, kamu hizmetinde etik standartlar için bir temel sağlayacak olan mevzuat geliştirilmiştir. Bu mevzuat, kayırmacılık gibi etik dışı uygulamaların saptanması halinde memuriyete son verme gibi yaptırımlar öngörmekteydi. Bununla birlikte 1996 yılının sonunda yürütme organında geniş çaplı bir yapılanma söz konusu oldu. Bakanlık ve dairelerin sayısında azalmalar gerçekleştirildi. Geri kalan bakanlıklarda görev yapanların da sayıları azaltıldı. Bu kapsamda cumhurbaşkanlığı idaresinde çalışanların sayısında %30, başbakanlıkta çalışanların sayısında ise %20'lik daralma söz konusu oldu.⁴⁵¹

Tüm bunlarla beraber Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonraki siyasi gelişimi, toplumun demokratikleşmesi sorunu ve kamu yönetimi sistemi ile doğrudan

⁴⁵⁰ Bekbolotov, a.g.e., s. 3-4.

⁴⁵¹ Bekbolotov, a.g.e., s. 4.

ilgilidir. Hem Akayev hem de Bakiyev rejimlerinin demokratikleşme söylemleri ile iktidara geldikleri ve Kırgızistan'da demokratik bir toplum inşa etme görevini üstlendikleri bilinmektedir. Ancak söz konusu iktidarların yönetim tercihleri zamanla otoriter yönetimlere doğru dönüşmeye başlamıştır. Zira Askar Akayev'in 1990'ların başlarında aktif olarak demokratik değerleri teşvik etme girişimleri, yerini yavaş yavaş parlamentonun rolünü zayıflatarak ve güçlerini azaltarak kendi iktidarını pekiştirme arzusuna bırakmış ve bu da ülkede otoriterliğin güçlenmesine yol açmıştır. Bakiyev ise 2005'te yönetimi devraldıktan sonra, Kırgızistan'da demokrasi ve liberalizmin gelişmesini temel hedef olarak ilan etmişti. Bu kapsamda da devlet yapısında önemli reformlar yapacağını belirtmişti. Ancak cumhurbaşkanı seçildikten sonra zamanla parlamenter sistem inşa etme fikrinden uzaklaştı. Bununla birlikte siyasi istikrar için cumhurbaşkanlığını güçlendirme yolunu tercih etti ve o da zamanla otoriter bir görünüm kazanmaya başladı. Böylece ilk lider, kişisel özellikleri, aileleri, klanları ve siyasi çevreleri, sosyo-ekonomik durum gibi nedenlerden dolayı demokratik ilkeler doğrultusunda etkili bir hükümet kuramadı ve sonuç olarak görevlerinden uzaklaşmak zorunda kaldılar.⁴⁵²

Nisan 2010'daki olayların ardından yaşanan iktidar değişikliğinden sonra, devletin siyasi sisteminin dönüşümü, başkanlıktan parlamenter hükümet biçimine geçiş meselesi yeniden ortaya çıktı. Kırgız Cumhuriyeti Anayasasının yeni versiyonunun Haziran 2010'da kabul edilmesi, siyasi sistemin gelişiminde yeni bir aşamanın başlangıcına işaret etti. Bu doğrultuda cumhurbaşkanının yetkileri azaltılarak parlamentonun etkisinin arttırılmaya çalışılması söz konusu oldu. Fakat günümüzde dahi Kırgızistan'daki parlamenter sistemin uygunluğu, etkinliği ve geleceği tartışılmaya devam etmektedir.⁴⁵³ 2010'dan sonraki siyasi istikrarın korunması Kırgızistan'da temel görev haline geldi. Bu durum 2016'da parlamentodaki

⁴⁵² Zakir Çotayev, "Političeskoye razvitie Kirgizstana posle sobitiy 2010 goda: Perspektivı parlamentskoy formı pravleniya" [2010 olayları sonrasında Kırgızistan'ın siyasi gelişimi: Parlamenter yönetim biçiminin perspektifleri], *Tsentrlnaya Aziya i Kavkaz*, C.16, No: 2, 2013, s. 104-105.

⁴⁵³ Çotayev, *a.g.e.*, s. 105.

iktidar yanlısı partiler tarafından öne sürülen anayasayı değiştirmeye yönelik teklif ile sonuçlandı ve bu çerçevede 2016 yılının sonunda bir anayasa referandumu yapıldı.⁴⁵⁴

Yapılan bu değişiklikler her ne kadar parlamentonun güçlendirilmesi ile ilgili olsa da cumhurbaşkanlığının etkinliği önemli derecede azalmamış, hatta yasama ve yargı üzerindeki etkilerinde de artma meydana gelmiştir. Bu durum da cumhurbaşkanlığı ile parlamento arasındaki yetki mücadelesinin devam etmesini sağlamaktadır. Aslında 2010 Anayasası'nda cumhurbaşkanının yetkilerini önemli ölçüde azaltacak maddeler bulunmasına rağmen, yasaları onaylama veya geri çevirme, parlamentoyu olağanüstü toplantıya çağırma, erken seçim kararı alma gibi önemli yetkileri devam etmektedir. Atamalar konusunda da yargı organlarına önemli etkiye bulunabilmektedir.⁴⁵⁵ 2010'da başkanlık sisteminden parlamenter yönetim biçimine geçen Kırgızistan'da parlamentonun zayıflığı göz önüne çıkmaktadır. Zira koalisyonların olduğu parlamentoda başbakanın genelde cumhurbaşkanının partisinden çıktığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle parlamenter yönetim sistemine geçmesine rağmen cumhurbaşkanının sahip olduğu siyasi ve ekonomik gücü göze çarpmaktadır.⁴⁵⁶ Dolayısıyla referandumlar doğrultusunda değişimlere uğrayan anayasa kapsamında –özellikle cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinden dolayı- yetkili olmasına rağmen etkisiz bir parlamento, yetkisiz olmasına rağmen etkili bir cumhurbaşkanlığı makamını ortaya çıkarmaktadır.⁴⁵⁷ Ayrıca iktidardaki koalisyonun istikrarsızlığı dikkat çekmekte ve yolsuzluk devam etmektedir. Bununla birlikte iktidar, siyasi muhalifleri ve sivil toplum kuruluşlarının hareketlerini bastırmak amacıyla yargı sistemini kullanmakta ve iktidarı pekiştirmeye devam etmektedir.⁴⁵⁸

⁴⁵⁴ Alena Blohina, “İnstitutsionalniye izmeneniya i političeskaya stabilnost v Kirgizskoy Respublike” [Kırgız Cumhuriyeti'nde kurumsal değişim ve siyasi istikrar], *Vestnik MGİMO*, C.6, No:57, 2017, s. 103.

⁴⁵⁵ Altınbek Coldosov, “Kırgızistan İç Siyaseti”, *Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset*, Ed. Cengiz Buyar, Bışkek, BYR Publishing House, 2017, s. 271.

⁴⁵⁶ Saltanat Liebert, “Challenges of Reforming the Civil Service in the Post-Soviet Era: The Case of Kyrgyzstan”, *Review of Public Personnel Administration*, C.34, No:4, 2014, s. 405.

⁴⁵⁷ Haluk Alkan, *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar*, Ankara, USAK Yayınları, 2011, s. 187.

⁴⁵⁸ Freedom House, “Kyrgyzstan”, (Çevrimiçi), <https://freedomhouse.org/country/kyrgyzstan/freedom-world/2020>, 10 Ekim 2020.

KSSC Anayasası'nın 3. maddesinde de belirtildiği gibi “Devletin organizasyonu ve faaliyetleri, demokratik merkezîyetçilik ilkesine göre inşa edilmiştir...”⁴⁵⁹ ibaresinden de anlaşılacağı üzere merkezîyetçi bir yönetim tarzı benimsenmişti. Yerel yönetimlerde ise reformlar 1993 yılında yerel yönetimlerin yasal statüsünü resmileştiren yeni anayasanın kabul edilmesiyle başladı. Bu kapsamda parlamento kararları ve cumhurbaşkanı kararnameleri aracılığıyla ademi merkezîyetçilik, yerel bütçe, bölgesel sosyal ve ekonomik kalkınma programları gibi konular ele alındı. Fakat bağımsızlığından beri sürekli otoriter bir eğilim içinde olan Kırgız yönetimi merkezi her zaman güçlü tutmaya çalışmaktaydı. Yine de Kırgız parlamentosu bağımsızlıktan günümüze kadar yerel yönetimler konusunda bir dizi yasal düzenlemeleri kabul etti. Fakat yerel yönetimlerin de doğrudan hükümete veya cumhurbaşkanına bağlı olma durumundan dolayı bu reformların beklenen düzeyde gerçekleşmediğini göstermektedir. Bununla birlikte Kırgızistan'da zayıf ekonomiden dolayı reformlar konusunda radikal kararların alınmadığı bilinmektedir. Buna rağmen 2001 yılının sonuna gelindiğinde köy, ilçe ve şehirlerde halk kurultayları düzenlenmiştir. Bu kapsamda yerel yönetim organları oluşturularak halkın yönetime katılması amaçlanmıştır. Ancak parlamento bu konuda yine yetki devrini sağlayacak olan anlaşmaların yapılmasını engellemiştir.⁴⁶⁰

3.2.2. Bürokraside Resmi Kadrolaşma Politikaları

Kırgızistan'da resmi kadrolaşma süreci Devlet Personel Servisi (DPS) tarafından yürütülmektedir. Tüzüğünde de belirtildiği üzere “DPS, Kırgız Cumhuriyeti'nin kamu idaresi ve yerel yönetimlerdeki kamu personeli politikalarını belirleme ve işlemlerini gerçekleştirmede yetkili bir devlet kurumudur. DPS, ulusal ve bölgesel kalkınma programlarına uygun olarak hareket eder. Devlet kurumları, sivil toplum kuruluşları, kâr amacı gütmeyen topluluklar vs. ile şeffaflık ilkesi doğrultusunda yakın temas halinde çalışır. DPS, yurtdışında da dahil olmak üzere merkezi ve yerel yönetimlerdeki memurların meslek içi eğitim, ileri eğitim ve staj

⁴⁵⁹ **Konstitutsiya Kirgizskoy Sovyetskoy Sotsialisticheskoy Respubliki** [Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası], (Çevrimiçi), <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/205064?cl=ky-kg>, 9 Eylül 2020.

⁴⁶⁰ Nurlan Sadykov, “Local Government: Twenty Years of Halfway Reforms”, **20 Years of Democratic Development in Kyrgyzstan**, Bishkek, Friedrich Ebert Stiftung, 2012, s. 246.

programları ile personelin yerleştirilmesi ile ilgili tek koordinasyon organıdır. DPS doğrudan Cumhurbaşkanına bağlıdır ve ona hesap vermekle yükümlüdür. DPS, kamu hizmeti alanında personel politikalarını yürütür ve geliştirmesinden sorumludur. Memurların haklarını ve meşru çıkarlarını gözeten bir kurum olarak DPS, merkezi ve yerel yönetimlerdeki boş pozisyonlar için rekabetçi aday seçimi, terfi, insan kaynakları planlama ve temin etme, performans değerlendirme, teşvik, mesleki eğitim, iş tanımları ve prosedürler gibi konularda yetkili organdır.”⁴⁶¹

Bu organın, kamu hizmetlerinin modernizasyonu için Cumhurbaşkanı ve hükümete teklif sunma, kamu hizmetlerine ilişkin mevzuata aykırı olarak kabul edilen devlet organları kararlarının iptaline yönelik öneride bulunma, kamu hizmetleri konusunda ileri eğitim ve çalışanların tecrübe alışverişine yönelik uluslararası anlaşmalar yapma yetkileri bulunur. Cumhurbaşkanı tarafından atanan DPS müdürü, parlamentonun kamu hizmetleriyle ilgili oturumlarına ve buna benzer kamu kurumlarının toplantılarına katılır, kurum içi atamaları gerçekleştirir.⁴⁶²

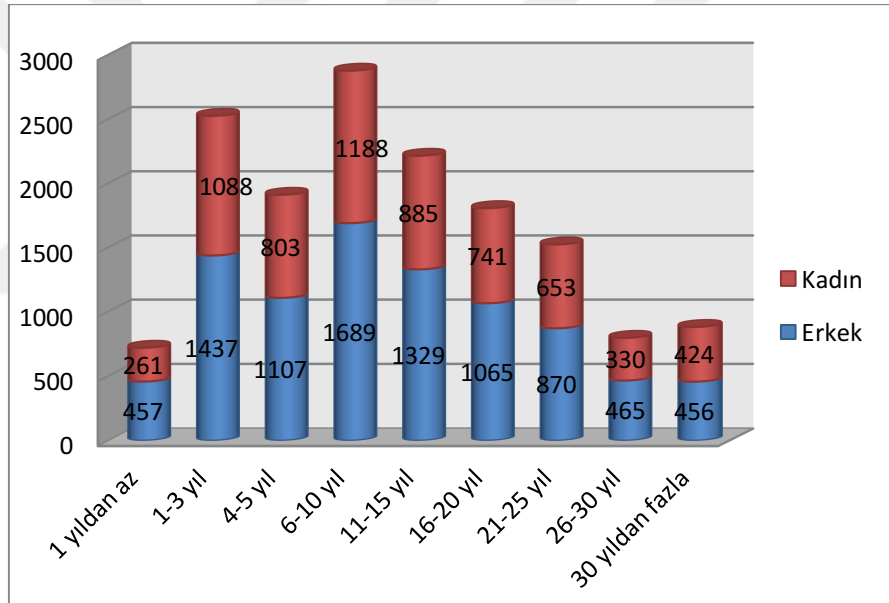
Kırgızistan’da insan kaynakları yönetiminin (İKY) yasal temeli, Kırgızistan’ın bağımsızlığını kazanmasının ardından 1990’lı yıllarda başlamış ve bir dizi reform yoluyla geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda 2004’te kabul edilen ‘Kamu Hizmeti Yasası’ 2006, 2007, 2008, 2009 ve 2010 yıllarında değişikliklere uğramıştır. Bununla birlikte Cumhurbaşkanı tarafından 9 Ocak 2001 tarihli ‘Kamu Görevlileri Etiği Yönetmeliği’, 11 Mart 2009’da Cumhurbaşkanı kararnamesi ile onaylanan ‘Yolsuzlukla Mücadele Ulusal Stratejisi’, ‘Kırgız Cumhuriyeti İş Kanunu’ ve buna benzer çeşitli yasal mevzuatın oluşturulması kamu hizmetine ilişkin gerçekleştirilen çalışmalara örnek olarak gösterilebilir. Bu kapsamda gerçekleştirilen reformlar ve yasal mevzuat, Kırgızistan’da kamu kurum ve kuruluşları için işe alma, terfi, ücretlendirme, performans yönetimi, motivasyon gibi alanları içeren bir İKY sistemi ile sonuçlanmıştır.⁴⁶³

⁴⁶¹ Kırgız Cumhuriyeti Devlet Personel Servisi, **Kırgız Respublikasının Mamlekettik Kadr Kızmatı Cönündö Cobo** [Kırgız Cumhuriyeti Devlet Personel Servisi Tüzüğü], (Çevrimiçi), <https://mkk.gov.kg/contents/view/id/60/pid/56>, 23 Eylül 2020.

⁴⁶² A.g.m., 23 Eylül 2020.

⁴⁶³ Liebert, a.g.e., s. 405-406.

DPS'nin 2019 verilerine göre Kırgızistan'da kamu sektöründe (belediyeler dahil) çalışanların sayısı 26.646 kişiden oluşmaktadır. Bu sayının %2,5'lik kısmı en üst kademedeki yöneticilerden oluşmakta. Kamu hizmetinde görev yapanların çalıştığı sürelerle bakıldığında 6-10 yıl çalışanların sayısının (2.877) en fazla olduğu görülmektedir. Ardından 1-3 yıl çalışanların sayısı (2.525) gelmektedir. Bu oran yerel yönetimlerde de benzerlik göstermektedir. Yerel yönetimlerde 6-10 yıl çalışanların sayısı toplam çalışan sayısında en fazla paya (1.762) sahiptir. Bunu da yine 1-3 yıl çalışanların sayısı (1.371) takip etmektedir.⁴⁶⁴ Aşağıdaki grafikte de görüldüğü gibi bu oranlar da kamu hizmetinde çalışanların sirkülasyon hızının ne kadar yüksek olduğunu ifade etmektedir.

Şekil 4. Devlet Memurlarının Görevde Kalma Süreleri

(Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Devlet Personel Servisi, (Çevrimiçi)
<https://mkk.gov.kg/contents/view/id/84/pid/82>, 24 Eylül 2020)

Kırgız Cumhuriyeti Kamu Hizmeti Kanununda devlet memuru alımlarında kalite gereksinimleri olarak kanunlar çerçevesinde bazı kriterler belirlenmiştir. Alınacak personelin alanındaki uzmanlığı ve mesleki tecrübe süresi (kanunlarda

⁴⁶⁴ Kırgız Cumhuriyeti Devlet Personel Servisi, “Mamlekettik kызмattın statistikalık maalımatı” [Devlet hizmetinin istatistiksel malumatı], (Çevrimiçi), <https://mkk.gov.kg/contents/view/id/84/pid/82>, 24 Eylül 2020.

belirlenmiştir), eğitim düzeyi, çalışanların faaliyetleri yürütebilmesi için devlet dilinin kullanım düzeyi bunlara örnek gösterilebilir. Kamu hizmetlerinde görevlendirilecek insan kaynakları ulusal ve dahili (dış ve iç) rezervlerden oluşturulur. Kurum dışından (ulusal rezerv) alınacak personel, yetkili devlet organları tarafından adaylar arasında yapılacak yarışma sonucunda belirlenebilir. Kırgızistan'da işe alma konusunda kamu personeli sınavı yapılmamaktadır. Bir devlet dairesinde veya bakanlıkta bir pozisyon mevcut olduğunda, söz konusu kurumun yöneticisi, bu pozisyonu üç iş günü içinde DPS'ye yazılı olarak bildirmelidir. DPS bu pozisyonları resmi kitle iletişim araçları vasıtasıyla ilan eder. Kurum daha sonra boşluğu doldurmak için bir yarışma düzenler. Boş pozisyon için öncelikle kurum içindeki adaylar yarışır. Pozisyon bu süreçte doldurulamadığında yarışma ulusal (dış) rezervdeki adaylara açılır. Bu süreçte boş pozisyon için herhangi bir Kırgız vatandaşı bu yarışmaya katılabilir.⁴⁶⁵

Kırgızistan'da 5 Ekim 2020'de yaşanan halk hareketlerinden sonra geçişi hükümet başkanı ve cumhurbaşkanı vekilliği görevini üstlenen Sadır Caparov'un danışmanlarından Erklanbek Tagayev, ülkede kadrolaşma politikalarının resmîyet ve yasal çerçevede olduğu gibi gerçekleşmediğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Şimdiye kadar bürokrasideki kadrolaşmada uzmanlık ve liyakate bakılmamaktaydı. Çıkar ilişkisi çerçevesinde atamalar, yükseltmeler veya işe almalar gerçekleşmekteydi. Örneğin ekonomi bakanlığına hukuk mezunları, tarımla ilgili departmanlara ekonomi mezunları yerleştirilirdi.”⁴⁶⁶

Uzun yıllardır sendika yöneticiliği yapan Kırgız Cumhuriyeti Turizm Çalışanları Sendikası Başkanı Rıspek Kadraliyev de Kırgızistan'da devlet kademelerinde işe alma konusunda şimdiye kadar akrabalık ilişkileri doğrultusunda işe alımlar gerçekleştiğini fakat yeni Cumhurbaşkanı Caparov'un oluşturulacak olan

⁴⁶⁵ Kırgız Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, **Kırgız Respublikasının Mamlekettik Kızmat Cönündö Mıyzamı** [Kırgız Cumhuriyeti Kamu Hizmeti Kanunu], 18. Madde, (Çevrimiçi), <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/111354>, 24 Eylül 2020.

⁴⁶⁶ Erklanbek Tagayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 15 Ekim 2020.

komisyon doğrultusunda liyakate dayalı işe alımların olacağını belirtmesinden dolayı ümitli olduğunu bildirmiştir.⁴⁶⁷

Tablo 3. Kırgızistan’da kamu hizmeti sisteminde yasal kurallar ve yaygın uygulamalar

İnsan Kaynakları Uygulamaları	Kanunlar/Politikalar	Mevcut Uygulamalar
İşe Alma	Dual sistem: Açık ve kapalı Personel rezervleri aracılığıyla ve (nitelikli harici adayların yokluğunda) halka açık ve rekabete dayalı işe alma sistemi	Kapalı sistem etkisiz: Personel rezervleri nadiren kullanılır Açık sistem etkisiz: Rekabetçi işe alma süreci genellikle göstermelik yapılır
Seçim	Liyakate dayalı ve rekabet temelli seçim işlemi	Patronaj atamaları “ofis satışı”
Yükseltme	Liyakate dayalı ve rekabet temelli seçim işlemi	Patronaj ve “ofis satışı” Rüşvet ve diğer yasadışı yollarla yükseltmenin sağlanması
Ücretlendirme	Parlamento tarafından çıkarılan düzenlemeye bağlı Performansa bağlı olmayan ikramiyeleri içerir	Çok düşüktür ve yolsuzluğa zemin hazırlamaktadır
İş Garantisi	Fesih sebebi olmadıkça iş ve güvenlik garantisi Kamu hizmeti kurumu, memurların haklarını koruma yetkisine sahiptir	Yöneticilerin değişmesi durumunda rotasyon veya işten çıkarmalar olur Kamu hizmeti kurumları, memurların haklarını korumada etkisiz
Performans Değerlendirme	Düzenli performans değerlendirmesi yok Düzenli yeterlilik sınavları yapılır	Performansı değerlendirmede etkili ve objektif bir yol bulunmuyor Yeterlilik sınavları performansı ölçmez

(Kaynak: Saltanat Liebert, “Challenges of Reforming the Civil Service in the Post-Soviet Era: The Case of Kyrgyzstan”, **Review of Public Personnel Administration**, C.34, No:4, 2014, s. 414.)

Kırgızistan’da kamu hizmeti konusunda en kapsamlı mevzuat 2004 Kamu Hizmeti Yasasıdır. İşe alma, seçme, terfi, iş güvenliği gibi uygulamaları bu yasa

⁴⁶⁷ Rıspık Kadrallyev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 14 Kasım 2020.

düzenler. Fakat yasal çerçeve ile uygulamalar önemli derecede çelişki içerisindedir. Kırgızistan’da kamu hizmetinde insan kaynakları yönetimi konusunda kanunların açık olmasına rağmen uygulamada farklı durumlar söz konusu olmaktadır. Liebert gerçekleştirdiği mülakatlar neticesinde bu durumu yukarıdaki tabloda açıklamıştır.⁴⁶⁸

Jurayev, resmi politikaların dışında ülkede kamu kurumlarında işe alma uygulamalarına bir örnek vererek şu şekilde açıklamıştır:

“Komünist Parti’nin gücünü kaybetmesiyle Kırgızistan’da devlet kademelerinde işe alma veya işten çıkarma faaliyetleri gayri resmi olarak işlemeye başladı. İşe alma konusunda devlet katında uzmanlık alanıyla ilgili yeterliliğine ilişkin herhangi bir sınav yapılmamaktadır. Fakat boş pozisyonlar için adayın mezuniyetine, puanlarına, tecrübesine vs. bakılır. Fakat bununla birlikte kişisel çıkarlar doğrultusunda gayri resmi şekilde akrabalık veya arkadaşlık, bazen de parti düzeyindeki ağlar doğrultusunda işe alımlar gerçekleştirilmekte. İşe girmenin diğer bir yolu da rüşvet vermekten geçmektedir. Hatta devlet kademesindeki pozisyonlar bir “yatırım aracı”na dönüşmüş durumda. Örneğin, gümrük veya vergi dairesinde bir pozisyona 100 bin som’luk rüşvet ile yerleşen bir şahıs bir yıl içinde 200 bin som elde ederek ödediği miktarın daha fazlasına sahip olmaktadır. Bu durum da kamu hizmetindeki pozisyonların adeta bir yatırım aracı olarak kullanılmasına neden olmakta.”⁴⁶⁹

Liebert ve Jurayev’in de belirttiği gibi resmi prosedür ile uygulama arasında çelişkiler mevcuttur. Kurum yöneticileri resmi prosedüre uygun bir biçimde süreci gerçekleştirirse de sonuç olarak şahsi kararlar etkili olabilmektedir. Örneğin kurumlar için işe alma sürecinde yapılması gereken sınav usulleri belirlenmediği için mülakat esnasında kişisel kararlar belirleyici olmaktadır.

⁴⁶⁸ Liebert, **a.g.e.**, s. 413.

⁴⁶⁹ Emil Jurayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 3 Kasım 2020.

3.2.3. Bürokrasiden Tasfiye Prosedürü ve Dönemsel Özellikleri

Kanunlar çerçevesinde Kırgızistan'da kamu hizmetindeki boş pozisyonlar için işe alama süreci rekabetçi bir yöntemle gerçekleştirilmelidir. Çalışanlar, sisteme girdikten sonra fazla rekabet olmadan yükselme şansı bulabilmektedirler. Fakat üst düzey pozisyonlara yerleşme imkânı herkes için söz konusu değildir. Kanunlara göre siyasi olmayan düzeydeki tüm kamu pozisyonları, adayın kanıtlanmış bilgi, beceri ve mesleki deneyimine dayalı açık bir rekabetçi seçim süreciyle doldurulmalıdır. Fakat pratikte işe başlamasının ardından kısa bir süre geçmesine rağmen bazı çalışanların önemli pozisyonlara atandığı görülebilmektedir. Ayrıca yarışmasız işe alımların da önemli ölçüde fazla olduğu da bilinmektedir. Örneğin, 2005 yılında kamu hizmetindeki boş pozisyonların %60'ı rekabet olmadan doldurulmuştu (2004 yılına kadar rekabet dışı alımlar gerçekleşebilmekteydi). Bununla birlikte kamu hizmetinde çalışanların aldığı düşük maaş ve maddi olmayan yetersiz teşvikleri pozisyonların kötüye kullanımına olanak hazırlamaktadır. Bu durumda kamu çalışanları arasında iki grubun ortaya çıkması beklenir. Birincisi, almakta olduğu düşük maaşına bakmaksızın kamu yararı için çalışan ve fedakâr niyetlere sahip yetenekli çalışanlar. İkinci grup ise pragmatik bakış açısıyla hareket eden ve hizmet şartlarına aykırı olarak ek mali faydalar elde etmenin yollarını bulan çalışanlardan oluşacaktır. Kırgızistan'da hakim olan ise ikinci gruptur.⁴⁷⁰

Kırgızistan'da işten çıkarılma prosedürü Kırgız Cumhuriyeti İş Kanunu'nda belirlenmiştir. Bu çerçevede kanunlarda ve diğer normatif yasal düzenlemelerde öngörülen durumlarda yetkili devlet organlarının ve görevlilerin talebi üzerine, alkol, uyuşturucu gibi maddelerin etkisindeyken iş yerine gelmek, işveren tarafından sağlanan gerekli kişisel koruyucu ekipmanı kullanmamak gibi durumlarda işçi işten uzaklaştırılır ve yasal süreç bitinceye kadar maaş ödemesi yapılmaz. Ayrıca iş sözleşmesinin, işverenin inisiyatifiyle feshedilmesi belli durumlarda gerçekleşir; kuruluşun tasfiyesi, organizasyonun yeniden düzenlenmesi ile bağlantılı olarak çalışan sayısının azaltılması, çalışanın sağlık sorunları, çalışanın çalışma standartlarına uymaması, örgütün mülk sahibinin değişmesi (özel kuruluşlarda), çalışanın iş

⁴⁷⁰ Bekbolotov, a.g.e., s. 8-9.

yükümlülüklerini defalarca yerine getirmemesi ve disiplinsiz davranması, geçerli sebepler dışında işe devamsızlık yapılması, çalışanın suç işlemesi vb. bu durumlara örnek olarak gösterilebilir.⁴⁷¹

İşten çıkarmayla ilgili Kırgız Cumhuriyeti Sendikalar Federasyonu Başkanı Vera Bredihina, 1990'lı yıllardan beri sendikaların işlevini oldukça kaybettiğini vurgulamıştır. Ona göre, sosyalizmin altında bile sendikalar çalışanların haklarını daha rahat savunabiliyordu. Sendika komitesinin izni olmadan işletme yönetiminin herhangi bir çalışanı işten çıkarması mümkün değildi. Aslında bu durumda piyasa ekonomisine geçilmiş olmanın etkisi de bulunuyor. Zira yeni açılan özel şirketler bir çalışanı işe alma, işten çıkarma, atama veya yükseltme prosedürünü bağımsız bir şekilde yönetebiliyor. Fakat bu durum bürokrasiye de yansımış durumda. Sendikaların bu konuda yetersiz ve yetkisiz kalması, onların imajını da olumsuz anlamda etkilemektedir. Bredihina ayrıca sendikaların düştüğü bu durumun siyasi aktörler tarafından hususi bir şekilde yapıldığı kanısını taşıyor.⁴⁷²

Kırgız Kömür İşletmeleri'nde çalışırken iktidar değişimi sonrasında tasfiye edilen Mirgül İsabekova işten çıkarmaya yönelik yapılan mülakatta şunları dile getirmiştir:

“Bir devlet kuruluşu olan ‘Kırgız Kömür’de ailemin tanıdıkları aracılığıyla 2015 yılında işe başladım. Söz konusu kurumun başındaki yöneticinin üyesi olduğu siyasi parti için seçim döneminde destekte bulunduğumuzdan dolayı bu işe girmeye hak kazandım. Kırgızistan’da parlamentoya girebilen her parti kendi aralarında anlaşmak suretiyle farklı kurumları paylaşmaktadırlar. 2017 yılında gerçekleşen seçimlerde cumhurbaşkanının değişmesinin ardından kurumumuzun yöneticisi de değişti. Yeni gelen yönetici kurumda olması gerektiğinden daha fazla çalışanın bulunduğu, bundan dolayı da mali konularda sıkıntıların meydana geldiğini belirtmesi üzerine ben de dahil olmak üzere

⁴⁷¹ Kırgız Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, **Kırgız Respublikasının Emgek Kodeksi** [Kırgız Cumhuriyeti İş Kanunu], Md. 76. ve 81., (Çevrimiçi), <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/1505>, 10 Eylül 2020.

⁴⁷² Vera Bredihina, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 13 Kasım 2020.

kurumdan 17 çalışan çıkarıldı. Fakat kısa bir süre sonra kuruma yeni alımların olduğunu öğrendim.”⁴⁷³

Jurayev’de işten çıkarma prosedürüyle ilgili şunları dile getirmiştir:

“Kamu kurumlarında işten çıkarma prosedürü de gayri resmi şekilde işlemektedir. Kırgızistan’da işten çıkarmak için geçerli bir neden olması gerekiyor. İş yerinde disiplinsizlik veya iş arkadaşları tarafından istenmemek gibi durumlar da bunların arasındadır. Kurumun mali durumları doğrultusunda çalışan sayısını azaltma politikaları kapsamında da işten çıkarmalar gerçekleşebiliyor. Hükümetin onayı doğrultusunda meydana gelen bu durum genelde kurumun başındaki yöneticinin yeni personel alma isteği doğrultusunda gerçekleşir. Ardından boşalan pozisyonlar için yeniden ilana çıkılır ve istenilen kişiler işe alınır. Mahkemelere olan güvensizlik nedeniyle işten çıkanlar yargı yolunu genellikle kullanmamaktadırlar.”⁴⁷⁴

Buradan da anlaşılabacağı üzere Kırgızistan’da memurların tasfiyesi konusunda resmi prosedür dışında bir uygulama gerçekleşmektedir. Tasfiyelerin yapılmasında kurumun başındaki yöneticilerin hangi siyasi parti tarafından desteklendiği, hangi bölgeden (kuzey-güney) olduğu veya karşılıklı çıkarlar ilişkisinin son bulması gibi faktörler etkili olmaktadır.

3.3. Kırgızistan’da Neopatrimonyalizm ve Siyaset-Bürokrasi İlişkisini Etkileyen Faktörler

Neopatrimonyalizm kavramı aslında Afrika ve Latin Amerika ülkeleri için ortaya atılmış olsa da günümüzde evrensel bir anlam kazanmıştır. Bu kavram esasen Weber’in ortaya attığı patrimonyal yönetim tarzı ile yasal-rasyonel bürokrasinin bir karması (hibrid) olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sistemde devletin resmi kurumları temel işlevlerini yerine getiremezken, politikalar belirli kişilerin çıkar ve yönelimleri tarafından belirlenir.⁴⁷⁵ Neopatrimonyal devlette, siyasi ilişkiler özel çıkarlarla örtüşür ve kişisel bağlantılar önemlidir. Dolayısıyla bu sistemde nepotizm ve yolsuzluk

⁴⁷³ Mirgül İsabekova, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 10 Eylül 2020.

⁴⁷⁴ Emil Jurayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 3 Kasım 2020.

⁴⁷⁵ Gero Erdmann ve Ulf Engel, “Neopatrimonialism Reconsidered: Critical Review and Elaboration of an Elusive Concept”, **Commonwealth and Comperative Politics**, C.45, No:1, 2007, s. 95-105.

kaçınılmaz hale gelir. Ayrıca bu sistemde merkezi yönetimler ve yerel ağ ilişkileri de önem arz etmektedir. Merkezi otorite kendi yerel patronaj ağlarını yönetebilir ve gücünü pekiştirebilir.⁴⁷⁶ Bu sistemde hem resmi hem de gayri resmi kurumların varlığından söz edilir ve yöneticiye sadakat/itaat önemlidir. Neopatrimonyalizm yalnızca patrimonial değer ve normlara değil, aynı zamanda patron-müşteri ilişkisindeki gibi sadakatin karşılığı olarak maddi çıkar sağlanmasına da dayalıdır. Bu sistemde hem yasal-rasyonel hem de gayri resmi bileşenler eşit derecede önem arz eder. Neopatrimonyalizmin Orta Asya’da şekillenmesi devlet başkanı, müşterisi gibi görünen yerel güç gruplarına karşı bir patron gibi hareket ederken, yerel müşterilerden oluşan kendi patronaj ağını güçlendirmesiyle gerçekleşir.⁴⁷⁷

Kırgızistan’ın neopatrimonial ağ yapıları kısaca üç kategoride toplanabilir. Birincisi; farklı parlamento fraksiyonlarının liderlerine dayanan ağlardır. Bu partiler de kendi içlerinde birden fazla ağ içerir. Bu kişisel ağlar parti sınırlarını aşar ve bu ağ farklı partilerden ancak aynı ticari çıkarlara sahip üyeleri bir arada tutar. İkinci kategorideki neopatrimonial ağlar ise parlamentoda temsil edilmeyen siyasi güçlerden oluşur. Yerel liderlik yapıları buna örnek olarak gösterilebilir. Son olarak üçüncü kategorideki neopatrimonial ağlar ise siyasetten uzak fakat siyasi yetkililerle ticari bağlantıları olan gruptur. Kırgızistan parlamentosundaki patrimonial ağlar ise genellikle “kuzeyli” ve “güneyli” siyasi güçler olarak bilinmektedir.⁴⁷⁸ Bu çerçevede Kırgızistan’daki neopatrimonyalizmin daha iyi anlaşılması için ülkedeki yerel ağ yapıları ve iç dinamikler ele alınacaktır.

3.3.1. Klan Siyaseti

Akademik literatürde klan terimi farklı şekillerde kullanılmıştır. Anlam açısından birbirine yakın olmakla beraber klan, akrabalık terminolojisinde “soy”, “kabilecilik”, Sovyet dönemi incelenirken “nepotizm”, “nomenklatura”, siyasi

⁴⁷⁶ Nicholas Kunysz, “From sultanism to neopatrimonialism? Regionalism within Turkmenistan”, **Central Asian Survey**, C.31, No:1, 2012, s. 2-3.

⁴⁷⁷ Alisher Ilkhamov, “Neopatrimonialism, interest groups and patronage networks: the impasses of the governance system in Uzbekistan”, **Central Asian Survey**, C.26, No:1, 2007, s. 66-74.

⁴⁷⁸ Erica Marat, “Kyrgyzstan: A parliamentary system based on inter-elite consensus”, **Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization**, C.20, No:4, 2012, s. 330.

bağlamda “elit” ve “patronaj ağları”, felsefi anlamda “kimlik”, “zihniyet”, sosyolojik bağlamda ise “sosyal tabakalaşma” anlamlarını barındırmaktadır.⁴⁷⁹

Klan, sosyal ve yasal örgütlenmenin doğal bir biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Öncelikli olarak akrabalık temelinde örgütlenen toplumların yapıları ve kültürel değerleri, sosyal hayat için önem taşır ve bu çerçevede bireylerin güçlü bir klan kimliği sürdürmekten başka seçimleri kalmaz. Bu tür toplumlar, gayri resmi himaye ağı, özellikle akrabalık ve patriarkal aile otoritesinin geleneksel idealleri üzerine kurulmuştur. Klancılığın hakim olduğu toplumlarda devlet, vatandaşlara özerk aktörler olarak değil, daha çok yönetilmesi gereken sorunlu bağımlılar olarak davranır.⁴⁸⁰ Akraba ilişkilerinin güçlü bir şekilde yaşandığı toplumlara bakıldığında, bireylerin akraba ilişkileri çerçevesinde kendilerine verilen kimlik doğrultusunda topluma karıştığı gözlemlenir. Bu birey de toplum içinde sahip olduğu konum doğrultusunda sorumluluğunu, ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerini yürütür. Bu anlamda klan, ortak bir atadan meydana geldiklerine inandıkları akrabalık ilişkilerinden oluşur. Fakat klan üyeleri aynı mekânda bulunmayabilirler. Bundan dolayı da aidiyetliklerini kaybetmemek açısından kendi klanlarına ait bazı sembolleri kullanırlar.⁴⁸¹

Kırgız toplumunda atasoyluluk ilkesi doğrultusunda aynı atadan meydana gelen bireylerin kendi atalarını takip ettiği görülmektedir. Bu yapı içerisinde gerentokratik anlayışa benzer klanların yaşlı üyelerinden oluşan bir “aksakallar” grubu da meydana gelmiştir. Bu toplumsal yaşam önemli derecede akrabalık ve klan ilişkilerini doğurmuştur. Sovyetler Birliği döneminde bu toplumsal yaşam akamete uğrasa da bağımsızlık dönemiyle birlikte yeniden canlanmaya başlamıştır. Günümüzde ise klan ilişkileri, siyasi ilişkileri düzenleyen ve siyasi seçimlere yön verebilen önemli bir unsur halini almıştır. Özellikle siyasiler tarafından kullanılmaya çalışılan Kırgız klanlar, özellikle yerel düzeyde siyasete yön verebilen etkin bir güç olarak görülmektedir.⁴⁸² Bununla birlikte Kırgız akrabalık terminolojisinde “uruu” ve

⁴⁷⁹ Asyl Bolponova, “Political Clans of Kyrgyzstan: Past and Present”, **Central Asia and the Caucasus**, C.16, No:3-4, 2015, s. 50-51.

⁴⁸⁰ Mark S. Weiner, **The Rule of The Clan**, New York, Farrar, Straus and Giroux, 2013, s. 7-8.

⁴⁸¹ Hüseyin Tutar, “Kırgızlarda Akrabalık Terminolojisi ve Akrabalık İlişkileri”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları**, No:6, 2007, s. 157-158.

⁴⁸² Tutar, **a.g.e.**, s. 167-168.

“uruk” kavramları da yer alır. Uruular boyları, uruklar da uruuların bir araya gelmesiyle oluşan klanları ifade eder.⁴⁸³ Orta Asya genelinde en fazla bölgesel farklılıkların görüldüğü Kırgızistan’da kuzey ve güney arasındaki bölünmenin ulusal kimliği zayıflattığı söylenebilir. Güney Kırgızistan Oş, Celal-Abad ve Batken şehirlerinden oluşurken, Kuzey Kırgızistan Bişkek, Çüy, Narın, Talas ve Isık-Göl vilayetlerini kapsar. Kırgız kimliği üç klan grubundan (kanat olarak bilinir) birinin üyeliğiyle belirlenir: 1) ong (sağ kanat), 2) sol (sol kanat) ve 3) içkilik (iç taraf). Ong, ülkenin güneyinde bulunan Adıgine adında bir klan içerirken, sol, ülkenin kuzeyindeki yedi klanın birleşmesiyle meydana gelir. İçkilik kanadında ise aslında Kırgız kökenli olmayan fakat Kırgız kimliğini iddia eden çok sayıda klan grubundan oluşur.⁴⁸⁴

Orta Asya’da da ulus inşa sürecinde bölgedeki kabile, klan ve dini kimlikler ön plana çıkmıştı. Siyasetin odak noktası haline de gelen klancılık konusunda, resmi ve gayri resmi siyaset arasındaki ilişkiyi ortaya koymak açısından bilim adamları tarafından bu konu neopatrimonyalizm çerçevesinde incelenmeye başlandı. Orta Asya’da geleneksel ve gayri resmi siyaset biçimlerinin (kişisel, patron-müşteri ilişkisi, klan ve kabile temelli siyaset vb.) yasal-rasyonel kurum ve kurallarla birlikte varlığını koruması, neopatrimonyalizmin bölgedeki siyasetin doğası haline dönüştürmüştür.⁴⁸⁵ Rozov’a göre neopatrimonyalizmin olduğu bir ülkede; 1) klanlar içinde ve klanlar arasında patron-müşteri (patronaj-klientalizm) ilişkisi, 2) klanlar arası koalisyonlar, 3) kıt kaynaklar için yapılan klanlar arasındaki mücadele, 4) rejimin gayri resmi yapısının tam veya kısmi tahakkümü söz konusu olur.⁴⁸⁶

Orta Asya ülkelerinin siyasi yaşamına bakıldığında Kırgızistan haricindeki ülke liderlerinin ölüm dışında seçim yoluyla görevi bıraktıkları genel olarak söylenemez. Ayrıca diğer ülkeler içinde parlamenter sisteme geçiş yapabilen tek ülke

⁴⁸³ Judith Beyer, “Revitalisation, Invention and Continued Existence of the Kyrgyz Aksakal Courts: Listening to Pluralistic Accounts of History”, **The Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law**, C.38, No:53-54, 2006, s. 160.

⁴⁸⁴ Ella Akerman, “Democratisation in Central Asia: communism to clanism”, **Conflict, Security & Development**, C.2, No:1, 2002, s. 136.

⁴⁸⁵ Rico Isaacs, “Neopatrimonialism and beyond: Reassessing the formal and informal in the study of Central Asian politics”, **Contemporary Politics**, C.20, No:2, 2014, s. 232.

⁴⁸⁶ Nikolay Rozov, “Neopatrimonialnye rejimy: Raznoobrazie, Dinamika i Perspektivy Demokratizatsii” [Neopatrimonyal rejimler: Demokratikleşmenin Çeşitliliği, Dinamikleri ve Perspektifleri], **Polis. Politiceskiye İssledovaniya**, No:1, 2016, s. 140.

Kırgızistan olmuştur. Kırgızistan'ın parlamenter sisteme geçmesini etkileyen faktörlerden olan nepotizm, yolsuzluk, otoriterizm vb. uygulamaların yok edilmesi amaçlanmaktaydı. Zira başkanlık sistemi çoğulcu bir siyasal sistemin önünü kapatan etken olarak düşünülmekteydi ve otoriterizm ile yolsuzluğa imkân hazırlamaktaydı. Ancak hükümet sisteminden ziyade Kırgızistan ve diğer Orta Asya ülkelerinde siyasal yaşama yön veren ana etkenlerden biri yerel merkez ilişkisi olduğu ön plana çıkmaktadır. Yerel merkez ilişkileri incelendiğinde ise belli çıkar gruplarının yönetim etrafında kümeleşmesi ve bu grupların birbirleri ile rekabet halinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede yerel grupların patrimonial klientalistik ağlar doğrultusunda merkez ile geliştirdiği ilişki söz konusudur.⁴⁸⁷

Orta Asya'da zengin kaynakların bulunmasına rağmen kullanılmadığı, ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanamadığı gibi unsurlar düşünüldüğünde, klanların dış güçlere ne şekilde ihtiyaç duyduğu anlaşılacaktır. Klanlar, yerel liderlik yapıları, ticari ve ekonomik anlamda nüfuzlu kişiler, bunların kendi aralarındaki ittifakları Orta Asya'da siyasetin odağında bulunmaktadır. Klanların bu bölgede iktidarı elde etmesi, ülkede otokratik bir rejimin şekillenmesi anlamına gelmektedir. Klanların ve seçkinlerin kaynaklara ulaşmak için kendi aralarında yürüttükleri rekabetten dolayı Sovyetlerin dağılmasından sonra ortaya çıkan demokratikleşme düşüncelerini de boşa çıkarmış oldu. Dolayısıyla bu devletler zamanla seçkin bir klan politik etrafında kümeleşen otoriter yönetimlere dönüşmüşlerdir.⁴⁸⁸

Kırgızistan'ın komşusu olan ve sosyo-kültürel anlamda benzerliklere sahip olan Kazakistan ve Özbekistan'da da siyasi gelişim Kırgızistan'a benzemekle beraber farklılıklar da ortaya çıktı. Söz konusu ülkelere de klanların ve bunlara bağlı patronaj ağlarının etkisinden söz edilebilir. Fakat bu ülkelere cumhurbaşkanları Kırgızistan ile kıyaslanamayacak kadar güce sahiptir. Zira bu liderler ülkenin sahip olduğu yeraltı kaynaklarının dış ülkelere gerçekleştirilen ihracatı doğrultusunda çevresindeki ağları

⁴⁸⁷ Hakan Güneş, "Başkanlık, Parlamentarizm ve Yerel Ağlar: Özbek ve Kırgız Siyasal Sistemlerinin Yeniden Düzenlenmesi", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:45, 2011, s. 23-26.

⁴⁸⁸ Selahattin Ateş ve Ayşıl Ateş, "Geçmişten Günümüze Orta Asya Klan Politikası, Elit Klanlar, Rejim Değişimi ve Klan Dengesi", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.15, No:1, 2015, s. 132-133.

kontrol edebilmektedirler. Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, klanlar arası anlaşmanın etkili bir şekilde sağlanabilmesi için tarafsız bir hakem rolüne bürünmüştü. Bu kapsamda ülkede varlığını sürdüren üç farklı aşiret grubunun (ordo) ve daha küçük klanların tahakkümünü engellemeye çalıştı. Nazarbayev, petrol satışlarından elde ettiği gelir ile söz konusu yerel liderlik yapılarını idare etmeyi başardı ve kurmuş olduğu siyasi sisteme üç farklı büyük aşiret gruplarının üyelerini de dahil etti. Bu doğrultuda da süper-başkanlık sistemini inşa etmenin yollarını aradı.⁴⁸⁹

Bölgede klanların güçlü bir gayri resmi örgütlenme tipi olduğu bilinmektedir. Klanların kökleri hem doğrudan akrabalık ilişkilerinden hem de kişinin güven duyduğu yakın arkadaşlarında dayanmaktadır. Klan içinde birbirine sık sıkıya bağlı birey topluluğu bulunduğundan, kendi aralarında güven ve sadakat tesis edilmiştir. Bu kapsamda ihtiyaç anında dayanışma ve yardımlaşma üst düzeyde gerçekleşir. Elit düzeyde klan ağlarının hareket etmesi kendi üyelerine hem zenginlik hem de güvenlik sağlar. Sovyet sonrasında kişilerin devlete güven duymadığında mülkünü korumak için klanlarına sığındıkları bilinmektedir. Özellikle bağımsızlığın ilk yıllarında Akayev ve eşi tarafından bir güç ağı kurmak üzere klan siyaseti güdüldü. Aile, akraba ve klan üyeleri bakanlıklara, bankalara, medya organlarına vs. yerleştirdiler. Sovyet döneminde hem klan ağlarının hem de Kırgız siyasetinin dışında kalmayı yeğleyen Akayev, kendi cumhurbaşkanlığı döneminde klan siyaseti yürütmesi onun bir güç ağı inşa etmek istemesi anlamına geliyordu. Ayrıca iktidarını güçlendirdiği için de klanına karşı sorumlu hale gelmişti. Böylece Collins, Orta Asya'daki iktidar veya güç mücadelelerinin temel aracını klan veya akrabalık ilişkileri üzerinden yorumlamıştır.⁴⁹⁰

Kırgızistan siyasi sistemi analiz ederken, sosyo-kültürel faktörlerin, özellikle bölgecilik, aşiretçilik, klan ve aile ilişkilerinin etkisini de hesaba katmak gerekir. Bu faktörler belirli bir sosyal grubun temsilcilerinin artan dayanışması sonucunda Kırgızistan'a özgü bir yönetim mekanizmasını ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu yerel

⁴⁸⁹ A. A. Sanglibev, "Ethnic Clan Politics in the Post-Soviet Space", **Russian Social Science Review**, C.51, No: 1, 2010, s. 58.

⁴⁹⁰ Kathleen Collins, **Clan Politics and Regime Transition in Central Asia**, New York, Cambridge University Press, 2006, s. 332-333.

toplulukların güçlü etkisi ve siyasi süreçler üzerindeki patronaj ilişkiler Kırgızistan’da önemini korumaktadır.⁴⁹¹ Marat, Diğer Orta Asya ülkelerinde olduğu gibi Kırgızistan’da siyasi güçlerin klan veya kabile ilişkileriyle pek fazla ilgisinin bulunmadığını ifade etmiştir. Bundan ziyade ticari çıkarları tehdit etmeyecek siyasi ittifakların kurulduğunu belirtmiştir. Ortak iş yerleri, ortak çıkarlar, aileler arası bağlantılar (elit evlilikleri) gibi aile dışı bağlar Kırgızistan’da patronaj ağını daha çok ifade eder.⁴⁹²

Jurayev, Kırgızistan’daki klan ilişkileri hakkında şunları söylemiştir:

“Klan kavramı birçok yerde anlamını kaybetmiş durumdadır. Onların yerini daha çok çıkar grupları almıştır. Bu grupların içinde elbette akrabalık, hemşericilik, bölgecilik unsurları yer almakta. Fakat bunlardan daha çok ekonomik ve siyasi çıkarlar etkili olmaktadır. Örneğin Matraimov⁴⁹³ klanı, bir aile ve onun etrafında kümeleşen çıkar ilişkisi içindeki yakın arkadaşlarından oluşmakta. Dolayısıyla klan içinde yer almak için akrabalık şartı ortadan kalkmıştır.”⁴⁹⁴

Kırgızistan’da uzmanlara göre klan siyaseti ilk olarak birinci Cumhurbaşkanı Askar Akayev dönemiyle birlikte başlamıştı. Akayev zamanında siyasete dahil olan aile klanı, Bakiyev döneminde suç işlemeye yönelik (kriminal) klanlara dönüşmeye başlamıştır. Atambayev döneminde ise klancılık biraz daha etkisini kaybetse de bunun yerine devlet kademelerinde önemli pozisyonlara cumhurbaşkanına sadakat ile bağlı “güvenilir” kişilerin getirildiği görülmüştür. Dolayısıyla Atambayev, klan terimi içine akrabalarından ziyade çevresindeki çıkar temelli ilişkide olduğu kişileri yerleştirmiştir. Dolayısıyla, Kırgızistan’da klan siyaseti yalnızca akrabalık ilişkilerinden değil, aynı zamanda siyasi ve ticari ilişkilerin de bir araya getirdiği insan topluluklarını ifade etmektedir.⁴⁹⁵ Ceenbekov dönemine bakıldığı zaman, aile veya klan üyelerinin siyaset

⁴⁹¹ Çotayev, **a.g.e.**, s. 103.

⁴⁹² Marat, **a.g.e.**, s. 329.

⁴⁹³ Matraimov meselesi çalışmanın “Yolsuzluk” başlığı altında ele alınmıştır.

⁴⁹⁴ Emil Jurayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 3 Kasım 2020.

⁴⁹⁵ Eleonora Sagındık kızı, “Sayasiy klandar: üy-bülödön kriminalga çeyin” [Siyasi klanlar: Aileden kriminala kadar], (Çevrimiçi), 1 Ağustos 2018, <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-45033702>, 17 Ekim 2020.

ve iş dünyasında önemli pozisyonlarda bulunduğu görülebilmektedir. Başsavcılık, kolluk kuvvetleri ve bürokrasideki bazı önemli isimler buna örnek olabilir.⁴⁹⁶

Genel olarak bakıldığında birkaç istisna dışında başarılı liderler ait oldukları klanlar üzerinden tanımlanır. Halk arasında Akayev'in ailesi kısaca "Aile", Bakiyev'in akrabaları kısaca "Baksi", Matraimovlar ise kısaca "Matri" olarak adlandırılmıştı. Bu klan siyaseti parti ve seçimlere de yansımaktadır. Seçimlerde siyasi partiler tarafından akraba veya klanlarını oylamak üzere halkın seçimlere katılması için tutulan tanınmış "ajitatörler" görev alırlar. Bazı seçmenler, maddi fayda veya doğrudan nakit vaadiyle sandık başına çekilirler. Klan temelli siyasetin bölgesel boyutları da bulunuyor. Güneyli liderlerin desteğini almak, Kırgızistan'ın en kalabalık bölgelerini temsil ettiği için seçimlerde başarılı olmak için önem arz etmektedir. 2015 parlamento seçimlerinde SDPK'nın hükümeti kuracak başarıya ulaştıran stratejisi de buydu. Zengin kuzeyli liderler, Matraimovların da içinde bulunduğu güneyli liderler tarafından desteklendiler. Fakat daha sonra ortaya çıkan Atambayev ile Ceenbekov arasındaki çatışma nedeniyle bu destek çözülmeye başlandı.⁴⁹⁷

Sonuç olarak, bağımsızlıktan sonra Kırgızistan'da klanlar iç politikanın merkezine yerleşmiş oldu. Siyasi güç ve maddi zenginlik sağlamak amacıyla ortaya çıkan siyasi aile klanları, belirli sınırlamalar çerçevesinde ülke yönetimine katıldı. Özellikle Akayev ve Bakiyev döneminde tırmanışa geçen klanlar kendi aralarında sadakat ve güveni temin ettiler. Üst düzey nomenklatura ve büyük şirketler devlet başkanı ve ailelerinin istikrarını garanti ederken, patrimonial ağlar, nepotizm ve yolsuzluk siyasi klanların gücünü ve istikrarını arttıran etkenlerden olmuştur. Sovyet sonrası dönemde, gayri resmi kurumlar, geleneksel feodal ilişkiler ve Sovyet nomenklatura sisteminin ortak bir ürünü olarak ortaya çıkan klanlar, ulus yerine kendi çıkarlarının maksimizasyonu için gayret gösterdiler. Patronaj ağları ve adam

⁴⁹⁶ Eleonora Sagındık kızı, "Kırgız klandarı: Iymanduu biyde tuugan cokpu" [Kırgız klanları: İnançlı iktidarda akraba yok mu?], (Çevrimiçi), 3 Ağustos 2018, <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-45054882>, 13 Ekim 2020.

⁴⁹⁷ OCCRP, "A Powerful Kyrgyz Clan's Political Play", (Çevrimiçi), 2 Ekim 2020, <https://www.occrp.org/en/the-matraimov-kingdom/a-powerful-kyrgyz-clans-political-play>, 17 Kasım 2020.

kayırmacılık, siyasi aile klanlarının en temel uygulamaları haline geldi. Bu durum da demokratikleşme önünde en büyük engellerden birisi oldu.⁴⁹⁸

3.3.2. Bölgecilik Bağlamında Kuzey-Güney Eksenli Kutuplaşma

Kırgızistan'da "bölge kimliği" klan veya akraba değil, toprak (territory) kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır. Yani toprağa olan bağımlılık, bölgesel kimlik oluşumunda temel faktördür. Bu durumda aynı bölgeye ait bireylerin dayanışma gerekçesini ortaya çıkarmaktadır. Bu kapsamda, toplulukların belli bir toprak parçası ile özdeşleşmesi kendi aralarındaki bağın oluşması için gerekli olan unsurdur. Kırgızistan "kuzey" ve "güney" olmak üzere iki sosyal bölgeye ayrılmaktadır. Ülke içinde bu bölgeleri birbirinden ayıran etkenler arasında coğrafi şekiller, kültürel öğeler, sosyal yaşam, ekonomik nedenler vs. bulunmaktadır. Fakat Çarlık Rusya ve SSCB dönemindeki uygulamalar da bölgeselleşmenin temelini hazırlamıştır. Özellikle SSCB döneminde kolhozlaştırma gibi yerelleştirme hareketlerinde klan yerine toprak temelli yeni kimliklerin oluşumu da hız kazanmıştır.⁴⁹⁹

Kırgız toplumu eski çağlardan beri hiyerarşiye bağlı olmuştur. Moğollar Orta Asya'yı ele geçirdiklerinde Cengiz Han'a, daha sonra hanlıklar döneminde hanlara ve son olarak bağımsızlık döneminde cumhurbaşkanına 'Kırgız'ın Yüce Hanı' olarak bağlılık göstermişlerdir. Kırgız toplumunda hiyerarşik basamaklarda ayrıca manaplar, baylar, acolar, aksakallar gibi etkili kişiler de bulunmaktaydı. Akayev döneminde bu sistem aşılmaya çalışıldı ve bu doğrultuda atanan valiler, köy ve ilçe yöneticileri halka veya yerel güçlere değil, doğrudan devlet başkanına karşı sorumlu hale geldi. Bu şekilde de patron-müşteri ilişkisinin ortaya çıkma süreci başlamış oldu. Diğer taraftan Sovyetlerin yok etme çalışmalarına rağmen Kırgız toplumunda kabilecilik kavramı ortadan kalkmadı. Akayev ve Bakiyev döneminde ise bölgecilik oldukça güç kazanan bir kavram haline geldi.⁵⁰⁰

⁴⁹⁸ Asel Bolponova, "Political clans of Kyrgyzstan: Past and present", **Central Asia and the Caucasus**, C.16, No: 3-4, 2015, s. 60.

⁴⁹⁹ Altynbek Joldoshev, "Kabilecilik, Bölgecilik ve Etnisite: Kırgız Kimliği Üzerine Çalışmalar", **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, C.8, No:15, 2013, s. 114-115.

⁵⁰⁰ David Gullette, "Tribalism in Kyrgyzstan", **Central Asia and Caucasus**, C.2, No:6, 2002, s. 37.

Kırgızistan’da yerel ölçekte siyasi hayata daha fazla ilgi duyulduğu görülebilmektedir. Bu durum da bölgesel faktörün önemini arttıran etkenlerdendir. Az nüfusuna rağmen Kırgız siyasi hayatında çok sayıda siyasi teşkilatlanmanın varlığı bunun örneklerindendir. Kurmanbek Bakiyev döneminin en ayırt edici özelliklerinden biri de bölgesel (güney) aile-klan faktörüydü. Bakiyev kurultay öncesinde güneydeki şehirler olan Oş ve Celal-Abad’a ziyaret gerçekleştirdi. Burada birtakım görüşmeler yaptı ve yerel halk tarafından destek gördü. Hatta bu görüşmelerde Bakiyev, bazı bakanlıkları ve devlet kurumlarını Oş bölgesine kaydıracağı sözünü verdi. Böylece önemli bir finansal akışın bu bölgeye gerçekleşmesi de sağlanacaktı. Bu kapsamda da muhalefetin de düşündüğü gibi Bakiyev oğlunun (yarı Rus ve Kırgızca konuşmuyor) iktidara geçebilmesi için yerel elitlerin de desteğini almaya çalışmaktaydı. Fakat Bakiyev düşüncelerini gerçekleştiremeden 2010’da halk hareketleriyle karşılaştı.⁵⁰¹

Kırgızistan üzerine yapılan çalışmalarda kabilecilik (tribalism) ile bölgecilik (regionalism) kavramlarının bir arada kullanıldığı görülebilmektedir. Bu bağlamda bu tarzda oluşturulmuş patron-müşteri ağının temelinde, kabile kimliği ve bölgesel dayanışma yer alır. Fakat bu kapsamda kabile kimliği soy temelli olmakla birlikte, bölgecilik kimliği toprak yoluyla elde edilmektedir. Ülkede iktidara ulaşmak için bölgecilik temelli siyasetlerin yürütülmesi de bu anlamda önemlidir. Zira Kırgızistan’da iktidara ulaşmak için rekabet ağlarının temelinde de bu yatmaktadır. İktidar rekabetinde siyasal seçkinlerin sıkça başvurduğu argüman bölgecilik olmaktadır. Hatta bölgesel elitler ile devlet başkanının anlaşması veya uzlaşması sonucunda bazı pazarlıkların yapıldığı da bilinmektedir.⁵⁰² Konuyla ilgili Cumhurbaşkanı Danışmanı Tagayev şunları belirtmiştir:

“Klancılık, bölgecilik, kabilecilik kavramları son dönemlerde değişti. Akrabalığa dayalı ilişkiler yerini çıkarılara dayalı ilişkilere bıraktı. En yakın aile üyeleri ve onların etrafında kümeleşen kişilerin iktidarlarını güçlendirmeye başladığını görüyoruz. Örneğin, Ceenbekov son seçimlere üç farklı parti oluşturarak girdi. Kendi aile üyelerinin başlarında olduğu bu üç parti seçimlerde

⁵⁰¹ Andrei Galliev, “Crisis factors in Kyrgyzstan: The regional, clan, and political struggle”, **Central Asia and Caucasus**, C.11, No:3, 2010, s. 152-153.

⁵⁰² Joldoshev, **a.g.e.**, s. 116.

de en çok oy alan ilk üç parti durumuna geldi ve parlamentoda çoğunluğu sağladı.”⁵⁰³

Kırgızistan’daki bölgecilik konusunun siyasi çatışmalara hatta kriminal olaylara neden olduğu da bilinmektedir. Buna Aksı olayları örnek olarak verilebilir. Akayev döneminde Çin ile olan sınırlar konusunda anlaşma yapılmak suretiyle Kırgızistan’a ait toprakların Çin’e verildiği iddiasıyla güneyli Milletvekili Azimbek Beknazarov, Akayev’in azlini istedi. Bunun üstüne Akayev’in emriyle Beknazarov tutuklanarak ceza evine konuldu. Aksı bölgesinden seçilen Beknazarov lehine ülkenin güneyinde gösteriler düzenlendi. Polisle göstericiler arasında yaşanan çatışmada birçok Kırgız vatandaşı hayatını kaybetti. Bu olay, 2005’te yaşanan halk hareketlerinin kıvılcımı olarak da uzmanlar tarafından dile getirilmektedir.⁵⁰⁴ Ayrıca Aksı olaylarında halkın mobilize olabilme kapasitesinin güçlendiği de söylenebilir. Bundan dolayı siyasi iktidarların siyasi değişimlere izin vermediği sürece yeni kitlesel olayların ortaya çıkarılabilmesi zihinsel anlamda ortaya çıkmış oldu.⁵⁰⁵ Ülkede yaşanan 2005 ve 2010 krizlerinin sebepleri arasında da yine kuzey-güney eksenli klan çatışmalarının etkili olduğu bilinmektedir. Bu durum siyasi seçimlere de yansımaktadır. Zira Akayev’in kuzey bölgelerden, Bakiyev’in ise güney bölgelerden daha fazla oy alabilmesi bunun bir örneğidir.⁵⁰⁶

Kırgızistan’daki bölgecilik kavramıyla ilgili siyaset bilimi uzmanı Emil Jurayev şunları belirtmiştir:

“Bölgecilik Kırgızistan’da önceden beri söz konusuydu. Fakat sosyal anlamda olan bu farklılık siyasi çıkarlar için kullanılmaya çalışılmıştır. Siyasi elitler bu konuyu gündeme getirerek iktidar mücadelesinde kazanç elde etmek istemektedirler. Bağımsızlıktan önce coğrafi koşulların ikiye böldüğü Kırgızistan’da kuzey ile güney toplumu arasında iletişim oldukça sınırlıydı. Üstelik Sovyetler Birliği döneminde seyahatlerin kısıtlı olması iki farklı

⁵⁰³ Erkanbek Tagayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bışkek, 15 Ekim 2020.

⁵⁰⁴ Ruslan Kalmatov, “Aksı okuyası: Aktalbay kalgan ümüt” [Aksı Olayı: Aklanmayan ümit], 17 Mart 2020, (Çevrimiçi), <https://www.azattyk.org/a/aksy-okuyasy-bospiiek-eskeryy/30492083.html>, 10 Ekim 2020.

⁵⁰⁵ Scott Radnitz, “Networks, localism and mobilization in Aksy, Kyrgyzstan”, **Central Asian Survey**, C.24, No:4, 2005, s. 422.

⁵⁰⁶ Galliev, **a.g.e.**, s. 150.

bölgede yaşayan vatandaşların ayrı kalmasını sağlamaktaydı. Fakat bunlarla birlikte kuzeyli ve güneyli Kırgızlar arasında sosyo-kültürel açıdan farklılıklar da bulunmaktadır. Güneyli Kırgızlar yerleşik hayata geçmiş olan topluluklarla daha sıkı ilişki içinde bulunmuşlardı. Onların dil, din ve kültürlerinden etkilenmişlerdi. Kuzeyli Kırgızlar da daha çok Kazak-Kıpçak göçmen topluluklarla ilişki kurmaktaydılar. Ayrıca Rusların ilk olarak kuzeyli Kırgızlarla etkileşime geçtikleri bilinmektedir. Bu tür durumlar da kuzeyli ve güneyli Kırgızlar arasında özellikle kültürel açıdan bazı farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Günümüzde kuzey-güney ayrışmasının etkisi azalmaya başlamıştır. İki topluluk arasında iletişimin hızlanması, seyahatlerin çoğalması gibi nedenlerden dolayı bu farklılıklar ortadan kalkmaya başlamıştır.⁵⁰⁷

Sonuç olarak Kırgızistan'ın bağımsızlığından sonra siyasi kadrolar içinde yer almış olan kabile veya klan ilişkilerinin devlette kurumsallaşmaya engel olan unsurlardan biri haline gelmiştir. Devlet kademelerindeki önemli pozisyonların dağıtılmasında etkili olan kabile, klan veya bölgecilik anlayışı ulus inşası sürecini de etkilemiştir. Kırgızistan'da siyasi partilerin etkisinin oldukça az olması siyasi aktörlerin partilerden daha çok klan ve kabilelere yönelmelerini sağlamıştır.⁵⁰⁸ Özellikle ayrılıkçılık ve bölgeciliğin artışa geçtiği ilk iki cumhurbaşkanı döneminde Kuzey-Güney anlaşmazlıkları ülkenin ulusal ve bölgesel birliğine yönelik potansiyel bir tehdit haline gelmişti.⁵⁰⁹

3.3.3. Siyasal Seçkinlerin Siyaset ve Bürokrasideki Yeri

Orta Asya ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıklarında, Sovyetler Birliği döneminde çizilmiş olan idari ve ekonomik bölge sınırları devlet sınırları haline geldi. Bu aşamadan sonra yerel halkın ulusal farkındalığı artmaya başladıkça (nüfus yapıları da göz önüne alınarak) bölgesel çatışmalar yaşanmaya başladı. Kırgızlar, geleneksel olarak göçebe yaşamı süregelmışlerdir. Özbek ve Tacik halkları ise çoğunlukla çiftçilikle uğraşmaktaydı. Böylece Kırgızistan'daki siyasi seçkinlerin, kabile, klan

⁵⁰⁷ Emil Jurayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bışkek, 3 Kasım 2020.

⁵⁰⁸ Seçil Öraz, "Tribal Connections Within the Political Processes: The Case of Kyrgyzstan", **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, C.1, No:2, 2006, s. 93.

⁵⁰⁹ Bolponova, **a.g.e.**, s. 61.

veya “güney”, “kuzey” ekseninde yoğunlaşması söz konusu oldu. Bu seçkin tabakanın Kırgızistan’ın bağımsızlığının ilk yıllarında özellikle lider seçimi konusunda etkili oldukları bilinmektedir. Öyle ki elitler arasındaki mücadele bazı dönemlerde gruplar arasında silahlı çatışmaya dönüşmüş, ülkenin güvenliği için bir tehdit unsuru haline gelmiştir.⁵¹⁰

Orta Asya’daki siyasal sistemlerin geneline bakıldığında yerel ağlar temelinde meydana gelmiş olan siyasal seçkinlerin, ülkelerdeki otoriter yönetim anlayışının destekçileri olduğu görülebilmektedir. Zira bu siyasal seçkinlerin de kendi aralarında bir pazarlık sonucu siyasi iktidarın paylaşıldığı söz konusu olmaktadır. Fakat daha önce de belirtildiği gibi bu seçkinler arasındaki konsensüs bazen anlaşmazlıklara veya siyasal krizlere neden olabilmektedir. Ülkedeki ilk iki iktidar değişimi buna örnek olarak gösterilebilir.⁵¹¹ Kırgızistan’daki yerel liderlik yapılarına bağlı bir siyasal seçkin grubunun oluşması parçalanmış bir parlamento yapısının da ortaya çıkmasına neden oldu. Bu bağlamda gücünü pekiştirme çabaları içinde olan merkezi otorite ile merkezkaç güçler arasındaki mücadele siyasi gerilimlere neden olmaktaydı.⁵¹²

Kırgızistan’daki siyasi rekabet, ulusal ekonomisinin yapısı gereği komşu ülkelere kıyasla çok daha dinamik bir seyir izlemiştir. İlk Cumhurbaşkanı Akayev döneminde başlatılan piyasa ekonomisi aynı zamanda siyasi hedefleri de olan bir grup girişimci kitleyi meydana getirdi. Sonraki dönemlerde de güç kazanan bu grup ne Akayev ne de Bakiyev zamanında tam anlamıyla kontrol altına alınamadı. Bu söz konusu seçkin grup arasındaki siyasi ve ekonomik mücadele, 2005 ve 2010’da meydana gelen iktidar değişimlerinin ana nedeni olarak görülmektedir. Zira Akayev’in devrilmesi, iktidar ve ekonomik kaynaklara ulaşmaya çalışan muhalif seçkinlerin eseri olduğu bilinmektedir. Bu amaçla siyasi seçkinler, kendi çıkarları doğrultusunda apolitik kitleleri mobilize etmeyi başarmışlardır.⁵¹³

SSCB zamanında tek bir merkezi otorite bulunmaktaydı. Moskova’daki iktidarın fikir ve eylemlerine karşı gelenler yok ediliyordu. Reperessiya adı verilen

⁵¹⁰ Galliev, **a.g.e.**, s. 150.

⁵¹¹ Güneş, **a.g.e.**, s. 25.

⁵¹² Haluk Alkan, “Post-Soviet politics in Kyrgyzstan: Between centralism and localism?”, **Contemporary Politics**, C.15, No:3, 2009, s. 373.

⁵¹³ Marat, **a.g.e.**, s. 331-332.

baskı dönemleri buna örnek olarak gösterilebilir. Devlet adamları ve bürokratlar da Moskova'nın tayin ettiği işlerin sınırları dışına çıkamazdı. SSCB'nin dağılmasıyla siyasi otorite boşluğu ve kaotik ortamdan yararlanmaya çalışanlar, devlete ait kaynakların satımıyla zenginleştirdiler. Zamanla bu kişiler siyaset yaparak iktidara gelmenin yollarını aramaya çalıştılar. Kendi ekonomik hedefleri doğrultusunda siyasi kararlar almaya başladılar ve kendi iktidarlarını güçlendirmeye çalıştılar.⁵¹⁴

Askarov, bağımsızlıktan günümüze yaklaşık otuz yıl geçmesine rağmen siyasi elitin yalnızca iktidar mücadelesi içinde olduğunu vurgulamıştır. Bu siyasi seçkinlerin siyasi arenada eğitilmiş, kültürlü, kararlı, yaratıcı, entelektüel gençlere fırsat vermediği de bilinmektedir. Hatta Askarov, bu seçkinlerin yurtdışında kendi düzenlerini kurduklarını, ülke için tehdit arz eden hiçbir unsurun ise umurlarında olmadığını savunmuştur.⁵¹⁵ Mamasaliyev, Orta Asya'da entegrasyon sorununun yaşanması ve pekiştirilememesinin altında da yine elitler arası mücadelenin olduğunu vurgulamıştır. Ona göre, Orta Asya ülkelerindeki siyasal seçkinlerin kendi çıkarlarını zedeleyebileceği düşüncesi de ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerini olumsuz anlamda etkilemektedir.⁵¹⁶ Analist İgor Shestakov da Kırgızistan'daki eski moda siyasi elitlerin ülkenin sosyo-ekonomik kalkınmasını sağlayamayacağını, çünkü onların yalnızca güç elde etmek için birbirleri arasında çeşitli entrikalarla meşgul olduklarını belirtmiştir.⁵¹⁷

Kırgızistan bürokrasisinde bağımsızlığından beri yalnızca yaklaşık 200 kişinin üst düzey pozisyonlarda yer aldığı görülüyor. Söz konusu siyasi seçkinler arasında Sovyet bakiyesi olan eski komünistlerin ağırlığı dikkat çekiyor. Zira bu seçkinlerin elinde bulunan maddi ve siyasi güç, iktidarlarını korumak için yeterli oluyor. Analist Karmışev, kendilerini siyasi elit olarak gören bu çıkar grupları, bağımsızlık yıllarından beri hiçbir zaman ülkenin eksiklikleri konusuna yönelmediklerini belirtmiştir. Ülkede

⁵¹⁴ Kanat Midin uulu, "Sayasiy elita degen özü kim?" [Siyasi elit kimdir?], (Çevrimiçi), 27 Ekim 2018, <https://argument.kg/?p=27078>, 4 Kasım 2020.

⁵¹⁵ Kanatbek Askarov, "Pandemiya sayasiy elitani canilay alabi?" [Pandemi siyasi eliti yenileyebilir mi?], (Çevrimiçi), 20 Temmuz 2020, <https://media-center.kg/kg/news/Pandemiya-sayasiy-elitani-zhanilay-alabi—1064342067>, 4 Kasım 2020.

⁵¹⁶ "A. Mamasaliyev: Azırkı sayasiy elita menen Borborduk Aziya birikpeyt" [Şimdiki siyasi seçkinlerle Orta Asya birleşmez], (Çevrimiçi), 15 Mart 2013, https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan/2013/03/130315_central_asia, 4 Kasım 2020.

⁵¹⁷ "Sayasiy elita almaşabi?" [Siyasi seçkinler değişir mi?], (Çevrimiçi), 17 Şubat 2017, <http://www.ktrk.kg/kg/post/10964/kg>, 4 Kasım 2020.

halk hareketleri sonucu meydana gelen iktidar değişimlerinde, yolsuzluk iddiaları yalnızca devlet başkanı ve onun ailesi üzerinde yoğunlaşmış, diğer siyasi elitlerin veya çıkar gruplarının devrilen iktidarların yerini aldığı gözlemlenmiştir. Eski Dış İşleri Bakanı Osmonakun İbraimov’a göre de yolsuzluk ve çıkar ilişkisi temelli siyaset yapanları siyasi elit değil, ‘siyasi karmaşa’ olarak nitelendirmek gerekir. Ona göre Sovyetler Birliği döneminde yurtdışında eğitim almış kalifiye insanların da ülke yönetiminden rahatsız oldukları gerekçesiyle ülkeyi terk etmeleri, siyasi seçkinlerin yine aynı kişiler olarak devam etmesini sağlamıştır.⁵¹⁸

İktidar değişimlerine yol açan halk hareketlerini ortaya çıkaran siyasal seçkinler, önceki yönetim tarzını da devam ettirmekten kaçınmamışlardır.⁵¹⁹ Ülkenin eski Cumhurbaşkanı Sooronbay Ceenbekov ise Kırgızistan’daki siyasi seçkinlerin aslında ülke için bir avantaj haline gelebilecek tecrübeli kişilerden oluştuğunu, bu kişilerin ülke yararına hareket ettiklerinde çok daha başarılı bir ülke yönetiminin ortaya çıkacağını bildirmişti. Ona göre seçkinlerin ülkenin kalkınması konusunda fikir birliğine vardıkları devletler her zaman başarıya ulaşmışlardır. Ne var ki Kırgızistan’daki seçkinler ancak ihtilaf durumundadırlar.⁵²⁰ Tagayev konuyla ilgili şunları belirtmiştir:

“Bizim ülkemizde insanlar sistem yerine kişileri değiştirmeye çalışıyor. Örneğin 2005 ve 2010 devrimlerinde devlet başkanları değiştirdi. Fakat onların yerine gelenler de onların yakın çevresindeki insanlardı. Günümüzde eski siyasal seçkinlerin yaşlanmasından dolayı siyaset sahnesinden çekilmeye başladığını görüyoruz. Fakat onların yerine gelenlerin de yine kendi çocukları veya yakın çevresinin olduğunu anlıyoruz.”⁵²¹

⁵¹⁸ Kubaniçbek Coldoşev, “Kırgızstanda sayasiy elita almaşabı?” [Kırgızistan’da siyasi elit değişir mi?], (Çevrimiçi), 13 Eylül 2010, https://www.azattyk.org/a/Kyrgyzstan_Politics_Elite/2155595.html, 5 Kasım 2020.

⁵¹⁹ Catherine Putz, “Aksana Ismailbekova on Patronage Politics in Kyrgyzstan”, (Çevrimiçi), 20 Ağustos 2019, <https://thediplomat.com/2019/08/aksana-ismailbekova-on-patronage-politics-in-kyrgyzstan/>, 10 Kasım 2020.

⁵²⁰ “Sooronbai Jeenbekov voices tasks of political elite in Kyrgyzstan”, (Çevrimiçi), 20 Kasım 2018, https://24.kg/english/101733_Sooronbai_Jeenbekov_voices_tasks_of_political_elite_in_Kyrgyzstan/, 10 Kasım 2020.

⁵²¹ Erklanbek Tagayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 15 Ekim 2020.

Kırgızistan Yeşiller Partisi lideri Erkin Bulekbayev ise iktidar çevrelerinin devletin imkanlarından ne şekilde yararlanmaya çalıştığını şu şekilde ifade etmiştir:

“İdari kaynak kullanarak, cumhurbaşkanı ve milletvekillerinin lehine özel yasalar çıkarılmakta ve devletin tüm maddi imkanlarından yararlanılmaktadır. İdari kaynaktan kasıt, tüm anayasal ve yasal normları ihlal edebilecek güçler; mahkemeler, savcılıklar, mali polis, kolluk kuvvetleri vs. Hukukun üstünlüğü, demokratik ilkeler, ifade özgürlüğü eksikliği ile karşı karşıya olduğumuz için bu durumlara karşı çaresiz kalmaktayız.”⁵²²

Sonuç olarak Orta Asya ve özel olarak Kırgızistan’ın siyasi kültürü analiz edildiğinde siyasetteki klan yapılarının demokratikleşme sürecini engellediği görülebilmektedir. Hatta siyasetin, partilerin yerine siyasi seçkinlerin egemen örgütlenme biçimi haline geldiği söylenebilir. Ülkenin üst düzey yetkililerinin önceliklerinin kişisel çıkarlarını arttırmak olduğu ve siyasi sistemde herhangi bir şekilde şeffaflaşmanın önünü açacak reformlara karşı oldukları görülebilir. Zira bu tür siyasi yapılanmalarda klan veya grup menfaatleri devletin çıkarlarından önce gelmektedir. Bu siyasi seçkinler siyasi, ekonomik ve sosyal dönüşümü engellemektedirler. Bununla birlikte ülke içindeki istikrarı da statükoya bağımlı hale getirmeye çalışmaktadırlar.⁵²³ İktidar değişimleri sırasında ülkede ortaya çıkan kaotik durum buna örnek olabilir.

3.3.4. Patronaj ve Klientalizm

Kırgızistan’da patronaj ağları, klan veya akraba temeline dayandığı için sıradan bir patron-müşteri ilişkisinden bahsedilemez. Zira klan veya akraba temelinde oluşan patronaj ağlarda tıpkı klanların içinde olduğu gibi bir hiyerarşi söz konusudur. Servet ve gücün sağlamlaştırdığı patronaj ağlarının seçkinleri bu hiyerarşiye bağımlıdır. Akrabalık ilişkileri de bu sosyal bağları stabilize eden unsurlardandır.⁵²⁴ Collins’e göre patrimonyal-otoriter liderler, kişisel kontrol, patronaj, onları çevreleyen ve rejimlerini destekleyen gayri resmi menfaatler etrafında birleşen müşteriler sayesinde hayatta kalmayı sürdürürler. Bu çıkar grupları içinde sektörler veya sınıflar değil, gayri

⁵²² Erkin Bulekbayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 29 Kasım 2020.

⁵²³ Akerman, *a.g.e.*, s. 141-142.

⁵²⁴ Collins, *Clan politics...*, s. 27.

resmi olarak iktidarı kullanan elitler yer alır. Rejimin başarısı da bölgesel liderlik yapılarını nasıl etkileyebildiğine bağlıdır.⁵²⁵

Klientalizm ise siyaset biliminde patron-müşteri olarak da bilinen kayırmacılığın siyasi sistemlere nüfuz ettiği durumu ifade eder. Siyasi patronlar ile onların bireysel müşterileri veya takipçileri arasındaki bu kişisel bağ zinciri karşılıklı maddi kazanç sağlamaya dayalıdır. Patron, bakmakla yükümlü olduğu kişilere ve suç ortaklarına destek ve iş birlikleri (oy, mitinglere katılım vs.) karşılığında maddi kaynakları (para, iş vs.) sağlar. Orantısız bir güce sahip olan bu patron, kontrol ettiği bu varlıkları nasıl dağıtacağına dair geniş bir hareket alanına da hakimdir. Modern yönetimlerde bu patronlar tamamen bağımsız aktörler değildir. Genellikle yerel düzeyde belli bağlantı ve iletişim ağı içinde olan patronlar yerel ve merkez arasındaki alışverişi koordine eden aracı konumunda olabilirler. Toplumun yoksul kesimi de gündelik giderlerini karşılama amacıyla bu ağlara dahil olmaktadır. Zira güvencesiz bir ekonomik sistem, insanları anında tüketime odaklandırır ve uzun vadeli kazanımlardan vazgeçmeye zorlar. Bundan dolayı klientalizm güvensiz politik ve ekonomik çevrelerde gelişme eğilimi gösterir. Bu ortamlarda da siyasi yönetici bu durumdan elde ettiği güç sayesinde görevinde kalmaya devam eder.⁵²⁶

Gayri resmi siyasi sistemler Orta Asya'daki yönetimlerde önemli bir yer edinmiştir. Afrika devletlerini tanımlamak için kullanılan neopatrimonyalizm literatürü, yönetici elitlerin yağmacı davranışları nedeniyle Orta Asya devletlerine de uyarlanmaya başlanmıştır. Orta Asya'daki otoriter rejimler patrimoniyal politikaları, iktidarlarını güçlendirmek için kullanmaya çalışmaktadır. Böyle bir patronaj ağı yeraltı kaynakları açısından zengin olan Orta Asya devletlerinde kendi yapılarını güçlendirmeyi başardı. Buna karşılık, Kırgızistan gibi daha az zenginliklere sahip olan

⁵²⁵ Kathleen Collins, "Economic and Security Regionalism among Patrimonial Authoritarian Regimes: The Case of Central Asia", **Europe-Asia Studies**, C.61, No:2, 2009, s. 251.

⁵²⁶ Derick W. Brinkerhoff ve Arthur A. Goldsmith, **Clientalism, Patrimonialism and Democratic Governance: An Overview and Framework for Assessment and Programming**, Bethesda, Abt Associates Inc., 2002, s. 2-3.

lkelerde enformel siyaset sistemleri devlet yapılarını güçlendirmekten ziyade siyasi istikrarsızlıklara yol açmıştır.⁵²⁷

Doğu Avrupa'daki bazı Doğu Bloku lkelerinin aksine Kırgızistan SSCB öncesinde de demokratik kurumlara sahip değildi. Sovyet egemenliğinde geçen süre içinde sivil özgürlükler bastırıldı ve demokratik kurumların oluşumu engellendi. Dolayısıyla Avrupa'da yaşanan demokratik hedefli toplumsal hareketler Kırgızistan'da ortaya çıkmadı. Bağımsızlığına kavuştuğunda Kırgız Komünist Partisi Merkez Komitesi eski daire başkanı Askar Akayev, kendi deyimiyle "Orta Asya'nın İsviçre'si"ni inşa etmek üzere iktidara geldi. Bu süreçte bürokrasiye demokratik ve liberal entelektüel atamalar gerçekleştirdi. Siyasi ve ekonomik liberalleşmeye giden adımlar atılmaya başlandı. Buna paralel olarak artan ekonomik zorluklar, sosyal huzursuzluklar ve çalışma ekibinin yetersizliğinden kaynaklanan yönetim sorunları, yeniden Akayev'in çevresini eski Komünist Parti bürokratlarıyla değiştirmeye ve yerel liderlik yapılarını iktidarda tutmaya zorladı. Akayev ilk on yıl iktidarda kalmayı başarsa da demokratikleşme açısından gerileme, muhalefetin bastırılması, medyanın gücünün zayıflatılması ve gayrı resmi patronaj ağlarının meydana gelmesi söz konusu oldu.⁵²⁸

Günümüzde Kırgızistan'daki tüm siyasi kültür, etnik gerilimlerin ve patronaj ağların gölgesinde yaşam sürdürmektedir. Bu ağların temelinde ise azınlıklardan arındırılmış bir etnik Kırgız grubu yer almaktadır.⁵²⁹ ülkede kamu hizmeti sistemi patrimonyal bir temelde, kaynakların ve fırsatların patron-müşteri ilişkisi çerçevesinde tahsis edildiği bir siyasal sistem mevcuttur. Bu sistem içinde üst düzey memurların kamusal ve özel alanları arasında fark bulunmaz. Resmi kurum ve pozisyonlar, daha büyük bir kamu amacına ulaşmaktan ziyade daha çok zenginlik ve güç elde etme aracı olarak kullanılmaktadır.⁵³⁰ Rozov'a göre Kırgızistan'da da olduğu gibi

⁵²⁷ Donnacha Ó Beacháin ve Rob Kevlihan, "Imagined democracy? Nation-building and elections in Central Asia", **Nationalities Papers**, C.43, No:3, 2015, s. 499.

⁵²⁸ Murat okgezen, "Corruption in Kyrgyzstan: the facts, causes and consequences", **Central Asian Survey**, C.21, No:1, 2004, s. 90.

⁵²⁹ Lori Handrahan, "Gendering ethnicity in Kyrgyzstan: Forgotten elements in promoting peace and democracy", **Gender & Development**, C.9, No:3, 2001, s. 72.

⁵³⁰ Liebert, **a.g.e.**, s. 409.

neopatrimonyal yönetim tarzına sahip ülkelerde klanlar arası mücadele olduğu kadar bazı durumlarda koalisyon veya patron-müşteri ilişkisi de yaşanabilir.⁵³¹

Kırgızların çoğu kendi soyunu efsanelerde de geçen 40 soy grubundan birine dayandırır. SSCB döneminde bu konuda ciddi baskı ve yasaklamalar uygulandı. Fakat SSCB'nin dağılmasıyla birlikte gerek ulus inşa projeleri gerek demokratikleşme çabaları kapsamında soy ve akraba ilişkileri yeniden gelişmeye başladı. Örneğin; demokratikleşme çerçevesinde ortaya çıkan yani partileri seçimlerde destekleme sürecinde akrabalık ilişkileri önemli ölçüde rol oynamıştı. Ülkedeki siyasi seçkinler zamanla bu durumu patronaj ilişkiler çerçevesinde yürütmeyi tercih etti. Bu kapsamda etkili politikacılar, parti liderleri ve iş adamları akrabalık ilişkilerini güçlendirmek amacıyla yerel liderlik yapılarını desteklediler. Soy ve akrabalık ilişkileri yalnızca bireyin kimliğini açıklamıyor aynı zamanda siyasi bağlılıklar için bir araç olarak da kullanılıyor. Soy ve akraba temelli bu patronaj ağları, seçmenleri mobilize etmek ve iktidarı sağlamlaştırmak için de önemli bir güce sahiptirler. Kırgızistan'da da her cumhurbaşkanı göreve geldikten sonra küçük ve sadık bir grubu derhal güçlendirmeye başlar. Bu iş birliği özellikle Akayev ve Bakiyev dönemlerinde yakın akrabalık bağları ve bölgesel kimlik etrafında şekillenmekteydi. Sonraki dönemlerde bu durum, yakın arkadaşlar, parti üyeleri, iş ilişkileri çerçevesinde değişime uğramaya başladı. Fakat bütün Kırgız cumhurbaşkanları bu çember içinde çıkar çatışması veya sadakatsizlik doğrultusunda farklı şekillerde cezalandırmayı, görevden almayı veya tutuklamaları tercih etti.⁵³²

Podolskaya ve Niyazova ülkedeki en etkili klanlardan biri olan Ceenbekovları şematik bir şekilde ortaya çıkararak devlet kurumlarındaki pozisyonlarını belirlemiştir. Bu bağlamda 2020'de görevi son bulan Cumhurbaşkanı Ceenbekov'un da üyesi olduğu klanlar güneyli kimlikleriyle dikkat çekmektedir. Bu ilişki ağının devlet kurumlarında nasıl bir patronaj ağı kurdukları aşağıdaki şemada gösterilmiştir.

⁵³¹ Rozov, **a.g.e.**, s. 140.

⁵³² Catherine Putz, "Aksana Ismailbekova on Patronage Politics in Kyrgyzstan", (Çevrimiçi), 20 Ağustos 2019, <https://thediplomat.com/2019/08/aksana-ismailbekova-on-patronage-politics-in-kyrgyzstan/>, 10 Kasım 2020.

Şekil 5. Ceenbekov klanının önemli isimleri

(Kaynak: https://24.kg/vlast/118303_krovnyie_uzyi_nashe_vse_otreh_klanah_kotoryie_fakticheski_upravlyayut_kyrgyzstanom/, 18 Mayıs 2021)

Yukarıdaki şemada da görüldüğü gibi eski Cumhurbaşkanı Ceenbekov'un öncülüğünü yaptığı klan üyeleri önemli devlet kurumlarında görev yapmışlardı. Asılbek Ceenbekov parlamento eski başkanlığı, Cusupbek Şaripov Ukrayna Büyükelçiliği görevlerinde bulunmuşlardı. Şaripov'un kızı Cibek, Balıkçı Belediye Başkanı Adıl Kanimetov ile evlidir. Ceenbekov'un dünürü Abibulla Tagayev ise Celal-Abat belediye meclis üyesi ve bölgedeki etkili kişilerdendir. Onun kardeşi Muratalı Tagayev ise 2018'de Celal-Abat belediye başkanı olmuştu. Ceenbekov'un dünürü olan milletvekili Aliyarbek Abcaliyev ise Ceenbekov'un rakiplerinden Ömürbek Babanov'un Ata-Jurt Partisi'nden istifa etmesini sağlayan kişilerdendir.⁵³³

Gürbüz'e göre Kırgızistan'da kan bağına dayalı ilişkileri, liyakat dışı ve şahsileştirilmiş devlet işlerinin odağına yerleştirmek tamamen doğru olmayacaktır.

⁵³³ Darya Podolskaya ve Mahinur Niyazova, "Krovniye uzı – naşe vse. O treh klanah, kotoryie fakticheski upravlyayut Kırgızstanom" [Kan bağı: Bizim her şeyimiz. Kırgızistan'ı yöneten üç klan hakkında], (Çevrimiçi), 22 Mayıs 2019, https://24.kg/vlast/118303_krovnyie_uzyi_nashe_vse_otreh_klanah_kotoryie_fakticheski_upravlyayut_kyrgyzstanom/, 18 Mayıs 2021.

Ülkede bu tür aşiret, boy, klan ilişkileri günlük hayatta değer bulmakla beraber siyasi anlamda belirleyici rol oynamamaktadır. Bunu yerine kurumsallaşma sürecini tamamlayamamış olan ülkede, siyasi ve ekonomik kaynakların paylaşılması hedeflenen çıkar grupları ifadesi daha doğru olacaktır. Bu gruplara akrabalık ilişkileri dışında fakat güvenilir kişilerin dahil olması da söz konusu olabilir. Ayrıca bu gruplar içinde de değişimin dinamik olabileceği söylenebilir. Bu patronaj ağları, geçmişten değil de modern dünyanın getirdiği ‘gücü elde etme ve koruyabilme’ adına yapılan yardımlaşma ilişkilerinin bir ürünü olarak ele almak gerekmektedir.⁵³⁴ Bu kapsamda patronaj ağları devleti inşa etmekten çok kendi gruplarını veya partilerini güçlendirmeye çalışırlar. Bu kapsamda onlara üye olanlar ekonomik fayda elde etmenin yollarını ararlar. Ayrıca bu gruplar mesleki niteliklerden ziyade ekonomik, etnik veya ailevi ilişkiler çerçevesinde hayatını sürdürür.⁵³⁵

3.3.5. Yolsuzluk

Yolsuzluğun birçok türünün bulunmasıyla birlikte bu bölümde ‘siyasi ve bürokratik yolsuzluk’ ele alınmıştır. Siyasi yolsuzluk, genellikle devletin veya kamu görevinin ve kaynaklarının seçilmiş veya atanmış devlet veya hükümet yetkilileri tarafından kişisel kazanç için kötüye kullanılması anlamına gelmektedir.⁵³⁶ Devlet kademesinde kendi çıkarları için bulunulan pozisyonu kötüye kullanma, rüşvet, kayırmacılık, kendi zimmetine geçirme, özelleştirme gibi konuları kapsamaktadır. Yolsuzluk siyasi arenanın dışında yalnızca seçimleri değil, mahkeme kararları, polis davranışları gibi günlük hayatı doğrudan etkilediği durumlarda tüm vatandaşların hukuk önünde eşitliği ve hukukun üstünlüğü ilkeleri zedelenmektedir.⁵³⁷

Kırgızistan, bağımsızlığını kazandığından günümüze kadar yolsuzluk, siyasi istikrarsızlık ve ekonomik sorunlarıyla gündeme gelmiştir. İlk seçilen Cumhurbaşkanı Akayev 2005’te, daha sonra Bakiyev 2010’da halk hareketleri neticesinde görevden

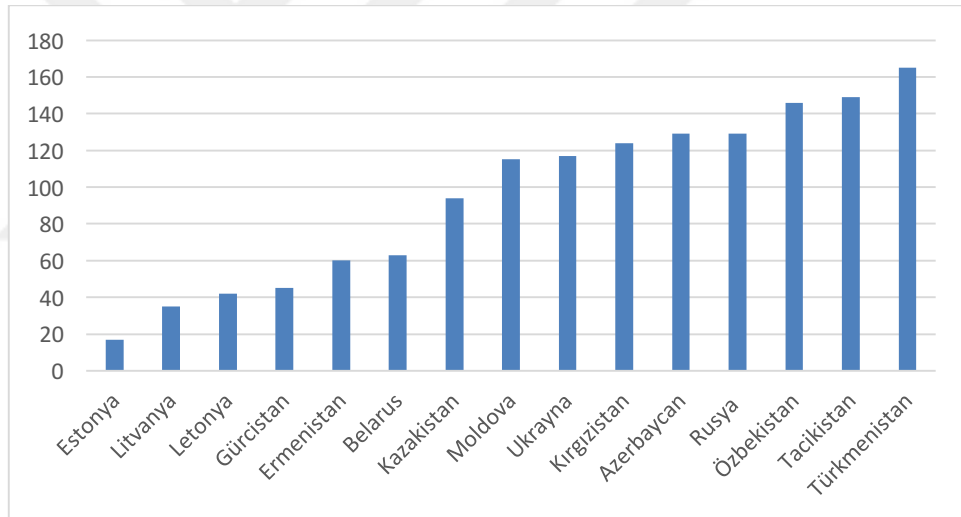
⁵³⁴ Y. Emre Gürbüz, “Demokrasinin Uzun ve Dolambaçlı Yolunda Kırgızistan”, **Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, Ed. Cengiz Buyar, Bışkek, PYR Publishing House, 2017, s. 292-293.

⁵³⁵ Marat, **a.g.e.**, s. 328.

⁵³⁶ Daniel Treisman, “The causes of corruption: a cross-national study”, **Journal of Public Economics**, C.76, No:3, 2000, s. 399.

⁵³⁷ Kathleen Collins ve Robert Gambrel, “Corruption and Popular Support for Democracy and Government in Transitional Context: The Case of Kyrgystan”, **Europe-Asia Studies**, C.69, No:8, 2017, s. 1284.

çekilmek zorunda kalmışlardı. Akayev'in yerine gelen Bakiyev, yolsuzlukla mücadele ve ülkedeki sosyal ve ekonomik koşulları iyileştirme sözü vermişti. Ancak görev süresi boyunca benimsenen reformların çoğu ailesinin yönetim kaynakları üzerindeki kontrolünü geliştirmek olarak görüldü. Bu kapsamda da bir grup insanın siyasi ve ekonomik çıkarlarını arttırmak için yetki kullanıldı. Yolsuzluk, rüşvet ve klientalist uygulamalar, Bakiyev'in devrilmesine sebep olan faktörlerden sayılmaktadır. Dolayısıyla Kırgızistan, siyasi istikrarsızlık, devlet gruplarında suç gruplarının varlığı, ekonomik sorunlar ve devlet kurumlarının tamamında yaşanan yolsuzluklarla karlı karşıya kalmıştır. Yolsuzluk ve adam kayırma gibi uygulamalar neticesinde vatandaşlar arasında meydana gelen huzursuzluklar ülkede halk hareketlerine ve iktidar değişimlerine de neden olmaktadır.⁵³⁸

Şekil 6. Post-Sovyet Ülkelerin Yolsuzluk Endeksi (2020 sıralaması)

(Kaynak: <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/kgz>, 15 Mayıs 2021)

Uluslararası bağımsız kuruluşlardan biri olan Transparency International tarafından gerçekleştirilen ülkeler arası yolsuzluk çalışmalarına göre bazı Post-Sovyet ülkelerle birlikte Kırgızistan'ın da yüksek derecede bir yolsuzluk oranına sahip olduğunu göstermektedir. Bu sıralama bürokratlar ve politikacılar arasındaki

⁵³⁸ Maira Martini, "Overview of corruption and anti-corruption in Kyrgyzstan", **U4 Expert Answer**, Transparency International, 2013, s. 1-2.

yolsuzluk uygulamaları esas alınan anket çalışmasına dayanmaktadır. Buna göre Kırgızistan, sıralamaya alınan 180 ülke içinde 124. sırada yer almaktadır.

Sovyetler Birliği'nden miras kalan bürokratik mekanizma, katı hesap verebilirlik ilkesini kaybetmiş ve işe alma ve terfi sistemi de bozulmalara uğramıştı. Bürokrasi, siyasi yetkililere karşı hesap verir duruma geldi. Ancak bu siyasiler kamuoyuna karşı sorumlu değillerdi. Bağımsızlık döneminde devlet başkanları ve onun etrafındakiler, sistematik ve sürekli olarak kamu yönetimi sistemini ve yeni reformları özel çıkarlarına hizmet etmek için kullandı. Hazırlanan reformların ise faaliyete geçirilmesi istenmemekteydi. Çünkü bürokratik sistemi meritokratik ve şeffaf hale getirmek, devlet yöneticilerinin kişisel kazanç ve siyasi rant elde etmelerine engel olabilecekti.⁵³⁹ Bu konuda Kırgız Cumhuriyeti Din İşleri Komitesi eski Başkanı Zakir Çotayev şunları belirtmiştir:

“...eski bürokratların bu yeni dönemde girişimcilik faaliyetleriyle birlikte zengin ve seçkin bir gruba dönüştükleri bilinmektedir. Bu süreç doğal olarak eski Sovyet bürokrasi anlayışının terk edilerek yeni bir bürokratik anlayışın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yeni dönemde şahsi menfaatler ön plana çıkmaya başlamıştır. Yani devlet kurumları artık kişisel menfaatlerin odağına koyulmuştur. Bu anlayış da Kırgızistan’da yolsuzlukların kapısını aralayan yeni koşulları beraberinde getirmiştir.”⁵⁴⁰

Günümüzde Kırgızistan’da yolsuzluk, siyaset ve hükümette yaygınlığını korumaktadır. Siyasi seçkinler, müşterilerini ödüllendirmek ve muhalifleri cezalandırmak için hükümet kaynaklarını olabildiği kadar kullanmaya çalışmaktadır. 2012 yılında Devlet Milli Güvenlik Komitesi (GKNB) bünyesinde yeni bir yolsuzlukla mücadele ofisi oluşturuldu, ancak bu ofis esas olarak yönetimin parlamento ve yerel yönetimlerdeki siyasi düşmanlarını hedef almak için kullanıldı. Atambayev ile aynı

⁵³⁹ Mahabat Baimyrzaeva, “Analysis of Kyrgyzstan’s administrative reforms in light of its recent governance challenges”, **International Public Management Review**, C.12, No:1, 2011, s. 42.

⁵⁴⁰ Zakir Çotayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bışkek, 16 Kasım 2020.

safta olan eski başbakanlar Isakov ve Satybaldiyev 2018'de yolsuzluk suçlamasıyla tutuklandı ve ikisi de Aralık 2019'da hapis cezasına çarptırıldı.⁵⁴¹

2019 yılında Devlet Gümrük Hizmetleri Başkan Vekili Raimbek Matraimov bir yolsuzluk skandalıyla ülke gündemini uzun süre işgal etti. Mayıs ve Kasım 2019'da yayınlanan haberlere göre Matraimov ve ailesi 2011 ile 2016 yılları arasında Kırgızistan'dan 700 milyon dolar civarında (daha sonra 900 milyon dolar olduğu haberleri çıktı) para çıkışı gerçekleştirmişti. Bu miktarı kara para aklama ve vergi kaçakçılığı yoluyla elde ettiği haberler arasındaydı. Kasım ayının sonlarına doğru Matraimov ile iş birliği yapan ve paraların Kırgızistan'dan çıkışını sağlayan Çinli Uygur iş adamı Aierken Saimaiti, İstanbul'da bir suikast sonucu öldürüldü. Bu haberler Bişkek'te protestolara ve eleştirilere yol açtı. Ancak savcılar yıl sonuna kadar herhangi bir iddianame hazırlamaktan çekindi.⁵⁴² Zira Matraimov ailesinin siyasetteki gücü bilinmekteydi. Parlamentoda bulunan ve Ceenebekov'a yakınlığıyla bilinen Mekenim Kırgızistan Partisi'nin en etkili üyelerinden İskender Matraimov'un, şüpheli bir biçimde edindiği zenginlik nedeniyle halk tarafından "Raim Milyon" lakabı verilen Raim Matraimov'un ağabeyi olduğu bilinmekte. Diğer kardeşi Tilekbek Matraimov'un ise SDPK'nın etkili kişilerinden olduğu biliniyor.⁵⁴³

Önceki yıllarda da Matraimov ailesinin sahibi olduğu hayır kurumunun özellikle ülkenin güneyinde camiler yaptırdığı, engelli ve muhtaç öğrencilere burs bağladığı, pandemi döneminde Covid-19'dan etkilenen hastalara ilaç ve solunum cihazları tedarik ettiği biliniyor. Dolayısıyla güneydeki şehirlerde yaşayan vatandaşlar Matraimovları cömert ve hayırsever olarak tanımlamaktadır. Ancak onlar yalnızca yumuşak gücü kullanmamışlardı. Skandal sonrasında bölgede araştırma yapmak üzere bulunan medya çalışanlarını sporcu gençler aracılığıyla tehdit etmiş ve saldırılarda bulunmuştu. 2020'de gerçekleşen parlamento seçimleri esnasında ise Matraimovların

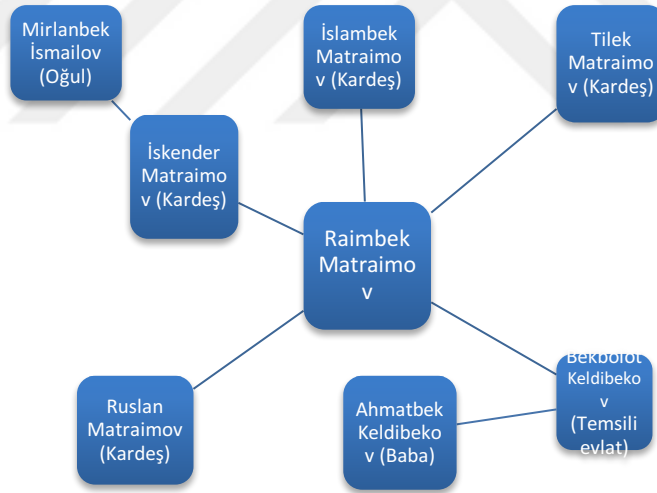
⁵⁴¹ Freedom House, "Kyrgyzstan", (Çevrimiçi), <https://freedomhouse.org/country/kyrgyzstan/freedom-world/2020>, 13 Kasım 2020.

⁵⁴² Freedom House, "Kyrgyzstan", (Çevrimiçi), <https://freedomhouse.org/country/kyrgyzstan/freedom-world/2020>, 13 Kasım 2020.

⁵⁴³ OCCRP, "A Powerful Kyrgyz Clan's Political Play", (Çevrimiçi), 2 Ekim 2020, <https://www.occrp.org/en/the-matraimov-kingdom/a-powerful-kyrgyz-clans-political-play>, 13 Kasım 2020.

desteklediği Mekenim Kırgızistan Partisi’nin seçim yasasını ihlal etmesi ve doğrudan oy satın alması ile gündeme gelmişti.⁵⁴⁴

Aşağıda ülkenin güneyinde etkili olan Matraimov klanının bazı üyeleri ve aralarındaki akrabalık ilişkileri verilmiştir. İskender Matraimov, Raimbek Matraimov’un kardeşi ve Cogorku Keneş milletvekilidir. Klan üyelerinin parlamentodaki temsilcisi olarak bilinir. Oğlu Mirlanbek Matraimov ise Dışişleri Bakanlığı’nın güney ofisinden sorumlu. Dış politika konusunda oldukça etkili olduğu biliniyor. Diğer bir kardeş Tilek Matraimov ise Kara-Suu bölgesinin valisi olarak görev yapıyor. Ailenin bir diğer üyesi İslambek Matraimov ise Devlet Ekonomik Suçlarla Mücadele Hizmetinde İç Soruşturmalar ve Güvenlik Dairesi Başkanı olarak görev yapıyor. Ayrıca bu klanın eski Parlamento Başkanı Ahmatbek Keldibekov ile evlilik yoluyla elde edilmiş akrabalık bağlarının olduğu da biliniyor.⁵⁴⁵

Şekil 7. Matraimov Klanı ve Aile İlişkileri

(Kaynak: https://24.kg/vlast/118303_krovnyie_uzyi_nashe_vse_otreh_klanah_kotoryie_fakticheski_upravlyayut_kyrgyzstanom/, 18 Mayıs 2021)

⁵⁴⁴ OCCRP, **a.g.m.**, 17 Kasım 2020.

⁵⁴⁵ Darya Podolskaya ve Mahinur Niyazova, “Krovniye uzı – naşe vse. O treh klanah, kotoryie fakticheski upravlyayut Kırgızstanom” [Kan bağı: Bizim her şeyimiz. Kırgızistan’ı yöneten üç klan hakkında], (Çevrimiçi), 22 Mayıs 2019, https://24.kg/vlast/118303_krovnyie_uzyi_nashe_vse_otreh_klanah_kotoryie_fakticheski_upravlyayut_kyrgyzstanom/, 18 Mayıs 2021.

Siyasi yolsuzluklarla ilgili Tagayev, 2020 parlamento seçimlerinde yaşanan bir olayı şu şekilde dile getirmiştir:

“Seçim dönemlerinde ülkede yolsuzluklar artış gösteriyor. Son seçimlerde Sooronbay Ceenbekov’un kardeşi olan Asılбек Ceenbekov, ülkenin güneyindeki bazı bölgelerde kendi partisinden başka hiçbir partiye seçim çalışması yapmasına fırsat tanımadı. Hatta benim doğduğum ilçeye seçim çalışmaları (Mekençil Partisi için) kapsamında gittiğim zaman ilçeye (Karakulca) girdiğim anda beni hapse atmakla tehdit ettiler. İlçe dışında gerçekleştirdiğimiz parti toplantısına katılmak isteyen vatandaşları engellediler. Bunlara rağmen bizim partimize oy verdiklerini açıkça belirten yakınlarımızın olmasa da seçimden sonra kendi ilçemizin sandıklarından Ceenebekov’un partisine (Birimdik) %100 oy çıktı. Merkezi Seçim Komisyonu da Ceenbekov’un sözünden çıkmıyor. Yaptığımız itirazlara rağmen bir sonuç alamadık.”⁵⁴⁶

Bununla birlikte seçim dönemlerinde oy satın alma konusu Kırgızistan’da bir sorun olarak devam etmektedir. Seçimlerde kampanya harcamalarının şeffaf olmaması, boyutu ve kapsamı ile ilgili şaibeler de her seçimde gündeme gelmektedir. Uluslararası gözlemciler, oy satın almanın son seçimlerde de (2015-2016) gözlemlendiğini rapor etmişlerdir.⁵⁴⁷ Bununla birlikte yine seçim dönemlerinde zengin iş adamlarının sayıları aşırı fazla olan siyasi partilere düzensiz para akışı sağladığı da gözlemlenmiştir.⁵⁴⁸ Bu konuyla ilgili Tagayev, son seçim döneminden şöyle bir örnek vermiştir:

“Siyasi parti üyeleri seçim sandıklarının kurulu olduğu okulların yollarında beklerler ve oy kullanmak için gelenlere hangi parti için oy kullanacaklarını sorarlar. Kendi partilerine verecekleri her oy için 3 ila 5 bin som arasında para teklif ederler. Kabul ederlerse 1000’er somluk ön ödeme yaparlar. Oy kullanıldıktan sonra sandık numaralarına göre tarama yaparlar.”⁵⁴⁹ Söz veren kişi

⁵⁴⁶ Erklanbek Tagayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 15 Ekim 2020.

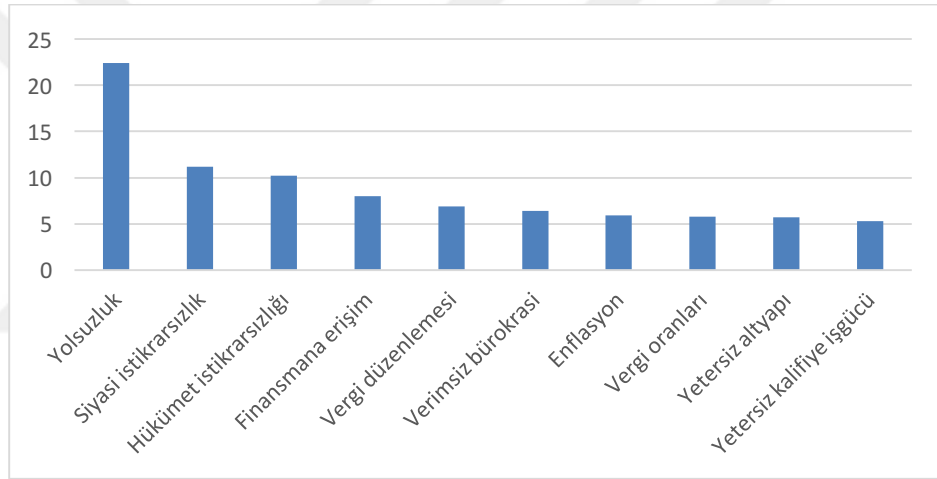
⁵⁴⁷ Guilherme France ve Roberto Martinez Kukutschka, “Kyrgyzstan: Overview of corruption and anti-cprruption”, **Transparency International**, 2019, s. 5.

⁵⁴⁸ France ve Kukutschka, **a.g.e.**, s. 5.

⁵⁴⁹ Son seçimlerde elektronik sandıklar kullanıldığı için siyasi partiler oy değişimlerini anlık izleyebilmektedirler.

sayısı ile oy sayısı eşleşiyorsa geri kalan ücret ödenir. Eğer başka bir parti lehinde oy kullanılmışsa da çeşitli yaptırımlarda bulunulur.⁵⁵⁰

Ülkede yaygın olan yolsuzluk yabancı yatırımcılar için Kırgızistan'ı cazibe merkezi olmaktan çıkaran etkenlerdendir. Dünya Bankası'nın 2016 verilerine göre ankete katılan firmaların yaklaşık %70'i yönetim kaygıları, siyasi istikrarsızlığı ve yolsuzluğu çalışmaların önünde engel olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Aynı zamanda Kırgızistan mülkiyet haklarının korunmasında 140 ülke içinde 120. sırada yer almaktadır. Aşağıdaki grafikte işletme sahiplerine yönelik yapılan anket sonuçları gösterilerek iş ortamındaki en büyük sorunlar belirtilmiştir.

Şekil 8. İşletme sahiplerinin iş ortamındaki en önemli engellere yönelik algısı

(Kaynak: World Bank Group, **Kyrgyz Republic: From Vulnerability to Prosperity**, Washington DC, 2018, s. 19)

Sonuç olarak Kırgızistan'da düşük gelir seviyesi, devletin yoğun müdahalesi, zayıf demokratik kurumlar, hukuk sisteminin yetersiz işleyişi ve Kırgız halkının siyasi kültür geçmişi gibi unsurlar yolsuzlukların devam etmesine neden olmaktadır. Politika yapıcıların bu konuda hazırlayacağı ve uygulamaya koyacağı reformlar doğrultusunda bu durumun değişmesi söz konusu olabilir. Bununla birlikte Kırgız halkının bu reformlara olan desteği de önem arz etmektedir.⁵⁵¹ Transparency International (Uluslararası Şeffaflık Örgütü) tarafından yapılan 2020 yolsuzluk algılama endeksine

⁵⁵⁰ Erklanbek Tagayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bışkek, 15 Ekim 2020.

⁵⁵¹ Çokgezen, **a.g.e.**, s. 92-93.

göre Kırgızistan 180 ülke içinde 124. sıradadır.⁵⁵² Birleşmiş Milletler araştırmasına göre yolsuzluk, ekonomik büyüme ve reformların gelişmesi için en büyük engellerden sayılmaktadır. Ayrıca ülkede yolsuzluğun en çok yargı organları, gümrük, vergi daireleri ve kolluk kuvvetleri arasında yoğunlaştığı belirtilmiştir.⁵⁵³ National Democratic Institute tarafından yapılan anket araştırması sonucuna göre vatandaşlar ülkedeki en önemli sorunun yolsuzluk olduğunu ve yolsuzlukla mücadelenin ise en önemli öncelik olduğunu belirtmiştir.⁵⁵⁴ Kırgızistan’da bir yılda yolsuzluktan dolayı devletin yaklaşık 700 milyon dolar kaybettiği düşünüldüğünde ülke ekonomisine olan zararı da anlaşılabilmektedir.⁵⁵⁵

Kırgız Cumhuriyeti Yolsuzlukla Mücadele Kanununda yolsuzluk kapsamı açık bir şekilde belirtilmiştir. Bunlardan bazıları; “Devlet organlarının, yerel yönetimlerin ve tüzel kişiliklerin faaliyetlerine yasadışı müdahale, yetkileri kişisel çıkarlar veya yakın akrabaların çıkarları için kullanma, kamu kurumlarında çalışmak üzere işe alınanlar üzerinde kayırmacı uygulamaların yapılması, kamu kurumlarınca tüzel kişilerin çıkarları için özel kararların çıkarılması, bireylerden veya tüzel kişilerden kanunlar dışında bilgi talep etmek, kamu kurumları veya yerel yönetimlerin maddi kaynaklarının özel kişilere aktarılması, protokol ve diğer resmi etkinlikler sırasında saygı göstergesi olarak verilen sembolik işaretler ve sembolik hatıra eşyaları dışında, üst düzey görevlilere hediyeler vermek, maddi ve diğer faydalar sağlamak, ofis dışında hizmetler sunmak, devlet ihalelerine kurumlardaki görevlilerin yakın akrabalarının katılması...”⁵⁵⁶ Yolsuzlukla mücadele konusunda Akayev döneminde bir eylem planı hazırlanmış fakat kabul edilmemişti. 2005’te iktidara gelen Bakiyev, aynı yıl ilk olarak yolsuzlukla mücadele stratejisini imzalamıştı. Ardından 2012’de “Kırgız Cumhuriyeti’nde Yolsuzlukla Mücadelede Devlet Stratejisi” belgesini Atambayev

⁵⁵² Transparency International, **Corruption Reception Index 2019**, (Çevrimiçi), <https://www.transparency.org/en/countries/kyrgyzstan>, 16 Kasım 2020.

⁵⁵³ Liebert ve Tiulegenov, **a.g.e.**, s. 92.

⁵⁵⁴ National Democratic Institute, **Citizens’ Attitudes in Lead-up to the 2011 Kyrgyzstan Presidential Elections**, Bishkek, 2011, s. 10-11.

⁵⁵⁵ Colin Kamphuis, **The Impact of Soviet Legacies of Informal Exchange on Corruption in Contemporary Kyrgyzstan**, UVM Honors College Senior Theses, 2017, s. 10.

⁵⁵⁶ Kırgız Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, **Kırgız Respublikasının Mıyzamı: Korruptsiyaga karşı arekettenü cönündö** [Kırgız Cumhuriyeti Kanunu: Yolsuzlukla mücadele hakkında], (Çevrimiçi), 8 Ağustos 2012, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/203753>, 10 Kasım 2020.

onayladı.⁵⁵⁷ Ancak ülkede yolsuzlukla mücadelede istenilen düzeye ulaşamadığı yıllara göre yolsuzluk endeksine bakıldığında anlaşılabilmektedir. Zira Kırgızistan bu sıralamadaki yerini korumaktadır.

3.3.5.1. Bağımsızlık Döneminde Özelleştirmeler

Bilimler Akademisi Eski Başkanı ve Kırgızistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Askar Akayev tarafından bağımsızlığa geçiş sürecinde demokratik bir gelişim yolu tercih edildi. 1991'de resmen bağımsız bir devlet ilan edilen Kırgızistan'da ani bir şekilde piyasa ekonomisine geçiş süreci de başlanmış oldu. Aralık 1991'de geniş bir özelleştirme programı kabul edildi. Fakat ekonomik anlamda diğer Post-Sovyet ülkelere olan bağımlılıktan dolayı ekonomik sorunlar da ortaya çıkmaya başladı. Dolayısıyla piyasa ekonomisine geçiş süreci oldukça sancılı geçmişti.⁵⁵⁸

Kırgızistan'daki özelleştirme esas olarak Rus modelini izledi ve iki ayrı aşamada ilerledi. İlk aşama (1992-1993), tüketici hizmetleri, perakende ticaret ve inşaat sektöründeki küçük işletmelerin özelleştirilmesinden oluşuyordu. Bu süreci yönetmek için Devlet Mülkiyet Fonu (DMF) kuruldu. Devlet mülkiyetin özel kişilere devredilmesi için birkaç yöntem kullanıldı: kiralama, anonim şirket kurma, rekabetçi teklif verme, açık artırma, kişilere ve işçi kolektifine satış. Bununla birlikte, bunların yüzde 26'sı doğrudan işçi kolektifine, yüzde 21'i özel şahıslara, yüzde 20'si rekabetçi ihale yoluyla ve yüzde 18'i anonim şirketlere dönüştürülen çoğunlukla küçük ve satılması daha kolay işletmelerdi. 1994 yılına gelindiğinde hükümet, Kitlesel Özelleştirme Programını (KÖP) orta ve büyük ölçekli 1.300 işletmeyle genişletti. Yeni program, daha geniş bir mülkiyet dağılımı, daha fazla şeffaflık ve özelleştirmeyi hedefleyerek, özel mülkiyeti ve daha etkili işletme yönetimini teşvik etti. Hisseler, ihaleler yoluyla halka satılmaya başlandı. 1997 yılına kadar özel sektör ülkedeki GSYİH'nın yaklaşık yüzde 60'ını oluşturduğu tahmin ediliyor.⁵⁵⁹ İlk beş yıl içinde

⁵⁵⁷ Ernest Nurmatov, "Ceenbekovdun korruptsiyaga karşı canı strategiyası" [Ceenbekov'un yolsuzluğa karşı yeni stratejisi], (Çevrimiçi), 28 Ağustos 2020, <https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan-corruption-strategy/30805787.html>, 17 Eylül 2020.

⁵⁵⁸ Ziada Sırgakova, "İstoriçeskiye aspektı i razvitie investitsii v Kırgızsyane" [Kırgızistan'da Yatırımların Tarihsel Yönleri ve Gelişimi], *Tavriçeskiy Nauçnyy Obozrevatel*, C.2, No:7, 2016, s. 93.

⁵⁵⁹ Vladimir Mikhalev ve Georges Heinrich, *Kyrgyzstan: A Case Study of Social Stratification*, No: 164, UNU/WIDER, 1999, s. 7-8.

hükümet, ticari kurumların %97'sini, sanayinin %80'ini ve daha önce hükümet tarafından yönetilen diğer ekonomi sektörlerinin yaklaşık %50'sini özelleştirmeyi başardı. Bu da Orta Asya ülkeleri arasındaki en büyük paya tekabül etmektedir. Kırgız Cumhuriyeti, bağımsızlığından günümüze 7.357 devlet varlığını özelleştirdi. Özelleştirilen şirketler arasında Kırgızistan Havayolları ve Alfa Telekom gibi stratejik kuruluşlar da yer almaktadır. Bununla birlikte Kırgız Cumhuriyeti'nde halen 135 kamu iktisadi teşebbüsü (KİT) bulunmaktadır. KİT'lerin çoğu zararına faaliyet göstermektedir.⁵⁶⁰

Tablo 4. Faklı Sovyet Sonrası Ülkelerdeki Özelleştirme Oranları (1991-1999)

	Özelleştirme payı (1999)	Özelleştirmeden elde edilen gelir (GSYİH'nin %'si)							
		1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Belarus	22,0	-	0,1	0,3	0,5	0,7	0,9	1	1,1
Gürcistan	93,8	-	10,4	14,6	19,1	19,6	20,2	21,8	23,0
Kazakistan	79,5	-	3,4	6,1	6,4	6,7	8,9	12,3	16,2
Rusya	90,0	0,8	1,1	1,3	1,5	1,7	2,7	3,3	3,6
Ermenistan	82,6	-	3,3	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4	9,9
Kırgızistan	96,5	-	0,2	0,6	0,9	1,3	1,4	1,6	1,9

(Kaynak: R. O. Kurmanbekov, "Gosudarstvenniy sektor – instrument ekonomičeskoy politiki gosudarstva" [Kamu sektörü – Devlet ekonomik politikasının aracı], **Reforma**, No:2, 2002, s. 6)

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere 1999 yılına gelindiğinde Kırgızistan'daki özelleştirme oranı %97 seviyelerine ulaşmıştır. Fakat buna rağmen özelleştirmelerden elde edilen gelir GSYİH'ye önemli derecede etkide bulunamamıştır. Bu da yapılan özelleştirmelerin şaibeli olduğu hakkında bilgi verebilir.

Kırgızistan'daki özelleştirme faaliyetlerinin ana nedeni tüm ekonomik sektörlerin kamu himayesinden çıkarılarak özelleştirilerek çeşitli mülkiyet biçimlerinin oluşturulmasıydı. Serbest piyasa ekonomisinin gereklerinden olan özel

⁵⁶⁰ Baimyrzaeva, a.g.e., s. 24.

mülkiyet anlayışını geliştirmek amacıyla düzenlenen bu program doğrultusunda 1993'ün sonlarına kadar devlet varlıklarının yaklaşık yüzde 35'inin özelleştirilmesi planlanmıştı. Bu oran da yaklaşık olarak 35 milyon somluk bir meblağa denk gelmekteydi. 1994'e kadar bu oran tutturuldu ve Orta Asya ülkeleriyle karşılaştırıldığında önemli bir başarı olarak görüldü. Fakat bu kadar hızlı bir sürede özelleştirmelerin tamamlanabilmesi bazı şüphelerin ortaya çıkmasına da neden oldu.⁵⁶¹ Bununla birlikte özellikle ülkenin güneyinde özelleştirme programları kapsamında özel kullanım için kolhoz işçilerine araziler dağıtıldı, fakat kişi başına düşen araziler tarım için oldukça yetersizdi. Bundan kaynaklı sorunlar da hem sosyal hem de ekonomik anlamda etkili olacaktı.⁵⁶² Dolayısıyla ülkede neoliberal piyasa reformları yozlaşmış uygulamaları da beraberinde getirmiş oldu.⁵⁶³

Ülkede gerçekleştirilen özelleştirmelerde şeffaflık ilkesine riayet edilmemesi yolsuzluğa katkı yapan faktörlerden biri haline gelmiştir.⁵⁶⁴ Bu bağlamda özelleştirme esnasında yapılan yolsuzluklar reform hareketlerinin hızlandığı dönemde ters etki yaratmıştır. Mayлуу-suu ampul fabrikasının devlete ait hisselerin satışı ile ilgili skandal, yolsuz özelleştirmeye bir örnek olabilir. Buna benzer birçok kamu varlığının özelleştirilmesi kapsamında yapılan ihalelerde en düşük teklif veren şirketlere kuruluşların devrinin gerçekleşmesi olaylarına tanıklık edildi. Bu şirketlerin Rus kökenli olması da dikkat çekmektedir. Fabrikalarla birlikte kolhozların özelleştirilmesinde de yolsuzlukların yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu kolektif çiftliklerin özelleştirilmesi kapsamında, eski Komünist Parti görevlilerine, hükümet üyelerine ve cumhurbaşkanının akrabalarına ve arkadaşlarına neredeyse hiçbir ücret talep edilmeden devlet mülkiyetini edinme fırsatı sunulmuştu. Bu durum hızlı özelleştirme sürecinin yol açmış olduğu yolsuzluklar olarak, şeffaf olmayan ve zayıf yasal uygulamaların bir sonucudur.⁵⁶⁵

⁵⁶¹ Wladyslaw W. Jermakowicz, Julian Pankow ve George Soros, "Privatization in the Kyrgyz Republic", **Russian & East European Finance and Trade**, C.31, No:6, 1996, s. 32.

⁵⁶² Radnitz, **a.g.e.**, s. 405.

⁵⁶³ Collins ve Gambrel, **a.g.e.**, s. 1280.

⁵⁶⁴ Çokgezen, **a.g.e.**, s. 83.

⁵⁶⁵ Çokgezen, **a.g.e.**, s. 89.

Sovyetler Birliği döneminde iktidar konumunda olan eski parti üyeleri, özelleştirme gerçekleştirildiğinde işletmelerin kontrolünü ele geçirmek için üstün fırsatlara sahipti. 1991 sonrası özelleştirmenin doğasıyla ilgili birçok sorun bulunmaktadır. Çünkü o dönemde özelleştirmelerin kaotik bir ortamda gerçekleştirildiği söylenebilir. Bir tür kamu varlığına en yakın olanlar veya bu varlıkların yönetimindeki hiyerarşide daha yüksek pozisyonda olanlar, bu işletmeleri elde etme konusunda avantaj yakaladılar. Dolayısıyla ülkedeki yolsuzlukların kaynağının, yozlaşmış bir özelleştirme sürecinden ortaya çıktığı söylenebilir.⁵⁶⁶

Sınırlı kapasite, sınırlı şeffaflık, hesap verebilirlik konusunda yetersizlik, hükümetin kısıtlı denetimi gibi hususlar ile aceleyle tasarlanmış reformlar neticesinde yapılan özelleştirmeler, gizli yozlaşmış ağların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu tür ağların gücü ve etkisi hızla güçlendi. Eski parlamento üyelerinden Valeri Dill, Kırgızistan'da organize suç ağlarının ortaya çıkışını şöyle açıklamıştır: “Özelleştirmelerin başladığı 1990’ların başında çoğu yetkili kamu mallarını paylaşmak için bu fırsattan yararlanmaya çalıştı. Kırgızistan’da böylece sermaye biriktirmeye ve ülkeyi soymaya niyetlenen mafya grupları ortaya çıktı. Kısa süre içinde kar oranı yüksek olan enerji sektörü, madencilik endüstrisi, alkol endüstrisi ve vergi denetimleri gibi kuruluşlar cumhurbaşkanının ailesinin ve ona yakın kişilerin kontrolüne girdi. Bu suç şebekeleri aynı zamanda küçük ve orta boyutlu işletmeleri baskı altında tutarak bir orta sınıfın ortaya çıkmasına engel oldu. Bu kişiler kendi iktidarlarını destekleyen gruplara da hizmet etmek için çaba gösterdiler.” Bunlarla birlikte bu iktidar ve iş dünyasının seçkinleri kendilerine elverişli koşullar oluşturmak için ekonomik politikaları düzenleyen siyasi büroları da etkileri altına almaya başladı. Dolayısıyla bu kişiler hükümet işlerini kendi ekonomik çıkarlarını geliştirmenin bir aracı olarak görmeye başladılar.⁵⁶⁷ Bu kapsamda ülkede ortaya çıkan ‘yeni seçkinler grubu’, iktidardan yararlanmak isteyen arkadaş ve akrabalarına siyasi ve ekonomik imkanları hazırlamaktadırlar.⁵⁶⁸ Siyaset bilimi uzmanı ve Kırgızistan Din Hizmetleri Komitesi eski başkanı Çotayev ise bu konuda şunları dile getirmiştir:

⁵⁶⁶ Kamphuis, **a.g.e.**, s. 10.

⁵⁶⁷ Baimyrzaeva, **a.g.e.**, s. 25.

⁵⁶⁸ Collins ve Gambrel, **a.g.e.**, s. 1283.

“... bu yeni dönemde liberal ekonomik sisteme adapte olunması gerekiyordu. Bu kapsamda da yeni bir seçkinler grubu ortaya çıkmaya başladı. Bu grup yeni oluşan koşulları hızlı bir biçimde benimsemeye başladı. Piyasa ekonomisinde yerlerini alarak girişimcilik faaliyetlerine başladılar. Özellikle özelleştirmeler kapsamında ülkede zengin işadamları ortaya çıkmaya başladı. Bu kişiler siyasette de etkili oldular ve iktidarda kalarak sosyal çevresine yeni menfaatler sağlamaya çalıştılar...”⁵⁶⁹

3.3.5.2. Rüşvet

Hukuk sisteminin kökleri Sovyet hukukuna dayanan Kırgızistan bağımsızlığını kazandıktan sonra 16 Eylül 2005’te UNCAC’a (United Nations Convention Against Corruption) taraf ülke olmuş ve buna benzer birçok yolsuzlukla mücadele örgütlerine üye olmuştur. Rüşvete karşı yaptırımlar ise Kırgız Ceza Kanunu’nun 310-314. maddelerinde yer almaktadır. Fakat Kırgızistan’da rüşvet teklif etmek veya rüşvet vaadinde bulunmak ceza kapsamına girmemektedir. Rüşvet alan ise suçunu “etkili pişmanlık” kapsamında yetkililere gönüllü olarak bildirmesi halinde cezai yükümlülükten kurtulur. Aynı durum rüşvet veren için de geçerlidir. Suçlunun yetkililere suçunu gecikmeden bildirme şartı yoktur. Ayrıca bir kamu görevlisinin bir vatandaştan zorla rüşvet alması da vatandaş için cezai yükümlülük doğurmaz.⁵⁷⁰

Kırgızistan’ın bürokratik kurumlarında rüşvetin yaygınlığı bilinmektedir. Bürokratik yolsuzluğun ülkenin ekonomisine de olumsuz etkileri önemli derecededir. Ülkede faaliyet gösteren bireyler veya şirketler, oldukça verimsiz bir bürokratik prosedürle karşı karşıyadırlar. Ayrıca yeni bir iş faaliyetine başlamak söz konusu olduğunda, ticari faaliyetler için gereken çok sayıda belge, ödeme ve prosedür, kamu görevlilerini işleri hızlandırmak için rüşvet ve kolaylaştırma ödemelerini talep etmeye teşvik etmektedir. Ülkede kamu ihalelerini kazanmak veya kamu kurumlarına erişebilmek için kamu görevlilerine yapılan düzensiz ödemelerin yaygınlığından söz edilebilir. Rüşvet ülkede nüfusun çoğunluğunun günlük hayatında yer edinmiştir. Bütün kamu kurumlarında vatandaşların alt veya üst düzey kamu görevlileri ile her

⁵⁶⁹ Zakir Çotayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bışkek, 16 Kasım 2020.

⁵⁷⁰ ADB-OECD, *The Criminalisation of Bribery in Asia and the Pasific*, Thematic Review – Final Report, 2011, s. 301-302.

türlü etkileşiminde rüşvet talep edilebilmektedir.⁵⁷¹ Yapılan araştırmalarda vatandaşlara göre rüşvet daha yaygın talep edilir ve daha maliyetli bir hale geldi. Ayrıca günlük yaşamın her aşamasında rüşvetin bulunması da Kırgız vatandaşları tedirgin etmekte. Araştırma kuruluşunun gerçekleştirdiği mülakatlara göre ülkedeki yolsuzlukların temel nedenleri şunlardır: 1) ekonomik durum (devlet kademelerindeki düşük maaşlar), 2) insanların zihniyeti ve 3) üst kademelerdeki seçkinlerin başkaları için örnek teşkil etmesi.⁵⁷²

Ülkede ekonomik durumun rüşvetin yaygın olması konusunda en önemli etkenlerden biri olduğu biliniyor. Kamu çalışanlarının düşük maaş alması onları hayatta kalabilme adına rüşvet almaya yönlendirmektedir.⁵⁷³ Sağlık ve eğitim sektörlerinde çalışanları da diğer komünizm sonrası ülkelerde olduğu gibi en düşük ücretle çalışan meslek grupları arasında yer almaktadır. Doktorlar ayda 100 dolar civarında maaş alırken, hemşireler bu miktarın daha altında maaş almaktadırlar. Geçim sıkıntısından dolayı birçok sağlık çalışanı işlerinden ayrılmak zorunda kalmakta. Sağlık sektöründe çalışmaya devam edenler ise ya ek iş yapmakta ya da hastalardan gayri resmi ödemeler talep etmekte. Devletin eğitim kurumlarında da benzer durum söz konusudur. Öğretmenler 100 doların altında maaş alıyorlar. Aynı şekilde bu durum da öğretmenlerin öğrencilerinden gayri resmi şekilde ödeme almalarına neden olmakta. Öğrenciler veya veliler dersten geçme, yüksek not veya üniversitelere girişi kolaylaştıran “kızıl diploma” alma amacıyla eğitim çalışanına rüşvet teklif etmektedirler. Buna benzer uygulamalar yüksek öğrenim kurumlarında da gerçekleşmektedir. Aday öğrenciler veya ebeveynler iyi üniversite veya fakülteye kabul edilebilmek için öğrenci kabul mekanizmasındaki görevlilere rüşvet teklif etmektedirler. Üniversitelerde öğrenim ücretinin devlet tarafından sübvansede edildiği veya tamamen karşılandığı ücretsiz eğitimi kapsayan “bütçe” olarak adlandırılan burs grubuna girebilmek için de etkili kişilere rüşvet verilmektedir.⁵⁷⁴ Bulekbayev ise şunları ifade etmiştir:

⁵⁷¹ Martini, **a.g.e.**, s. 2-3.

⁵⁷² National Democratic Institute, **a.g.e.**, s. 10-11.

⁵⁷³ Rıspık Kadrallyev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bışkek, 14 Kasım 2020.

⁵⁷⁴ Liebert ve Tiulegenov, **a.g.e.**, s. 92.

“...Bütün eğitim kurumlarında rüşvetin yaygınlaştığını, hatta bir piyasanın oluştuğunu görüyoruz. Örneğin, üniversitelerde öğrencilerin öğretim elemanlarına vize sınavları için 100 som, final sınavları için 300 som ödemekte olduğu herkesçe biliniyor...”⁵⁷⁵

Kırgızistan’daki siyasi yolsuzluk, bu bölümde daha önce tartışıldığı gibi, yalnızca işlerin bir kişinin klanına ve ailesine dağıtılmasını değil, aynı zamanda, talep edilen fiyatı ödemeye razı olan klan dışındaki kişilere devlet pozisyonlarının satılmasını da içerir. Kırgız halkı arasında kamu kurumlarında bir işi elde etmenin genellikle belli miktarda paraya mal olduğu yaygın biçimde bilinmektedir. Öyle ki öğretmenlik mesleğinden bakanlar kurulunda yer almaya kadar satılan bu pozisyonların geri dönüşü hesaplanarak satılması söz konusudur.⁵⁷⁶ Jurayev bu konuyu “devlet kurumlarındaki pozisyonlar yatırım aracına dönüşmüş durumda” sözleriyle ifade etmişti.⁵⁷⁷ Çokgezen, İçişleri Bakanlığı’ndaki pozisyonların derecesine bağlı olarak 100 ila 50.000 dolar arasında alınıp satıldığını belirtmiştir. Ancak bu ödemelerin de görevdeyken alınacak olan rüşvetler doğrultusunda kısa zamanda karşılandığını ifade etmiştir. Zira alt düzey bir kamu çalışanı düşük meblağlar ile rüşvet alırken, üst düzey bürokratlar için ehemmiyetine göre rüşvetin miktarını belirleyebilmektedirler.⁵⁷⁸ Çotayev de bu durumu destekler nitelikte şunları belirtmiştir: “...1996’dan itibaren birçok devlet makamı satılmaya başladı. Satın alınan bu makamlarda gayri resmi şekilde elde edilen paralar, harcanan bedelin katlarca fazlasına tekabül ediyor.”⁵⁷⁹

Bununla birlikte ülkedeki yolsuzluğun ve rüşvetin yaygın olması ülke ekonomisinin bozuk olmasında önemli bir yer tutar. Örneğin, Kırgızistan’da özel sektör, külfetli yasalar ve yönetici seçkinlerin bağlantılı oldukları şirketlere yapılan ayrıcalıklar diğer şirketleri zor durumda bırakmaktadır. Bu çerçevede, kişisel bağlantılar, yolsuzluk ve organize suç, ülkede iş rekabetini ve fırsat eşitliğini sınırlandırmaktadır. Yolsuzluk, şirketler ve yabancı yatırımcılar tarafından ülkede iş

⁵⁷⁵ Erkin Bulekbayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 29 Kasım 2020.

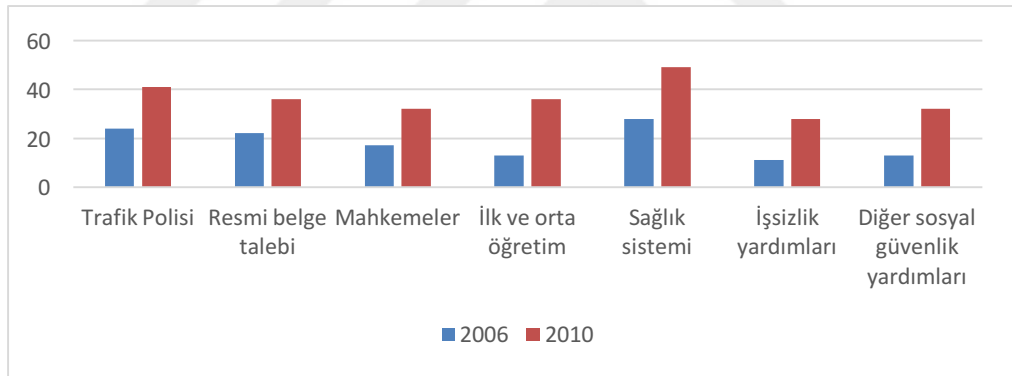
⁵⁷⁶ Liebert ve Tiulegenov, **a.g.e.**, s. 93-94.

⁵⁷⁷ Emil Jurayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 3 Kasım 2020.

⁵⁷⁸ Çokgezen, **a.g.e.**, s. 91-92.

⁵⁷⁹ Zakir Çotayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 16 Kasım 2020.

yapmanın önünde en büyük üç kısıtlamalardan biri olarak tanımlanırken, bunu siyasi istikrarsızlık ve ekonomik belirsizlik takip etmektedir. Aynı zamanda ülkedeki işletmecilerin vergi veya bürokratik masraflardan kaçınarak, bunun yerine daha az meblağlı rüşvetlere yönelmesi de ülkenin ekonomisi için olumsuz durumlardan birini teşkil etmektedir. Fakat bunların yanı sıra ülkede “grand corruption” (devasa yolsuzluk) olarak adlandırılabilen olaylar da söz konusudur. Bakiyev döneminde ülkedeki bir mobil iletişim şirketinin karıştığı yolsuzluk olayını örtbas etmek için başsavcılığa 400.000 dolar verildiği iddia edilmişti. Ayrıca yine aynı dönemde Rus yardım paketi kapsamında verilen 300 milyon doların da ortadan kaybolması buna bir örnek olabilir.⁵⁸⁰ Görüldüğü gibi Bakiyev’in süper-başkanlık rejiminde nepotizm, klancılık, yolsuzluk, iktidarın kriminalize edilmesi, cumhurbaşkanlığı ailesinin siyasi ve ekonomik tekeli, ifade ve medya özgürlüğünün kısıtlanması, muhalefetin bastırılması gibi uygulamalar zirve yapmıştır.⁵⁸¹

Şekil 9. Yetkili makamlarla etkileşim halindeyken yapılan gayri resmi ödemelerin sıklığı

(Kaynak: World Bank Group, **Impact of Corruption in the Kyrgyz Republic**, 2016, s. 9.)

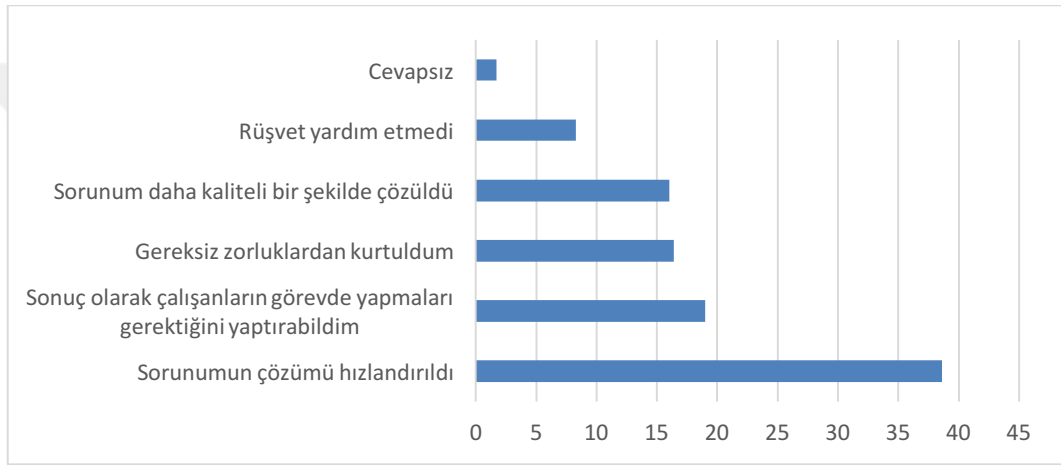
Dünya Bankası’nın araştırmalarına göre hükümetin çabalarına rağmen yolsuzluğun giderek yaygınlaştığı görülmektedir. 2013 Küresel Yolsuzluk Barometresi anketine katılanların %20’sinin yolsuzluğun son yıllarda “çok fazla” arttığını belirtmiştir. Ankete katılanların %73’ü ise hükümetin yolsuzlukla mücadele konusunda yeterince çaba harcamadığı görüşünü taşımaktadır. Yukarıdaki grafikte 2006 ile 2010 yılları arasında vatandaşların yetkili makamlarla etkileşimde

⁵⁸⁰ Martini, a.g.e., s. 3-5.

⁵⁸¹ Aşırov, a.g.e., s. 82.

bulunduklarında yapılan gayri resmi ödemelerin sıklığına ilişkin bilgiler verilmiştir. Buna göre ülkede rüşvetin hızlı bir şekilde yaygınlaştığı sonucu ortaya çıkmaktadır.⁵⁸²

AGİT tarafından 2014 yılında yapılan kapsamlı bir anket çalışmasında ülkedeki yolsuzluk ile ilgili önemli bilgilere ulaşılmıştır. Çalışmada, rüşvetin yaygın olmasının sebepleri arasında problem çözmeyi hızlandırma ilk sırada yer almaktadır. Aşağıdaki grafikte vatandaşların devlet kademelerinde verdikleri rüşvet karşılığında işlerinin ne derecede gerçekleştiği ile ilgili bilgiler sunulmuştur.⁵⁸³

Şekil 10. Vatandaşların rüşvet karşılığında sorunlarının çözülmesine yönelik algıları

(Kaynak: OBSE, *Obşestvo i Korrupsiya v Kirgizskoy Respublike* [Kırgız Cumhuriyeti’nde Toplum ve Yolsuzluk], Bişkek, 2014, s. 17)

Araştırmacının gözlemlerine göre Kırgızistan’da her devlet kurumunda bir “rüşvet piyasası” oluşmuş durumdadır. Örneğin, halk arasında trafik kurallarına uyulmadığında trafik polisine ne kadar rüşvet teklif edileceği bilinir. İhlalin yaptırımına göre rüşvetin miktarı değişebilir. Hastanelerde de buna benzer durumlar gözlemlenmiştir. Örneğin, kadın doğum hastanesinde doğumu yaptıracak olan doktora piyasadaki değerine göre para verilmediği sürece hastayla istenilen şekilde ilgilenmeyecektir. Fakat üst düzey bürokraside rüşvet piyasası şahısların hayatta kalabilme içgüdüsüne göre değil, maddi serveti genişletme kaygılarına göre belirlenmektedir. Dolayısıyla Kırgız bürokrasisinin alt tabakasında minimum düzeyde

⁵⁸² World Bank Group, *Impact of Corruption in the Kyrgyz Republic*, 2016, s. 9.

⁵⁸³ OBSE, *Obşestvo i Korrupsiya v Kirgizskoy Respublike* [Kırgız Cumhuriyeti’nde Toplum ve Yolsuzluk], Bişkek, 2014, s. 17.

rüşvet gerçekleşirken, üst bürokratik kurumlarda rüşvetin boyutu, yapılacak işin önemine göre devasa miktarlara çıkabilmektedir.

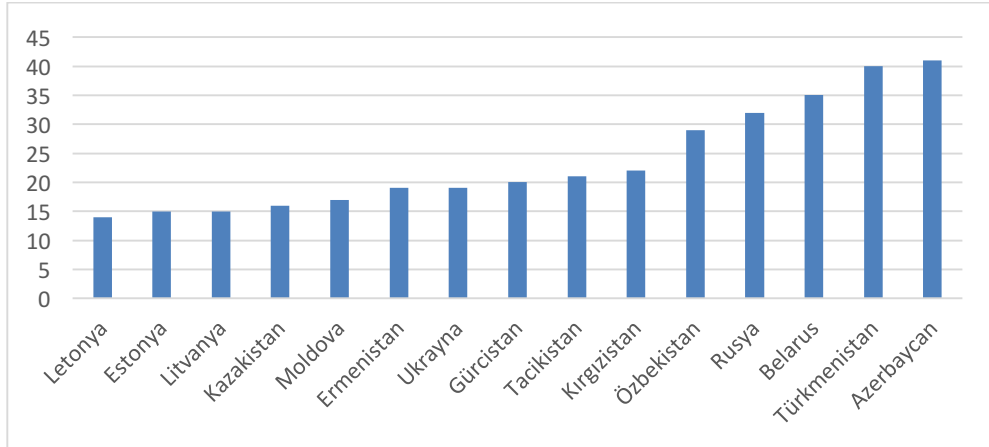
3.3.5.3. Nepotizm

Neopatrimonyal yönetim tarzının hâkim olduğu ülkelerde siyasi ve idari anlamda yasal, rasyonel ve modern kurum ve kuralların varlığıyla birlikte, gayri resmî kurumların uygulamalarının geçerli olduğu durumu söz konusudur. Bunlar arasında en yaygın olanlar nepotizm, patron-müşteri ilişkileri, aşiretçilik gibi neopatrimonyal uygulamalardır. Bununla birlikte, kamu yetkilileri devlet kurumlarını özel mülkiyet alanı gibi kullanmaları ve tahsis etmeleri görülebilmektedir.⁵⁸⁴ Nepotizmin uygulandığı kişiler klan dışından, daha geniş bir yelpazeyi içerir. Nepotizmin bu yapısı patronaj ağlar ve patron-müşteri ilişkisiyle anlamlandırılabilir. Klancılığın aksine, nepotizm otoriter yöneticilerin daha geniş güç koalisyonlarını oluşturmalarına izin verir. Otoriter liderleri nepotist uygulamalar yoluyla, devlet pozisyonlarını potansiyel rakipler arasında dağıtarak elit bir darbe veya kitlesel isyan riskini en aza indirebilirler. Bu bağlamda daha fazla nepotist uygulama için oluşturulan devlet kurumlarının sayısında artışlar görülebilir.⁵⁸⁵

Aşağıdaki grafikte de görüldüğü üzere Post-Sovyet ülkeler içinde demokratik sayılabilecek Baltık Ülkelerinin bakanlık sayıları en az oranı teşkil etmekle birlikte, nüfus, yüz ölçümü, sektörler gibi hususlar dikkate alındığında Kırgızistan'daki bakanlıkların sayısının oldukça fazla olduğu göze çarpmaktadır.

⁵⁸⁴ Kirill Melnikov, "Neopatrimonializm: Klassifikatsiya kak sposob preodoleniya kontsepynih natyajek" [Neopatrimonyalizm: Kavram stresini aşmak için bir sınıflandırma], **Polis. Political Studies**, No:2, 2018, s. 69.

⁵⁸⁵ S. N. Şkel, "Neopatrimonialniye praktiki i ustoyçivost avtoritarnih rejimov Evrazii" [Avrasyanın otoriter rejimlerinin neopatrimonyal uygulamaları ve sürdürülebilirliği], **Politiya**, C.83, No:2, 2016, s. 99.

Şekil 11. Post-Sovyet Ülkelerdeki Bakanlık Sayıları (2015)

(Kaynak: S. N. Şkel, “Neopatrimonality practices in the post-Soviet space: a comparative analysis of the Russian and Ukrainian cases”, *Politiya*, C.83, No:2, 2016, s. 99)

Nepotizm, Sovyetler Birliği bürokrasisinde de olan bir uygulamaydı. Ancak Stalin döneminde nepotist uygulamalar karşısında ağır cezalar verilmekteydi. Molotov’un karısı ve Kruşçev’in büyük oğlu hapse atıldı. Stalin döneminde Sovyet nomenklaturasının birçok aile üyesi ya hapse atıldı ya da idam edildi. Fakat Stalin’den sonra kadrolaşma konusunda nepotizmin yaygınlaşmaya başladı görülmüştü. Hatta akraba ilişkili atamalar devlet sisteminin temeli haline gelmişti. Brejnev döneminde bu uygulama zirveye çıktı. Dolayısıyla nepotizm uygulamalarının Sovyetlerin çöküşüne katkısı büyüktür. Kırgız toplumuna da Sovyetler Birliği’nden miras kalan nepotizmin bağımsızlıkla birlikte bürokraside devam ettiği görülmektedir.⁵⁸⁶

Kırgızistan’da nepotizm geçmiş yönetimlerin ortak uygulamalarından sayılmaktadır. Hükümet ve bürokrasinin seçkinleri, liyakate ilişkin kriterler yerine kişisel kriterlere göre pozisyonları doldurması ülkedeki nepotizmin en yaygın uygulamalarındandır. Örneğin, Bakiyev döneminde aile üyeleri devletin önemli kademelerindeki görevleri üstlendiler. Bir kardeşinin polis ve istihbarat servisi de dahil olmak üzere ülkenin güvenlik güçlerini kontrol ettiği biliniyordu. Bu kişinin, suçluları korumada kilit bir rol oynadığı ve devlet kurumlarını yasadışı faaliyetler ve kişisel

⁵⁸⁶ Asel Mambetova, “Kadrovaya politika i nepotizm” [Kadro politikası ve nepotizm], (Çevrimiçi), 7 Ocak 2011, http://kgcode.akipress.org/unews/un_post:581, 17 Kasım 2020.

kazanç için kullanmalarına izin verdiği iddia edilmişti.⁵⁸⁷ Ata-Meken Partisi eski lideri Tekebayev verdiği bir röportajda Bakiyev'in oğlu Maksim'in Merkezi Kalkınma, Yatırım ve İnovasyon Ajansı'na başkan olarak atanmasını Kırgızistan'da nepotizmin ve ilkel bir komünal sistemin yerleşmesi olarak yorumlamıştı. Üstelik bu durum derinleştikçe kendi ailesi içinde de pozisyonlar için çatışmalar yaşanacağını vurgulamış, gelecekte de ülkenin bütünlüğü için en büyük tehlikelerden biri olacağını belirtmişti.⁵⁸⁸ İbraimov, Kırgızistan'ın son Cumhurbaşkanı Ceenbekov döneminde de ülkede nepotizmin halen daha arttığı ve yaygınlaştığını belirtmişti.⁵⁸⁹ Ülkede nepotizmin yargı organlarında yaygın olduğu bilinmekle birlikte yürütme organının orta ve alt düzey hiyerarşisinde de önemli derecede etkili olduğu görülmektedir. Nepotist uygulamaların ve gücün kötüye kullanılması gibi çeşitli yolsuzluk türlerinin hakim olduğu Kırgızistan'da bu uygulamaların devlet kademelerinin tamamında görüldüğü de söylenebilir.⁵⁹⁰

Bu uygulamaların temelinde ise seçkinlerin nepotizm aracılığıyla güç elde etmek ve karşılıklı çıkar sağlamak olduğu düşünülebilir. Bu bağlamda bölgesel veya klan aidiyetine dayalı dayanışma, seçkinler tarafından aktif olarak kullanılmaktadır. Yozlaşmış yönetici, dayanışma grubuna mensup insanları kendi bulunduğu devlet kurumuna yerleştirmeyi arzular ve bu şekilde o kurumdaki kendi güvenliğini de sağlamış olacaktır. Ayrıca kurum içindeki rüşvet trafiğini de yerleştirmiş olduğu astları yönetir ve bu astlar rüşvet miktarından en az payı alarak kalan kısmı üstüne devreder. Dolayısıyla yönetici rüşvet verenlerle doğrudan temasa geçmemiş olur. Böylece yöneticinin suçüstü yakalanma riski de ortadan kalkmış olur. Bu planlamanın etkili bir biçimde işlemesi için de yöneticinin astları arasında gayri resmi bir kontrol mekanizması kurması gerekecektir. Bu sistem, astların elde edilen miktarın büyük bölümüne sahip olmaya çalışmasını engellemektedir. Bir ast yöneticisini ele vermeye çalıştığında yönetici, ortak akrabalar, klanlar, aksakallar vs. aracılığıyla baskı altına

⁵⁸⁷ Martini, **a.g.e.**, s. 3.

⁵⁸⁸ "O. Tekebayev: V Kırgızstane ustanovilsya nepotizm" [O. Tekebayev: Kırgızistan'da nepotizm kuruldu], (Çevrimiçi), 4 Kasım 2009, <https://rus.azattyk.org/a/3056335.html>, 17 Kasım 2020.

⁵⁸⁹ Osmonakun İbraimov, "Podsudniye Prezidenti Kırgızstana. To li yeşyo budet?" [Kırgızistan'ın Yargıdaki Cumhurbaşkanı. Tekrar olacak mı?], (Çevrimiçi), 20 Mayıs 2019, <https://rus.azattyk.org/a/29952556.html>, 17 Kasım 2020.

⁵⁹⁰ France ve Kukutschka, **a.g.e.**, s. 5.

alma fırsatına sahiptir.⁵⁹¹ Fakat bu sistemin de bazı durumlarda kurum içerisinde veya aile arasında iktidar kavgalarına neden olabileceği de söz konusudur.⁵⁹²

3.4. Sosyal Demokrat Parti İktidarı ve Bürokrasi (2017-2020)

Kırgızistan'da 2010 yılında yaşanan halk ayaklanmaları sonucunda Bakiyev iktidardan ayrılmak zorunda kalmış ve ülkeyi bir süre Roza Otunbayeva öncülüğündeki geçici hükümet yönetmişti. 2011 yılında yapılan seçimler doğrultusunda halk ayaklanmalarındaki öncülerden Almazbek Atambayev'in başkanlığını yürüttüğü Kırgızistan Sosyal Demokrat Parti (SDPK) parlamentoda en fazla milletvekiline sahip olmuş ve Atambayev de cumhurbaşkanı seçilmişti. 6 yıllık bir çalışma sürecinden sonra anayasaya göre ikinci kez cumhurbaşkanı olamayacağından dolayı yerine Başbakan Sooronbay Ceenbekov'u aday göstermişti. 2017'de yapılan seçimler doğrultusunda cumhurbaşkanlığına Ceenbekov seçildi.

Ceenbekov, 24 Kasım 2017'de ant içme töreninden sonra ülkede birlik ve huzuru temin edeceğini, etnik ayrımcılıktan, akraba siyasetinden ve bölgeseliktan uzak duracağını belirtti. Dış siyasette ise küresel ve bölgesel kuruluşlarda iş birliklerini güçlendireceğini açıkladı. Komşu ülkelerle de karşılıklı çıkara dayalı iyi ilişkilerin geliştirileceğini belirtti. Rusya ve Çin ile olan stratejik iş birliğinin devam edeceğini, Türkiye ve ABD ile olan ilişkilerin de yeniden iyi seviyelere çıkarılacağını vurguladı. Ayrıca 2010 yılında değiştirilen anayasa kapsamında benimsenen parlamenter sistemi koruyacağına da söz verdi. Kendi döneminde ülke içindeki en büyük önceliğinin ise yolsuzlukla mücadele olacağını bildirdi. Fakat cumhurbaşkanlığı devir teslim törenine eski Cumhurbaşkanı Roza Otunbayeva katılmadı. Sebebini ise şu sözlerle ifade etmişti: "Yapılan devrimlerde bize yol arkadaşlığı yapan Ömürbek Tekebayev, Bektur Asanov, Düyşönkul Çotonov gibi isimler şu anda cezaevinde tutuklu durumdadır. Bu durumda ben nasıl o törende bulunabilirim."⁵⁹³

⁵⁹¹ Azamat Temirkulov, **Combating Open Society Threats: Regionalism, Nepotism and Corruption**, CPS International Policy Fellowship Program, 2007, s. 6-7.

⁵⁹² Shailoobek Duisheyev, "Nepotizm", (Çevrimiçi), 25 Kasım 2009, https://www.azattyk.org/a/Kyrgyzstan_Press/1888920.html, 17 Kasım 2020.

⁵⁹³ "Apta: Ceenbekov biylikke keldi, Gaagada Mladiç sottoldu" [Hafta: Ceenbekov iktidara geldi, Gaagada Mladiç yargılandı], (Çevrimiçi), 26 Kasım 2017, https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_weekly_analysis_apt/28876842.html, 21 Kasım 2020.

Ceenbekov, cumhurbaşkanı olduğunda ilk olarak klan, akraba, aile, bölge gibi unsurların dışında bir siyaset sürdüreceğini bildirmişti. Ayrıca 2010'da gerçekleşen Nisan olaylarından ders alacaklarını, halkın özgürlüğüne karşı gelecek kararlara asla imza atmayacağını belirtmişti.⁵⁹⁴ Fakat göreve başladığı andan itibaren gerek yakın çevresi gerekse de hemşerisi olan bürokratları önemli pozisyonlara atamaya başladı. Örneğin; kardeşi Asilbek Ceenbekov danışmanlığa ve buna benzer yakın çevresindeki kişileri önemli devlet kademelerine yerleştirmeye başladı.⁵⁹⁵ Fakat iktidarı süresince Ceenbekov, yolsuzlukla mücadele konusunda adımlar atmaya da çalıştı. Öyle ki 2021-2024 dönemi için yolsuzlukla mücadele ve yolsuzluğun nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik yeni bir devlet stratejisi taslağı da hazırlandı. Fakat uzmanlar daha önceki belgeler gibi bunun da kağıt üzerinde kalacağı endişesini taşımaktaydılar. Uluslararası Şeffaflık Örgütü Kırgızistan Sözcüsü Adylbek Sharshenbaev de yasal mevzuatın ve geliştirilen eylem programlarının kusursuz olduğunu fakat eyleme geçmediğini belirtmiştir. Yolsuzlukla mücadeleyi hızlandırma çağrıları doğrultusunda 2017 seçimini kazanan Ceenbekov'un görev süresi boyunca konuyla gerçek anlamda ilgilenmediği görülmüştür. Ancak iktidara geldikten sonra eski Cumhurbaşkanı Atambayev, eski başbakanlar İsakov ve Satıbaldiyev'in de aralarında bulunduğu bir dizi yetkili yolsuzlukla mücadele kapsamında tutuklandı. Ancak bu konunun yolsuzlukla mücadeleden daha çok bir iktidar mücadelesi olduğu kanısını taşıyanlar da mevcuttu.⁵⁹⁶

İktidara gelişinin üçüncü yılında Yolsuzlukla Mücadele Konseyi'ni toplayan Ceenbekov, kolluk kuvvetlerinin yöneticilerini sert bir dille uyararak, yolsuzlukların artışta olduğunu vurguladı. Dijitalleşmenin yaygınlaşmasına rağmen yolsuzluk

⁵⁹⁴ “Prezident Soornbay Ceenbekov: Aprel okuyalarından teren sabak alıp, eldin erkine karşı kelgen çeçimderge eç kaçan col berbeybiz” [Cumhurbaşkanı Sooronbay Ceenbekov: Nisan olaylarından derin dersler çıkararak, halkın özgürlüğüne karşı gelecek hiçbir karara yol vermeyeceğiz], (Çevrimiçi), 6 Nisan 2020, http://www.president.kg/kg/okujalar/16468_prezident_sooronbay_gheenbekov_aprel_okuyalarinan_te_re_sabak_alip_eldin_erkine_karshi_kelgen_chechimderge_echkachan_ghol_berbeybiz, 20 Kasım 2020.

⁵⁹⁵ Rufat Ergeşov, “Prezident Ceenbekov kanday komanda toptoyt?” [Cumhurbaşkanı Ceenbekov nasıl bir ekip toplayacak], (Çevrimiçi), 28 Kasım 2017, <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-42156198>, 21 Kasım 2020.

⁵⁹⁶ Ernest Nurmatov, “Ceenbekovdun korruptsiyaga karşı canı strategiyası” [Ceenbekov'un yolsuzluğa karşı yeni stratejisi], (Çevrimiçi), 28 Ağustos 2020, <https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan-corruption-strategy/30805787.html>, 17 Eylül 2020.

oranlarında beklenen düşüşlerin yaşanmadığını vurgulayan Ceenbekov, özellikle gümrük ve vergi hizmetlerinde, madencilik sektöründe ve buna benzer kamu kurumlarındaki yolsuzluklara işaret etmiş, bunların durdurulması ve bu kurumlarda gerekli düzeyde dijitalleşmenin sağlanması gerektiğini belirtmişti. Zira Ceenbekov, yolsuzlukla mücadelede en etkin yolun dijitalleşme olduğunu fakat devlet kurumlarındaki yetkililerin bu konuda isteksiz davrandığını açıklamıştı.⁵⁹⁷ Bu konuyla ilgili bir yabancı yatırımcı olan Nazirullo Negmatov, gümrük girişlerinde tarama cihazlarının, hatta bazı gümrük kapılarında kameraların dahi bulunmadığını belirtmiş, devlet tarafından gönderilen teçhizatın gümrük yetkilileri tarafından kullanılmadığını ifade etmiştir.⁵⁹⁸ Ceenbekov'un iktidarı döneminde 2018 yılında kamu kurumlarında yaşanan yolsuzluk nedeniyle devletin 13,6 milyar som (yaklaşık 160 milyon dolar) zarar ettiği tahmin ediliyor.⁵⁹⁹

Ceenbekov'un iktidara gelişinden sonra bürokraside de önemli değişiklikler oldu. 1 Aralık'ta yürürlüğe giren anayasa değişikliklerine rağmen, cumhurbaşkanı hala üst düzey yetkilileri atama konusunda hatırı sayılır bir güce sahip. Bunlar arasında Merkez Bankası, Genel Kurmay başkanları, Devlet Milli Güvenlik ve Savunma Komitesi, Devlet Personel Servisi ve buna benzer diğer önemli kurumlar yer alıyor. Bu kapsamda Ceenbekov iktidara gelişinin ilk günlerinde Cumhurbaşkanlığı İdaresi başkanını ve başkan yardımcısını, Kamu Yönetimi Politika ve Örgütsel İşler bölüm başkanını, Basın Servisi başkanını, Dış Politika Departmanı başkanını, Devlet Savunma Komitesi başkanını atadı ve buna benzer birçok önemli pozisyonda değişiklikler yaptı.⁶⁰⁰

Ceenbekov döneminde Kırgızistan'ın dış politikada yaşadığı sorunlarda da çözümler meydana geldi; Kazakistan ile yaşanan sınır sorunu çözüme kavuştu,

⁵⁹⁷ Bakıt Törögeldi uulu, "Ceenbekovdun cinin keltirgen cagday" [Ceenbekov'u sinirlendiren durum], (Çevrimiçi), 18 Eylül 2019, <https://www.azattyk.org/a/corruption-jeenbekov-koopsuzduk-keneshi/30845751.html>, 21 Kasım 2020.

⁵⁹⁸ Nazirullo Negmatov, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bışkek, 23 Kasım 2020.

⁵⁹⁹ Bakıt Törögeldi uulu, "Ceenbekovdun cinin keltirgen cagday" [Ceenbekov'u sinirlendiren durum], (Çevrimiçi), 18 Eylül 2019, <https://www.azattyk.org/a/corruption-jeenbekov-koopsuzduk-keneshi/30845751.html>, 21 Kasım 2020.

⁶⁰⁰ Bakıt Tolkanov, "Ceenbekov kimdi cumuştan alyp kimdi kyzmatka koydu? 100 kündö özgörgön komanda" [Ceenbekov kimi görevden aldı ve kimleri atadı? 100 günde değişen bir ekip], (Çevrimiçi), 5 Mart 2018, <https://sputnik.kg/politics/20180305/1038029080/zhehehnbekovdun-100-kunu.html>, 21 Kasım 2020.

Türkiye ve Özbekistan ile bozulmaya başlayan ilişkiler yeniden geliştirildi. Dış politikada tek taraflı değil çok taraflı bir tutum sergilendi. ABD ile ilişkilerde de yeni iş birliği anlaşmaları çerçevesinde gelişmeler yaşandı. İç politikada ise idari-bölgesel reformun hazırlanması önemli bir gelişme olarak gündeme geldi.⁶⁰¹ Bununla birlikte ülkede sosyo-ekonomik anlamda projeler de yürütüldü. Bu kapsamda “güvenli şehir” projesi başlatılarak şehrin kameralarla gözetlenmesi sağlandı. 2019, bölgesel bölgesel dijitalleşme yılı ilan edildi. Bu çerçevede de yolsuzlukların önüne geçilmesi planlandı. Kamu hizmetlerinin büyük çoğunluğu dijital ortama aktarıldı. “Temiz su” projesi kapsamında da ülkedeki su problemi çözülmeye çalışıldı ve suyun ulaşmadığı 101 köye su temin edildi. Tarım ve hayvancılık alanında yeni laboratuvarlar kuruldu. İhracat geliştirilmeye çalışıldı ve turizmin gelişmesi için yeni projeler onaylandı. Bu kapsamda Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolunun inşası için fizibilite çalışmaları da tamamlandı.⁶⁰²

Bu süreçte SDPK içinde de huzursuzluklar çıkmaya başladı. Ceenbekov cumhurbaşkanlığına seçildikten sonra parti içinde iki grubun ortaya çıktığı belirtilmiştir. Atambayev ve Ceenbekov taraftarları olarak bölünen partide istikrarsızlık artmış, parti üyelerinin sayısında ise gün geçtikçe azalmalar yaşanmıştır. Dolayısıyla 2010 seçimlerinden güçlenerek çıkan iktidar partisi iç dinamiklerden dolayı zayıflama dönemine geçmiştir.⁶⁰³ Parti içindeki bölünmelerin en keskin örneği Atambayev tarafından atanan Başbakan İsakov’u yine parti üyelerinin de desteği ile görevden alınması oldu.⁶⁰⁴ Bununla birlikte Atambayev’in cumhurbaşkanlığı görevi sona erdikten sonra bazı üst düzey SDPK üyeleri yolsuzluk suçlamasıyla görevlerinden alındı ve tutuklandı. Bunlar arasında eski Bişkek belediye başkanları

⁶⁰¹ Eleonora Sagyndyk kyzy, “Ceenbekovdun bir cılı: Oy cetip birok kol cete elek işter” [Ceenbekov’un bir yılı: Düşüncelerin olduğu, fakat faaliyete geçmeyen işler], (Çevrimiçi), 24 Aralık 2018, <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-46671730>, 21 Kasım 2020.

⁶⁰² “Prezident Ceenbekovdu sinagan eki cıl” [Cumhurbaşkanı Ceenbekov’u sınavan iki yıl], (Çevrimiçi), 11 Kasım 2019, <https://www.bbc.com/kyrgyz/world-50204675>, 22 Kasım 2020.

⁶⁰³ Abdybek Kaziev, “Renat Samudinov: SDPK’da bolcu kızıktın baarı ali aldıda” [Renat Samudinov: SDPK’da ilginç olan her şey hala ileride], (Çevrimiçi), 29 Kasım 2018, https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-46388367&usg=ALkJrhj2CRJkSyX_sFCDf93ydcC6EKVtng, 21 Kasım 2020.

⁶⁰⁴ Eleonora Sagyndyk kyzy, “KSDP: Partiya cana fraktsiya ortosundagı tireş” [SDPK: Parti ve hizip arasındaki çatışma], (Çevrimiçi), 9 Ekim 2018, <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-45797695&usg=ALkJrhiAKCOIynO771FfAsKOhgB6pfTmVw>, 21 Kasım 2020.

Kubaniçbek Kulmatov ve Albek İbraimov ve Enerji Eski Bakanı Osmonbek Artıkbayev yer alıyordu.⁶⁰⁵

3.4.1. Atambayev – Ceenbekov Çatışması

Ceenbekov'un iktidarı dönemindeki önemli olayların biri de önceki cumhurbaşkanı ve eski yol arkadaşı Albazbek Atambayev ile yaşadığı çatışma olmuştur. Atambayev, görev süresi bittiğinde kendi partisinden güneyli olan Ceenbekov'u aday gösterdi. 2017'de yapılan seçimlerden galip çıkan Ceenbekov cumhurbaşkanlığı görevini Atambayev'den devraldı. 24 Kasım 2017'de düzenlenen devir teslim töreninde Atambayev şu sözlerle Ceenbekov'a dileklerini iletmışti: "Sooronbay dostum! Allah seni her türlü beladan, dost görünüp düşmanlık yapandan, yanında durup da kuyunu kazanlardan korusun." Ceenbekov ise cevaben şu sözleri söylemişti: "Kırgızistan'ımıza adaletli, bilgece ve faydalı bir şekilde liderlik yaptığınız için teşekkür ederim. Bunun için size Kırgız Halk Kahramanı nişanını takdim ediyorum."⁶⁰⁶

Ceenbekov cumhurbaşkanlığına seçildikten bir yıl sonra iki lider arasında yaşanan bir anlaşmazlık kamuoyuna yansdı. İki lider de yerel medyada kapsamlı açıklamalarda bulundular ve anlaşmazlıklara ilişkin soruları cevapladılar. Ceenbekov bu toplantıda Atambayev'in kendisini üçüncü kişiler aracılığıyla kontrol etmeye ve ülke yönetimindeki etkisini devam ettirmeye çalıştığını, fakat bu hareketlerin Atambayev'e bir fayda getirmeyeceğini vurguladı. Atambayev ise başka bir yayın organına yaptığı mülakatta cumhurbaşkanına kardeşi Asılбек Ceenbekov'un parlamentoda kalmaması gerektiğini ve buna benzer bazı konularda uyarılarda bulunduğunu ifade etti. Sonraki günlerde de iki liderin birbirleri hakkındaki suçlamalar devam etti. Atambayev, Ceenbekov'u yolsuzlukla mücadelede etkisiz kaldığını, hatta adı yolsuzlukla anılan Matraimov gibi şüphelilerle yakın ilişkide olduğunu iddia etti. Ayrıca Ceenbekov'un cumhurbaşkanı, küçük kardeşinin milletvekili ve parlamento

⁶⁰⁵ Eleonora Sagyndyk kyzy, "KSDP tireşken taraptardın menciği emes, al elektoratka da tiyiştüü" [SDPK çatışan partilerin malı değildir, seçmenlere de aittir], (Çevrimiçi), 7 Aralık 2018, <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-46466551>, 21 Kasım 2020.

⁶⁰⁶ Canarbek Coldoşbayev ve Alisher Bolotbek uulu, "Ceenbekov-Atambayev: Biylikti sinagan bir cıl" [Ceenbekov-Atambayev: İktidarı sinayan bir yıl], (Çevrimiçi), 24 Kasım 2018, https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_jeenbekov_atambaev/29617294.html, 21 Kasım 2020.

başkanı, büyük kardeşinin tarım bakanı olmasında da kendisinin etkili olduğunu vurguladı. Ceenbekov ise yaptığı röportajlarda ülkede yolsuzlukla mücadelede hiçbir duraklamanın olmadığını, gerekli tüm işlemlerin yapıldığını savundu. Atambayev ayrıca eski Başbakan Sapar İsakov'un, Ceenbekov'un isteğine rağmen Matraimov'u görevden almasına karşı tutuklatıldığını savundu. Ayrıca Kulmatov'un da Matraimov'un gümrükteki adamlarını görevden aldığı için tutuklatıldığını belirtti. Tartışmalar bu şekilde bir süre farklı platformlarda devam etti.⁶⁰⁷

Ceenbekov iktidara geldikten hemen sonra Güvenlik Konseyi toplantısında yargı, kolluk kuvvetleri ve denetleme organlarında yolsuzlukla mücadelenin zayıf olduğunu hatta yolsuzlukların yaşandığını belirterek Atambayev dönemini suçlamıştı. Sonraki günlerde karşılıklı cevaplar yayınlanmaya başlayınca ikili arasındaki gizli çatışma açığa çıkmaya başladı. Bu süre içinde bazı eski belediye başkanları, gümrük birimi çalışanları, yargı mensupları hakkında kovuşturmalar başladı. Ata-Meken Partisi'nin lideri Ömürbek Tekebayev kendisini hapse attıran Atambayev'e karşı Ceenbekov'u desteklemeye başladı. Kısa süre içinde de Tekebayev'in tutukluluk haline son verildi.⁶⁰⁸

Ceenbekov'un seçim döneminde kullandığı en önemli kampanya sözü "Atambayev'in yolsuzlukla mücadelesini sürdürmek" oldu. Ancak bu mücadele ilk önce Atambayev ile olan ilişkilerini zedeledi. Atambayev'in cumhurbaşkanlığı döneminde bir dizi üst düzey yetkili, Bışkek Isı ve Elektrik Santrali, Tarih Müzesi ve Kırım tatarı Aziz Batukayev davası gibi konularda yolsuzluk suçlamasıyla tutuklandı. Bunlar arasında Atamabayev'e yakınlığıyla bilinen eski iki başbakan, belediye başkanları ve bakanlar da yer alıyor. 27 Haziran 2019'da Atambayev'in dokunulmazlığı kaldırıldı. Aziz Batukayev davası altı yıllık bir aradan sonra yeniden gündeme geldi. Davayla ilgili olarak eski Cumhurbaşkanı Atambayev'in de bulunduğu iki eski savcı, eski başbakan ve bakanlar hakkında suç duyurusunda bulunuldu. Atambayev'in dava kapsamında tanık olarak çağrılmasının ve gelmeyi reddetmesinin

⁶⁰⁷ "Ceenbekov-Atambayev: Kimdiki cüyöölü" [Ceenbekov-Atambayev: Kimin nedeni], (Çevrimiçi), 20 Kasım 2018, <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-46241637>, 22 Kasım 2020.

⁶⁰⁸ Eleonora Sagyndyk kyzy, "Ceenbekovdun bir cılı: Oy cetip birok kol cete elek işter" [Ceenbekov'un bir yılı: Düşüncelerin olduğu, fakat faaliyete geçmeyen işler], (Çevrimiçi), 24 Aralık 2018, <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-46671730>, 21 Kasım 2020.

ardından güvenlik güçleri bir gözaltı operasyonu düzenledi. Atambayev'in direniş göstermesi ve özel güvenlik görevlileriyle polis arasında çıkan çatışmada bir özel harekât polisi hayatını kaybetti ve çok sayıda kişi yaralandı. Olaydan iki gün sonra daha geniş kapsamlı bir operasyon düzenlenerek tutuklandı. Başsavcılık tarafından hakkında yasadışı silah kaçakçılığı, cinayet ve halkı isyana teşvik suçlamalarından dava açıldı.⁶⁰⁹

3.4.2. Son Devrim ve Ceenbekov'un Düşüşü

Kırgızistan'da 5 Ekim 2020 tarihinde gerçekleşen ve iktidarın düşmesine neden olan olayların birkaç somut nedeni bulunmaktadır. En önemli nedenlerden biri 2018 yılında ortaya çıkan Matraimov'un karıştığı yolsuzluk skandalı ve iktidarın bu konuya kayıtsız kalması sayılabilir. Ülkede son yıllarda yaşanan yolsuzlukların sembolü haline gelen Devlet Gümrük Dairesi eski Başkan Yardımcısı Raimbek Matraimov meselesi kapsamında Ceenbekov'a neden tutuklanmadığı sorulduğunda hükümetin elinde somut kanıtların olmadığını belirtmişti. Ayrıca Matraimov meselesinin gündeme getirilme sebebini kendi iktidarlarına zarar verme olarak nitelendirmişti.⁶¹⁰

Halk arasında rahatsızlık uyandıran diğer bir konuda Covid-19 küresel salgını ile ilgiliydi. Halk, bu sürecin iyi yönetilmediğini, sağlık sisteminin çöktüğünü, ekonomik olarak zorlukların yaşandığını, nüfusa oranla çevre ülkelerden daha fazla ölümün gerçekleştiğini düşünmekte. Hastalığın yayılmaya başladığı dönemden günümüze kadar Kırgızistan'da 75 bin kişinin virüse yakalanmış, 1277 kişi hayatını kaybetmiştir.⁶¹¹ Ayrıca ülkede Covid-19 testinin yaptırılması için yüksek miktarda ücret talep edilmesi, hastanelerdeki yoğunluk, ilaç ve solunum cihazı yetersizliği gibi nedenler halkı endişelendirmektedir.

Bu gelişmelerin ışığında 4 Ekim 2020 tarihinde Kırgızistan'da milletvekili seçimleri gerçekleştirildi. Seçimlere katılan 16 siyasi partiden 4'ü (Birimdik, Mekenim

⁶⁰⁹ "Prezident Ceenbekovdu sinagan eki cıl" [Cumhurbaşkanı Ceenbekov'u sınavan iki yıl], (Çevrimiçi), 11 Kasım 2019, <https://www.bbc.com/kyrgyz/world-50204675>, 22 Kasım 2020.

⁶¹⁰ "Ceenbekov emne üçün Matraimov cönündö faktı suraganın tüşündürdü" [Ceenbekov, neden Matraimov hakkında delil sorduğunu anlattı], (Çevrimiçi), 12 Aralık 2019, <https://sputnik.kg/politics/20191225/1046608510/kyrgyzstan-zhehehnbekov-matraimov.html>, 22 Kasım 2020.

⁶¹¹ "Covid-19: İnteraktivdüü karta" [Covid-19: İnteraktif harita], (Çevrimiçi), 2 Aralık 2020, <https://www.azattyk.org/p/7531.html>, 2 Aralık 2020.

Kırgızistan, Kırgızistan, Bütün Kırgızistan) %7’lik seçim barajını aşarak parlamentoya girmeye hak kazandı. Muhalefet kanadı seçimlerin adil gerçekleşmediğini belirtti ve ertesi gün muhalifler ve aktivistlerin öncülüğünde Bişkek şehir meydanında protestolar başladı. Gece boyunca polis ile göstericiler arasında çatışmalar yaşandı. Göstericiler sabaha karşı parlamento binasını ele geçirdi ve aynı gece tutuklu bulunan eski Cumhurbaşkanı Atambayev ve eski Başbakan İsakov bulundukları cezaevinden taraftarları tarafından çıkarıldı.⁶¹² Protestoların çıkmasındaki en önemli sebep ise oyların satın alınması ve adil olmayan bir şekilde oy kullanma ve sayma işlemlerinin gerçekleşmesiydi. Zira seçim barajını geçen 4 partiden 3’ü iktidardaki Ceenbekov’u desteklemekteydi. Diğer partinin ise iktidara ılımlı baktığı bilinmekteydi. Kırgızistan Yeşiller Partisi lideri Erkin Bulekbayev yapılan seçimlerle ilgili şöyle bir yorumda bulunmuştur:

“Seçimlere özellikle aktif olarak katıldığım zamanlarda adil bir seçimle karşılaşmadım. 1990’lı yılların başındaki seçimler benim hatıramda kalan tek adil seçimdir. Ondan sonra günümüze kadar yapılan hiçbir seçimin adil olduğunu söyleyemem. Son seçimde de usulsüzlükler ve oy satın almayla ilgili birçok duyum aldık.”⁶¹³

Fakat Birimdik Partisi milletvekillerinden Askarova ise seçimlerin adil gerçekleştiği, bu olayların daha önceden farklı gruplar tarafından düzenlendiğini iddia etmiştir.⁶¹⁴

6 Ekim’de başbakan, parlamento başkanı ve bazı valiler dilekçelerini yazarak istifa ettiklerini duyurdular. Merkezi Seçim Komisyonu seçim sonuçlarının iptal edildiğini açıkladı. Bu süreçte muhalefet partileri arasında geçici hükümeti kurmak için bir mücadele başladı. 9 Ekim’de, geçici hükümeti kurması için Ömürbek Babanov ile Sadır Caparov’un taraftarları arasında şehir meydanında çatışmalar yaşandı. Aynı gün meşru Cumhurbaşkanı Ceenbekov ülke genelinde olağan üstü hal ilan etti ve ertesi gün Atambayev yeniden tutuklanarak cezaevine konuldu. 13 Ekim’de milletvekilleri

⁶¹² Abdrasul İsakov, “Kırgızstandağı sayasiy okuyalar” [Kırgızistan’daki siyasi olaylar], (Çevrimiçi), 23 Ekim 2020, <https://www.trt.net.tr/kyrgyz/programmalar-1/2020/10/23/amierikadaghy-shailoodon-kiiinki-duino-saiaaty-1514534>, 2 Aralık 2020.

⁶¹³ Erkin Bulekbayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 29 Kasım 2020.

⁶¹⁴ Aynura Askarova, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 15 Kasım 2020.

bir araya gelerek Sadır Caparov'un başbakanlığını onayladı ve ardından geçici hükümetin bakanlar kurulu oluşturuldu. Caparov'un destekçilerinin cumhurbaşkanlığı konutuna yürümesi üzerine Ceenbekov 15 Ekim'de istifa ettiğini açıkladı. Cumhurbaşkanlığı görev ise geçici olarak Caparov'a verildi. Ertesi gün de ülkede olağan üstü hal uygulamaları kaldırıldı.⁶¹⁵ Kırgızistan'daki altı partinin temsilcileri, yasal çerçevede istikrarı korumak üzere koordinasyon kurulu kurdu. Bu kurulda SDPK (iktidar partisi), Respublika, Ata-Meken, Bütün Kırgızstan, Bir Bol ve Zamandaş partileri yer alıyordu. Yaşanan olaylarda bir kişi hayatını kaybetmiş, 600 kişi de yaralanmıştı.⁶¹⁶

Geçici hükümet başkanı Caparov, Bakiyev döneminde cumhurbaşkanı danışmanlığı, parlamento başkan yardımcılığı, milletvekilliği, Yolsuzlukla Mücadele Servisi başkanlığı gibi çeşitli görevlerde bulunmuştu. 2013 yılında Karakol şehrinde, Caparov tarafından düzenlenen miting sırasında bölge valisi Amil Kaptagayev'i zorla alıkoyduğu için tutuklanmış ve 5 Ekim olaylarına kadar cezaevinde kalmıştı.⁶¹⁷ Siyaset bilimi uzmanı Coldoşov'a göre Caparov'un popülist söylemleri günümüzde Kırgızistan'ın milliyetçi tabanından destek görmesini sağlamıştı. Zira 2013'te Kumtör Altın Madeni'nin kamulaştırılması gerektiğini savunan Caparov, iktidar tarafından tutuklanmış, bu durum da Caparov'u halkın gözünde bir kahraman haline getirmişti.⁶¹⁸ Fakat 5 Ekim olaylarının ardından bir anda cumhurbaşkanlığı makamına vekalet etmeye başlayan Caparov hakkında New York Times gazetesinde "adam kaçırma suçundan hapiste yatan kişi hükümetin başına geçti" diye haber yapıldı. Ayrıca yaşanan olayların galibinin de yine suç grupları olduğu yorumu yapıldı.⁶¹⁹ 5 Ekim olaylarını 'Eurasinet' gazetesinin Orta Asya Editörü Peter Leonard ise gerçekleştiren

⁶¹⁵ Abdrasul İsakov, "Kırgızstandağı sayasiy okuyalar" [Kırgızistan'daki siyasi olaylar], (Çevrimiçi), 23 Ekim 2020, <https://www.trt.net.tr/kyrgyz/programmalar-1/2020/10/23/amierikadaghy-shailoodon-kiiinki-duino-saiaaty-1514534>, 2 Aralık 2020.

⁶¹⁶ "Oppozitsiya Kirgizii osnovala koordinatsionniy sovyet" [Kırgız muhalefeti koordinasyon kurulu kurdu], (Çevrimiçi), 6 Ekim 2020, <https://www.kommersant.ru/doc/4520402?id1957425>, 2 Aralık 2020.

⁶¹⁷ "Premyer-ministr Kirgizii uşol v otstavku: kto zanyal post" [Kırgızistan başbakanı istifa etti: Yerini kim aldı], (Çevrimiçi), 6 Ekim 2020, <https://news.rambler.ru/other/44968370-premer-ministr-kirgizii-ushel-v-otstavku-kto-zanyal-post/?updated>, 2 Aralık 2020.

⁶¹⁸ Altınbek Coldoşov, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bışkek, 27 Kasım 2020.

⁶¹⁹ Andrew Higgins, "A Convicted Kidnapper is Chosen to Lead Government of Kyrgyzstan", (Çevrimiçi), 10 Ekim 2020, <https://www.nytimes.com/2020/10/10/world/asia/kidnapper-kyrgyzstan-prime-minister.html?searchResultPosition=1>, 2 Aralık 2020.

barışçıl eylemleri devrime dönüştürüp iktidar elde etmek isteyenlerin bir oyunu olarak yorumlamıştı.⁶²⁰

Yağma, 2005 ve 2010'da otoriter cumhurbaşkanlarının devrildiği iki ayaklanmanın bir özelliği idi. Koronavirüsün ekonomik etkileri, yolsuzluğun yaygınlaşması ve güçlü klanların ekonomi ve siyasetteki hakimiyetinin artması gibi sebeplerin gölgesinde 5 Ekim 2020'de başlayan halk hareketlerinin yaşandığı sırada kolluk kuvvetlerinin geri çekilmesi, Bişkek'te olası yağma hareketlerini gündeme getirdi. Bazı mağaza sahipleri mallarını taşımaya başladı. Fakat protestolara katılan Kırgız gençlerinden oluşan ve kendilerini “drujinnik” (kanunsuz) olarak adlandıran gönüllü gruplar şehrin önemli merkezlerinde yağma hareketlerine karşı nöbet tutmaya başladılar. Gönüllülere Bişkek'teki işletme sahipleri ve yerel halktan da destek gelince sayıları artmaya başladı. Akşam saatlerinde başlayıp sabaha kadar süren bu nöbet sırasında vatandaşlar tarafından gönüllü olarak bekleyen gruplara yiyecek-içecek servisi de yapıldı. Böylece bu halk hareketleri sırasında ülkede herhangi bir yağma hareketine rastlanmadı.⁶²¹

Ülkede olayların ortaya çıktığı andan beri protestocular “lyustratsiya” kampanyası yürütmeye başladılar. ‘Temizlenme, arınma’ anlamına gelen bu hareket kapsamında eski siyasi elitlerin siyaset sahnesinden tamamen çekilerek yerlerine genç, eğitilmiş, kültürlü, demokrat kişilerin gelmesi istenmekteydi. Üstelik göstericiler bu konuyu yasalaştırmak istediler. Bu çerçevede özellikle Akayev ve Bakiyev döneminde üst düzey yönetimde görev almış veya yolsuzluğa bulaşmış kişiler ülke yönetiminden tasfiye edilecekti. Fakat bazı uzmanlar bunun mümkün olmayacağını, böyle bir yasanın çıkarılması durumunda geçici hükümetin dahi bakanlar kurulunun tamamına yakınının tasfiye edilmesi gerekeceğini bildirmişti.⁶²² Olayların ardından

⁶²⁰ “‘Eurasinet’: Bul okuya aldın-ala plandagan boluşu mümkün” [‘Eurasinet’: Bu olaylar daha önce planlanmış olabilir], (Çevrimiçi), 12 Ekim 2020, <https://www.azattyk.org/a/30887652.html>, 2 Aralık 2020.

⁶²¹ Danil Lyapiçev, “Kırgızstan: Kak drujinniki noçyu zaşışali stolitsu ot moroderstva” [Kırgızistan: Gönüllüler başkenti yağmacılardan nasıl korudu], (Çevrimiçi), 7 Ekim 2020, <https://cabar.asia/ru/kyrgyzstan-kak-noçhyu-druzhinniki-zashhitili-stolitsu-ot-maroderstva-fotoreportazh>, 2 Aralık 2020.

⁶²² İrina Bolbot, “Zakon o lyustratsii v Kırgızstane: očişeniye vlasti ili “ohota na vedm”?” [Kırgızistan’da temizlik yasası: hükümeti temizlemek mi yoksa “cadı avı” mı?], (Çevrimiçi), 29 Ekim 2020, <http://inozpress.kg/news/view/id/55958>, 2 Aralık 2020.

cumhurbaşkanlığına vekalet eden Caparov ise böyle bir yasayı kendisinin de destekleyeceğini, görevlerini yerine getiremeyen veya kötüye kullananları siyaset ve bürokrasiden tasfiye edeceğini bildirmişti.⁶²³

Olaylarda aktif olarak çalışan gönüllülerden Iriskeldiyeva, yapılan mülakatta olayların başlamasına sebep olan temel faktörün seçimlerde yaşanan yolsuzluk olduğunu belirtti. Ona göre gerek muhalif liderler gerekse de vatandaşlar, seçimlere hile karıştığı gerekçesiyle protestolara başlamış ve seçim sonuçlarının geçersiz sayılarak yenilenmesini talep etmişti. Fakat iktidarın konu hakkında herhangi bir adım atmaması devrimin yaşanmasına neden olmuştur. Fakat olayların ortaya çıkmasında başka nedenler de bulunmaktadır. Ceenbekov ile Matraimov'un gizli ortaklık kurduklarına dair iddiaların olması, iktidarın Covid-19 salgını döneminde mücadele konusunda yetersiz kalması, ülkede genel ekonomik durumun kötüleşmesi, muhalefet partilerinin güç kazanmaya başlaması, buna karşın iktidarın güç kaybetmeye başlaması, seçimlerden sonra oluşan anarşik durumda tutuklu bulunan eski siyasilerin serbest kalarak örgütlenmesi gibi durumlar da devrimin yaşanmasında etkili olmuştur.⁶²⁴ Olaylar esnasında yapılan gösterilerde gerçekleştirilen mülakat doğrultusunda başka bir aktivist olan İsakova da bu durumu destekler nitelikte şunları ifade etmiştir:

“Ceenbekov, toplum tarafından benimsenmeyen zayıf bir yönetici kimliğine sahipti. Salgın dönemindeki yetersizliği, Matraimov klanına karşı gerekli işlemleri başlatmaması ve hatta onu desteklemesi bu olayların yaşanmasında önemli yer tutmuştur.”⁶²⁵

Başka bir aktivist olan Markisova'ya göre ise seçimlerde partiler tarafından oy satın alma işlemlerinin gerçekleşmesi, baskı ve patronaj uygulamalarının yaygınlaşması, bunlarla birlikte toplumda huzursuzluk yaratan sosyo-ekonomik faktörlerden dolayı 5 Ekim olayları gerçekleşmişti. İktidar değişimine neden olan

⁶²³ “V Kırğızstane neobhodimo provedi lyustratsiyu, zayavil Sadır Caparov” [Sadır Caparov, Kırğızistan'da temizlik hareketinin gerekli olduğunu bildirdi], (Çevrimiçi), 16 Ekim 2020, <https://ru.sputnik.kg/politics/20201016/1050092694/zhaparov-zayavil-o-provedenii-lyustratsii.html>, 2 Aralık 2020.

⁶²⁴ Naira Iriskeldiyeva, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bışkek, 25 Kasım 2020.

⁶²⁵ Aykanış İsakova, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bışkek, 6 Ekim 2020.

olayların ortaya çıkardığı siyasi istikrarsızlık, ekonomik kötüleşme, toplumda güvensizlik, gerginlik ve kutuplaşma gibi sonuçlar da ülkenin iç ve dış politikasının gidişatını olumsuz etkilemiştir.⁶²⁶

İrskeldieva, yaşanan devrimin, beklentilerin aksine ülkede daha kötü sonuçlara neden olduğunu belirtmiştir. Ayrıca olayların sonuçlarına ilişkin şu yorumu yapmıştır:

“...olayların ardından siyaset ve bürokrasideki önemli pozisyonlara güneylilerin yerine kuzeyliler yerleştirilmiş, ülkenin siyasi ve ekonomik durumu daha da kötüye gitmiş, muhalefet partileri hükümette pozisyon kapmak için yarışa girmiş, birçok önemli göreve Batı yanlısı kişiler gelmiş, tutuklu siyasiler serbest bırakılmış, mafya grupları yeniden siyaset sahnesine çıkmış ve iktidar tarafından başkanlık sistemine geçiş için yeni bir anayasa taslağı hazırlamıştır.”⁶²⁷

Cumhurbaşkanlığı görevini üstlenen Sadır Caparov hükümeti tarafından halkın onayına sunulmak üzere yeni bir anayasa taslağı hazırlandı. Fakat bu durum, ‘tek adam’ iktidarını öngördüğü gerekçesiyle tartışmaları da beraberinde getirdi. 80’den fazla milletvekili tarafından başlatılan yeni anayasa taslağı 17 Kasım’da parlamentonun resmi internet sitesinde yayınlandı. Belgeye göre cumhurbaşkanının yetkileri genişletildi ve Halk Kurultayı adı verilen ikinci bir yasama organı oluşturuldu. Anayasa taslağına göre Kurultay, bölgesel, sosyo-politik, kültürel, dini ve bilimsel toplumlukların temsilcilerinden oluşacak ve parlamento ile cumhurbaşkanının raporlarını inceleyecek, gerektiğinde önerilerde bulunacak. Bununla birlikte milletvekili sayısı 90’a düşürüldü. Eski Başbakan Feliks Kulov, yeni anayasanın sınırsız yetkilerle donatılmış bir süper başkan ortaya çıkaracağını vurgulamıştır. Ayrıca yeni anayasa taslağını Türkmenistan’ın mevcut anayasasına benzettiğini de belirtmiştir. Başbakanlık kurumunun yer almadığı yeni anayasa taslağına göre cumhurbaşkanı yürütme organındaki tek yetkili olarak iç ve dış politikanın belirlenmesinde de temel figür olarak göze çarpmaktadır.⁶²⁸ Ayrıca yeni anayasa

⁶²⁶ Canılay Markisova, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 29 Ekim 2020.

⁶²⁷ Naira İrskeldiyeva, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 25 Kasım 2020.

⁶²⁸ Toktosun Şambetov, “Baş mıyzamdın canı dolbooru: Diktaturanın ilebi” [Anayasanın yeni taslağı: Diktatörlük], (Çevrimiçi), 18 Kasım 2020, <https://www.azattyk.org/a/bash-myizam-sayasat-parlament-japarov/30956044.html>, 2 Aralık 2020.

taslağının Bakiyev'in hukukçularından olan Zulpuyev'in hazırlamış olması da farklı eleştirilere neden olmuştur. Bulekbayev ise Caparov'un böyle bir anayasa taslağını hazırlatmasını şu şekilde yorumlamıştır:

“Caparov'un bugüne kadar yaptığı en büyük hata yeni anayasa taslağını hazırlatmış olmasıdır. Onu yok edecek bombayı kendisi kurdu. Süper başkanlık rejimi kurmak istiyor. Şu anda halk tarafından büyük bir destek görmesine rağmen bu anayasayı halka benimsetmesi mümkün değil.”⁶²⁹

3.5. Kırgızistan'da Siyaset-Bürokrasi İlişkisinin Dönüşümü

Sovyetler Birliği döneminde siyaset ve bürokrasinin yoğunlaşmasından kaynaklanan bir yapıdan söz edilmekteydi. Bu sisteme ise Komünist Parti'nin hakimiyeti söz konusuydu. Bürokrasi de bu anlamda parti iradesinin toplum üzerindeki uygulayıcısı konumundaydı. Dolayısıyla nomenklatura devletin bütün tabakalarında etkisini hissettirmekteydi.⁶³⁰ Fakat Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bu durumda bazı dönüşümler yaşandı. Eski bürokrat ve Büyük Elçi Mokeyev bu konuda şunları dile getirmiştir:

“KSSC döneminde siyaset ve bürokrasi aynı kavramlara tekabül ediyordu. Komünist olmayan bürokrat olamazdı. Dolayısıyla Komünist Parti üyesi olanlar ancak bürokrasiye dahil olabilirdi. O dönemde her kurumun üst pozisyonlarında bulunanlar mutlaka Komünist Parti üyesiydiler. Dolayısıyla devlet işleri siyasi ideoloji ile iç içe geçmiş bulunmaktaydı. Nomenklatura sınıfına girebilmeleri için de önce Komsomol teşkilatında sonra Komünist Parti üyeliğinde bulunması ve güvenilir olmaları gerekiyordu. O dönemde sendikalar bile bu tabaka tarafından yönetilmekteydi. Görünüşte özerk olmasına rağmen tüm kurumlar Komünist Parti'ye bağlıydı. Dolayısıyla komünist olmayanlar bürokrasiye yaklaşamazdı. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ideolojinin bir önemi kalmadı. Bunun yerini akrabalık, hemşericilik gibi unsurlar aldı. Bu kapsamda bürokratların tecrübesine ve yeterliliğine önem verilmedi.”⁶³¹

⁶²⁹ Erkin Bulekbayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 29 Kasım 2020.

⁶³⁰ Kolsariyeva, **a.g.e.**, s. 78.

⁶³¹ Anvarbek Mokeyev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 11 Kasım 2020.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünü takiben ülkede başlayan demokratikleşme hareketleriyle beraber zaman geçtikçe bürokrasiye olan imajın bozulmalara uğradığı gözlemlenmektedir. Böylesine olumsuz bir kamu imajı, ülkedeki bürokratlarının düşük ücret karşılığında çalışmasıyla da ilgilidir. Dolayısıyla SSCB döneminde önemli derecede prestije sahip olan devlet kurumları ile günümüzdeki devlet kurumları bir tezat içindedir. Aynı zamanda daha demokratik bir yönetim tarzının benimsenmiş olmasına rağmen Sovyet döneminin bürokratik zihniyetinin devam ettiği de söylenebilir. Bu zihniyetin temelinde ise hiyerarşiye sorgulamadan itaat ve saygı, riskten kaçınma ve inisiyatif eksikliği yer almakta. Bununla birlikte bağımsızlık sonrasında Kırgızistan'ın siyasi ve bürokratik kurumlarında klan veya akraba temelli gayri resmi kimlik ağları ve kişisel ilişkiler yer almaya başladı. Böylece ülkedeki kıt kaynakların tahsisinde bu şekilde oluşan patronaj ağlar etkili olmaya başladı.⁶³²

Çotayev, Sovyet sonrası Kırgızistan'da ortaya çıkan siyaset ve bürokrasi arasındaki ilişkiyi şu şekilde özetlemiştir:

“SSCB zamanında, tüm SSCB topraklarında farklı kültürlerin bulunmasına rağmen siyaset ve bürokrasi arasında benzer ilişkiler söz konusuydu. KSSC döneminde bireylerin bürokrat olabilmesi için uzmanlık alanına göre kendini yetiştirmesi gerekmekteydi. O dönemde var olan bu kriterler, ilkeler ve değerler tüm bürokrasiyi kapsamaktaydı. Elbette bazı dönemlerde yolsuzlukların da yaşandığı söylenebilir. Fakat kendi sisteminden hiçbir zaman ödün vermedi. SSCB dağıldıktan sonra Sovyet zihniyetine sahip bürokratlar görevinde kaldı. Bu bürokratlar eski sistemi devam ettirmeye çalıştılar. Fakat zaman içerisinde eski Sovyet zihniyetindeki kişiler yeni koşullar çerçevesinde yozlaşmaya ve eski bürokratik anlayışlarını kaybetmeye başladılar. Eskiden ideolojinin uygulanması için bürokratlar görev almaktaydı. İdeolojinin iskeletini bu bürokratlar oluşturmuyordu. Bağımsızlık sonrasında ideolojinin ortadan kalkmasıyla bu ideolojik fayda, bireysel fayda anlayışına dönüşmüş oldu. Örneğin, ilk Cumhurbaşkanı Akayev, demokratik değerleri benimsemiş ve

⁶³² Liebert ve Tiulegenov, *a.g.e.*, s. 71-72.

yurtdışında olumlu bir imaj sergilemişti. Fakat özelleştirme döneminde kendi çevresi için önemli ölçüde menfaat sağladığı görülmüştür.”⁶³³

KSSC ve bağımsız Kırgızistan’da bakan yardımcılığı, rektör vekilliği, kamu kurumu yöneticiliği gibi önemli pozisyonlarda bulunan Kanatbek Canuzakov ise iki dönem arasında farklılık gösteren bürokratik sistemi şu şekilde açıklamıştır:

“Genel olarak büyük bir değişimden söz edemem. Fakat günümüzde bürokrasinin aşırı bir şekilde genişlediğini söyleyebilirim. KSSC döneminde bürokrasi şimdikinden daha disiplinli bir sistem üzerine kurulmuştu. Bu sistem bürokratların işlerini olması gerektiği gibi yapmasına imkan sağlıyordu. Bürokrasi Sovyetler zamanında da genişti fakat işlerin sonucuna ulaşılabilirdi ve bürokratik bariyerler daha kolay aşılabiliyordu. Günümüzde ise bürokratik işlerin temelinde rüşvet bulunuyor. Bu kapsamda işi yapacak olan bürokratlar ile bir şekilde ilişki geliştirilmedikçe veya rüşvet verilmedikçe o bürokrat bürokratik frenleme sistemini kullanmaktan çekinmemektedir. SSCB döneminde rüşvet yoktu. Çünkü bürokratlar güçlü bir merkezi otoriteye karşı sorumluydular. Günümüzde siyaset ve bürokrasi aşırı derecede bütünleşti. Bu sayede bürokraside meydana gelen bozukluklar siyasete de sirayet etmeye başladı. Bürokraside üst düzey pozisyonlara gelen tecrübesiz, bilgisiz kişiler, o makamı kendi şahsi mülkü gibi kullanmaya başladı. Bu durum da bürokraside yozlaşmaya, devlet işlerinin aksamasına neden oldu ve halkın devlete olan güvenini olumsuz anlamda etkilemeye başladı.”⁶³⁴

Coldoşov, ülkede değişime uğrayan bürokratik sistemin temel faktörlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“SSCB döneminde bürokratik sistem, totaliter bir yapı içinde belli bir ideolojiye hizmet eden bir yapı üzerine kurulmuştu. İdeolojiye hizmet etmekle birlikte kişisel unsurların da elbette etkisi vardı. Bağımsızlık dönemin bu bürokratik sistemin kırılmaya uğramasıyla birlikte yeni bir bürokratik sistemin de tam olarak oturtulmadığını düşünüyorum. Otorite boşluğuna da sebebiyet veren bu yapı günümüzdeki sorunların da kaynağıdır. O zamanın bürokratları tamamen yok olmadılar fakat sistem değişince eski bürokratlar da bu yeni sistemde

⁶³³ Zakir Çotayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bışkek, 16 Kasım 2020.

⁶³⁴ Kanatbek Canuzakov, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bışkek, 19 Kasım 2020.

yerlerini almaya çalıştılar. Dolayısıyla Kırgızistan’da günümüzde siyaset ve bürokrasi ayrımı yapmak oldukça zor. Siyaset ve bürokrasinin bütünleşmesi, bunun da bir çıkar ilişkisi çerçevesinde düzenlendiği söz konusudur. Bağımsızlık döneminde iktidara özellikle devrim yoluyla gelenler bürokrasinin en kademesinden en üst kademesine kadar değişiklikler yapmaktadır. Fakat buna rağmen Orta Asya ülkeleri içinde bürokratik anlamda en köklü değişimlere uğrayan ülke de Kırgızistan olmuştur. Diğer Orta Asya ülkelerinin bürokratik yapılarında fazla değişiklikler olmamıştır. Aslında ölümler dışında liderlerin de değişmediğini söyleyebiliriz.”⁶³⁵

Çotayev, ülkedeki siyaset ve bürokrasi arasındaki ilişkinin liderlik yapılarına bağlı, yolsuzluklar üzerine kurulmuş olmasını şu şekilde ifade etmiştir:

“Özellikle Akayev döneminde ailesinin de etkileriyle bir yolsuzluk sistemi yaratılmıştı. O zamandan başlayarak bürokrasinin imajı halkın gözünde düşüşe geçmeye başlamıştı. Çünkü bürokratik kurumlar artık devlet veya halk için değil, bürokratların bireysel menfaatleri doğrultusunda işlevini sürdürmeye başlamıştı. 2005 ve 2010’da ortaya çıkan devrimlerde bu konunun etkisi büyüktür. Fakat 2010 yılından başlayarak, bürokrasi üzerindeki bu olumsuz imaj değişmeye başladı. Bu dönemde yolsuzlukla mücadele faaliyetleri hız kazanarak halkın gözündeki olumsuz bürokrasi imajı değiştirilmeye çalışıldı. Özellikle 2014-2015’ten sonra bürokraside çalışmayı isteyenlerin sayısı azalmaya başladı. Çünkü dijital imkanların da kullanılmaya başlamasından sonra yolsuzluk faaliyetlerinde azalmalar görüldü. Bu bağlamda günümüzde örneğin vergi dairesinde bir boş pozisyon olduğunda, başvuran sayısı oldukça az sayıda kalıyor. Çünkü ek gelir edinme yolları kapanmaya başladı. Fakat üst düzey pozisyonların etkisi ve önemi devam ediyor. Aynı zamanda yolsuzlukla mücadele konusu da bir siyasi araç haline geldi. Çünkü iktidardakiler bu yolsuzluk mekanizmasından ziyade, yolsuzluğa karışanlardan hesap sormaktadır. Dolayısıyla yolsuzlukla mücadele faaliyetleri, kişilere göre ve siyasi nedenler üzerinden gerçekleşiyor. Özellikle muhalifleri bastırmanın bir aracı haline geldi. Bunan dolayı yeni bürokrasi imajının yaratılmasında olumsuz etki meydana geldi. Günümüzde de bürokrasinin olumlu bir imaja sahip olduğu söylenemez. Günümüzde siyaset ve bürokrasi arasındaki ayrım netleşmemiştir.

⁶³⁵ Altınbek Coldoşov, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 27 Kasım 2020.

2015'te çıkan kanun doğrultusunda bakanlıklarda bakan düzeyindekiler siyasi atamalarla gerçekleşecek, bakan yardımcılarını veya müsteşarlar gibi üst düzey bürokratların da kurum içinden yükselmeleri sağlanacaktı. Fakat buna rağmen bu pozisyonlara da siyasi bir biçimde atamalar gerçekleşmektedir. Bu nedenle bürokratik kurumlar üzerinde siyasetin etkisini kaybetmesi mümkün olmamaktadır.”⁶³⁶

Doğal Afetler ve Ekoloji eski Bakan Yardımcısı Canuzakov, KSSC ve Kırgızistan'da bürokraside görev alma konusundaki farklı yaklaşımları şu şekilde ifade etmiştir:

“SSCB döneminde bürokratik pozisyonlara yerleşmek için gerekli unsurlar liyakat ve tecrübeydi. Komünist Parti üyeliği de önemli kriterlerdendi, fakat o dönemde Komünist Parti üyesi olabilmek de haliyle zordu. Devlet kademelerinde orta ve üst düzey pozisyonlara yerleşmede, parti üyeliği gerekmektedir. Kendini en iyi şekilde ispatlayabilenler parti üyeliğine alınabiliyordu. Üyelik kazanıldıktan sonra da o kişiye olan güven artar ve terfi yolları açılırdı. Ben de Komünist Parti'nin bir üyesiydim. Bağımsızlıktan sonra bu durum değişti. Kadro planlama, işe alma, yerleştirme, atama gibi süreçlerde akrabalık, tanışlık, farklı kanalların devreye girmesi gibi faktörler etkili olmaya başladı.”⁶³⁷

Coldoşov ise günümüzde Kırgız siyasetinin bürokraside çalışanlar üzerindeki etkisini şu şekilde dile getirmiştir:

“...Aslında bürokrasinin uzmanlaşması ve liyakatin gelişmesi için müsteşarlık kurumları oluşturuldu. Böylece alanında uzman kişilerin kurumları yönetmesi amaçlandı. Fakat bu makamlara cumhurbaşkanı tarafından yapılan atamalar, kurumların siyasi hegemonyanın etkisinden çıkmasını engellemektedir. Bu durum aslında Sovyet zihniyetinin bir ürünüdür. Zira SSCB döneminde bütün bürokratlar merkezi otorite adına hareket etmekteydi.”⁶³⁸

⁶³⁶ Zakir Çotayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 16 Kasım 2020.

⁶³⁷ Kanatbek Canuzakov, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 19 Kasım 2020.

⁶³⁸ Altınbek Coldoşov, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 27 Kasım 2020.

İktidar yapılarının bürokrasiye olan bakışı konusunda Jurayev şunları belirtmiştir:

“Kırgızistan’da siyasetin bürokrasiye doğrudan olan etkisi aşırı fazla durumdadır. Ülkede siyasi iktidar en küçük yerleşim yerlerindeki bürokratik pozisyonlara bile etkisi söz konusudur. Bu konuda birçok reform projeleri hazırlandı. Fakat bunların hiçbiri faaliyete geçirilemedi. Örneğin, yargı veya yerel yönetim reformları yaklaşık yirmi yıldır faaliyete geçirilemedi. Çünkü bu alanlardaki bozukluklar siyasi iktidarın lehine işlemektedir. Bu durum siyasi iktidarların lehine işlediğinden dolayı siyasi iktidarlar bu konuda pasif kalmaktadır.”⁶³⁹

Mokeyev ise konuyla ilgili şunları dile getirmiştir:

“Kırgızistan’da iktidar partisi kavramı gelişmedi. İktidar anlayışı ise cumhurbaşkanı ve onun etrafındakiler olarak zihinlere yerleşti. Akayev döneminde Alga Kırgızistan, Bakiyev döneminde Ak Col, Atambayev döneminde SDPK, günümüzde ise Birimdik partileri iktidar sayıldı. Fakat bu partilerin hiçbir önemi yoktu. Asıl önemli olan bu partileri yöneten liderlik yapılarıydı. Bu yapılar istedikleri kişilere de devlet kurumlarındaki pozisyonları dağıtıyorlar.”⁶⁴⁰

Sendika başkanı Kadrallyev, siyasi iktidarın özerk bir yapıya sahip olması gereken sendikalara bile müdahale ettiğini vurgulamıştır. Yapılan mülakatta Sendika Federasyonu’nun başkanlığına iktidarın önerdiği bir başkanın seçilmesi için baskı uygulandığını da belirtmiştir. Karşı gelindiği zaman ise farklı yaptırımlarla karşılaştıklarını ifade etmiştir. Ona göre, halk arasında ekonomi temelinde çıkan huzursuzluklar, işsizlik ve “aile yönetimlerinin” yaygınlaşması, ülkede meydana gelen üç devrimin de temel nedenlerindendir.⁶⁴¹

Bu bilgiler ışığında Kırgızistan’ın bağımsızlığını elde ettikten sonra Komünist Parti’nin de etkisini kaybetmesiyle oluşan yeni düzende bürokrasinin faaliyetlerini düzenleyecek etkili bir yasal çerçeve oluşturmakta başarısız olduğu görülebilir. Zira

⁶³⁹ Emil Jurayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 3 Kasım 2020.

⁶⁴⁰ Anvarbek Mokeyev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 11 Kasım 2020.

⁶⁴¹ Rıspek Kadrallyev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 14 Kasım 2020.

idari yönetim sorunlarının çözümü liberal demokratik ülkelerde olan modern kurum ve kuralların varlığına bağlıdır. Kırgızistan’da ise yönetimin cumhurbaşkanları ve ona yakın siyasal elit etrafında tekelleşmesi ve patronaj sistemin ortaya çıkması durumu söz konusudur. Devlet gücünün etkinliğindeki eksiklik, yetkililerin artan yozlaşması, kamu görevine atanırken klan, bölge veya akrabalık ilişkilerinin etkili olması ülkede neopatrimonyal bir yönetim anlayışın hakimiyetine sebebiyet vermektedir. Bu düzenin üstesinden gelinebilecek uygulamalar sonuç ve öneriler bölümünde ele alınmıştır.

SONUÇ

Max Weber bürokrasiyi sınıflandırırken memurların otoriteye bağımlı olduğu, kişisel ilişkiler ve manevi değerlerin önem arz ettiği ve bu ilişkilerin kamu yönetimini doğrudan etkilediği, ülkedeki kurum ve kuralların yöneticiye hizmet ettiği ve kamu kurumlarının yöneticinin şahsi mülkü olarak görüldüğü patrimonyal bürokrasiden bahsetmiştir. Bu tarz yönetim anlayışında devlet işleri aynı zamanda yöneticinin de şahsi işlerini teşkil etmektedir. Guenther Roth ve Shmuel Eisenstandt ise modern dünyada bu terimi de kapsayan neopatrimonyalizm kavramını geliştirdiler. Neopatrimonyal yönetim tarzını benimsemiş devletlerde siyasi kararların şahsi ilişkiler üzerine kurulduğu ve devlet kurumlarının bu konuda etkisinin olmadığı söylenebilir. Ayrıca bu tarz yönetim sisteminde demokratik kurum ve uygulamaların varlığıyla birlikte bunların işlevlerini kullanamadığı görülebilir. Lidere sadakatin esas olduğu bu sistemde maddi kazanç, siyasal elitin temel çıkarları arasında gösterilebilir. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte bu yapıya benzer devletler ortaya çıkmıştır. Özellikle Orta Asya'daki bu devletlerde klanların etkili olduğu yönetim yapısında patron-müşteri ilişkilerinin yaşanması, bölgesel liderlik yapıları arasında kıt kaynaklar üzerinde rekabetin ön plana çıkması, yönetimin kayıt dışı işlemlere başvurması ve buna benzer uygulamalar sıkça görülebilmektedir.

Sovyetler Birliği döneminde nomenklatura olarak adlandırılan Komünist Parti seçkinleri bürokratik sistemi de elinde tutmaktaydı. Özellikle Stalin döneminde başlayan nomenklaturanın etkisi bürokrasinin tüm katmanlarına nüfuz etmekteydi. Merkezi bürokrasi ile birlikte diğer Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinde de bu durum söz konusuydu. Bürokratik sistemin tepesinde yer alan nomenklatura zamanla liderlerin de önüne geçmiştir. Gorbaçov'un reformları gerçekleştirebilmesi için öncelikle bu grupla mücadele etmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Nomenklaturanın, bürokratları yerleştirme kriteri zamanla liyakatten ayrılarak politik nitelikler olmaya başladı. SSCB bünyesindeki diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde de buna benzer bir yapılanma söz konusuydu. KSSC'nin bürokratik yapısı SSCB'nin minyatürü şeklindeydi. Rus devletinin bürokratik sistemine benzer bir yapıya sahip olan Kırgız bürokrasisinin kökleri Rus İmparatorluğu ve Sovyetler Birliği'ne dayanmaktadır. Zira Rus varlığının

öncesindeki dönemde Kırgızlar profesyonel anlamda bir bürokratik sisteme sahip değillerdi.

SSCB'nin kuruluşundan itibaren ülke yönetiminde Komünist Parti'nin etkisi artmaya devam etti. KSSC'de de SSCB'de olduğu gibi siyaset ve bürokrasi arasında katı bir ilişki vardı. Ülkede siyasi ve bürokratik yapı Komünist Parti çevresinde kemikleşmiş bir seçkin grubu tarafından idare edilmekteydi. Komünist Parti üyesi olmayanların bürokraside önemli pozisyonlara gelebilmesi mümkün değildi. Fakat buna rağmen bu dönemde bürokraside yerleştirme, terfi, atama gibi işlemler sistematik ve hiyerarşik biçimde gerçekleşmekteydi. Sistemin tepesinde bulunan KP, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla etkisini kaybetti. Kırgızistan'da KP'ye benzer denetimi sağlayabilecek bir mekanizma ortaya çıkmadı. Bunun yerine bağımsızlık döneminde ortaya çıkan zengin iş adamları, yerel liderlik yapıları, çıkar grupları gibi yapılar meydana gelen bu boşluktan faydalanmaya çalıştılar ve bu yapılar siyasi ve bürokratik sistemi ele geçirdi. Bununla beraber Sovyetler Birliği dönemindeki uygulamaların sona erdiği söylenemez. Kurumların değişimine rağmen işlevsel anlamda Sovyet tipi uygulamalar da devam etti. Dolayısıyla Kırgızistan'da SSCB bürokratik kültürünü devam ettiren, fakat nomenklaturanın yerini çeşitli çıkar gruplarının aldığı zayıf bir Bişkek yönetimi meydana gelmiş oldu.

Kırgızistan, bağımsızlığını elde ettiğinde cumhurbaşkanlığına seçilen Askar Akayev bu süreci demokratik bir şekilde yöneteceğini göstermişti. Hatta Kırgızistan bu konuda diğer post-Sovyet ülkelerine örnek olabilecek nitelikte ve görünümdeydi. Bu doğrultuda birçok batılı ülkeden de maddi destekler almaktaydı. Akayev'in eski bir parti eliti olmaması da bu durumu avantaja çevirebilecek unsurlardanı. Serbest piyasa ekonomisine şok etkisiyle geçiş yapıldı. Bu süreçte gerçekleştirilen özelleştirme programları kapsamında nomenklaturanın da içinde bulunduğu bazı gruplar hızlı bir şekilde zenginleşerek ülkede söz sahibi olmaya başladılar. Bu süreçte şeffaflık ilkesi ihlal edilmiş, ihalelerde yolsuzluklar yapılmış, bazı gruplara iltimas geçilmişti. Hatta eski KP üyelerine ve cumhurbaşkanına yakın kişilere devlet mülklerinin neredeyse ücretsiz olarak devredildiği bilinmektedir. Bu şekilde bağımsızlık döneminin kaotik ortamında, aceleci bir tavırla ve şeffaf olmayan bir biçimde gerçekleştirilen neoliberal reformlar aynı zamanda yozlaşmış bir siyaset ve bürokrasi ilişkisini de ortaya çıkarmış

oldu. Yeni meydana gelen seçkinler grubu ortaya çıkan bu sisteme hızlıca ayak uydurmaya çalışmış gerek iş gerekse de siyaset alanında ülkenin en etkili kişileri olmaya başlamışlardır. Bu kişiler de zamanla kendi pozisyonlarını korumak amacıyla çevresindeki kişilerin desteğini almak için onlara devletin bazı imkanlarını sunmaya başlamışlardır. Dolayısıyla bağımsızlığa geçiş sürecinde nomenklatura tabakasına ait kişiler devlet kademelerinde sahip olduğu nüfuzlarını kullanarak bu gücü maddi servete dönüştürmeye çalışmışlardır.

Akayev döneminde sosyal ve siyasal anlamda kuzey-güney bölünmesi ve aile yönetimi ön plana çıkmıştı. Ülkenin kuzeyinde yaşayanlar ve güneydeki Özbekler Akayev'i desteklemekteydiler. Aynı zamanda bu dönemde de siyasal iktidar tarafından kuzeyliler ve Özbekler de devletin imkanlarından daha fazla yararlanmaktaydılar. Bu dönemde Kırgızistan'ın kalkınması amacıyla farklı programlar çerçevesinde ülkeye aktarılan dış yardımlar siyasal iktidar ve çevresi tarafından bölüştürdüğü bilinmektedir. Aynı zamanda Akayev ve yakın çevresi bürokratik karar alma mekanizmasını da doğrudan yönetmeye çalışmaktaydı. Bu dönemde yapılan referandumlar doğrultusunda cumhurbaşkanının yetkilerinde sürekli genişlemeler yaşanmış, buna bağlı olarak parlamentonun (Cogorku Keneş) yetkilerinde de azalmalar olmuştur. Baskıcı politikalar zamanla otoriter bir yönetim tarzının benimsenmesine yol açmış, bununla birlikte ekonomik, siyasal ve sosyal sorunlarda da gittikçe artışlar devam etmiştir. Seçimlerde yapılan yolsuzlukları dile getirmeye başlayan muhalefet ise sindirilmeye çalışılmıştır. Faili meçhul siyasi cinayetler de bu dönemde artış göstermiştir.

Akayev'in 2005'te iktidardan çekilmek zorunda kaldığı olaylardan sonra cumhurbaşkanlığına gelen Kurmanbek Bakiyev döneminde de ülkede aile yönetiminin devam ettiği görülebilmektedir. Ülkedeki idari ve ekonomik kaynaklar üzerinde kesin bir hegemonya kuran Bakiyev ailesinin yönetiminde basın özgürlüğü olumsuz anlamda etkilenmiş, yolsuzluk artış göstermiş, otoriter yönetim tarzı devam etmiştir. Özellikle cumhurbaşkanının oğlu Maksim Bakiyev, siyasi, bürokratik ve ekonomik kurumlar üzerinde etkili bir rol oynamaktaydı. Bu dönemde muhalif liderlere çeşitli pozisyonlar lütfedilerek onların sindirilmesi amaçlanmıştır. Cumhurbaşkanının yetkilerini genişletecek anayasal değişimler devam etti. Ülkedeki kuzey-güney

ayrışması da ivme kazandı ve bazı etnik gruplar arasında da çatışmalar yaşandı. Bununla birlikte silahlı grupların da artışa geçmiş, ülkedeki siyasi hayat ve devlet kurumları üzerinde etkilerini arttırmışlardır. Akayev döneminden sonra bürokraside görevde bulunan kuzeylilerin yerine güneylilerin yerleştirilmesi de söz konusu olmuştur. Bu da halk arasında kutuplaşmaya ve huzursuzluklara neden olmuştur. Bu şartlar altında 2010 yılında meydana gelen olaylar neticesinde Bakiyev ailesi iktidardan ayrılmak zorunda kalmıştır.

Geçici hükümete başkanlık yapan Roza Otunbayeva'nın kısa süren döneminde sakin bir siyasi ortam hüküm sürmüştü. Ayrıca yapılan seçimlerin ilk kez uluslararası gözlemciler tarafından adil ve özgür gerçekleştiği raporlanmıştı. Bu dönemde parlamenter sisteme geçilmiş ve yapılan seçimler doğrultusunda Almazbek Atambayev ülke yönetimine gelmişti. Kırgızistan Sosyal Demokrat Parti dönemini kapsayan 2011-2020 yılları arasında nispeten daha demokratik bir yönetim tarzı benimsenmiş, gelişen teknolojiyle birlikte de alt düzey bürokraside yaşanan yolsuzluklarda azalma yaşanmıştır. Fakat üst düzeyde yolsuzlukların devam ettiği, yine bu dönemde patlak veren skandallar sayesinde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde önceki dönemlerde olduğu gibi muhalifler şiddet yoluyla bastırılmaktan ziyade, yolsuzlukla mücadele kapsamında sindirilmeye çalışılmıştır. Eski Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev, eski Başbakan Sapar İsakov, siyasetçi Ömürbek Tekebayev gibi isimlerin yolsuzlukları ortaya çıkarılarak siyasi hayattan uzaklaştırılmaları buna örnek olabilir. Ceenbekov'un cumhurbaşkanlığına gelmesiyle birlikte ona ülke yönetimi konusunda yönlendirmelerde bulunmaya çalışan Atambayev'in 2010'da karıştığı yolsuzluk ortaya çıkarılarak tutuklanmıştı. Yine bu dönemde kuzey-güney eksenli kutuplaşma yerine çıkar gruplarının ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Bu kapsamda belli bir maddi kazanç doğrultusunda yerel liderlik yapıları veya siyasal seçkinlerin uzlaşması veya konsensüsü söz konusu olmuştur.

Kırgızistan'da 2010 yılında yaşanan halk hareketlerinin ardından cumhurbaşkanının yetkilerini azaltarak parlamenter sisteme geçmek ve daha demokratik bir ülke ortaya çıkarmak vaadiyle anayasa referandumu gerçekleştirilmişti. Bu doğrultuda parlamento geniş yetkilerle donatılarak Kırgız siyasetinin merkezinde konumlandırılacaktı. Fakat referandum sonrasında cumhurbaşkanının konumu ve

devlet kurumları üzerindeki etkisini kaybettiği söylenemez. Zira onaylanan yeni anayasa incelendiğinde parlamenter sistemden ziyade yarı başkanlık hükümet sistemine atıfta bulunulduğu gözlemlenmektedir. Cumhurbaşkanının bazı yetkilerinde daralmalar yaşansa da seçim doğrultusunda göreve gelmesi, onu zayıf bir parlamento karşısında güçlü hale getirmektedir. Ayrıca Duverger'in ortaya attığı yarı başkanlık sisteminin şartlarına bakıldığında, yeni anayasanın buna uygun olduğu anlaşılabılır. Cumhurbaşkanının geniş atama yetkisi, onun bürokrasi üzerindeki etkisini de korumaya devam etmektedir. Bundan dolayı gerek anayasal olarak gerekse de halkın algısında cumhurbaşkanı siyasetin merkezinde bulunmaya devam etmektedir.

Ülkede etkisiz partiler bünyesinde maddi kazanç amacıyla parlamentoda bulunan milletvekillerinin de cumhurbaşkanıyla birlikte hareket ettiği, hatta muhalefet partilerinin dahi parlamentoda bir konsensüs oluşturduğu söylenebilir. Ayrıca milletvekili olabilmek amacıyla seçim listelerinde üst sıralara çekilmek için parti liderlerine büyük ölçüde rüşvet verildiği de ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla milletvekili olabilmek için belli oranda varlıklı olmak gerekmektedir. Bununla birlikte anayasaya göre bir siyasi parti parlamentoda en fazla 65 milletvekili ile temsil edilebilmektedir. Bu durum da ülkede merkez ve uydu partilerin oluşumuna neden olmuştur. Örneğin son seçimlerde cumhurbaşkanına yakınlığıyla bilinen üç siyasi parti barajı geçerek parlamentoya girmeye hak kazanmıştı. Böylece parlamentodaki milletvekili sayısının yaklaşık %90'ı cumhurbaşkanını destekleyen parti üyelerinden oluşmuştu. Bu durum da ülke bürokrasisi üzerinde cumhurbaşkanının etkisini arttıran faktörlerdendir.

Orta Asya'da yaşayan toplumlar tarih boyunca klanlara, aşiretlere ve boylara bölünerek varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu topluluklar arasında insanların ait oldukları klanlar, onların en önemli değerlerinden biri ve güçlü bir alt kimlik ve sosyal kaynaşma unsurudur. Bu bölünme temelinde “biz” ve “diğerleri” ayrışması hayatlarının her alanında görülmüştür. Bu şekilde destekleme biçimi de zamanla bu dayanışmayı parlamento, devlet başkanlığı veya üst düzey bürokratik makamlara taşıma amacına dönüşmüştür. Kendilerini tanımlamada kullandıkları bu kimlik de bu toplulukların millet olabilme duygusunun önünde bir engel teşkil etmiştir. SSCB'nin dağılmasıyla bu ayrışma yeniden söz konusu olmuş, klanlar ve akrabalık ilişkileri yeniden ön plana çıkmıştır. Bu topluluklardan biri olan Kırgızların da uzun yıllar Sovyetlerin güçlü

merkezinden yönetildiği düşünülduğünde bağımsızlığını aldıktan hemen sonra ekonomik ve siyasi yapısını dönüştürebilmesi beklenemez. Ülkedeki klan ve akrabalık bağları da bu dönüşümde, özellikle de siyasi sistem üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Ülkedeki klanların iktidarı ele geçirebilmek adına verdikleri mücadeleler, siyasi yapının bu enformel kimlik ağlarının ve çıkar gruplarının etrafında temellendirilmesine ve klan siyasetinin güçlü etkiler yaratabilmesine ortam hazırlamıştır. Bu tarz siyaset de enformel bir rejim ortaya çıkararak yerel liderlik yapılarının veya belli seçkin gruplarının başat sosyal ve siyasi aktörlere dönüşmesine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle resmi kurumlar yerine ülkedeki siyasi ve bürokratik karar alma süreçlerinde bu yapılar söz sahibi olmaktadır.

Günümüzde Kırgızistan'da siyasetteki yönetici elitin oluşumunda klan siyaseti, bölgecilik, akrabalık bağları ve çıkar ilişkileri etkili olmaktadır. Böyle bir oluşum neticesinde iktidara gelen yönetici gruplar ise bu yapının çıkarlarına hizmet etme zorunluluğu hissetmekte ve siyasi mücadelesini bu çaba içinde sürdürmektedir. Bu şekilde ortaya çıkan siyasi ilişkiler, beraberinde klan siyasetine dayalı patronaj politikalarını da getirmektedir. Grup veya grupların desteği doğrultusunda iktidara gelenler, bu destek karşılığında güçlerini kullanarak destek olma şeklinde devam eden bu süreçte kırılgan ve bireysel yönetimlerin klan temelli yolsuzluklara bulaşmasını da kaçınılmaz hale getirmektedir. Bu kapsamda bu çıkar gruplarının hegemonyasını uzun süre koruma çabalarının ise bu sistemin sarsılmasına neden olduğu söylenebilir. Ülkede meydana gelen üç halk ayaklanması ve buna bağlı olarak iktidar değişimleri buna örnek olarak gösterilebilir. Bununla birlikte klan veya çıkar gruplarının desteğinden dolayı daha önce halk tarafından tanınmayan, programı veya ideolojisine bakılmaksızın bazı parti veya kişilerin seçimlerde önemli ölçüde oy topladığı da görülmektedir. Bununla birlikte ülkedeki seçkin dolaşımına bakıldığında Kolanbinska'nın ifade ettiği gibi yönetici seçkinlerin kendi aralarındaki dolaşımdan söz edilebilir. Kırgızistan'da alt tabakadan farklı meziyetleri doğrultusunda yükselerek yönetici seçkinler arasına girmeyi başarmak neredeyse imkansızdır.

Kuzeydeki klanların ortak kararları doğrultusunda cumhurbaşkanı seçilen Akayev, iktidarda bulunduğu süre boyunca kendi ailesi ve onu destekleyen klanlar etrafında patronaj ağlarını geliştirmiş, bu doğrultuda da devlet kaynaklarını bu

grupların kullanımına sunmuştu. Bu dönemde başlayan özelleştirme sürecini de yine bu grupların lehinde kullanarak onların zenginleşmesine katkıda bulunmuştu. Akayev'in bu süreci devam ettirmek istemesi de ülkenin güneyindeki liderlik ağları ve klanlar tarafından fitili ateşlenen bir halk ayaklanmasını ortaya çıkarmış ve iktidardan ayrılmasına neden olmuştur. Onun yerine gelen güneyli muhalefetin öncülerinden olan Bakiyev de kısa sürede öncekine benzer bir yönetim sistemi oluşturarak, siyasi ve ekonomik gücünü güney kökenli çıkar grupları için kullanmaya başlamış ve beş yıllık bir sürenin ardından yine kuzey kaynaklı bir ayaklanma sonucunda ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştı. Bu dönemden sonra kuzey-güney ekseninde yoğunlaşan bölgecilik anlayışı değişmeye başlamış, bunun yerine yönetici elitin kendi arasında güç paylaşımında bulunduğu bir ortam meydana gelmiştir.

Kırgızistan'ın SSCB'den bağımsızlığını kazandığında yeni hükümet Sovyet nomenklaturası yerine profesyonel bir kamu hizmeti sistemi inşa etmeyi vadetmişti. Bu bağlamda Sovyetlere ait kurum ve kurallar yok edilerek modern bir bürokratik sistemin oluşturulması amaçlanmıştı. Ancak yeni sistem formel olarak ne kadar iyi tasarlanmış olsa da bu sistemin kurumsallaşması söz konusu olmadı. Bağımsızlığından başlayarak günümüze kadar gerçekleştirilen çok sayıda kamu hizmeti reformu, profesyonel, meritokratik ve tarafsız bir bürokrasi ortaya çıkaramadı. Kamu hizmetinde bilgi, beceri ve yeterlilik kriterlerine göre işe alımların gerçekleşmemesi, doğal olarak ülkede etkili bir yönetişimin önündeki en büyük engellerden olmaktadır. SSCB döneminde ülkede üst düzey bürokratik pozisyonlar için işe alım sürecindeki temel kriter Komünist Parti üyesi olması ve bu ideolojiye sadık olmasıydı. Bağımsızlıktan sonra ise bu süreç klan, akraba, hemşeri ve karşılıklı maddi çıkara dönüşmüştür. KSSC döneminde bürokraside yer alma kriterlerinden bir diğeri de liyakat ve tecrübe sahibi olmaktı. Bağımsız Kırgızistan'da ise işe alma, yerleştirme, terfi, atama gibi süreçlerde liyakat ve tecrübenin temel kriterlerden çıktığı görülebilmektedir. Dolayısıyla bağımsızlık süreciyle birlikte bürokrasideki ideolojik fayda yerini kişisel maddi çıkara devretmiştir.

Bağımsızlık sonrasında nomenklaturadan boşalan alanı dolduran siyasi seçkinler ilk dönemlerde kuzey-güney eksenli kutuplaşma doğrultusunda oluşmaya başladı. Akrabalık ve bölgecilik üzerine yoğunlaşan bu klan siyaseti bazı zamanlarda

şiddetli çatışmalara da neden olmuş, ülke güvenliğini de tehlikeye sokmuştur. Seçkinler arasında yaşanan bu mücadele parlamentoya ve diğer siyasi kurumlara da yansımıştır. Apolitik toplulukları dahi harekete geçirebilen bu grupların temel argümanı hemşericilik, akrabalık, etnik kimlik vs. olmuştur. Özellikle güney bölgesinde etkin olan Özbek seçkinleri, 2010'da yaşanan olayların ardından zayıflatılmış ve etkilerini kaybetmişlerdir.

Ülkedeki siyasi seçkinlerin bir bölümü eski nomenklaturadan oluşsa da eski ideolojilerini terk ederek yeni sisteme adapte olmaya çalışmışlardır. Ayrıca siyasi seçkinlerin değişmediği, iktidar değişimlerinde yalnızca yer değiştikleri de görülebilir. Halk ayaklanmaları neticesinde iktidardan çekilmek zorunda kalan seçkinlerin yerlerinin yine onlara yakın kişilerce doldurulduğu da bilinmektedir. Bunlara ek olarak seçkin aileler arasındaki evliliklerin artması da söz konusudur. Bu doğrultuda bağımsızlığın ilk yıllarında olduğu gibi bölgecilik temelli seçkin ayrışması yok olmaya başlamış, yerini maddi çıkar temelindeki gruplar almaya başlamıştır. Böylece ülkedeki siyasi krizlerin de siyasal seçkinler tarafından ortaya çıkarıldığı söylenebilir.

Neopatrimonyal yönetim tarzını benimseyen ülkelerde yaygın olarak görülen rüşvet, Kırgızistan'da da günlük hayatın tüm süreçlerine sirayet etmiş durumdadır. Öyle ki rüşvet vermeyen bir üniversite öğrencisi dersten geçememekte, bir hasta tedavi olamamakta, bir memur evrak imzalamaktan kaçınmaktadır. Fakat 'sokak düzeyi bürokratları' olarak adlandırılabilir alt düzey devlet çalışanları grubunun aldıkları maaşların yetersiz olması bu konuyu açıklayabilecek faktörlerden biridir. Kontrol mekanizmasının yetersiz olması da diğer bir etkidir. Fakat üst düzey bürokratların karışmış olduğu yolsuzluklar, onların hayatta kalabilme mücadelesinin dışında tutulmalıdır. Buradaki amacın servet edinerek içinde bulunduğu ağ içerisinde güçlenmek olduğu bilinmektedir. Son olarak Matraimov'un karışmış olduğu yolsuzluk kapsamında belirlenen 900 milyon dolarlık meblağ bu durumu açıklamaktadır. Rüşvet verilmeden yatırım dahi yapılamayan ülkedeki ekonomik bozuklukların görülmesi de doğal bir sonuçtur. Zira Kırgız bürokratların yatırımdan önce yabancı yatırımcılardan yüksek miktarda rüşvet talep etmesi yapılacak işlerin engellenmesine neden olabilmektedir.

Bağımsızlığın ilk yıllarında yaşanan kaotik ortam, yozlaşacak olan bir bürokratik sistemin önünü açmış oldu. Hukuk sistemindeki aksaklıklar, yasal prosedürün belirsizliği, uygulamaların zayıflığı gibi nedenler yolsuzluğu yaygın hale getiren unsurlardandır. Örneğin; ülkede bir kamu görevlisine rüşvet teklif etmek suç sayılmazken, ancak rüşveti kabul etmek suç sayılmaktadır. Yolsuzluk vakalarının uygun olmayan şekillerde soruşturulması ve yetersiz bir şekilde cezalandırılması da yolsuzlukların önünü açan faktörlerdendir. Matraimov'un karıştığı yolsuzluklar ortaya çıktığında kendisinin ceza evine konulmaması karşılığında ülke dışına kaçırıldığı paraları iade edeceğini taahhüt etmesi ve bunun kabul görmesi, hukukun ne derecede uygulanabilir olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Bu durum yeni yolsuzlukların önünü açarak bu işe karışanları da cesaretlendirmektedir.

Ülkede yolsuzlukla mücadele kapsamında bağımsızlıktan beri hazırlanan programlar uygulamaya geçirilmemektedir. Teknolojinin yaygınlaşmasıyla beraber alt düzey bürokraside rüşvetin azalması beklense de istenilen seviyeye ulaşılamamıştır. Buna rağmen dijitalleşmeyle paralel olarak alt düzey bürokraside rüşvetin azalmaya başlaması, bireylerin bürokrasiye yerleşme isteklerini de azaltmaya başlamış durumdadır. Bununla birlikte alt düzey bürokratların maaşlarının yetersiz olması, onları farklı şekillerde rüşvet almaya mecbur hale getirmektedir. Alt düzey bürokratlar elde ettiği gayri resmi gelirin bir kısmını ise amirleriyle paylaşmak zorundadır. Ancak bu sayede görevde kalmayı başarabilmektedirler. Doğal olarak bu maddi gelirden en fazla üst düzey bürokratlar yararlanmaktadır. Rüşvet olgusunu ortadan kaldırmak için ise ülke ekonomisini canlı hale getirmek, maaşlarda yeterli düzeyde artışlar gerçekleştirmek, sosyal bilinç oluşturmak, sıkı denetimler getirerek caydırıcı cezalar uygulamak ve bürokratik engelleri kaldırarak dijital işlemlerin yaygınlaşmasını sağlamak gerekmektedir. Ayrıca bürokraside istihdam edilen gereğinden fazla çalışan sayısında küçülmeye gidilerek etkin olarak çalışan memurların maaşlarında iyileşme yapılabilir.

Yargı sistemi üzerindeki siyasi etki/baskı, hukuk sistemi içindeki yolsuzluğun yaygınlığı, Kırgız hukuk sisteminin ideal biçimde işlemesi önündeki en büyük engellerdendir. Cumhurbaşkanı'nın anayasaya göre başsavcı ve yardımcıları, eyalet savcıları ve askeri savcıları atama ve görevden alma yetkisi, siyasetin yargı

organlarındaki etkisinin en önemli göstergelerindendir. Yargı mensuplarının seçimi, atanması ve görevden alınması sürecinde cumhurbaşkanının müdahalesi, adalet sistemi ve onun özerkliği üzerinde olumsuz etki oluşturmaktadır. Bununla birlikte hiçbir hükümet üyesinin yolsuzlukla mücadele kapsamında yargılandığı görülmemiş, aksine muhalefet üyelerinin sindirilmesi amacıyla yolsuzluklarının ortaya çıkarılarak siyaset sahnesinin dışına itilmesi olayları sıkça yaşanmaktadır. İktidarın güdümündeki yargı organları siyasi muhalifleri bastırmak için etkili biçimde kullanılmaktadır. Ülkede muhalifleri sindirmenin diğer bir yolu ise onlara önemli devlet pozisyonlarını ikram etmektir. Son olayların ardından halk hareketlerinde önemli rol oynayan Ata-Meken Partisi'nin liderlerinden Tilek Toktogaziyev'e Caparov iktidarı tarafından Tarım Bakanlığı makamının sunularak kendi taraflarına çekilmesi bunun bir örneğidir.

Kırgızistan'ın neopatrimonyal ağlarını tanımlarken çeşitli siyasi partilerin liderlerine dayanan ağlardan bahsetmek gerekir. Bu kişisel ağlar parti sınırlarını aşmakla birlikte farklı partilerdeki benzer ticari çıkarlara sahip olan diğer parlamento üyeleriyle ittifak kurabilmektedirler. Ülkedeki bir diğer neopatrimonyal ağ grubu ise parlamento dışındaki siyasi güçlerden oluşur. Bu bağlamda bölgelerdeki liderlik yapılarının seçim dönemlerinde farklı siyasi partilerle ittifak oluşturduğu görülebilmektedir. Oluşan bu yakınlığın ana nedeni ise ekonomik ilişkilerdir. Adahan Madumarov'un güney bölgesinde, Kamçibek Taşiyev'in ise kuzey bölgesinde seçim dönemlerinde farklı çıkarlar doğrultusunda farklı fraksiyonlar ile ittifak kurması buna örnek olarak gösterebilir. Ülkenin bağımsızlığını kazandıktan sonraki ilk yirmi yılında bu ilişkiler bölgesel kimlikler üzerine yoğunlaşmışken, günümüzde ekonomik fayda üzerine temellendiği söylenebilir. Akrabalık ve bölgecilik ilişkileri yalnızca siyasal seçkinlerin seçim dönemlerinde halkı mobilize etmek için kullandığı bir araç haline gelmiştir. Seçkinler arasında bu tür ayrımlar yapılmamaktadır. Kırgızistan'da kıt kaynakların paylaşımı konusunda ihtilaflar çıktığında konjonktürel patronaj ağları bozulmaya uğramaktadır. Zira Kırgızistan, ikinci derece rantiyer devlet kapsamında değerlendirilebilir. Bu tip devletlerde dış ülkelere gelen ekonomik yardımların yönetici seçkinler tarafından paylaşıldığı ve ülkedeki kıt kaynaklar üzerindeki mücadeleleri söz konusudur. Kırgızistan'da da net ve sabit bir gelir kaynağı bulunmadığı için lidere ve iktidara sadakat düşüktür.

Sovyet döneminde devlet, insan üzerindeki önemli bir güç ve karar verici niteliği taşımaktaydı. Dolayısıyla bireyden ziyade devletin önemi söz konusuydu. Bu zihniyet bağımsızlık sonrasında devam etse de kamu kurumlarının saygınlığı yüksek düzeydeydi. Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından ülkede yaşanan demokratikleşme ve reform çabalarına rağmen, halkın bürokrasiye bakış açısında olumsuz bir eğilim oluşmuştur. Bu durum ülkede bürokrasi içindeki yolsuzluk, adam kayırma, rüşvet gibi uygulamaların yoğunluğundan kaynaklanmaktadır. Kamu imajının bu denli olumsuz olması, Sovyet dönemi ile bir tezat teşkil etmektedir. Daha demokratik bir yönetim biçimine geçilmesine rağmen bürokratların merkezi otoriteye sıkı sıkıya bağlı olması, ülkedeki patronaj ilişkilerinin tezahürüdür. Kırgız siyasi ve bürokratik kurumlarındaki klan/akraba, hemşeri, bölgecilik vs. temelli gayri resmi kimlik ağları, bu kurumlarda yaşanan yolsuzluğu perdelemek için de kullanılmaktadır. Zira alt düzey bürokrat, kendisini kuruma yerleştiren ve kendi klanından olan amirinin karışmış olduğu yolsuzluğu ifşa etmeyecektir. Kurumlarda yaşanan bu siyaset tarzı da demokratik yönetişimin önündeki en büyük engellerdendir. Bu tür gayri resmi ilişki ağları bürokrasideki küçük veya büyük ölçekli yolsuzlukların yaşanmasına ortam hazırlamakta ve profesyonel bir kamu hizmeti oluşumunun önüne geçmektedir. Kırgız bürokratları da mensubu olduğu bu ağlara olduğu kadar içinde bulunduğu kuruluşa değer vermemektedir. Onların bu ağ yöneticilerine olan sadakati, ulus-devlete olan sadakatlerinin de önündedir. Bu durum da kamu çalışanlarının etik ya da mesleki anlamda önceliklerini belirlemede önemli rol oynamaktadır.

Kırgızistan'ın bürokratik kurumlarında Sovyet dönemi işleyişinin benimsenmesi ve halk tabanında bunun halen tek meşru yöntem olarak algılanması ve aynı zamanda algılatılması, yasal düzenlemeler konusunda Rusya'daki uygulamaların aynen takip edilmesi, Batılı anlamda liberal demokrasi geçmişinin bulunmaması nomenklaturanın etkisinin yok olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte bölgesel liderlik yapıları, klan ve bölgecilik mücadelelerinin yaşanması, kamu kurumlarının güçlü bir hale getirilememesi sorunu da söz konusudur. İktidarın belirlenmesinde ve sürdürülmesinde patrimoniyal sınıfın ağırlıkta bulunması, elde edilen -sınırlı- ekonomik kaynağın iktidarın kontrolünde olması ve paylaşımının bu iktidar içinde yaşanması sonucunda bürokraside liyakatin yerine iktidar sahiplerine bağlılık esasının

arandığı bir sistem ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Kırgızistan'da Sovyet bakiyesi nomenklatura ile Sovyet sonrası ortaya çıkan neopatrimonyal sınıfların güç ortaklığına dayanan bir sistem içerisindeki siyaset-bürokrasi ilişkisinin ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Sonuç olarak Kırgızistan'da siyaset-bürokrasi ilişkisinin dönüşümünde bazı değişkenler rol oynamıştır. KSSC döneminde Komünist Parti ideolojisi temelinde merkezi Moskova hükümetine sorumluluk ve bağımlılık söz konusuydu. KSSC savcılığının anayasaya göre doğrudan SSCB başsavcılığına bağlı olması ve ülkedeki bütün bürokratik işlemlerin SSCB merkezi tarafından takip edilmesi bu durumun resmi kanıtlarındandır. Kırgızistan'ın bağımsızlığından sonra ise çeşitli çıkar grupları tarafından başa getirilen cumhurbaşkanı etrafında şekillenen bir siyaset-bürokrasi ilişkisi ön plana çıkmıştır. Fakat kurum isimleri ve yapısı değişse de bürokratik zihniyet anlamında önemli değişimler yaşanmamıştır. Zira SSCB döneminde olduğu gibi, bürokrasinin merkezi otorite adına hareket ettiği düşüncesi devam etmektedir. 2010 yılında yaşanan halk ayaklanması sonucunda gerçekleştirilen referandum doğrultusunda parlamenter sisteme geçilerek bu sorunun önüne geçilmek istense de başarılı olunamamıştır. Zira zayıf bir parlamento karşısında cumhurbaşkanları gücünü korumaya devam etmiştir. Ülkedeki başbakanların hızlı değişimi de cumhurbaşkanlığı makamını güçlü konuma getirmektedir. Ülkede ortalama her bir buçuk yılda bir başbakan değişimi yaşanmaktadır ve bu sirkülasyon halkın bu makama olan saygısını zedelemektedir. Bu kapsamda cumhurbaşkanlığı temelinde çeşitli gayri resmi patronaj ağlarının etkisinde olan siyasi kurumların ülkedeki resmi bürokrasiyi etkisi altında bulundurduğu, bürokrasinin cumhurbaşkanı ve çevresindeki gruplara hizmet ettiği neopatrimonyal bir devlet yapısının ortaya çıktığı görülebilmektedir. Yani bir çıkar ilişkisi temelinde siyaset-bürokrasi bütünleşmesinden söz edilebilir. Bu durumun sonucunda da ülkede herhangi bir ulusal birlik duygusunun oluşamadığı, bunun yerine farklı çıkar gruplarının ülkenin kıt kaynaklarından yararlanmak üzere ortaya çıkardığı mücadele veya ittifaklardan söz edilebilir. Oluşan ittifak sonucunda meydana gelen yönetim yapısında zamanla ortaya çıkan fayda paylaşımı sorunları, beraberinde gruplar arasındaki mücadeleye, ardından da bu grupların mobilize ettiği halk

tarafından gerçekleştirilen ayaklanmalara, sonuç olarak da iktidar değişimlerine neden olmaktadır.

Kırgızistan'ın bağımsızlık yıllarında demokratik bir devlet oluşturma girişimleri yerel liderlik yapıları, yönetici seçkinler ve diğer faktörlerin girişimleriyle başarısızlığa uğramıştır. Bu doğrultuda siyasal seçkinlerin bürokratik kurumları kullanarak maddi servet edinme yoluna gittiği ve verimsiz, etkisiz ve başarısız bir bürokratik yönetimin ortaya çıktığı görülebilir. Ülkede ideal tip bürokrasinin oluşabilmesi ve kamu yönetimi sorunlarının çözülebilmesi için liberal-demokratik ülkelerdeki bürokratik yapı örnek alınmalı ve bu kapsamda yasal mevzuat modernize edilerek düzenlenmelidir. Bu şekilde bürokratik kurumların iktidar tekeline geçmesi engellenebilir. Zira ülkede siyasi ve bürokratik gücün bir yerde toplanması, temel idari ve yönetsel rolün siyasetçilerin elinde olmasına yol açmaktadır.

Kırgızistan'ın bürokratik sistemini optimize etmek için öncelikle kurum yöneticilerinin çıkarılacak yasal kurallar çerçevesinde aile veya akraba ilişkileri temelinde hareket ederek boş pozisyonlara yapılacak atamaların önüne geçilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte yöneticiyle kişisel ilişki içinde olanların işe alınmalarını önleyici bir dizi kural ve prosedürel önlem geliştirilmelidir. Bu kurallar yalnızca siyasi kurumlarda değil, aynı zamanda medya, sivil toplum kuruluşları ve kamuoyu tarafından tartışılarak düzenlenmelidir. Bürokratik karar alma süreçleri şeffaf hale getirilerek toplumun bürokratlara olan olumsuz bakış açısı düzeltilebilir. Bu kapsamda görsel ve işitsel teknoloji kullanılmalı, vatandaşlar ile yetkililer arasında bilgi iletişimi sağlanmalıdır. Aynı zamanda elektronik devlet sistemi aktif hale getirilerek akçeli konularda vatandaşın bürokratlar ile olan etkileşimi en az seviyeye indirilmelidir. Bu sayede alt düzey bürokrasideki rüşvet oranı düşürülebilir.

Devlet kurumlarındaki gayri resmi ilişkilerin sonlandırılabilmesi için kamu pozisyonlarında işe alımların rekabetçi seçim uygulamalarına dayanması gerekmektedir. Zira ülke genelinde kamu personeli seçimine ilişkin genel bir yarışma uygulaması söz konusu değildir. İşe alım ve terfi sistemi kurumlara devredildiğinden dolayı yolsuzluk ve yozlaşmanın önü açılabilmektedir. Ayrıca kamu personelinin

yolsuzluklara olan eğilimlerini ortadan kaldırmak için maaşlarda artış yapılması gerekir.

KAYNAKÇA

- Abazov, Rafis: “Sovyet Sisteminde Kırgızistan: Milli Devletin İnşası ve Milli Kimliğin Doğuşu”, **Türkler**, C.19, 2002, s. 528-537.
- Abdibaitova, Burulkan: “Özgür Kırgızistan 20 Yaşında”, **21. Yüzyıl**, No:35, 2011, s. 18-25.
- Abdikulova, Roza: “1916 Türkistan İsyanı’nın Kırgız Edebiyatına Yansıması: Ürkün”, **Bilig**, No:76, 2016, s. 56-177.
- Abdiyeva, Raziya, Ganiyev, Cunus ve Baygonuşeva, Damira: “Kırgızistan Ekonomisinin Genel Durumu”, **Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, Ed. Cengiz Buyar, Bişkek, BYR Publishing House, 2017, s. 157-176.
- Abetekov, A. vd.: **İstoriya Kırgızov i Kırgızstana** [Kırgız ve Kırgızistan Tarihi], Ed. T. Koyçuyev, Bişkek, İzdatelstvo İlim, 1995.
- ADB-OECD: **The Criminalisation of Bribery in Asia and the Pasific**, Thematic Review – Final Report, 2011.
- Akçakaya, Murat: “Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.18, No:3, 2016, s. 669-694.

- Akerman, Ella: “Democratisation in Central Asia: communism to clanism”, **Conflict, Security & Development**, C.2, No:1, 2002, s. 133-144.
- Akın, Oğuz: “Bürokrasi Yaklaşımları Açısından Weber ve Mises”, **Mülkiye**, C.33, No:264, 2009, s. 101-128.
- Aksan, Gamze ve Çelik, Özlem: “Gerilim ve Uzlaşma: Demokrasi Ekseninde Bürokrasi ve Siyaset İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, No:25, 2011, s. 1-10.
- Aksyutin, Yuriy ve Juravlev, V.: “Ot Stalina k Brejnevü. Avtoritarno-byurokratičeskaya sistema: Genezis, Evolyutsiya, Mehanizmi funktsionirovaniya” [Stalin’den Brejnev’e. Otoriter-bürokratik sistem: Orijin, Evrim, İşlevselliğin Mekanizması], **Kuda idet Rossiya? Formalniye instituti i realniye praktiki: Mejdunarodniy Simpozium**, Moskova, 2002, s. 324-334.
- Akunov, A.: **Gosudarstvennoe Upravleniye Kirgızstana v Tranzitniy Period** [Geçiş Döneminde Kırgızistan’ın Kamu Yönetimi], Bişkek, 1999.
- Alkan, Haluk: **Azerbaycan Paradoksu: Çapraz Baskılar Altında Azerbaycan’da Siyasal Sistem ve Dış Politika**, Ankara, USAK Yayınları, 2010.

- Alkan, Haluk: **Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar**, Ankara, USAK Yayınları, 2011.
- Alkan, Haluk: “Otoriter Yapılanma – Siyasal İstikrarsızlık Ayrımında Kırgızistan’da Anayasal Değişim”, **Orta Asya’da Siyaset ve Toplum: Demokrasi, Etnisite ve Kimlik**, Der. M. Turgut Demirtepe, Ankara, USAK Yayınları, 2012, s. 1-29.
- Alkan, Haluk: “Post-Soviet politics in Kyrgyzstan: Between centralism and localism?”, **Contemporary Politics**, C.15, No:3, 2009, s. 355-375.
- Alkan, Haluk: “Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Kurumsallaşma Süreci: Geçen Yirmi Yılın Bir Bilançosu”, **Bilig**, No:61, 2012, s. 1-30.
- Altımişova, Zuhra: “Kırgızistan’da Basmacı Hareketiyle İlgili Yeni Bilgiler (1925-1934)”, **Bilig**, No:82, 2017, s. 91-116.
- Anderson, John: **Kyrgyzstan: Central Asia’s Island of Democracy?**, Amsterdam, Harwood Academic Publishers, 1999.
- Arslan, D. Ali: “Sınıf Teorisinin Açmazları ve İktidar Analizinde Bir Alternatif Olarak Elit Teorisi”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.16, No:1, 2006, s. 363-382.

- Arslan, D. Ali: “Eşitsizliğin Teorik Temelleri: Elit Teorisi”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.6, No:2, 2003, s. 115-135.
- Arslan, Mutlu: “Elit Teorisinin Doğuşu ve Kitle Korkusu”, **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, C.13, No:50, 2015, s. 76-95.
- Aseinov, Dastan ve Najimudinova, Seyil: “Kırgızistan’da Yerel Yönetimler”, **Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, Ed. Cengiz Buyar, Bişkek, BYR Publishing House, 2017, s. 225-244.
- Aşirov, Jusup: “Gosudarstvenno-političeskiy rejim v Kırgızskoy Respublike i etapy stanovleniya instituta prezidenta” [Kırgız Cumhuriyeti’nde Hükümet-Siyasi Rejim ve Cumhurbaşkanlığı Kurumunun Oluşum Aşamaları], **Bulletin of the South Ural State University**, C.17, No:1, 2017, s. 80-85.
- Ateş, Selahattin ve Ateş, Aysıl: “Geçmişten Günümüze Orta Asya Klan Politikası, Elit Klanlar, Rejim Değişimi ve Klan Dengesi”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.15, No:1, 2015, s. 117-134.
- AUPKR: **Osnovi Gosudarstvennogo i Munitsipalnogo Upravleniya Kırgızskoy Respubliki** [Kırgız Cumhuriyetinin Kamu ve Yerel Yönetimlerinin Temelleri], Bişkek, 2017.

- Avcu, Seyit Ali: “Avrasya Gümrük Birliği ve Kırgızistan: Avantajları ve Dezavantajları”, **Avrasya Etüdleri**, No:45, 2014, s. 269-297.
- Aydın, Mithat: “19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Orta Asya”, **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, No:2, 2011, s. 73-82.
- Aydın, Recep: “Bürokrasiyi Toplumsal ve Siyasal Boyutuyla Ele Alan Kuramsal Yaklaşımlar”, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Y.10, No:2, 2017, s. 993-1005.
- Bach, Daniel C.: “Patrimonialism and neopatrimonialism: comperative trajectories and readings”, **Commonwealth & Comperative Politics**, C.49, No:3, 2011, s. 275-294.
- Baharççek, Abdülkadir ve Ağır, Osman: “Rusya’nın Başarısız Demokratikleşme Tarihi”, **Birey ve Toplum**, C.4, No:8, 2014, s. 5-27.
- Baimyrzaeva, Mahabat: “Analysis of Kyrgyzstan’s administrative reforms in light of its recent governance challenges”, **International Public Management Review**, C.12, No:1, 2011, s. 22-47.
- Bal, Hüseyin: “Siyaset Teorisinde ‘Otorite’ Kavramı”, **Turkish Studies**, C.9, No:2, 2014, s. 247-255.

- Beacháin, Donnacha Ó ve Kevlihan, Rob: “Imagined democracy? Nation-building and elections in Central Asia”, **Nationalities Papers**, C.43, No:3, 2015, s. 495-513.
- Bekbolotov, Kumar: **On the path to ideal bureaucracy: The future of public service in Kyrgyzstan**, Bishkek, Institute for Public Policy, 2007.
- Beşirli, Hayati: “Kırgızistan’ın Sosyal ve Kültürel Yapısı”, **Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, Ed. Cengiz Buyar, Bışkek, BYR Publishing House, 2017, s. 91-112.
- Beyer, Judith: “Revitalisation, Invention and Continued Existence of the Kyrgyz Aksakal Courts: Listening to Pluralistic Accounts of History”, **The Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law**, C.38, No:53-54, 2006, s. 320-345.
- Beysembayev, Serkbay: **Lenin i Kazahstan (1897-1924)** [Lenin ve Kazakistan (1897-1924)], Alma-Ata, İnstitut İstorii Partii pri CK KP Kazahstana, 1968.
- Bilal, Fakhar: “Mughal Dynasty of India and Patrimonial Bureaucracy”, **JRSP**, C.52, No:1, 2015, s. 237-246.
- Bingöl, Yılmaz: “Kırgızistan’ın ‘Renkli’ Devrimi: Demokrasiye Geçiş mi, Küresel Rekabet mi?”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.13, 2007, s. 1-21.

- Blohina, Alena: “İnstitutsionalniye izmeneniya i politiçeskaya stabilnost v Kirgizskoy Respublike” [Kırgız Cumhuriyeti’nde kurumsal değişim ve siyasi istikrar], **Vestnik MGİMO**, C.6, No: 57, 2017, s. 102-115.
- Bogatyrev, Valentin: “Above all, the March events resulted in the loss the sanctity of state power”, **Kyrgyzstan Brief Issue**, Bishkek, No:1, 2005.
- Bolponova, Asyl: “Political Clans of Kyrgyzstan: Past and Present”, **Central Asia and the Caucasus**, C.16, No:3-4, 2015, s. 50-62.
- Borobyev, Aleksey: “Elita i Nomenklatura”, [Elitler ve Nomenklatura], **Diskurs-P**, 2005, s. 128-139.
- Bottomore, Tom B.: **Seçkinler ve Toplum**, Çev. Erol Mutlu, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1997.
- Bozkurt, Giray Saynur: “Bağımsız Devletler Topluluğu’nda Renkli Devrimler – Kırgızistan Örneği”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, C.1, No:1, 2006, s. 118-138.
- Bratton, Michael ve Van de Walle, Nicolas: “Neopatrimonial Regimes and Political Transition in Africa”, **World Politics**, C.46, No:4, 1994, s. 453-489.
- Brinkerhoff, Derick W. ve Goldsmith, Arthut A.: **Clientelism, Patrimonialism and Democratic Governance: An Overview and Framework for**

- Assessment and Programming**, Maryland, Abt Associates Inc., 2002.
- Brym, Robert J.: **Intellectuals and Politics**, London, Routledge Revivals, 2011.
- Buyar, Cengiz: “Kırgız Tarihi (Başlangıcından 1991 Yılına Kadar), **Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, Ed. Cengiz Buyar, Bişkek, BYR Publishing House, 2017, s. 47-90.
- Coldoşov, Altınbek: “Kırgızistan İç Siyaseti”, **Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, Ed. Cengiz Buyar, Bişkek, BYR Publishing House, 2017, s. 245-286.
- Coldoşov, Altınbek, vd.: “Kırgızistan’da Türk Siyasal Kültürü ve Toplumsal Katılım Süreci, 2010-2019”, **Türk Siyasal Kültür Havzaları**, Ed. Süleyman Elik ve Cihan Gündüz, Kütahya, GRTC, 2019, s. 233-262.
- Collins, Kathleen: **Clan Politics and Regime Transition in Central Asia**, New York, Cambridge University Press, 2006.
- Collins, Kathleen: “Economic and Security Regionalism among Patrimonial Authoritarian Regimes: The Case of Central Asia”, **Europe-Asia Studies**, C.61, No:2, 2009, s. 249-281.
- Collins, Kathleen: “Kyrgyzstan’s Latest Revolution”, **Journal of Democracy**, C.22, No:3, 2011, s. 150-164.

- Collins, Kathleen ve Gambrel, Robert: “Corruption and Popular Support for Democracy and Government in Transitional Context: The Case of Kyrgystan”, **Europe-Asia Studies**, C.69, No:8, 2017, s. 1280-1309.
- Connery, Joyce: “Caught Between a Dictatorship and a Democracy: Civil Society, Religion and Development in Kyrgyzstan”, **The Fletcher Journal of Development Studies**, C.16, 2000, s. 1-18.
- Cox, Terry: “The Bureaucratization of the World. The USSR: Bureaucratic Collectivism by Bruno Rizzi and Adam Westoby”, **Sociology**, C.20, No:2, 1986, s. 319-320.
- Çapraz, Hayri: “Çarlık Rusya’sının Türkistan’da Hakimiyet Kurması”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No:24, 2011, s. 51-78.
- Çernyavskiy, Stanislav: “Kırgızskaya Revolyutsiya 2010 Goda: Priçini i perspektivı postrevolyutsionnogo razvitiya Kirgizii” [2010 Kırgız Devrimi: Kırgızistan’da Devrim Sonrası Gelişmenin Sebepleri ve Perspektifleri], **Tsentrlnaya Aziya i Kavkaz**, C.13, No:2, 2010, s. 35-50.
- Çevikbaş, Rafet: “Bürokrasi Kuramı ve Yönetmel İşlevi”, **Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, C.3, No:2, 2014, s. 75-102.

- Çokgezen, Murat: “Corruption in Kyrgyzstan: the facts, causes and consequences”, **Central Asian Survey**, C.21, No:1, 2004, s. 79-94.
- Çotayev, Zakir: “Politiçeskoye Razvitiye Kırğızstana Posle Sobıtiy 2010 Goda: Perspektivı Parlamentskoy Formı Pravleniya” [2010 Olaylarından Sonra Kırğızistan’ın Siyasi Gelişimi: Parlamenter Yönetim Biçiminin Perspektifleri], **Tsentrálnaya Aziya i Kavkaz**, C.16, No:2, 2013, s. 101-113.
- Çotonov, Usenalı ve Nur Uulu, Dosbol: **İstoriya Oteçestva** [Vatan Tarihi], Bişkek, B. Uçkun, 2009.
- Çulpan, Refik: “Bürokratik Sistemin Yozlaşması”, **I. Ulusal Sosyal Bilimler Semineri Bildiriler Kitabı**, Ankara, 1980, s. 31-45.
- Demir, Cengiz, Yılmaz, Mustafa Kemal ve Çevirgen, Aydın: “Liderlik Yaklaşımları ve Liderlik Tarzlarına İlişkin Bir Araştırma”, **Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, C.2, No:1, 2010, s. 129-152.
- Demir, Fatih: “Bürokrasi-Demokrasi İlişkisi ve Bürokratların Seçilmişlerce Kontrolü Sorunu”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, C.18, No:2, 2011, s. 63-84.
- Demir, Fatih: “Bürokratik Kültür”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.16, No:2, 2011, s. 153-178.

- Dereli, Bengü: “Sendika Demokrasisinin Teorik Temelleri”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C.31, No:1-4, 1971, s. 97-118.
- Derlugyan, Georgiy: “Priçinı raspada SSSR: kommunističeskiy rejim, sverhderjavnoye bremya, natsionalizm respublik ili sluçaynost?”, [SSCB’nin Dağılmasının Sebepleri: komünist rejim, süper güç olmanın yükü, cumhuriyetlerin milliyetçiliği veya kazara?], **Rossiya i ATR**, C.3, No:93, 2016, s. 8-22.
- Dıykanbayeva, Mayramgül: “1916 Yılındaki Kırgız Milli Mücadelesi: Ürkün”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, No:3/3, 2014, 112-126.
- Diamond, Larry Jay: “Thinking About Hybrid Regimes”, **Journal of Democracy**, C.13, No:2, 2002, s. 21-35.
- Doğan, Necmettin: “Patrimonyalizm Kavramına Eleştirel Bir Yaklaşım”, **Liberal Düşünce**, Y.16, No:64, 2011, s. 161-184.
- Doolotkeldieva, Asel ve Wolters, Alexander: “Uncertainty Perpetuated? The Pitfalls of a Weakly Institutionalized Party System in Kyrgyzstan”, **Central Asian Affairs**, No:4, 2017, s. 26-50.
- Dreyfus, Françoise: **Bürokrasinin İcadı**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.

- Dursun, Davut: “Bürokrasi Teorisi ve Yönetim”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, No:37-38, 1992, s. 133-149.
- Duverger, Maurice: **Siyaset Sosyolojisi**, Çev. Şirin Tekeli, İstanbul, Varlık Yayınları, 2007.
- Eisenstadt, Shmuel N.: “Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Yeni Devletlerde Beliren Bürokrasi Sorunları”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Çev. Özer Ozankaya, C.20, No:3, 1965, s. 227-244.
- Erasmus, Ermin: “Street-level Bureaucracy”, **Guidance Notes 5**, University of Cape Town, t.y.
- Erdman, Gero ve Engel, Ulf: “Neopatrimonialism Reconsidered: Critical Review and Elaboration of an Elusive Concept”, **Commonwealth and Comperative Politics**, C.45, No:1, 2007, s. 95-119.
- Ergun, Ayça: “Post-Soviet Political Transformation in Azerbaijan: Political Elite, Civil Society and The Trials of Democratization”, **Uluslararası İlişkiler**, C.7, No:26, 2010, s. 67-85.
- Eryılmaz, Bilal: **Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar**, Kocaeli, Umuttepe Yayınları, 2012.
- Esenbaev, Azis: “Političeskaya Sistema Kırgızstana i Osobennosti Yeyo Vliyaniya na İnstitut Vıborov (1995-2005 gg.)” [Kırgızistan’ın Siyasi Sistemi ve Onun Seçim

- Kurumuna Olan Etkilerinin Özellikleri (1995-2005)], **Politologiya**, No:1, 2015, s. 41-51.
- Eşki, Hülya: “Bugünü Anlamak İçin Weber’i Yeniden Okumak”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C.6, No:11, 2010, s. 187-198.
- Federov, Yuriy: “Uzbekistan: Nestabilnıy Faktor Stabilnosti” [Özbekistan: İstikrarın İstikrarsız Faktörü], **İndeks Bezopasnosti**, C.18, No:3-4, 2012, s. 85-106.
- Fisun, Oleksandr: “Postsovyetskiye neopatrimonálníye rejimı: genezis, osobennosti, tipologiya” [Possovyet neopatrimonál rejimler: oluşumu, özellikleri, tipolojisi], **Oteçestvenniye Zapiski**, C.39, No:6, 2007, s. 8-28.
- Fisun, Oleksandr: “Rethinking Post-Soviet Politics From a Neopatrimonial Perspective”, **Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization**, C.20, No:2, 2012, s. 87-98.
- France, Guilherme ve Roberto Martinez: **Kyrgyzstan: Overview of corruption and anti-cppruption**, 2019, Transparency International.
- Franke, Anja, Gawrich, Andrea ve Alakbarov, Gurban: “Kazakhstan and Azerbaijan as Post-Soviet Rentier States: Resource Incomes and Autocracy as a Double ‘Curse’ in Post-Soviet Regimes”, **Europe-Asia Studies**, C.61, No:1, 2009, s. 109-140.

- Gabrielian, Vatche: “Post-communist bureaucracies: organizational modes of transition”, **International Journal of Public Administration**, C.22, No:1, 2007, s. 39-68.
- Galliev, Andrei: “Crisis factors in Kyrgyzstan: The regional, clan, and political struggle”, **Central Asia and Caucasus**, C.11, No:3, 2010, s. 146-155.
- Gel’man, Vladimir: **Authoritarian Russia: Analyzing Post-Soviet Regime Change**, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 2015.
- Gluhov, E. A.: “Marksistskiye idealı o vlasti Sovetov i Stalinskaya byurokratiya v SSSR v peredvoennoy period”, [Sovyet Yönetiminde Marksist Düşünce ve Savaş Öncesi SSCB’de Stalinci Bürokrasi], **Nauka Obşestva Oborona**, C.15, No:2, 2018.
- Gökçe, Gülise, Şahin, Ali ve Örselli, Erhan: “Türkiye’de Siyasetin Bürokrasi Üzerindeki Etkisi: Siyasallaşma”, **SÜ İİBF Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, C.2, No:4, 2002, s. 45-58.
- Gökçe, Orhan ve Şahin, Ali: “21. Yüzyılda Türk Bürokrasisinin Sorunları ve Çözüm Önerileri”, **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomi Araştırmalar Dergisi**, C.2, No:3, 2002, s. 1-27.
- Gullette, David: “Tribalism in Kyrgyzstan”, **Central Asia and Caucasus**, C.2, No:6, 2002, s. 31-37.
- Gül, Hasan ve Çöl, Güner: “Atıf Teorisinde Belirtilen Karizmatik Lider Özelliklerinin Üçlü Örgütsel Bağlılık Modeliyle

İlişkileri Üzerine Bir Araştırma”, **Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C.17, No:3-4, 2003, s. 163-184.

Güneş, Hakan:

“Başkanlık, Parlamentarizm ve Yerel Ağlar: Özbek ve Kırgız Siyasal Sistemlerinin Yeniden Düzenlenmesi”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 45, 2011, s. 23-43.

Gürbüz, Y. Emre:

“Demokrasinin Uzun ve Dolambaçlı Yolunda Kırgızistan”, **Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, Ed. Cengiz Buyar, Bışkek, PYR Publishing House, 2017, s. 287-318.

Gürbüz, Yunus Emre:

“Orta Asya’nın Ortasında Bir Ada: Kırgızistan”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, No:15, 2011, s. 419-447.

Gürkan, Ülker:

“S.S.C.B. Siyasi Rejiminin Ana Hatları”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.21, No:1, 1964, s. 155-198.

Handrahan, Lori:

“Gendering ethnicity in Kyrgyzstan: Forgotten elements in promoting peace and democracy”, **Gender & Development**, C.9, No:3, 2001, s. 70-78.

Hegel, Georg W. F.:

Philosophy of Right, Kitchener, Batoche Books, 2001.

- Heywood, Andrew: **Siyaset**, Edit. Buğra Kalkan, Ankara, Adres Yayınları, 2010.
- Heywood, Andrew: **Siyasi İdeolojiler**, Çev. Levent Köker, Ankara, BB101 Yayınları, 2016.
- Huntington, Samuel P.: **Political Order in Changing Societies**, New Haven and London, Yale University Press, 1973.
- Ibrayeva, Aigerim R. ve Nezhdina, Tamara: “Public Sector Reforms in Kazakhstan”, **Public Administration in Post-Communist Countries**, Ed. S. Liebert, S. Condrey ve D. Goncharov, New York, CRC Press, 2013, s. 43-68.
- Ilkhamov, Alisher: “Neopatrimonialism, interest groups and patronage networks: the impasses of the governance system in Uzbekistan”, **Central Asian Survey**, C.26, No:1, 2007, s. 65-84.
- International Crisis Group: “Kyrgyzstan: A Hollow Regime Collapses”, **Asia Briefing**, No:102, Bishkek, 2010.
- Isaacs, Rico: “Neopatrimonialism and Beyond: Reassessing the Formal and Informal in the Study of Central Asian Politics”, **Contemporary Politics**, C.20, No:2, 2014, s. 229-245.
- İdil, Aydın: **Yerel Kaynaklara Göre Kırgızistan Tarihi**, Bişkek, Avrasyapress, 2012.

İzci, Ferit ve Bozdoğan, “Türk Kamu Yönetiminde Bir Problem Alanı Olarak Bürokrasi-Siyaset İlişkisi”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.4, No:34, 2016, s. 33-46.

Jermakowicz, Wladyslaw “Privatization in the Kyrgyz Republic”, **Russian & East European Finance and Trade**, C.31, No:6, 1996, s. 31-72.

Joldoshev, Altynbek: “Kabilecilik, Bölgecilik ve Etnisite: Kırgız Kimliği Üzerine Çalışmalar”, **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, C.8, No:15, 2013, s. 101-133.

Joldoshev, Altynbek: “Kırgızistan: İç Politika”, **Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı 2013**, Ed. M. Turgut Demirtepe ve Murat Yılmaz, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, 2015, s. 130-146.

Junushalieva, Gulmira: **Osobennosti Evolyutsii Byurokratičeskoy Sistemy Kırgızstana: v Sovyetskiy i Postsovyetskiy Periodı** [Kırgızistan Bürokratik Sisteminin Evrim Özellikleri: Sovyet ve Post-Sovyet Dönemler], Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırgız-Rus Slavyan Üniversitesi, Bişkek, 2013.

Kamalov, İlyas: “Rusya’nın Orta Asya Politikaları”, **Ahmet Yesevi Üniversitesi Raporu**, Türkistan, 2011.

- Kamphuis, Colin: **The Impact of Soviet Legacies of Informal Exchange on Corruption in Contemporary Kyrgyzstan**, UVM Honors College Senior Theses, 2017.
- Kara, Fusun: “1916 Kırgız Büyük İsyanı: Ürkün”, **Turkish Studies**, C.6, No:2, 2011, s. 537-546.
- Kara, Fusun: “Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Ekonomik Durumu”, **İnsan ve Toplum Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C.2, No:2, 2013, s. 25-35.
- Karaman, Ömer Faruk: “Avrasya Ekonomik Birliği’nin Kırgızistan – Türkiye İlişkilerine Etkileri”, **Kırgızistan Araştırmaları 2019**, Ed. Cengiz Buyar, Bişkek, BYR Publishing, 2019, s. 119-136.
- Karımşakov, Kamalbek: “Kırgızistan’da Bağımsızlık Sonrası Geçiş Döneminde Ekonomik Reformlar ve Ekonomik Performans”, **Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, Ed. Cengiz Buyar, Bişkek, BYR Publishing House, 2017, s. 177-224.
- Kazıbayev, Pamirbek: **1916- Cılkı Kırgızstandağı Kötörülüş** [1916 Yılındaki Kırgızistan’daki Ayaklanma], Bişkek, Biyiktik Basmakanası, 1996.
- Kenensariyev, Taşmanbet: **Kırgızdar cana Kokon Handığı** [Kırgızlar ve Hokand Hanlığı], Oş, OşMU, 1997.

- Kıdıralieva, S.: “Koomduk cana Mamlekettik Tüzülüş” [Toplum ve Devletin Oluşumu], **Kırgız Sovyettik Sotsialistik Respublikası**, Ed. B. Ö. Oruzbayeva, Frunze, Kırgız Sovyet Ensiklopediyasının Başkı Redaktsiyası, 1983, s. 31-40.
- Kırgız Cumhuriyeti Milli İstatistik Komitesi **Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki** [Kırgız Cumhuriyetinin Nüfusunun Yaşam Düzeyi], Ed. A. Sultanov, Bişkek, 2018.
- Kolsariyeva, N. Ş.: “İstoriya Formirovaniya Politiçeskoy Sistemi Kirgizskoy SSR” [Kırgız SSC Siyasi Sisteminin Şekillenme Tarihi], **İzvestiya Vuzov**, No:12, 2016, s. 78-80.
- Kotyukova, Tatyana: “Vosstanie 1916 g. Kak Obşaya Tragediya” [Ortak Bir Trajedi Olarak 1916 Ayaklanması], **Sbornik Statey ‘Pereosmislenie vosstaniya 1916 goda v Tsentarlnoy Azii’**, Bişkek, 2017.
- Köylü, Murat: “Ürkün: Bir Katliam Öyküsü”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, C.11, No:2, 2016, s. 117-141.
- Kunysz, Nicholas: “From sultanism to neopatrimonialism? Regionalism within Turkmenistan”, **Central Asian Survey**, C.31, No:1, 2012, s. 1-16.
- Kurmanbekov, R. O.: “Gosudarstvenniy sektor – instrument ekonomičeskoy politiki gosudarstva” [Kamu sektörü – Devlet ekonomik politikasının aracı], **Reforma**, No:2, 2002, s. 1-10.

- Kuru, Ahmet T.: “Between the state and cultural zones: Nation building in Turkmenistan”, **Central Asian Survey**, C.21, No:1, 2002, s. 71-90.
- Lai, Junnan: “Patrimonial Bureaucracy” and Chinese Law: Max Weber’s Legacy and Its Limits, **Modern China**, C.41, No:1, 2014, s. 40-58.
- Leblebici, Doğan Nadi: “Yönetim Bilimi Açısından Klasik Dönemi Hatırlamaya İlişkin Bir Çalışma”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No:21, 2008, s. 99-118.
- Lenin, Vladimir İlyiç: **Gosudarstvo i Revolyutsiya** [Devlet ve Devrim], Moskova, AST İzdadelstvo, 2020.
- Liebert, Saltanat: “Challenges of Reforming the Civil Service in the Post-Soviet Era: The Case of Kyrgyzstan”, **Review of Public Personnel Administration**, C.34, No:4, 2014, s. 403-420.
- Liebert, Saltanat ve Tiulegenov, Medet: “Public Administration in Kyrgyzstan”, **Public Administration in Post-Communist Countries**, Ed. S. Liebert, S. Condrey ve D. Goncharov, New York, CRC Press, 2013, s. 69-99.
- Lipset, Seymour Martin: “Robert Michels, Demokrasi ve Oligarşinin Tunç Kanunu”, Çev. Toker Dereli, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, No:4, 2008, s. 11-38.

- Lipsky, Michael: **Toward a Theory of Street-Level Bureaucracy**, University of Wisconsin, 1969.
- Livşin, Aleksandr: “Kommunističeskaya partiya v sisteme vlasti v SSSR”, [SSCB yönetim sisteminde Komünist Partisi], **Konturı Globalnıh Transformatsii**, C.11, No:3, 2018, s. 13-35.
- Lowi, Miriam R.: **Oil Wealth and the Poverty of Politics: Algeria Compared**, New York, Cambridge University Press, 2009.
- Lugvin, Sergey: Sergey Lugvin, “Patrimonalnıye Çertı Sovyetskoy Byurokratii”, [Sovyet Bürokrasisinin Patrimonyal Özellikleri], **BelGU Nauçnyye Vedomosti**, No:8, 2013, s. 174-179.
- Marat, Erica: “Kyrgyzstan: A Parliamentary System Based on Inter-Elite Consensus”, **Democratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization**, C.20, No:4, 2012, s. 325-344.
- Martinez, Rafael: **Semi-presidentialism: a Comperative Study**, Barcelona, ECRP Joint Session Workshop, No:13, 1999.
- Martini, Maira: “Overview of corruption and anti-corruption in Kyrgyzstan”, **U4 Expert Answer**, Transparency International, 2013.

- Melnikov, Kirill: “Klientalizm kak opredelyayushaya čerta neopatrimonialnogo režimov” [Neopatrimonyal rejimlerin ayırt edici özelliklerinden olarak klientalizm], **Voprosy Upravleniya**, C.25, No:1, 2017, s. 71-78.
- Melnikov, Kirill: “Neopatrimonializm: Klassifikatsiya kak sposob preodoleniya kontsepyinogo natyajek” [Neopatrimonyalizm: Kavram stresini aşmak için bir sınıflandırma], **Polis. Political Studies**, No:2, 2018, s. 68-81.
- Mırzakmatov, Melisbek: **Men İzdegen Çındık** [Aradığım Gerçek], Bişkek, Turar, 2011.
- Mikhalev, Vladimir ve Heinrich, Georges: **Kyrgyzstan: A Case Study of Social Stratification**, No: 164, UNU/WIDER, 1999.
- Miller, Stephen: “Bureaucracy Baiting”, **The American Scholar**, C.47, No:2, 1978, s. 205-222.
- Mokeev, Anvarbek ve Altımyşova, Zuhra: “Sovyet Döneminin İlk Yıllarında Kırgızistan’da Milli Özerk Cumhuriyet Kurma Konusundaki Fikri Münakaşalar”, **Belleten**, C.83, No:298, 2019, s. 1081-1095.
- Mosca, Gaetano: **The Ruling Class**, New York, McGraw-Hill, 1939.
- National Democratic Institute: **Citizens’ Attitudes in Lead-up to the 2011 Kyrgyzstan Presidential Elections**, Bishkek, 2011.

- O'Connor, Karl, Janenova, Saltanat ve Knox, Colin: "Open Government in Authoritarian Regimes", **International Review of Public Policy**, C.1, No:1, 2019, s. 65-82.
- Obolonskiy, Aleksandr: "Oçerk İstorii Rossiysko-Sov'yetskoy Byurokratiçeskoy Nomenklaturı", [Rus-Sovyet Bürokratik Nomenklaturasının Tarihsel Taslağı], **Voprosı Kadrovoy Politiki**, No:3, 2015, s. 145-164.
- OBSE (AGİT): **Obşestvo i Korrupsiya v Kirgızkoy Respublike** [Kırgız Cumhuriyeti'nde Toplum ve Yolsuzluk], Bişkek, 2014.
- OSCE: **Kyrgyz Republic: Presidential Election (23 July 2009)**, OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Warsaw, 2009.
- OSCE: **Kırğız Respublikası Prezidenttik Şayloo 30-oktyabr 2011-c.** [Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Seçimi 30 Ekim 2011], Varşova, OSCE ODIHR, 2012.
- Ozernoy, Maryanne ve Samsonova, Tatiana: "Political History of Russian Bureaucracy and Roots of Its Power", **Demokratizatsiya, The Journal of Post-Soviet Democratization**, C.3, No:3, 1995, s. 275-282.
- Ölçekçi, Tamara: "Kazak Halkının Kenesarı Kasımoğlu'nun Başkanlığında Ruslara Karşı Verdiği Milli

- Bağımsızlık Mücadelesi (1837-1847)", **Bilgi**, No:51, 2009, s. 123-138.
- Öraz, Emil: "Tribal Connections Within the Political Processes: The Case of Kyrgyzstan", **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, C.1, No:2, 2006, s. 78-95.
- Özalp, Ahmet: "İktidar ve Güç İlişkisinin Analizi: Elitist Teori ve Bürokrasi", **Toplum ve Bilim Dergisi**, C.10, No: 19, 2016, s. 202-259.
- Öztürk, Namık Kemal: **Bürokrasi-Siyaset İlişkileri ve Türkiye**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2017.
- Pareto, Vilfredo: **Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü**, Çev. Merve Zeynep Doğan, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2013.
- Peachey, Jennifer Tomoe: "Becoming Bureaucracy: Paradox As Process", **The Cambridge Journal of Anthropology**, C.26, No:1, 2006/07, s. 24-50.
- Peters, B. Guy: **The Politics of Bureaucracy**, London and New York, Routledge, 2001.
- Peters, B. Guy ve Pierre, Jon: **Politicization of the Civil Service in Comperative Perspective**, New York, Taylor and Francis Group, 2004.
- Piga, Garciella, Novoviç, Tomislav ve Mogilevskiy, Roman: **Obşaya Stranovaya Otsenka dlya Kırgızskoy Resbupliki** [Kırgız Cumhuriyeti Genel Ülke

Değerlendirmesi], Bişkek, United Nations in the Kyrgyz Republic, 2016.

Pirimbayev, Cusup, **Avrasya Ekonomik Birliği ve Kırgızistan**, Karımşakov, Kamalbek ve Bişkek, ORASAM, 2015.

Ganiyev, Cunus:

Pitcher, Anne, Moran, “Rethinking Patrimonialism and Marry H. ve Johnston, Neopatrimonialism in Africa”, **African Studies Review**, C.52, No:1, 2009, s. 125-156.

Radnitz, Scott: “Networks, localism and mobilization in Aksy, Kyrgyzstan”, **Central Asian Survey**, C.24, No:4, 2005, s. 405-424.

Reis, Elisa P. ve Cheibub, “Bureaucratic Elite, Political Culture and Democratization in Brazil”, **Democratization and Bureaucratic Neutrality**, London, Palgrave Macmillan, 1996, s. 219-238.

Rigby, T. Harry: “Bureaucracy and Democracy in the USSR”, **Australian Institute of Policy and Science**, C.42, No:1, 1970, s. 5-14.

Roth, Guenther: “Personal Rulership, Patrimonialism, and Empire-Building in the New States”, **World Politics**, C.20, No:2, 1968, s. 194-206.

Roy, Meena Singh: “Future of Parliamentary Democracy in Kyrgyzstan”, **Strategic Analysis**, C.35, No:2, 2011, s. 199-206.

- Rozov, Nikolay: “Neopatrimonialniye rejimi: Raznoobraziye, Dinamika i Perspektivı Demokratizatsii”, [Neopatrimonial Rejimler: Farklılıklar, Demokratikleşmenin Dinamikleri ve Perspektifleri], **Polis. Politiceskiye İssledovaniya**, No:1, 2016, s. 139-156.
- Rozov, Nikolay: “Teoriya Transformatsii Politiceskih Rejimov i Priroda Neopatrimonializma”, [Siyasi Rejimlerin Dönüşümü Teorisi ve Neopatrimonializmin Doğası], **Polis. Politiceskiye İssledovaniya**, No:6, 2015, s. 157-172.
- Rubinstein, William D. ve von Maravic, Patrick: “Max Weber, Bureaucracy, and Corruption”, Ed. Gjalt de Graaf, Patrick von Maravic, Pieter Wagenaar, **The Good Cause: Theoretical Perspectives on Corruption**, 2010.
- Sadykov, Nurlan: “Local Government: Twenty Years of Halfway Reforms”, **20 Years of Democratic Development in Kyrgyzstan**, Bishkek, Friedrich Ebert Stiftung, 2012, s. 245-261.
- Sager, Fritz ve Rosser, Christian: “Weber, Wilson, and Hegel: Theories of Modern Bureaucracy”, **Public Administration Review**, C.69, No:6, 2009, s. 1136-1147.
- Sagınbekov, Bakıt: **Kırgızistan’da Ürkün Olayı ve Kırgız Şiirlerindeki Akisleri**, T.C. Ege Üniversitesi

- Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir, 2007.
- Sandbakken, Camilla: “The limits to democracy posed by oil rentier states: The cases of Algeria, Nigeria and Libya”, **Democratisation**, C.13, No:1, 2006, s. 135-152.
- Sanglibev, A. A.: “Ethnic Clan Politics in the Post-Soviet Space”, **Russian Social Science Review**, C.51, No:1, 2010, s. 56-71.
- Sapmaz, Ahmet: **Rusya’nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye’ye Etkileri**, Ankara, Ötüken Yayınlar, 2007.
- Sarı, Yaşar ve Asanbayeva, Çınara: “1990 ve 2010 Yıllarında Güney Kırgızistan’daki Etnik Çatışmalar: Nedenler, Benzerlikler ve Farklılıklar”, **Orta Asya’da Siyaset ve Toplum: Demokrasi, Etnisite ve Kimlik**, Der. M. Turgut Demirtepe, Ankara, USAK Yayınları, 2012, s. 99-139.
- Sarıbay, Ali Yaşar vd.: **Siyaset Sosyolojisi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Sarp, Çağatay: “Paretoyu Okumak: Mantıklı Olmayan Davranış ve Seçkinler Teorisi”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, C.3, No:2, 2013, s. 91-113.
- Serbest, M. Bürkan: “Kuvvetler Ayrımı İlkesi Çerçevesinde Kırgızistan Anayasası”, **Kırgızistan Araştırmaları 2019**, Ed.

- Cengiz Buyar, Bişkek, BYR Publishing, 2019, s. 61-90.
- Shaw, Carl K. Y.: “Hegel’s Theory of Modern Bureaucracy”, **The American Political Science Review**, C.86, No:2, 1992, s. 381-389.
- Sırgakova, Ziada: “İstoriçeskiye aspektı i razvitie investitsii v Kırğızsyane” [Kırğızistan’da Yatırımların Tarihsel Yönleri ve Gelişimi], **Tavriçeskiy Nauçnyy Obozrevatel**, C.2, No:7, 2016, s. 91-96.
- Smith, Benjamin: “Oil Wealth and Regime Survival in the Developing World, 1960-1999”, **American Journal of Political Science**, C.48, No:2, 2004, s. 232-246.
- Smith, Gordon: “A Model of the Bureaucratic Culture”, **Political Studies**, C.22, No:1, 1974, s. 31-43.
- Speranskiy, Andrey: “Byurokratiya i Sovyetskaya Model Upravleniya: Protivoreçiya Kompromissa”, [Bürokrasi ve Sovyet Yönetim Modeli: Uzlaşmanın Çelişkisi], **Vestnik YUUrGU**, C.18, No:13, 2018, s. 64-68.
- Spiridinova, V. İ.: “Zapadniye teorii byurokratii i rossiyskaya deystvitelnost” [Batılı bürokrasi teorileri ve Rusya gerçeği], **Byurokratiya v Sovremennom Mire: Teoriya i Realii Jizni**, Ed. V. N. Şevçenko, Moskova, İFRAN, 2008, s. 6-62.

- Stalin, İosif: “O Zadaçah Hozyaystvennikov: Reç na Pervoy Vsesoyuznoy Konferentsii Rabotnikov Sotsialistiçeskoy Promıšlennosti” [İşletme Yöneticilerinin Görevleri Hakkında: Birinci Tümбірlik Sosyalist Sanayi İşçileri Konferansı Konuşması], **Soçineniya** [Yazılar], C.12, Devlet Siyasi Literatürü Yayınları, 1951.
- Sarr, S. Frederick: **Clans, Authoritarian Rulers, and Parliaments in Central Asia**, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2006.
- Sultanbekov, Kubatbek: “Patrimonializm i osobennosti skladıvaniya patrimonialistiçeskih otnoşeniy v Kırğızstane” [Kırğızistan’da patrimonyalizm ve patrimonyalist ilişkilerin oluşumu], **Nauka, Tehnika i Obrozovanie**, C.28, No:10, 2016, s. 108-110.
- Şeyşekanov, Turdubek: **Göldeki İsyen 1916**, Haz. Ali Rıza Yeter ve Ali Ünal, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2013.
- Şkel, Stanislav: “Neopatrimonialniye praktiki i ustoyçivost avtoritarnıh rejimov Evrazii” [Avrasyanın otoriter rejimlerinin neopatrimonyal uygulamaları ve sürdürülebilirliği], **Politiya**, C.83, No:2, 2016, s. 94-107.
- Tahmasebi, R. ve Musavi, S.M.M.: “Politics-Administration Dichotomy: A Century Debate”, **Administration and Public Management**, No:17, 2011, s. 130-143.

- Temirkulov, Azamat: **Combating Open Society Threats: Regionalism, Nepotism and Corruption**, CPS International Policy Fellowship Program, 2007.
- Triesman, Daniel: “The causes of corruption: a cross-national study”, **Journal of Public Economics**, C.76, No:3, 2000, s. 399-457.
- Turan, Menaf: “SSCB’de Toprak Mülkiyeti”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.66, No:3, 2011, s. 307-332.
- Tutar, Hüseyin: “Kırgızlarda Akrabalık Terminolojisi ve Akrabalık İlişkileri”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları**, No:6, 2007, s. 155-169.
- Turhan, Mehmet: **Siyasal Elitler**, İstanbul, Gündoğan Yayınları, 2000.
- Usul, Ali Resul: “Orta Asya’da Demokrasiye Gitmeyen Yol: Özbekistan’ı Açıklamak”, **Orta Asya’da Siyaset ve Toplum: Demokrasi, Etnisite ve Kimlik**, Der. M. Turgut Demirtepe, Ankara, USAK Yayınları, 2012, s. 41-64.
- Uzdu, Halil: “Max Weber’in Otorite Tipolojileri Bağlamında "Son İmparator", "Gandi" ve "Lincoln" Filmlerine Sosyolojik Bir Bakış Denemesi”, **MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C.14, No:3, 2013, s. 67-87.

- Voslenskiy, Mikhail: **Nomenklatura: Gospodstvuyushiy klass Sovyetskogo Soyuza**, [Nomenklatura: Sovyetler Birliği'nin Yönetici Sınıfı], London, OPI, 1990.
- Weber, Max: **Ekonomi ve Toplum**, İstanbul, Yarın Yayınları, 2012.
- Weber, Max: **Meşru Egemenlik**, Çev. Latif Boyacı, İstanbul, Yarın Yayınları, 2017.
- Weber, Max: **Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.
- Weber, Max: **Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, İstanbul, Metis Yayınları, 2019.
- Weiner, Mark S.: **The Rule of The Clan**, New York, Farrar, Straus and Giroux, 2013.
- Weingrod, Alex: "Patronage, and Political Parties", **Comperative Studies in Society and History**, C.10, No:4, 1968, s. 377-400.
- World Bank Group: **Impact of Corruption in the Kyrgyz Republic**, 2016.
- Yates, Douglas A.: **Ther Rentier State in Africa: Oil Rent Dependency and Neocolonialism in the Republic of Gabon**, Trenton, Africa World Press, 1996.

Yoldaş, Yunus: “Max Weber’in (Siyasi) Sorumluluk Etiği Anlayışı”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.12, No:2, 2007, s. 199-218.

Zafarullah, Habib: “Bureaucratic Elitism in Bangladesh: The Predominance of Generalist Administrators”, **Asian Journal of Political Science**, C.15, No:2, s. 161-173.

Elektronik Kaynaklar

“Eurasinet’: Bul okuya aldın-ala plandalgan boluşu mümkün” [‘Eurasinet’: Bu olaylar daha önce planlanmış olabilir], (Çevrimiçi), 12 Ekim 2020, <https://www.azattyk.org/a/30887652.html>, 2 Aralık 2020.

“‘Birimdik cana Önügü Koalitsiyası’ Tüzülgönü Cariyalandı” [‘Birlik ve Gelişme Koalisyonu’ Oluşturulduğı Duyuruldu], 17 Aralık 2010, (Çevrimiçi), <https://www.azattyk.org/a/2250813.html>, 20 Nisan 2020.

“‘Tyulpanovaya revolyutsiya’ v Kirgizii (2005)” [Kırgızistan’da “Lale Devrimi” (2005)], 24 Mart 2015, (Çevrimiçi), <https://ria.ru/20150324/1053953942.html>, 05 Nisan 2020.

“2010-cılının 10-oktyabrında Kırgız Respublikasının Cogorku Keneşinin Deputattarın Şayloonun Cıyıntıktarı Cönündö” [10 Ekim 2010 tarihli Kırgız Cumhuriyeti Cogorku Keneşi’nin Milletvekili Seçim Sonuçları Hakkında], (Çevrimiçi), Kırgız Cumhuriyeti Seçim ve Referandum Merkezi Komisyonu, 1 Kasım 2010, https://shailoo.gov.kg/kg/npacik/Postanovleniya_CIK_KR-BShKnyn_toktomdoru/O_rezultatah-369/, 19 Nisan 2020.

“7 aprelya 2010 goda. Kak eto bilo?” [7 Nisan 2010. Nasıl oldu?], 7 Nisan 2020, (Çevrimiçi), <https://kg.akipress.org/news:633118>, 16 Nisan 2020.

“A. Mamasaliyev: Azırkı sayasiy elita menen Borborduk Aziya birikpeyt” [Şimdiki siyasi seçkinlerle Orta Asya birleşemez], (Çevrimiçi), 15 Mart 2013, https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan/2013/03/130315_central_asia, 4 Kasım 2020.

“Apta: Ceenbekov biylikke keldi, Gaagada Mladiç sottoldu” [Hafta: Ceenbekov iktidara geldi, Gaagada Mladiç yargılandı], (Çevrimiçi), 26 Kasım 2017, https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_weekly_analysis_apta/28876842.html, 21 Kasım 2020.

“Azimbek Beknazarov: Kırgızstandağı Sayasiy-Ukuktuk Çan-Topolondo Konstitutsiyalık Sottun Salımı Çon” [Azimbek Beknazarov: Kırgızistan’daki Siyasi-Hukuki Çıkmazda Anayasa Mahkemesinin Katkısı Büyük], 02 Ekim 2007, (Çevrimiçi), <https://www.azattyk.org/a/1273038.html>, 05 Nisan 2020.

“Ceenbekov emne üçün Matraimov cönündö faktı suraganın tüşündürdü” [Ceenbekov, neden Matraimov hakkında delil sorduğunu anlattı], (Çevrimiçi), 12 Aralık 2019, <https://sputnik.kg/politics/20191225/1046608510/kyrgyzstan-zhehehnbekov-matraimov.html>, 22 Kasım 2020.

“Ceenbekov-Atambayev: Kimdiki cüyöölüü” [Ceenbekov-Atambayev: Kimin nedeni], (Çevrimiçi), 20 Kasım 2018, <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-46241637>, 22 Kasım 2020.

“Coogazın revolyutsiyasına 12 cıl boldu” [Lale Devrimi 12. Yılını Doldurdu], 24 Mart 2017, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-39376883>, 10 Nisan 2020.

“Covid-19: İnteraktivdüyü karta” [Covid-19: İnteraktif harita], (Çevrimiçi), 2 Aralık 2020, <https://www.azattyk.org/p/7531.html>, 2 Aralık 2020.

“Çto nado znat o referendume i popravkah v Konstitutsiyu?” [Anayasanın düzeltilmesi ve referandum hakkında neleri bilmek gerek?], 1 Ağustos 2016, (Çevrimiçi), https://kaktus.media/doc/342346_chto_nado_znat_o_referendyme_i_opravkah_v_konstityciu.html, 23 Nisan 2020.

“Kabmin obnovil peregovornuyu gruppu s Centerra Gold Inc.” [Kabine, Centerra Gold Inc. ile müzakere grubunu yeniledi], 19 Haziran 2015, <https://ru.sputnik.kg/economy/20150619/1016159608.html>, 25 Nisan 2020.

“Kadırcan Batırov degen kim?” [Kadırcan Batırov kimdir?], 22 Eylül 2016, (Çevrimiçi), <https://sputnik.kg/reference/20160922/1029343134/kadyr-zhan-batyrov-izdoo-osh-okuyasy.html>, 18 Nisan 2020.

“O. Tekebayev: V Kırgızstane ustanovilsya nepotizm” [O. Tekebayev: Kırgızistan’da nepotizm kuruldu], (Çevrimiçi), 4 Kasım 2009, <https://rus.azattyk.org/a/3056335.html>, 17 Kasım 2020.

“Oppozitsiya Kirgizii osnovala koordinatsionny sovyet” [Kırgız muhalefeti koordinasyon kurulu kurdu], (Çevrimiçi), 6 Ekim 2020, <https://www.kommersant.ru/doc/4520402#id1957425>, 2 Aralık 2020.

“Oş Kündölüğü: Okuyalar tarcımalı” [Oş günlüğü: Olayların kronolojisi], 6 Haziran 2011, (Çevrimiçi), https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_june_events/24216253.html, 15 Nisan 2020.

“Premyer-ministr Kirgizii uşol v otstavku: kto zanyal post” [Kırgızistan başbakanı istifa etti: Yerini kim aldı], (Çevrimiçi), 6 Ekim 2020, <https://news.rambler.ru/other/44968370-premer-ministr-kirgizii-ushel-v-otstavku-kto-zanyal-post/?updated>, 2 Aralık 2020.

“Prezident Ceenbekovdu sinagan eki cıl” [Cumhurbaşkanı Ceenbeko’u sınavan iki yıl], (Çevrimiçi), 11 Kasım 2019, <https://www.bbc.com/kyrgyz/world-50204675>, 22 Kasım 2020.

“Prezident Ceenbekovdu sinagan eki cıl” [Cumhurbaşkanı Ceenbekov’u sınavan iki yıl], (Çevrimiçi), 11 Kasım 2019, <https://www.bbc.com/kyrgyz/world-50204675>, 22 Kasım 2020.

“Prezident Soornbay Ceenbekov: Aprel okuyalarinan teren sabak alıp, eldin erkine karşı kelgen çeçimderge eç kaçan col berbeybiz” [Cumhurbaşkanı Sooronbay Ceenbekov: Nisan olaylarından derin dersler çıkararak, halkın özgürlüğüne karşı gelecek hiçbir karara yol vermeyeceğiz], (Çevrimiçi), 6 Nisan 2020, http://www.president.kg/kg/okujalar/16468_prezident_sooronbay_gheeenbekov_aprel_okuyalarinan_tere_sabak_alip_eldin_erkine_karshi_ke lgen_chechimderge_echkachan_ghol_berbeybiz, 20 Kasım 2020.

“Sayasiy elita almaşabı?” [Siyasi seçkinler değişir mi?], (Çevrimiçi), 17 Şubat 2017, <http://www.ktrk.kg/kg/post/10964/kg>, 4 Kasım 2020.

“Sooronbai Jeenbekov voices tasks of political elite in Kyrgyzstan”, (Çevrimiçi), 20 Kasım 2018, https://24.kg/english/101733_Sooronbai_Jeenbekov_voices_tasks_of_political_elite_in_Kyrgyzstan_, 10 Kasım 2020.

“V Kırğızstane neobhodimo provesti lyustratsiyu, zayavil Sadır Caparov” [Sadır Caparov, Kırgızistan’da temizlik hareketinin gerekli olduğunu bildirdi],

(Çevrimiçi), 16 Ekim 2020,
<https://ru.sputnik.kg/politics/20201016/1050092694/zhaparov-zayavil-o-provedenii-lyustracii.html>, 2 Aralık 2020.

Abdraimov, T.: “No 173 O Rezultatah vıborov deputatov Jogorku Keneşa Kırgızskoy Respubliki 4 Oktyabrya 2015 goda” [No 173, 2 Ekim 2015 Kırgız Cumhuriyeti Cogorku Keneş milletvekili seçimlerinin sonuçları hakkında], **Kırgız Cumhuriyeti Merkezi Seçim ve Referandum Komisyonu**, 15 Ekim 2015, (Çevrimiçi), https://shailoo.gov.kg/ru/npacik/Postanovleniya_CIK_KR-BShKnyn_toktomdoru/_173_O_rezul-2239/, 27 Nisan 2020.

Altınbayev, Gaysa: “Kırgızstan pokazal, çto vlast prezidenta mojno svesti do minimuma” [Kırgızistan, Cumhurbaşkanı'nın Gücünü Minimuma İndirebileceğini Gösterdi], 29 Haziran 2010, (Çevrimiçi), https://rus.azattyq.org/a/referendum_kyrgyzstan/2085038.html, 23 Nisan 2020.

Asanov, Bakıt: “Atağınan çatagı köp altın kenderi” [Adından çok tartışmaları olan altın madenleri], 12 Ekim 2019, (Çevrimiçi), https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_mine_gold_kumtor_2019/29574924.html, 26 Nisan 2020.

Askarov, Kanatbek: “Pandemiya sayasiy elitani canılay alabı?” [Pandemi siyasi eliti yenileyebilir mi?], (Çevrimiçi), 20 Temmuz 2020, <https://media-center.kg/kg/news/Pandemiya-sayasiy-elitani-zhanilay-alabi—1064342067>, 4 Kasım 2020.

Bakıt Asanov, “Sadırkulovdun ölümünün sabaktarı” [Sadırkulov'un ölümündeki ders], 13 Mart 2019, (Çevrimiçi), https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_politics_sadyrkulov/29819402.html, 11 Nisan 2020.

Bolbot, İrina: “Zakon o lyustratsii v Kırgızstane: oçışeniye vlasti ili “ohota na vedm”?” [Kırgızistan’da temizlik yasası: hükümeti temizlemek mi yoksa “cadı avı” mı?], (Çevrimiçi), 29 Ekim 2020, <http://inozpress.kg/news/view/id/55958>, 2 Aralık 2020.

BTI Transformation Index: “Uzbekistan Country Report 2020”, (Çevrimiçi), <https://translate.google.com/translate?sl=en&tl=tr&u=https://www.bti-project.org/en/reports/country-report-UZB-2020.html%23pos3>, 10 Mart 2021.

Coldoşbayev, Canarbek ve Bolotbek uulu, Alişer: “Ceenbekov-Atambayev: Biylikti sınagan bir cıl” [Ceenbekov-Atambayev: İktidarı sınayan bir yıl], (Çevrimiçi), 24 Kasım 2018, https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_jeenbekov_atambayev/29617294.html, 21 Kasım 2020.

Coldoşev, Kubanıçbek: “Kırgızstanda sayasiy elita almaşabı?” [Kırgızistan’da siyasi elit değişir mi?], (Çevrimiçi), 13 Eylül 2010, https://www.azattyk.org/a/Kyrgyzstan_Politics_Elite/2155595.html, 5 Kasım 2020.

Cunuşbayev, Kubanıçbek: “Kırgızstandın Sayasiy Sisteminde Partiyaların Ordu Özgöçö” [Kırgız Siyasi Sisteminde Partilerin Yeri Ayrıdır], 20 Mart 2015, (Çevrimiçi), <https://www.super.kg/article/show/31355>, 13 Mayıs 2020.

Duisheyev, Shailoobek: “Nepotizm”, (Çevrimiçi), 25 Kasım 2009, https://www.azattyk.org/a/Kyrgyzstan_Press/1888920.html, 17 Kasım 2020.

Dzumasheva, Aida: “Jıldızkan Djoldoşova besplatno vstupila v partiyu “Aalam”” [Cıldızkan Coldoşova “Aalam” Partisine ücretsiz katıldı], 4 Ağustos 2015, (Çevrimiçi), https://www.vb.kg/doc/322022_jyldyzkan_djoldoshova_besplatno_vstupila_v_partiu_aalam.html, 14 Mayıs 2020.

Egizbayev, Ulanbek: “Unutta kalgan repressiya kurmandıktarı” [Unutulan repressiya (baskı) şehitlikleri], 09 Kasım 2015, (Çevrimiçi), <https://www.azattyk.org/a/kyrgyz-guest-bishkek-repression/27353609.html>, 30 Mart 2020.

Elkeyeva, Kanımgül: ““Birimdik” Koalitsiyası Taradı”, [“Birlik” Koalisyonu Dağıldı], 22 Ağustos 2012, (Çevrimiçi), https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_politics_parliament_fraction/24684186.html, 25 Nisan 2020.

Eraliyev, Sancar: “İyun okuyası: kaygıdan kiyinki toguz cıl” [Haziran olayları: Hüzünden sonra dokuz yıl], 10 Haziran 2019, (Çevrimiçi), https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_osh_jalalabad_june_events/29991211.html, 16 Nisan 2020.

Ergeşov, Rufat: “Prezident Ceenbekov kanday komanda toptoyt?” [Cumhurbaşkanı Ceenbekov nasıl bir ekip toplayacak], (Çevrimiçi), 28 Kasım 2017, <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-42156198>, 21 Kasım 2020.

Freedom House: “Kyrgyzstan”, (Çevrimiçi), <https://freedomhouse.org/country/kyrgyzstan/freedom-world/2020>, 10 Ekim 2020.

Higgins, Andrew: “A Convicted Kidnapper is Chosen to Lead Government of Kyrgyzstan”, (Çevrimiçi), 10 Ekim 2020, <https://www.nytimes.com/2020/10/10/world/asia/kidnapper->

kyrgyzstan-prime-minister.html?searchResultPosition=1, 2 Aralık 2020.

İbrahimov, Osmonakun: “Podsudniye Prezidentı Kırğızstana. To li yeşyo budet?” [Kırğızistan’ın Yargıdaki Cumhurbaşkanı. Tekrar olacak mı?], (Çevrimiçi), 20 Mayıs 2019, <https://rus.azattyk.org/a/29952556.html>, 17 Kasım 2020.

İsakov, Abdrasul: “Kırğızstandağı sayasiy okuyalar” [Kırğızistan’daki siyasi olaylar], (Çevrimiçi), 23 Ekim 2020, <https://www.trt.net.tr/kyrgyz/programmalar-1/2020/10/23/amierikadaghy-shailoodon-kiiinki-duino-saiaaty-1514534>, 2 Aralık 2020.

İsayev, Kusein ve Orunbekov, Bakıt: “Sayasiy partiyalar: önümü cana öksügü” [Siyasi Partiler: Gelişimi ve Eksikliği], 17 Mayıs 2015, (Çevrimiçi), https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_blog_politics/27021014.html, 13 Mayıs 2020.

Kalimatov, Ruslan: “Aksı okuyası: Aktalbay kalgan ümüt” [Aksı Olayı: Aklanmayan ümit], 17 Mart 2020, (Çevrimiçi), <https://www.azattyk.org/a/akasy-okuyasy-bospiek-eskeryy/30492083.html>, 10 Nisan 2020.

Karayeva, Elvira: “Tüştüktö kan tögüügö türtkü bolgon kimder?” [Güneyde kan dökülmesini teşvik edenler kimler?], 18 Haziran 2010, (Çevrimiçi), <https://www.super.kg/article/show/4515>, 15 Nisan 2020.

Kaziev, Abdybek: “Renat Samudinov: SDPK’da bolcu kızıktın baarı ali aldıda” [Renat Samudinov: SDPK’da ilginç olan her şey hala ileride], (Çevrimiçi), 29 Kasım 2018, https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-46388367&usg=ALkJrhj2CRJkSyX_sFCDf93ydcC6EKVtng, 21 Kasım 2020.

Kırgızistan İstatistik Kurumu: “Kalk” [Halk], (Çevrimiçi), <http://www.stat.kg/kg/statistics/naselenie/>, 10 Mart 2020.

Kırgızistan İstatistik Kurumu: “Kalktın Caşoo Dengeeli” [Halkın Yaşam Düzeyi], (Çevrimiçi), <http://www.stat.kg/kg/statistics/uroven-zhizni-naseleniya/>, 10 Mart 2020.

Kırgız Anayasası, (Çevrimiçi), <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-k/202913>, 24 Nisan 2020.

Kırgız Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı: **Kırgız Respublikasının Emgek Kodeksi** [Kırgız Cumhuriyeti İş Kanunu], Md. 76. ve 81., (Çevrimiçi), <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-k/1505>, 10 Eylül 2020.

Kırgız Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı: **Kırgız Respublikasının Mamlekettik Kızmat Cönündö Mıyzamı** [Kırgız Cumhuriyeti Kamu Hizmeti Kanunu], 18. Madde, (Çevrimiçi), <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-k/111354>, 24 Eylül 2020.

Kırgız Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı: **Kırgız Respublikasının Mıyzamı: Korruptsiyaga karşı arekettenüü cönündö** [Kırgız Cumhuriyeti Kanunu: Yolsuzlukla mücadele hakkında], (Çevrimiçi), 8 Ağustos 2012, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-k/203753>, 10 Kasım 2020.

Kırgız Cumhuriyeti Devlet Personel Servisi: **Kırgız Respublikasının Mamlekettik Kadr Kızmatı Cönündö Cobo** [Kırgız Cumhuriyeti Devlet Personel Servisi Tüzüğü], (Çevrimiçi), <https://mkk.gov.kg/contents/view/id/60/pid/56>, 23 Eylül 2020.

Kırgız Cumhuriyeti Merkezi Seçim ve Referandum Komisyonu: “Kırgız Respublikasının Cazık Kodeksinen Köçürmö” [Kırgız Cumhuriyeti Ceza Kanunu’ndan Alıntı], (Çevrimiçi), https://shailoo.gov.kg/kg/ZakonodatelstvoMyyzamdar/kodeksy/Vypiska_iz_ugolovnego_kodeksa_KR/, 15 Mayıs 2020.

Kırgız Cumhuriyeti Merkezi Seçim ve Referandum Komisyonu: “KR BŞK’nın Reglamenti” [KC MSK Yönetmeliği], (Çevrimiçi), <https://shailoo.gov.kg/kg/npacik/reglament/>, 15 Mayıs 2020.

Kırgız Cumhuriyeti Merkezi Seçim ve Referandum Komisyonu: “Şayloo Ukugu” [Oy kullanma hakkı], (Çevrimiçi), https://shailoo.gov.kg/kg/izbirateli-shailoochular/izbiratelnoe_pravo_shailoo_ukugu/, 15 Mayıs 2020.

Kırgız Respublikasının Cogorku Keneşinin Reglamenti [Kırgız Cumhuriyeti Cogorku Keneş’in Mevzuatı], <http://kenesh.kg/ky/article/show/14/kirgiz-respublikasinin-zhogorku-keneshinin-reglamenti>, 7 Mayıs 2020.

Kırgız Respublikasının Sayasiy Partiyalar Cönündö Mıyzamı [Kırgız Cumhuriyeti Siyasi Partiler Kanunu], 12 Haziran 1999, (Çevrimiçi), <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/215>, 12 Mayıs 2020.

Klimentov, Dmitriy: “Plyuralizm po-kirgizski. Gosudarstvo, gde proyavilis vse bolezni, prisuşiye stranam SNG” [Kırgız usulü çoğulculuk. BDT ülkelerinde bulunan tüm hastalıkların kendini gösterdiği devlet], 06 Haziran 2000, (Çevrimiçi), http://www.compromat.ru/page_10016.htm, 10 Mart 2021.

Konstitutsiya [Anayasa], Üçüncü Bölüm, (Çevrimiçi), http://president.kg/kg/konstitutsiya/uchunchu_bolum, 2 Mayıs 2020.

Konstitutsiya [Anayasa], Dördüncü Bölüm, (Çevrimiçi),
http://president.kg/kg/konstitutsija/tortunchu_bolum, 4 Mayıs 2020.

Konstitutsiya [Anayasa], Beşinci Bölüm, (Çevrimiçi),
http://www.president.kg/kg/konstitutsija/beshinchi_bolum, 10 Mayıs 2020.

Konstitutsiya [Anayasa], Altıncı Bölüm, (Çevrimiçi),
http://www.president.kg/kg/konstitutsija/altynchy_bolum, 5 Eylül 2020.

Konstitutsiya Kirgizskoy Sovyetskoy Sotsialistiçeskoy Respubliki [Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası], (Çevrimiçi),
<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kp/205064?cl=ky-kp>, 9 Eylül 2020.

Konstitutsiya Soyuza Sovetskikh Sotsialistiçeskih Respublik [SSCB Anayasası], (Çevrimiçi), <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1977.htm#i>, 10 Eylül 2020.

Konurbayeva, Nazgül: “Kırgız konstitutsiyası 19 çaştа” [Kırgız Anayasası 19 yaşında], 4 Mayıs 2012, (Çevrimiçi),
https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan/2012/05/120504_constitution, 2 Mayıs 2020.

Kudryatseva, Tatyana: “Kak v Kirgizstane hodili na referndum po Konstitutsii” [Kırgızistan’da Anayasa Referandumuna Nasıl Gidildi], 12 Aralık 2016, (Çevrimiçi),
https://24.kg/obschestvo/41447_kak_v_kyrgyzstane_hodili_na_referendumyi_po_konstitutsii/, 23 Nisan 2020.

Kyrgyzstan map, (Çevrimiçi), <https://www.vectorstock.com/royalty-free-vector/kyrgyzstan-map-vector-1606306>, 25 Şubat 2020.

Lyapiçev, Danil: “Kırgızstan: Kak drujinniki noçyu zaşışali stolitsu ot moroderstva” [Kırgızistan: Gönüllüler başkenti yağmacılardan nasıl korudu], (Çevrimiçi), 7 Ekim 2020, <https://cabar.asia/ru/kyrgyzstan-kak-nochyu-druzhinniki-zashhitili-stolitsu-ot-maroderstva-fotoreportazh>, 2 Aralık 2020.

Madılbay, Turusbek: “Martovskaya revolyutsiya 2005 goda” [2005 Mart Devrimi], 15 Kasım 2011, (Çevrimiçi), http://kghistory.akipress.org/unews/un_post:1062, 08 Nisan 2020.

Mambetova, Asel: “Kadrovaya politika i nepotizm” [Kadro politikası ve nepotizm], (Çevrimiçi), 7 Ocak 2011, http://kgcode.akipress.org/unews/un_post:581, 17 Kasım 2020.

Marat Kızı, Aziza: “2016-cılı este kalgan sayasiy okuyalar” [2016 yılında akılda kalan siyasi olaylar], 29 Aralık 2016, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-38457522>, 27 Nisan 2020.

Midin uulu, Kanat: “Sayasiy elita degen özü kim?” [Siyasi elit kimdir?], (Çevrimiçi), 27 Ekim 2018, <https://argument.kg/?p=27078>, 4 Kasım 2020.

Nurmatov, Ernest: “Ceenbekovdun korruptsiyaga karşı canı strategiyası” [Ceenbekov’un yolsuzluğa karşı yeni stratejisi], (Çevrimiçi), 28 Ağustos 2020, <https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan-corruption-strategy/30805787.html>, 17 Eylül 2020.

Nurmatov, Ernest: “Ceenbekovdun korruptsiyaga karşı canı strategiyası” [Ceenbekov’un yolsuzluğa karşı yeni stratejisi], (Çevrimiçi), 28

Ağustos 2020, <https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan-corruption-strategy/30805787.html>, 17 Eylül 2020.

OCCRP: “A Powerful Kyrgyz Clan’s Political Play”, (Çevrimiçi), 2 Ekim 2020, <https://www.occrp.org/en/the-matrimov-kingdom/a-powerful-kyrgyz-clans-political-play>, 17 Kasım 2020.

Online Etymology Dictionary, (Çevrimiçi), <https://www.etymonline.com/word/patrimony>, 25 Şubat 2020.

Osmonov, Öskön: “Egemendüü Kırgızstanda koomduk-sayasiy turmuştagi özgörüülör” [Egemen Kırgızistan’daki toplumsal-siyasi hayattaki değişiklikler], (Çevrimiçi), 27 Temmuz 2017, <http://students.com.kg/archives/548>, 19 Eylül 2020.

Podolskaya, Darya ve Niyazova, Mahinur: “Krovniye uzı – naşe vse. O treh klanah, kotoriye faktičeski upravlyayut Kırgızstanom” [Kan bağı: Bizim her şeyimiz. Kırgızistan’ı yöneten üç klan hakkında], (Çevrimiçi), 22 Mayıs 2019, https://24.kg/vlast/118303_krovnyie_uzyi_nashe_vse_otreh_klanah_kotoryie_fakticheski_upravlyayut_kyrgyzstanom/, 18 Mayıs 2021.

Putz, Catherine: “Aksana Ismailbekova on Patronage Politics in Kyrgyzstan”, (Çevrimiçi), 20 Ağustos 2019, <https://thediplomat.com/2019/08/aksana-ismailbekova-on-patronage-politics-in-kyrgyzstan/>, 10 Kasım 2020.

Sagındık kızı, Eleonora: “Kırgız klandarı: Iymanduu biyde tuugan cokpu” [Kırgız klanları: İnançlı iktidarda akraba yok mu?], (Çevrimiçi), 3 Ağustos 2018, <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-45054882>, 13 Ekim 2020.

Sagındık kızı, Eleonora: “Sayasiy klandar: üy-bülödön kriminalga çeyin” [Siyasi klanlar: Aileden kriminala kadar], (Çevrimiçi), 1 Ağustos 2018, <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-45033702>, 17 Ekim 2020.

Sagındık kızı, Eleonora: “Şayloo 2020: Akıl menen akçanın tireşi” [Seçim 2020: Akıl ile paranın mücadelesi], 11 Kasım 2019, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-50376409>, 13 Mayıs 2020.

Sagındık kızı, Eleonora: “Toguz irtet toluktalğan Baş myzam” [Dokuz kez değiştirilen Anayasa], 5 Mayıs 2017, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-39819381>, 2 Mayıs 2020.

Sagyndyk kyzy, Eleonora: “Ceenbekovdun bir cılı: Oy cetip birok kol cete elek işter” [Ceenbekov’un bir yılı: Düşüncelerin olduğu, fakat faaliyete geçmeyen işler], (Çevrimiçi), 24 Aralık 2018, <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-46671730>, 21 Kasım 2020.

Sagyndyk kyzy, Eleonora: “KSDP tireşken taraptardın menciği emes, al elektoratka da tiyiştüü” [SDPK çatışan partilerin malı değildir, seçmenlere de aittir], (Çevrimiçi), 7 Aralık 2018, <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-46466551>, 21 Kasım 2020.

Sagyndyk kyzy, Eleonora: “KSDP: Partiya cana fraktsiya ortosundagi tireş” [SDPK: Parti ve hizip arasındaki çatışma], (Çevrimiçi), 9 Ekim 2018, <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-45797695&usg=ALkJrhiAKCOIynO771FfAsKOhgB6pfTmVw>, 21 Kasım 2020.

Sarigulova, Burulkan: “Kırgız Prezidentterinin Kıyçalış Tagdırı” [Kırgız Cumhurbaşkanılarının Kritik Kaderi], 7 Nisan 2020, (Çevrimiçi), <https://www.azattyk.org/a/kyrgyz-presidentterinin-kyichalysh-tagdyry/30534269.html>, 21 Nisan 2020.

Sarigulova, Burulkan: “Kırgız Prezidentterinin Kıyçalış Tagdırı” [Kırgız Cumhurbaşkanlarının Kritik Kaderi], 7 Nisan 2020, (Çevrimiçi), <https://www.azattyk.org/a/kyrgyz-presidentterinin-kyichalysh-tagdyry/30534269.html>, 26 Nisan 2020.

Sıdıkov, Kubaniç: ““Ar-Namışçılar” Atambayev’e İktasıuda” [Ar-Namışçıların Atambayev Eğilimi], 22 Nisan 2011, <https://www.super.kg/article/show/6555>, 20 Nisan 2020.

Spisok Politiceskih Partiy [Siyasi Partilerin Listesi], (Çevrimiçi), http://old.minjust.gov.kg/?page_id=6551, 13 Mayıs 2020.

Şambetov, Toktosun: “Baş mıyzamdın canı dolbooru: Diktaturanın ilebi” [Anayasanın yeni taslağı: Diktatörlük], (Çevrimiçi), 18 Kasım 2020, <https://www.azattyk.org/a/bash-myizam-sayasat-parlament-japarov/30956044.html>, 2 Aralık 2020.

Şamina, Olga: “Evalyutsiya Nomenklaturı: ot Sovyetskoy k Rossiyskoy”, [Nomenklaturanın Evrimi: Sovyetler’den Rusya’ya], (Çevrimiçi), 21 Temmuz 2015, http://bg.ru/society/evoljutsija_nomenklatury_ot_sovetskoj_k_rossijsk-oj-22985, 18 Şubat 2020.

Şayldabekova, N.: “Ob opredelenii rezultatov vıborov Prezidenta Kırgızskoy Respubliki 15 oktyabrya 2017 goda” [15 Ekim 2017 Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonuçlarının belirlenmesi hakkında], 30 Ekim 2017, (Çevrimiçi), **Kırgız Cumhuriyeti Merkezi Seçim ve Referandum Komisyonu**, https://shailoo.gov.kg/ru/vybory-prezidenta-kr-2017/_ob-opredelenii-rezult2017-goda/, 28 Nisan 2020.

The World Bank: Kyrgyz Republic GDP (current \$), (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/country/kyrgyz-republic>, 05 Nisan 2020.

Tolkanov, Bakıt: “Ceenbekov kimdi cumuştan alyp kimdi kyzmatka koydu? 100 kündö özgörgön komanda” [Ceenbekov kimi görevden aldı ve kimleri atadı? 100 günde değişen bir ekip], (Çevrimiçi), 5 Mart 2018, <https://sputnik.kg/politics/20180305/1038029080/zhehehnbekovdun-100-kunu.html>, 21 Kasım 2020.

Törögeldi uulu, Bakıt: “Ceenbekovdun cinin keltirgen cagday” [Ceenbekov’u sinirlendiren durum], (Çevrimiçi), 18 Eylül 2019, <https://www.azattyk.org/a/corruption-jeenbekov-koopsuzduk-keneshi/30845751.html>, 21 Kasım 2020.

Törögeldi uulu, Bakıt: “Partiyalardı byudjetten karcıloo sunuşaldı” [Partilerin bütçeden finanse edilmesi önerildi], 10 Mart 2020, (Çevrimiçi), <https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan-low-parties-budget/30479548.html>, 16 Mayıs 2020.

Törögeldi uulu, Bakıt: “Şayloonun canı ıkması talkuuga koyuldu” [Yeni bir seçim sistemi tartışmaya açıldı], 30 Ağustos 2020, (Çevrimiçi), <https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan-election-low/30264117.html>, 11 Kasım 2019.

Transparency International: **Corruption Reception Index 2019**, (Çevrimiçi), <https://www.transparency.org/en/countries/kyrgyzstan>, 16 Kasım 2020.

Mülakatlar

Altınbek Coldoşov, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 27 Kasım 2020.

Anvarbek Mokeyev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 11 Kasım 2020.

Aykaniş İsakova, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 6 Ekim 2020.

Aynura Askarova, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 15 Kasım 2020.

Canılay Markisova, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 29 Ekim 2020.

Emil Jurayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 3 Kasım 2020.

Erkin Bulekbayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 29 Kasım 2020.

Erklanbek Tagayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 15 Ekim 2020.

Kanatbek Canuzakov, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 19 Kasım 2020.

Mirgül İsabekova, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 10 Eylül 2020.

Naira Iriskeldiyeva, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 25 Kasım 2020.

Nazirullo Negmatov, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 23 Kasım 2020.

Nursultan Anarbayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 13 Kasım 2020.

Rıspek Kadraliyev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 14 Kasım 2020.

Vera Bredihina, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 13 Kasım 2020.

Zakir Çotayev, Mülakat: Ömer Faruk Karaman, Bişkek, 16 Kasım 2020.

EKLER

Mülakat Formu (TR)

Yer: Bişkek

Tarih:

Görüşmeci: Ömer Faruk Karaman

Merhaba. Adım Ömer Faruk Karaman. T.C. İstanbul Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler anabilim dalında doktora öğrencisiyim. Aynı zamanda Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde araştırma görevlisiyim. “Nomenklaturadan Neopatrimonyalizme Post-Sovyet Ülkelerde Bürokrasi Siyaset İlişkisinin Dönüşümü: Kırgızistan Örneği” başlıklı tez çalışmam ve daha sonar hazırlayacağım akademik çalışmalar için sizin bu konudaki görüşlerinizi almak istiyorum. Bu amaçla Kırgızistan'daki bürokratik yapının bağımsızlıktan sonar ne gibi değişikliklere uğradığını belirlemeye çalışacağım. Zaman ayıracağınız için şimdiden teşekkür ederim.

Mülakat Soruları:

1. Sovyetler Birliği dönemiyle şimdiki dönem arasında bürokraside ne gibi farklılıklar olduğunu düşünüyorsunuz?
2. Kırgızistan'da bağımsızlık döneminde nasıl bir özelleştirme politikası izlendi? Olumlu ve olumsuz yanları nelerdir?
3. Bürokraside resmi kadrolaşma nasıl gerçekleşmektedir?
4. Bürokrasiden tasfiye prosedürü nasıldır? Dönemlere göre nasıl farklılıklar gösterir?
5. Bürokraside nepotizm nasıl gerçekleşir?
6. Siyasal seçkinlerin bürokrasideki yeri ve rolü nelerdir?
7. İktidar partisi bürokrasiyi ne kadar etkiliyor?
8. Siyaset ve bürokrasi arasındaki ilişkileri nasıl değerlendiriyorsunuz?

Маек форму (Кыр)

Жери: Бишкек

Тарых:

Маектеш: Өмер Фарук Караман

Саламатсызбы. Менин атым Өмер Фарук Караман. Мен Т.Р. Стамбул университетинин саясат таануу жана эл аралык мамилер бөлүмүнүн докторантымын. Ошол эле учурда Кыргыз-Түрк Манас Университетинде эл аралык мамилелер бөлүмүнүн кенже илимий кызматкери болуп иштейм. "номенклатурадан неопатримониализмге постсоветтик өлкөлөрдөгү бюрократия-саясат мамилелери: Кыргызстан мисалында" деп аталган дипломдук ишим жана кийин даярдай турган академикалык иштерим үчүн ушул темада сиздин көз карашыңызды алуу максатым бар. Бул максатта мен эгемендик алгандан кийин Кыргызстандагы бюрократиялык түзүм кандай өзгөрүүлөргө дуушар болгонун аныктаганга аракет кыламын. Убактыңызды бөлгөнүңүз үчүн алдын ала рахмат.

Маектин суроолору:

1. Сиздин оюңуз боюнча, Советтер Союзу менен азыркы мезгилдеги бюрократиянын ортосундагы кандай айырмачылыктары бар?
2. Эгемендүүлүк мезгилинде Кыргызстанда кандай менчиктештирүү саясаты жүргүзүлдү? Анын оң жана терс жактары кандай?
3. Бюрократияда расмий кадрлаштыруу кандайча иштейт?
4. Бюрократияны жоюунун жол-жобосу кандайча жүргүзүлөт? Алар мезгил аралыгында кандай айырмаланат?
5. Бюрократияда непотизм кандайча өтөт?
6. Саясий элитанын бюрократиядагы орду жана ролу кандай?
7. Башкаруучу партия бюрократияга канчалык деңгээлде таасир этет?
8. Саясат менен бюрократиянын байланышын кандай баалайсыз?

ÖZGEÇMİŞ

Ömer Faruk Karaman, Erzurum Mecidiye Anadolu Lisesini 2006'da tamamladıktan sonra Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te bulunan ve iki ülke arasında yapılan anlaşma doğrultusunda kurulan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'ne yerleşti. Lisans eğitiminden sonra aynı üniversitede İşletme Anabilim Dalında yüksek lisansını tamamlayarak 2016 yılında İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Doktora eğitimine başladı. 2014 yılından beri Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışan Karaman, Post-Sovyet ülkeler, Orta Asya ve Türk Dünyası üzerine çalışmalar yapmış ve yapmaktadır. İngilizce, Rusça ve Kırgızca bilmektedir.